

Deaf Ference
S

DEÁK FERENC MŰVEIBŐL

BERZEVICZY ALBERT BEVEZETÉSÉVEL

A KISFALUDY-TÁRSASÁG

MEGBÍZÁSÁBÓL KIADJA

A FRANKLIN-TÁRSULAT BUDAPESTEN

Nyomatott finom famentes pehelykönnyű
papiroson a Franklin-Társulat betűivel.

DEÁK FERENC

1803—1876.

Írta: BERZEVICZY ALBERT,

Feladatomnak, hogy a Deák Ferenc beszédei és iratainak e kötetbe foglalt gyűjteményéhez bevezetést írjak, úgy vélek legjobban megfelelhetni, ha élete s működésének képét legjellegzetesebb vonásaiban az olvasó elé állítom. Mert a legékesszólóbb méltatásnál is jobban jellemzik a nagy férfiút élete, mely emberi s államférfiúi jellemének tükre és azok a beszédek és egyéb megnyilatkozások, melyek hatásuk által korszakot alkottak hazánk történelmében.

Deák 1803-ban született a zalamegyei Kehidán köznemes és középbirtokos családból; tanulmányait a hazában végezte, nem járt a külföldön, nyilvános működésének iskolája olvasmányai mellett az ősi vármegye lett, amelyen szeretettel csüngött akkor is, mikor meghasonlott vele. A megyegyűléseken már fiatalon nagy szerepet vitt s bizonyos közismertségre tett szert, úgy, hogy mikor testvérbátyja, Antal, ki Zala megye egyik követe volt a pozsonyi diétán, betegsége miatt 1833-ban megvált a követi állástól, barátaitól búcsúzva azzal vigasztalhatta őket, hogy küld ő maga helyett egy olyan fiatalembert, akinek kisujjában több van, mint az ő egész személyében. Deák Ferencet tehát némi hírnév előzte meg az országgyűlésen s követársai csakhamar meggyőződtek róla, hogy bátyja igazat mondott.

Deák Ferencnek sikerült rövid idő alatt nemcsak a közfigyelmet magára vonnia, hanem tekintélyre, sőt

vezető szerepre emelkednie. Különös buzgalommal és lelkesedéssel szentelte magát az úrbér megszüntetése, a jobbágyság felszabadítása s a földtehermentesítés kérdésének. Lángoló szavakkal követelte «nyolcszázados alkotmányunk nyolcszázados igazságtalanságának jóvátételét, mert a közboldogság nem lehet általános, a nemzet virágzása nem képzelhető, ahol még a személyben bátorság is csak kiváltság, ahol azt csak a kisebb rész gyakorolja kizárólag!»

Akik az úrbérmegváltást úgy tüntetik föl, mint csak az 1848-i felbuzdulás és a Kossuth ékesszólásának gyümölcsét, azok feledik a hathatós munkát, melyet e téren a közvélemény előkészítése érdekében Deák Ferenc már a harmincas években kifejtett, bár az, amit akkor az úrbéresek érdekében törvénybe iktattak, még korántsem felelt meg annak a célnak, mely a rendi országgyűlés szabadelvű ellenzékének szemei előtt lebegett.

Országgyűlési szereplése Deáknak oly jogászi hírnevet szerzett, hogy az 1840-i diéta berekesztése után az új büntetőtörvény kidolgozására kiküldött bizottságban ő is helyet foglalt és fontos feladatot teljesített. A külföld is elismerte a létrejött munkálat jelességét, mely azonban a főrendek s a kormány ellenzése miatt törvényé nem válhatott.

Mint az úrbérmegváltás, úgy a köztelherviselés is lelkes apostolra talált Deákban. Az 1843-i országgyűlést megelőzőleg kijelentette, hogy csak úgy vállalja el Zala megye követi megbízását, ha a közadózást a követeknek adandó utasításba fölveszik. Akkor még a nemesség nagyobb része ridegen ragaszkodott privilégiumához s így a Deák megválasztása követté heves harcot idézett föl, melyben a küzdő felek egyike sem mondott le a választásoknál hagyományosan meggyökerezett visszaélések és erőszakoskodások igénybevitelétől. Így aztán a választásnál több emberélet is áldozatul esett, ami a nemesen érzékeny Deákot arra készítette, hogy a meg-

VII

bízást visszautasítsa s legjobb barátainak rábeszélése, kérése, sőt neheztelése sem volt képes elhatározását megingatni. Így a megnyílt országgyűlésnek nem lehetett tagja, sőt — miután Zala megye helyébe mást nem akart választani — a megyét csak egy követ képviselte. Távolléte nagyon érezhetővé vált a diétális tanácskozások zavaros menetében.

Eközben Deák a falusi visszavonultságot annyira megkedvelte, hogy az 1847-i országgyűlésre sem volt hajlandó mandátumot vállalni. De azért nagy része volt a szabadelvű ellenzék ezévi programjának megszerkesztésében, mely azután az emlékezetes 1848-i törvényekben valósult meg s valóban mint a közvélemény jelöltje foglalta el az igazságügyminiszteri széket az e törvények végrehajtására gr. Batthyány Lajos elnökletele alatt alakult parlamentáris kormányban.

Bár nem tért ki a reá váró súlyos feladat elől, Deák az egyaránt kitűnő, de gondolkozásuk szerint sokban különböző férfiakat magában egyesítő 1848-i kormány ama tagjai közé tartozott, kik — mint Széchenyi is — el nem ragadtatva magukat a forradalmi láztól, világosan látták a fenyegető veszélyeket is és több aggodalommal mint reménnyel néztek a jövő elé. Amíg hivatalban volt, mindent elkövetett a forradalmi időkben fölburjánzott túlzások mérséklésére s a ránkényszerített védelmi harcnak a majdani kiegyenlítés útját nyitva tartó irányítására. A minisztérium lemondása után is hiven kitartott a nemzeti ügy mellett, akkor is, mikor az összeütközés a nemzet s az uralkodóház között immár nyilvánvaló volt, részt vett a Bécsbe az uralkodóhoz s Bicskére Windischgrätzhez menesztett küldöttségben, de mikor a Debrecenbe menekült országgyűlés az olmtüzi manifesztumra a függetlenségi nyilatkozattal válaszolt, Deák visszavonult a közpályától. Érezte, hogy nincs benne semmi a forradalmi vezér tulajdonaiból s a nemzet szerencséjére fenntartotta erejét oly idők számára,

VIII

melyekben lénye egész megalkotásánál fogva éppen neki kellett hazáját egy boldogabb idő felé vezetnie.

Habár ilyenképen forradalmi szereplésének külső képe nem sokban különbözött a Batthyányétól, valami szerencsés ösztön a hatalmat visszatartotta attól, hogy a győzelmi negéd és bosszúvágy tobzódásai közepett is Deákhoz hozzányúljon; sőt a Schwarzenberg-kormány igazságügyminisztere, Schmerling már az ötvenes évek elején meghívta őt, hogy vele állítólag az igazságügyi reformok iránt értekezzék. Deák a meghívást udvariasan, de határozottan visszautasította.

Általában mindinkább kialakult s mind többekre gyakorolt hatást Deáknak az a felfogása, hogy az abszolút kormányzati rendszerrel szemben a nemzetnek a teljes passzivitás álláspontjára kell helyezkednie. Akik e rendszernek szolgálataikat felajánlották, azok honfitársaik becslését veszítették el; akik az emigráció reményétől elvakítva s külföldi beavatkozást várva forradalmi conspirációkra adták magukat, bitóra vagy börtönbe jutottak; a konzervatívok, kik ismételve megkísértették emlékiratokkal férközni hozzá az uralkodó jobb belátásához, visszautasításban, sőt korholásban részesültek. Egyedül a passzivitás politikája volt az, mely semmit föl nem adva az erőszakos elnyomás rendszabályait is el tudta kerülni.

Mikor az abszolutizmus már némileg enyhült s társadalmi téren bizonyos szabadabb mozgás kezdett érvényesülni, sorra került az Akadémia alapszabályai revíziójának kérdése is. Deák, ki már 1837 óta tagja volt az Akadémiának, emlékiratot dolgozott ki, melyben a kormány tervezett rendszabályaival szemben az alapítók rendelkezéseinek tiszteletben tartása mellett szállt síkra s ez az emlékirat a Széchenyi felszólalásával egyetemben lényegesen hozzájárult ahhoz, hogy az Akadémia magyar jellege fenntartassák s a kormány beavatkozási joga minél szűkebb körre szoríttassák.

Az ötvenes évek vége felé Deák mind több időt töltött Pesten s mind többet érintkezett politikusokkal, közöttük több, az emigrációból kegyelemmel hazatért s az emigráció álmaiból kiábrándult honfiakkal is, és egyúttal a br. Kemény Zsigmond révén bizonyos összeköttetésbe lépett a Pesti Naplóval. így ő, a nélkül, hogy erre igyekezett volna, középpontja és irányítója lett annak az országban mindinkább terjedő felfogásnak, mely a passzivitás szigorú megőrzése mellett elvül vallotta azt, hogy bármely kibontakozásnak és kiegyenlítésnek csak az 1848-i törvények föltétlen elismerése lehet alapja.

Mikor Ausztria 1859-i veresége az olaszországi harc-tereken megtörte a Bach rendszerének uralmát s Ausztria kormánypolitikájában a fordulat elkerülhetetlenné vált, többen a magyar konzervatívok közül elfogadták a pénzügyi egyensúly és államhitel helyreállítása érdekében kibővített birodalmi tanácsba (Verstärkter Reichsrath) való kinevezést és ott csakhamar vezető szerepre emelkedtek, így sikerült a magyar és osztrák konzervatívok bizonyos szövetségének létrehozni az 1860 október 20-án kibocsátott úgynevezett októberi diplomát. Ez az okmány, mely egy korszakos és állandóságra hivatott reform tetszetős külszínével jelent meg, a magyar alkotmányt — az 1848-i közjogi törvények teljes mellőzésével — 1847-i alapon akarta restaurálni; kilátásba helyezte az országgyűlés összehívását, visszaállította a törvényhatóságokat, a kancelláriát és a helytartó tanácsot, a magyar hivatalos nyelvet, a régi magyar törvénykezést is és visszacsatolta az 1849-ben elszakított bánásgot s vajdaságot; de viszont fenntartotta az addigi — császári közegek kezében levő — pénzügyi adminisztrációt, megoldatlanul hagyta Erdély, Horvátország és Fiume kérdését s az újra szervezendő birodalmi tanácsot jelölte meg mint azt a testületet, amelyet a birodalom összességét érdeklő ügyekben az elhatározás joga megillet.

E diploma alapján nevezte ki az uralkodó magyar udvari kancellárjává b. Vay Miklóst, tárnokmesterré s egyúttal a helytartótanács elnökévé Mailáth Györgyöt, tárca nélküli magyar miniszterré gróf Szécsen Antalt és ország-bíróvá gróf Apponyi Györgyöt.

Aki a magyarországi közvéleményt ismerte, nem kételkedhetett abban, hogy a nemzet az októberi diplomát alkotmánya helyreállításának tekinteni nem fogja s abban megnyugvást nem fog találni. Azonban Deák és hívei egyetértettek az országos közvéleménnyel abban, hogy a följánlott alapra rá kell lépni, mert már a törvényhatóságok visszaállítása is módot nyújtott a közélet megújítására és az összehívandó országgyűlés lesz illetékes a diplomában följánlott megoldás el vagy el nem fogadása iránt nyilatkozni.

Az első kérdés, melyet a diploma alapján működésbe lépett s csak ideiglenesnek tekinthető kormánynak meg kellett oldania, az volt, hogy mily alapon történjenek a képviselőválasztások? A nemzet álláspontja természetesen az 1848-i törvényhez való ragaszkodás volt; a kormány, egyrészt mert a 48-i törvényeket elismerni vonakodott, másrészt mert szélesebb alapra fektetett választásoktól jobb eredményt várt, valami oktrojra gondolt, melynek eszméjét Zsedényi útján hírlapi cikkekben próbálta szárnyra bocsátani. Az eszme határozott és általános visszautasítással találkozott s miután a kormány maga beleegyezett egy december hóban Esztergomban a primás elnöklete alatti értekezlet tartásába s ez az értekezlet — bár azon Deák meg nem jelent — egyhangúlag az 1848-i törvény megtartása mellett nyilatkozott, a kormány kénytelen volt a választási eljárást lényegileg annak a törvénynek megfelelően szabályozni.

A választások megejtése előtt két dolog történt, amely a hangulatot mindkét részen, úgy a kormány, mint a *nemzet* oldalán elrontotta. Az egyik az újra feléledt törvényhatóságok magatartása volt legnagyobb részök

éles feliratokban tiltakozott az alkotmánynak az októberi diploma által megkísértett megcsönkítése ellen és követelte a teljes jogfolytonosságot a 48-i törvények elismerésével. A másik az ú. n. februáriusi pátens kibocsátása volt, mely által a konzervatívek segítségével az államminiszteri állásba jutott Schmerling lovag a birodalmi tanácsból valóságos központi parlamentet alkotott s annak javára elkobozta a magyar országgyűlés adó- és ujoncaajánlási jogát.

Ez időben Deák Ferenc — kit Pest belvárosi kerülete jelölt képviselőjéül — fontos személyes szerepet vitt az Apponyi országbíró elnöklete alatt 1861 januárius végén összeült országbírói értekezleten, melynek munkálata szolgált azután törvénykezésünk zsinórmértékéül, összeegyeztetve a régi magyar jogot az abszolút uralomtól jogéletünkben teremtett helyzettel.

Amint előrelátható volt, különösen a februáriusi pátens hatása alatt a képviselőválasztások teljesen ellenzéki országgyűlést eredményeztek, melyben a pártokat csak az különböztette meg, hogy egy rész — a Deák vezetése alatt — bár szintén el nem ismerve V. Ferdinánd és Ferenc Károly lemondásának s a Ferenc József trónralépésének törvényszerűségét, mégis a tényleges uralkodóhoz intézendő felirattal kívánt a megnyitó trónbeszédre válaszolni, míg a másik törvényes uralkodó hiányában határozatba kívánta foglalni a nemzet ítéletét a múltakra s kívánságait az alkotmány helyreállítására nézve.

Már az országgyűlés megnyitása körül bonyodalom támadt, melyet főképp a Deák szava oszlatott el. A kormány — ebben is ellenkezvén a 48-i törvények rendelkezésével — nem Pestre, hanem Budára hívta össze az országgyűlést, ami a képviselők túlnyomó részének heves ellenzésével találkozott. Deák kijelentette, hogy ha magára marad is, fölmege a megnyitásra, mert nem akarja, hogy a képviselőház maga akadályozza meg az ország-

gyűlés munkásságának megindítását. Megegyezés jött létre Béccsel, amely szerint Apponyi országbíró mint királyi biztos a budai várpalota tróntermében fogja — királyi üzenet formájában — a megnyitó beszédet az országgyűlés tagjai előtt felolvasni s azután a két Ház Pesten fogja folytatni tanácskozásait.

A határozati párt vezérének, a még Deáknál is népszerűbb gróf Teleki Lászlónak az egész országot lesújtó öngyilkossága miatt a képviselőház május hó 13-ra halasztotta a válaszfelirat vagy határozat feletti vitát, mely a Deák felirati javaslatának előterjesztésével vette kezdetét.

Ez a javaslat valódi remeke volt a közjogi fejtegetésnek, mely megdönthetetlen érvekkel bátyázta körül a nemzet álláspontját az abszolút uralom kiegyenlítési kísérletével szemben. Ez nem lehetett más, mint a jogfolytonosság helyreállítása a 48-i törvények elismerése s végrehajtása alapján; a törvénytelen lemondások utólagos törvényesítése, amely utat nyit a koronázáshoz; Erdély uniójának elismerése, Fiume s a határvidék visszacsatolása és a Horvátországhoz fűző közjogi kapocs megújítása a régi alapon; felelős minisztérium kinevezése s a még működő nem alkotmányos hivatalos közegek eltávolítása; visszautasítása az októberi diplomának s a februáriusi pátensnek, a magyar országgyűlésnek teljes jogkörébe való visszahelyezése és az Ausztriához való viszonynak a Pragmatica Sanctio alapján tiszta personal - unió alakjában való rendezése.

Maga az ellenzék vezérszónoka, Tisza Kálmán is magáévá tette érdemileg a Deák fejtegetéseit s a hosszú vita csak a megnyilatkozás formája körül forgott. Midőn végre június elején véget ért, nyilvánvaló volt a határozati párt többsége s mert másrészt köztudomás szerint a határozat elfogadása az országgyűlés azonnali feloszlását vonta maga után, személyenkinti rábeszéléssel sikerült a határozati párt néhány tagját

XIII

távozásra bírni, úgy hogy a felirati javaslat általánosságban három szótöbbséggel elfogadtatott.

A Deák politikájának ez a nehéz győzelme még kétezer sebb értékűnek bizonyult a részletes tárgyalás során, amennyiben a határozati párti többség a javaslat eredeti szövegét többszörösen megmódosította s különösen a Deáktól ajánlott, a királyi címet is magába foglaló megszólítást e szavakkal cserélte föl: «Felséges úr!»

E végzetes változtatások következménye a felirat visszautasítása lett. A konzervatív kormány férfiaknak — Utolsó diadalaképen — sikerült ennek a visszautasításnak oly formába öltöztetése, mely a felelősége tudatára ébredt képviselőháznak lehetővé tette — vita nélkül, egyhangú határozattal — a Deák eredeti szövegét iktatni a már elfogadott felirat helyébe.

Nagy elégtétel volt ez Deáknak és nagy önmegtagadás a képviselőházi többség részéről, mely azonban, sajnos, nem hozta meg a remélt eredményt. A magyar országgyűlés — teljes joggal — dezavualván az októberi diploma alkotóit, ezek Bécsben elvesztették a talajt lábaik alól; Schmerling felülkerekedett s egy oly válaszleiratban történt megállapodás, mely a legridegebb visszautasítását tartalmazta a nemzet álláspontjának s az októberi diploma szerinti csonka alkotmányhoz és a februáriusi pádens szerinti központi parlamenthez való merev ragaszkodást, szánalmasan hamis és erőszakolt érvelések s törvénytárgyalatok alapján.

Ezzel a leirattal Vay és a többi októberi férfiak már nem azonosíthatták magukat. Vay, Szécsen és Szögyény alkancellár már annak kibocsátása előtt megkapták elbocsátásukat, Mailáth egyelőre még kénytelen volt a helytartótanács vezetését megtartani s Apponyi, legalább a törvénykezés zavartalan megindítása érdekében még tovább maradt meg az országbírói méltóságban. Kancellár gróf Forgách Antal lett és tárca nélküli miniszter gróf Esterházy Móric.

Az országgyűlés két háza méltóságteljes nyugalom mai hallgatta meg a leiratot, mely közmegegyezés szerint a teljes szakítást jelentette. Eredetileg a határozati és felirati pártnak külön-külön javaslatot kellett volna a képviselőház elé terjeszteni; de mikor Deák Ferenc a maga terjedelmes második felirati javaslatát, koronkint felváltva Szalay Lászlótól, felolvasta a képviselőházban, az egyetértés és lelkesedés olyan vihara zúgott végig a gyülekezeten, hogy ott többé más javaslatról szó sem lehetett. Maga Tisza Kálmán kijelentette, hogy a Deák műve az ő legtitkosabb gondolatainak megfelel s a ház minden részletes vita nélkül nyomban egész terjedelmében egyhangúlag magáévá tette a feliratot.

Deák e második felirata valóban még remekebb mű volt az elsőnél; megsemmisítette az uralkodói leirat minden érvelését és a történelmi tények megfelelően kijelentette, hogy a tárgyalások fonalát maga a hatalom tépte szét. Mindkét felirat együttvéve a magyar nemzet közjogi evangéliumává, vált, melyhez híven bizalommal nézhetett minden viszontagságokon keresztül a jövőbe. Hogy Deáknak sikerült e megnyilatkozásokban az egész nemzet meggyőzését fejezni ki, azt tanúsítja nagy politikai ellenfelének Kossuthnak nyilatkozata, ki elismerte, hogy Deák különösen második feliratával sikeresen megvédelte a nemzet jogait.

Nem kisebb volt e feliratok fontossága a külföldi közvélemény szempontjából, mely azokat rendkívüli figyelemben részesítette s mely azokból ismerte meg Magyarország igazát a közte s az osztrák hatalom közt folyó perben. A jog kérdésében a világ ítélőszéke előtt föltétlenül Magyarország lett győztes, a hatalom azonban még egyelőre Bécs kezében volt és így a második felirat átnyújtása után nyomban, augusztus 22-én bekövetkezett az országgyűlés feloszlata, amelyet azonban megelőzött Deáknak egy, a feloszlata elleni óvása, melyet a két Ház lelkes egyetértéssel, egyhangúlag fogadott el.

Miután a törvényhatóságok még próbáltak a saját hatáskörükben ellenkezni a kormány önkényével, az egyes megrendszabályozásokat november 5-én követte az ú. n. provizórium, vagyis a törvényhatósági önkormányzat felfüggesztése, az ennek következtében lemondott tisztviselőknek kinevezettekkel való pótlása s minden némileg, politikainak minősíthető vétségnek a katonai bíróságokhoz való utalása. E korszakban Magyarországon a helytartó gróf Pálffy Móric volt, a Forgách későbbi lemondása után kancellár pedig gróf Zichy Hermann.

Deák Ferenc az országgyűlés feloszlatása után s a provizórium ideje alatt népszerűségének és dicsőségének delelőpontján állott; a kormánynak nem volt módja a köztisztelet és rajongó szeretet őt környező s mindig megújuló megnyilvánulásait meggátolni. Mindenki benne látta a jövő emberét.

Schmerling abban a reményében, hogy a kibőjtölés politikájával fogja Magyarországot a birodalmi gyűlésbe való belépésre rábírní, csalódott. Erdélyből — különszakadva a magyaroktól és székelyektől — bejöttek a románok és a szászok, de ez a gyarapodás csak nevetségessé tette a «teljes birodalmi tanács» fogalmát. Míg tehát Magyarországon az államminisztert várakozó politikája közelebb nem vitte a célhoz, kedves alkotása, a «Reichsrath» mindinkább eltávolodott tőle s mind több nehézséget gördített a kormánynak különösen pénzügyi politikája elé.

Deák, ki Lustkandl osztrák jogásznak egy, az osztrák-magyar közjogot elközösítő munkájára a B. Szemle 1865-i első számában hathatósan magyarázta meg a magyar közjogi álláspontot, jól választotta meg az időpontot, mikor u. a. év hús vét vasárnapján a P. Napló egy korszakossá vált cikkében egyenesen az uralkodó jobb belátására hivatkozva tőle várta, hogy végre, megértve a magyar nemzetet, a kiegyenlítés útjára lépjen.

A Deák cikkét nemsokára követték az Apponyitól Bécsben alapított *Debatte* című lapnak ugyancsak Deáktól sugalmazott fejtegetései, melyek már a kiegyezés körvonalait is megjelölték.

A nemzet bölcsének szózatát meghallotta, megértette és követte az, akihez intézve volt. Az uralkodó elfogadta az orsz. gazdasági egyesület meghívását júniusban megnyitandó kiállítására, eljött s a legvérmesebb reményeket keltő nyilatkozatot tett az ország vezető emberei előtt. Kevéssel ezután Schmerling el volt bocsátva, gróf Belcredi lett államminiszter, Mailáth magyar kancellár és egy szeptemberi császári manifestum felfüggesztette a februáriusi pátensen alapuló osztrák alkotmányt, hogy a kiegyezésnek utat nyisson. Ugyanakkor összehívták a magyar országgyűlést december 10-ikére s ennek megnyitása után elnapolták az erdélyi külön országgyűlést és elrendelték a pesti országgyűlésre való képviselőválasztásokat Erdélyben is.

Bár mindez félreérthetetlen jele volt a kormánypolitika fordulatának és a magyar állásponthoz való közeledésnek, a kiegyezés mikéntje még soká megoldatlan probléma maradt. Az országgyűlés most is a Deák befolyása alatt állva magáévá tette a trónbeszédre adandó válaszfeliratnak általa szerkesztett szövegét, mely a húsvéti cikkben és a *Debatte* közléseiben foglaltaknak megfelelt. Bár az arra válaszul adott leirat elárulta, hogy még nagy távolság választotta el nemcsak az uralkodó, hanem akkori magyar tanácsosai álláspontját is az országgyűléstől, az utóbbi kiküldte a maga 67-es bizottságát s ez tizenötös albizottságát a kiegyezés pontozatainak megszerkesztése végett s a bizottság a Deák irányítása mellett éppen elkészült munkálatával, amikor kitört az 1866-i nyár kezdetén a kettős háború egyfelől Ausztria, másfelől Olaszország és Poroszország között, mely az országgyűlés elnapolását vonta maga után.

A háború köztudomású kimenetele, mely Ausztriát délen kivívott győzelmei ellenére, északon szenvedett súlyos vereségei következtében délen és északon vesztesévé tette, mindenesetre lényegesen hozzájárult Bécs engedékenységének fokozásához; de könnyítette a helyzetet az is, hogy időközben az osztrák kormányban fontos állást foglalt el b. Beust addigi szász miniszter, ki az osztrák államférfiaknak az előzményekben gyökeröző elfogultságától szabadabban ítélte meg a helyzetet. Az uralkodó és Deák személyes érintkezése döntő szerepet vitt abban a tényben, hogy 1867 februáriusában a hatvanhetes bizottság munkálata alapján létrejött az utóbb az 1867: XII. te.-be iktatott kiegyezés, melyet mindenki teljes joggal a Deák Ferenc művének tekintett.

Ezt a kiegyezést a magyar közvélemény kétségkívül nem fogadta azzal az egyhangú és lelkesült helyesléssel, amellyel a Deák 1861-i közjogi fejtegetései találkoztak. Azok között is, akik nem osztották a Kossuth túlzó ítéletét, mellyel éppen a koronázás örömapjaiban a jogfeladás vádjával sújtotta Deákot, sokan voltak, akik a tiszta personál-úniónak 61-ben hangoztatott elvétől való eltérést láttak a tényleg megkötött kiegyezésben. Ámde nem szabad felednünk, hogy 61-ben a kormány rideg elvi tagadásával kellett az alkotmányunkhoz való ragaszkodás éppoly rideg tagadását szembeállítani. Mikor egyszer a kiegyezésre való kölcsönös készség légkörében a gyakorlati politikának kellett az elvek alkalmazásában érvényesülnie, a gyakorlati lehetőségekkel és lehetetlenségekkel mindkét félnek számolnia kellett. Az uralkodó személyének közössége következményekkel jár, melyek elől kitérni nem lehet. Közös uralkodóval bíró országok nem folytathatnak különböző, sőt esetleg ellentétes külpolitikát és nem nézhetik közönyösen, ha az uralkodó másik országát veszély fenyegeti. Ebből és csak ebből származnak azok a közös ügyek, melyek létezését a 48-i

törvények is elismerték, midőn azok gondozására külön minisztert rendeltek, csak éppen azok kezelésének módját nem határozták meg. És Deák Ferenc 61-i felirataiban is utalt arra, hogy Magyarország hajlandó a közös birodalmi érdekek szempontjából Ausztriával esetről-esetre megegyezésre lépni.

Az általánosan elfogadott parlamenti gyakorlat úgy hozta volna magával, hogy a kiegyezés alapján létrejött magyar kormány vezetését maga Deák Ferenc vegye át. Ámde ő nemcsak hogy a hatalom gyakorlásában nem kívánt résztvenni, a végletekig puritán jelleme úgy hozta magával, hogy az elismerés minden külső jelétől is elzárkózzék. Az ő ajánlatára lett gróf Andrássy Gyula a felelős magyar minisztérium elnöke, ki már a kiegyezési tárgyalásoknak is fontos tényezője volt a kormányzati téren és valóban annak a gondviselészerű férfúnak bizonyult, amelyként Deák őt megjelölte.

Mint egyszerű polgár és képviselő azonban Deák még éveken át legnagyobb erőforrása és támasza maradt a kormánynak, mely nehéz napoknak nézett elébe, mert ugyanakkor, mikor a függetlenség túlzó hívei elkeseredetten támadták idehaza a kiegyezési művet, a kormánynak ezt az osztrák gáncsvetések ellenében is védelmeznie s egyúttal a már égetővé vált reformok egész sorát kellett megalkotnia. Nagy befolyást gyakorolt Deák az ügyek előkészítésére is és mindig emlékeztetéseknél fogva maradni ez időbeli képviselőházi beszédei, melyek rendesen a parlamenti csaták eldöntését hozták meg.

Előkelő része volt különösen a Horvátországgal való kiegyezés megkötésében, melyben már 1861-ben hirdetett elvei valósultak meg, úgyszintén a nemzetiségi kérdés, a vallásfelekezetek egyenjogúságának, a bírói hatalom gyakorlásának kérdéseiben a megoldást főképp az ő szelleme irányította. Nagy hatással szólalt fel, valahányszor a kiegyezést kellett a függetlenségi támadások ellen megóvnia, mint például a hevesi összeütközés

ügyében. Parlamenti hattýúdala a szükséges egyházpolitikai reformok tárgyában 1873 nyarán elmondott beszéde volt, amelyben oly programot adott, melyet a magyar törvényhozás csak húsz év múlva ugyan, de a maga teljességében megvalósított.

A méltán Deákról elnevezett kormányzó többségi pártot már a kiegyezés védelmében vívott harcai erősen megviselték; csapás volt rá nézve Andrásynak távo-zása, ki 1871 őszén mint külügyminiszter a Beust örökébe lépett, ami magyar szempontból nagy vívmány volt, a kiegyezésben kifejezésre jutott dualizmus érvényesülése a monarchia külpolitikájának vezetésében. Utódja, Lónyay nem bírt az ő népszerűségével s a Deák bizalmát sem tudta oly mértékben mint elődje, kivívni. Ez időben az egész monarchiában az új érának az anyagi érdekek terén való kizsákmányolása kapott lábra, amit az «őreg úr» — mint Deákot neveztek — nem jó szemmel nézett s amivel Lónyay nem szállott szembe a kellő eréllyel; az őt követő kormányok még gyöngébbek voltak, a kormánypárt tekintélye szemlátomást fogyott, úgy hogy végül az ellenzéki Ghyczy Kálmánt kellett a kabinetbe való belépésre megnyerni s azt ezáltal megerősíteni. És éppen ebben a válságos helyzetben, mikor az államháztartás egyensúlyának megrendülése, a neki-bátorodott nemzetiségi agitáció s a fenyegető balkáni zavarok erős kormányzatot tettek szükségessé, a Deák-párt nélkülözni volt kénytelen nagy alapítójának s vezérének támaszát és irányítását, mert a haza bölcsét súlyos-bodó szívbjaja 1873 után már a közügyekben való rész-vételtől teljesen távol tartotta.

így önként érlelődött meg a hanyatló Deákpárt s a mind nagyobb erővel előretörő balközép egyesülése, mely 1875 tavaszán tényleg végbe is ment, létrehozván a szabadelvűpártot, melynek kabinetjében előbb csak mint belügyminiszter, utóbb mint miniszterelnök foglalt helyet Tisza Kálmán.

Deák még élete alkonyán kifejezetten beleegyezését adta ehhez az alakuláshoz, mely tulajdonképpen az ő diadalát jelentette, mert annakalapján az az államférfiú, ki annak idejében leghevesebb ellenzője volt a 67-i kiegyezésnek, Tisza Kálmán, e kiegyezést fogadta el és ismerte el kormányzati működése alapjául, ami legvilágosabb bizonyága volt e mű szükségességének s a nemzetre nézve üdvös voltának.

Ezután már csak néhány hónapig élt Deák; 1876 januárius 28-án elragadta a halál, ama szerető családi kör közepett, melyet az agglegény végnapjaira gyámleánya, Vörösmarty Ilona s ennek férje, Széli Kálmán — akkor már pénzügyminiszter — házában talált.

A fejedelmi dísz, mellyel a nemzet nagy halottját a sírba kísérte s a kegyelet virágai, melyeket Erzsébet királyné maga helyezett a nemzet s a király nagy kibékítőjének ravatalára, méltó megnyilatkozásai voltak a hálának, melyet ő élete munkájával szerzett.

Ez a hála öröklő lesz a magyar nemzet váltakozó nemzedékeiben, időtlen időkig. Tévednek azok, akik hazánk sorsának legújabb gyászos fordulatával a Deák művét rombadólnak, meghiúsultnak, megcáfoltnak mondják.

Semmi emberi mű nem lehet örökkévaló; de az, aki a gyötrelmek és szenvedések hosszú évei után a maga alkotásával nemzetének egy félszázados alkotmányos, munkás békekorszakot alapított, mindenkorra rászolgált nemzete hálájára. Mert ama békekorszak áldásai nélkül soha el nem értük volna azt a szellemi, gazdasági és nemzeti kifejlődést és erőgyűjtést, mely egyedül tette lehetségessé, hogy a legutóbbi katasztrófát átéljük, sőt annak elviselése után is reményekkel nézhessünk a jövőbe.

A HALÁLBÜNTETÉS ELLEN.

Zalaegerszezen 1829. szeptember 10-dikén egy hírhedt rablóhorda büntető pere «fölvétetvén», vasban állott Babics József rabszemély védelmét Deák Ferenc tisztii ügyész terjesztette elő. Az akkor 26 éves tisztii ügyésznek nem sikerült védencéről a halálos ítéletet elhárítani. Védencét 1834. márciusában felakasztották.

Deák Ferenc védelme így szól:

Polgári társaságunk főcélja a közbátorság, s ennek fentartása a legszentebb kötelesség. Hazánk törvényei kemény büntetést szabnak mindazokra, kik a közbátorságot megzavarják, s a rablónak és gyilkosnak fejére nálunk is halált mond a törvény szava. A törvény azonban nem különböztet, csak általános rendszabásokat tesz, büntetést határoz a vétkes ellen, de azon mellékes környüállásokra, azon ezer meg ezer tekintetekre, melyek a bűnöst oly igen mentik vagy terhelik, egyesleg ki nem terjeszkedhetvén, azoknak megfontolását a bírónak bölcsességére s emberszerető szívére bízza.

Nálunk a bíró nem vak eszköze a törvény szavainak, hanem érezve és gondolkodva ítélő teljesítője azoknak; és valóban, a törvény rendelkezését minden különbség nélkül, minden eseténél vakon eszközlésbe venni, gyakran nem is volna egészen igazságos; mert azon jobb nevelésű kimívelt ember, ki embertársát orozva meggyilkolja, csakugyan méltóbb a halálra, mint a barmok között, minden oktatás nélkül, durván felnőtt, vad indulatú pásztorlegény, ki korosabb társai által elcsábítva, rablásnak indul és rablás közben a

maga vagyonát ellenállással védelmező utast agyon-sújtja.

Mindezeket nem oktatva, csak emlékeztetve bátor-kodik itten előadni a védelmező tiszti ügyész, és kéri e pör bíráit, kövessék figyelmökkel ezen sorokat, melyekben Babics Józsefnek éltetefolyta röviden elmondatik; de ne úgy, mint a törvénynek komoly és irgalmat nem ismerő végrehajtói, hanem úgy, mint érezni és szánakodni tudó emberek vegyék fontolóra azokat.

A szerencsétlen Babics József Petesházán szegény sorsban született. Szülőinek nem vala módjuk, hogy ötlet iskolába küldjék; helyben pedig sem templom, sem isteni szolgálat, sem pap vagy mester nincs, ki a gyermeket a keresztény hitvallásnak és az erkölcsiségnek első ágazataira oktatta volna. Ily elhagyatás mellett szilajon fölnevelkedve, ifjúságának serdülő korában, midőn még minden jó és rossz behatásnak tárva van a szív és elme; midőn az érett megfontolást még a legjobbnál is oly gyakran elnémítják az indulatok: hogy kenyerét keresse, Becsehelyen mint gulyás-bojtár szolgálatba állott. És éppen ez vala szerencsétlenségeinek legelső kútfeje; mert Becsehely a közvélekedés szerint is mindenkor kiirthatatlan fészke és tanyája volt a magokat rejtegető csavargóknak. Tóth János, az ottani csikós, nyújtott az ilyeseknek menedékhelyet, s ezáltal oly tekintetet szerzett magának a tőle rettegető, s ezért barátságát kereső vidékbeli pásztorok előtt, hogy méltán azok fejének mondathatik. A pásztor pásztorral barátkozik inkább, mind földművelővel, mert életmódjuknak és foglaltosságaiknak egyformasága őket egymáshoz húzza; így ismerkedett meg a pásztoroknál kezdő Babics József is gyenge korában becsehelyi pásztorházaival, kiknek élete folytáról már maga ezen pör is elegendő bizonyóságot tézen.

Ugyanis Tóth János csikós, a pörnek irományai szerint, mind az itt kóborló, mind a Szlavóniába által szökött gonosztevőkkel összeköttetésben lévén, a leg súlyosabb vétkek tetemes gyanújával terhelve, bővebb vizsgálat végett ns. Verőce vármegyének által küld-

tett; a bojtárok közül pedig némelyek vétkeikért már büntetést kaptak; mások mint rablók és gyilkosok rettegve várják az ezen pörben hozandó végső ítéletet. Ezen vétkek barlangjában tehát Babics Józsefnek meg nem romlani majdnem lehetetlen volt. A példa és a társaság oly hatalmas eszközei jónak és rossznak, hogy még a míveltebb ember sem tagadhatja meg ezek hatalmát; s a legerősebb lelkű is beszívja vétkes szokásait azoknak, kikkel ifjúságától fogva kirekesztőleg társalkodott; de azonkívül is gyűlöli a bűnt gyakorló gonosz ember jobblelkű embertársát, és maga körül nem igen szenved meg azt; rész szerint, mert árulástól fél, társa előtt pedig titkolódnia felette terhes, és némelykor lehetetlen is; de rész szerint azért, mert annak jámbor életében, derült és egyenes tekintetében mindenkori szemrehányást olvas vétkeiért; üldözi tehát és gúnyolja azt mindaddig, míg vagy el nem válnak egymástól, vagy a jó is elcsábíttatik. Ezek szerint nem bocsánandó-e, hogy Babics József, kinek szívében az isteni és polgári törvények, a jónak és igaznak magvai nevelés által nem igen mélyen valának beplántálva, jó nem maradt egy oly társaságban, hol csak a vétkeknek örömei ismertettek, hol a jámbor élet kigúnyoltatott, az erkölcsös ember üldöztetett, és csupán a hasonlóul elvetemedett vétkes volt többi társainak barátságára érdemes?

Itt csalta el Fehér Józsi, Tóth János csikósnak bojtárja és érdemes tanítványa, Babics Józsefet magával az aligvári majorba, hol legalább ez utolsónak, a pör irományai szerint is, semmi vétkes szándéka nem volt; de midőn a majorbeli cselédek által megtámadtattak, társának biztatásából, sőt egyenes parancsolatjából, a neki nyújtott pisztollyal mind magát, mind társát védelmezni kötelességének tartotta; mert még a legvadabb rablócsoporthoz is vannak bizonyos és különös szokásbeli törvényei, melyek szerint öregebb társának nem engedelmeskedni, valamelyiket földadni vagy elhagyni, és a veszedelemben nem védelmezni, legalacsonyabb vétkeknek tartatik; a becsehelyi pász-

torok csoportja pedig ezen törvények szentségét Babics Józsefnek is, hihető, hathatósan lelkére kötötte. Büntetés követte ezen első hibát, mely büntetésnek súlyát az effélékhez nem szokott Babics Józsi fölötté terhesnek érezvén, hogy attól megmenekedhesek, módokat keresett és talált is az elszökésre. De éppen ezen szökése által lett ő kizárva a polgári társaságnak békés köréből; mert az ellillanásért még terhebb büntetés várakozott reája, melynek félelme miatt nyilván megjelenni sehol sem mervén, bujkálva csavargogni volt kénytelen. Csavargása közben Stróbl Józsi kanászbojtárhoz vetődött, s ott Kovács Ferkó csavargóval is szerencsétlenségére megismerkedett. Kenyere már akkor elfogyott, ruhája nem volt, szolgálatba lépni nem bátorkodott, pénz nélkül nem élhetett: csoda-e tehát, hogy egyrészt élte föntartásának természeti ösztönétől szorongattatván, másrészt prédát ígérő, gonosz indulatú társainak álnok csábításai által elragadtatott, s azoknak vérengző példájára Selyem Bódi kirablásában és meggyilkolásában részes lett?

Vétke után büntársát, Stróbl Józsit, már el nem hagyhatta, mert a felfödözéstől rettegve, máshol élelmet és rejtékhelyet még csak keresni sem mert; midőn pedig Stróbl Józsi a sági pusztán kanászgazda lett, Babics József is követte őtet, és hogy élhessen, távol hazájától, mint első vétkeinek helyétől, nevét is, eltitkolhatás végett, változtatva, csábító álnok barátjának szolgálatába lépni kénytelen volt.

Hogy ezen szolgálatában Babics Józsi az erkölcs útjára vissza nem tért, hanem inkább a vétkek örvényébe mélyebbre sülyedett, ismét természetes következése vala helyeztetésének. Gazdája, Stróbl Józsi, és bojtártársa, Kovács Ferkó, mindketten tudói, sőt részesei voltak előbbi bűnének; ezek pedig a megtérni akarót nem csak kigúnyolták, hanem vétkeknek elárulásától félvén, talán életétől is megfosztották volna; nem mert tehát azokkal egyet nem érteni; mert egyrészt véres bosszú jóktól, másrészt az őtet is üldöző büntető igazság ostorától méltán irtózott. Azok, kik

gazdájához jártak, s ezáltal ő vele is társalkodtak, mint példának okáért Fülöp Jakab, Kertész Józsi, Nagy Jancsi, Takács Miska s több mások mind cégéres gonosztévők lévén, hívogató biztatásaikkal őtet is rosszra ingerelték; de talán tulajdon lelkiismerete is volt egyik oka későbbi vétkeinek; mert a nyáj mellett henyén heverésző pásztornak lehetetlen volt élte lefolyt részére is némelykor vizsgálódva vissza nem tekinteni, és ha ezt cselekedte, fel kellett ébrednie mardosó lelkiismeretének, melyet hogy ismét elnémitson, bort és zajos társaságot keresett; de mivel ezt pénz nélkül el nem érhetette, pénze pedig csekély béréből csak csekély lehetett, társai példájára és ingerlésére ismét rabolni indult, így lett Babics Józsi részestárs mindazon vétkekben, melyek hosszú sorát szabad vallásában maga is elismeri; de mindenhol régi megrögzött bűnösök, mint Toldi Józsi, Kovács Ferkó, Király Jancsi és Radics József voltak társai, kik addig csábították, tüzelték, míg heves indulatja őtet is elragadta. Igaz ugyan, hogy némely rablásoknál magát Babicsot mondják vezetőnek a tanuk; ez azonban csak minden korlátokon keresztül rontó hevesebb indulatjának és vakmerő bátorságának, nem pedig gonoszabb szívének bizonyossága; mert éppen a csábítók, kik mást vétkekre ingerelnek, magok jobbára félnékek, és a veszedelem helyén hátra állanak.

Azon vétkeken kívül, melyeket Babics József maga is megvallott, a Somogyban elkövetett rablással és gyilkolással is terheli őtet felperesi tisztü ügyész úrnak vádja; de próbái nem tökéletesek; mert a rabtársaknak vallása, kik ezen rablást elismervén, a véle összekötött gyilkosságot Babics Józsiára hárítani azért akarják, hogy az ezt követő terhesebb büntetés súlyától megmenekedhessenek, hitelt nem érdemel; a kirablott kárvallottnak, úgymint egyes tanúnak, bizonyítása ily terhes esetben elegendő próbául nem szolgálhat; Király Jancsi pedig a 39-dik szám alatt tett azon vallását, hogy Babics Józsi a sümegi rablás alkalmával már három embernek a meggyilkolásával dicsekedett, hitelesítéskor egyenesen visszavonta. Figyel-

met érdemel végre még azon környüállás is, hogy Babics József ezen vádnak minden tétovázás nélkül állandóul ellene mond; pedig midőn a három gyilkosságot és több rablásokat erőltetés nélkül önkényt megvalló vétkes a negyedik gyilkosságot, mellyel vádoltatik, ily elhatározottan tagadja, méltán föl lehet tenni róla, hogy el sem követte azt.

Mindemellett azonban számosak az említett somogyi gyilkosságon kívül is Babics Józsefnek maga által megvallott vétkei, melyek a törvények szoros rendelkezéséből halált hozhatnak fejére. De nem is védelmezettjének ártatlanságában bizakodik a védelmező tisztii ügyész, hanem egyedül hazánk ítélőszékeinek kegyességében; nem a bírának szoros igazságától, hanem felebarátjaik gyarlóságán könyörölni szerető szelid emberiségétől remél irgalmasabb ítéletet. Nem a megvallott vétkek valóságát veszi kétség alá, nem föloldoztatást kíván, mert ezt óhajtani vakmerő képtelenség volna; hanem csak odajárul kérelme, hogy a törvénynek kemény rendelkezése által kiszabott halál helyett ideig tartó bármely nehéz büntetés rendeltessék.

Ki kell ugyan a köztársaság sorából törülni minden olyan vétkest, kinek gonoszsága polgártársainak ostarává lett; de csak akkor, ha e vétkes jobbíthatatlan.

A halálos büntetésnek célja nem bosszúállás, mert a bosszúállás kegyetlen indulat, ilyen indulatot pedig az igazság kiszolgáltatásának ismerni nem szabad. De elégtételt sem szerez a halálos büntetés; mert a meggyilkolt polgárok életét semmi büntetés, semmi kegyetlenség vissza nem adja többé a köztársaságnak. Ha azonban a kemény törvény szoros rendelkezését irgalom és könyörületesség mérsékeli; ha az ítélet nem csak törvényen, hanem felebaráti szereteten is alapul: megtartatik egy polgár, kinek élete a köztársaságnak még talán hasznára válhat. Csak olyan gonoszokat kell tehát halálos büntetésekkel kiirtani, kiknek megmaradása több kárt okozna a közjónak, mint a mit az egy polgárnak elottott életében veszthet; de a hol a bünös megtérni készül, ahol alapos reménység lehet jobbulásához, ott szebb és felségesebb, a közjóra haszno-

sabb, s talán ezért igazságosabb is az életet megtartó kegyelem, mint a halálos törvénynek pontos teljesítése.

Ily tekintet érdemel a szerencsétlen Babics József is. Megvallotta ő legterhesebb vétkeit önkényt és erőltetés nélkül, melyeket tökéletesen kinyomozni nem is lehetett volna; felfödözte minden bűntársait, s ez által módot nyújtott arra, hogy a büntető igazságnak hatalmas keze azokat is elérte, s további gonoszságaitk meggátolta. Kezességül szolgálhat ezen őszinte vallomása, hogy törődött szívvel bánja vétkeit, és ha a halálos büntetéstől megmenekedve, ideig tartó bármely kemény büntetését kiállhatná, ezen fenyíték által istenével, embertársaival megengesztelődve, tiszta kebellet léphetne ismét a világba; nyíltan és félelem nélkül keresné munkája által kenyerét; önkárával megismert társait, kiknek barátsága neki oly gyászos volt, s az ezekhez hasonlókat kerülné, a nyomorúság és életkora haladása heves indulatait lecsillapítanák, s így lenne idővel belőle hasznos és szorgalmatos polgár, ki veszedelem idején még hazája védelmére is fölállhatna, s akkor rettenthetetlen bátorsága, mely eddig a nem igaz úton féktelenül kicsapongva, terhes vétkek szülő anyja lett, a legszentebb célra vezéreltetvén, a közjónak nem csekély hasznot hajtana.

Mindezeket, de különösen védelmezettjének huszonhárom esztendőkre csak alig terjedő korát tekintetbe vétetni kérvén, a védelmező tisztí ügyész ezen port ítélet alá bocsátja.

A LENGYELEK ÉRDEKÉBEN.

Az 1830—31-iki lengyel szabadságharc leveretése Magyarországon is nagy részvétet keltett. Bars vármegye felszólítására 36 vármegye felíratot intézett a királyhoz a lengyelek érdekében. Az országgyűlés az 1833. november 83-iki ülésben foglalkozott az üggyel s többek felszólalása után Deák Ferenc is hozzászólt az ügghöz a következőképpen:

Deák Ferenc: «Nemzetek vesznek, nemzetek lesznek», e szavakat mondotta Esztergom vármegyének előttem szólott érdemes követe. Úgy hiszem azonban, nem különös újság gyanánt hozta ő fel azokat; mert a világ történeteinek évkönyvei bőven megtanítottak bennünket, hogy egyik nemzet emelkedett, a másik elenyészett; de a világ történetei nem tanítanak minket arra, hogy a végveszély örvényében elmerüléssel küzdő nemzetet némán és hidegen nézve, a lehetőségig ne segítsük. Mert hiszen egyes emberek is lesznek és vesznek: kötelesség mégis a veszélyben forgó vagy ínségre jutott embertársunkat tehetségünk szerint a végsúlyedéstől megmenteni. Egyébiránt nem fejtegetem én Lengyelországnak múlt századbeli történeteit; sok szomorú csapásokat kellene felhordanom, melyek e nemzetet érték; nem feszegetem földarabolásának nyilvános és titkos okait; nem számlálgatom az ebből eredhető következéseket: megtanítja majd Európát az idő, hasznos és tanácsos volt-e annak megtörténnie? Fájdalomnak és aggódásnak keserű érzése foghatja azonban el keblünket, midőn látjuk, hogy a lengyel nemzet, mely a XVI. században észak leghatalmasabb statusának tartott, hatalmas erőszakkal végképpen ki vagyon már törölve a nemzetek sorából. Iszonyú valóság lett abból, a mit Kázmér János királyuk 1661 július 4-dikén tartott beszédében könnyek között jövendölt: mert le van tiporva e nemzet egykori nagysága, összezúzva hevernek a hajdani szabadságnak földült omladéki, s a Visztulának lengyel vérrel áztatott partjain nem szabad lengyelek tűzhelye füstölög. Neveli fájdalunkat annak érzete, hogy szánakozásnál és kérelemnél nincs hatalmunkban egyéb, amit az elnyomottakért tehetnénk; mert századokig sújtott minket is a kérlelhetetlen balsors vaskeze, úgy hogy már most nem tehetünk annyit szerencsétlen szomszédunkért, amennyit 1278-ban a hatalmas Ottokár ellen Habsburgi Rudolfért véghezvitt a magyar. De hiszen a szolgáltságig alázott nyomorultnak édes enyhülést nyújt a keservek özönében az is, midőn résztvevő szánakozás-

nak forró könnyeit hullani látja; midőn hallja érette könyörgő szavát annak, ki többet érette nem tehet, habár ezen kérő szó az elnyomónak jégkebléről sikertelenül perdülne is le. Nyújtsuk tehát nekik e csekély enyhülést, ha már több nem áll hatalmunkban; de nyújtsuk azt tüstént és hosszasan halasztgatás nélkül. Vagy talán részvétünk könnyecskéjeit, s a kérelem elkészítésére szükséges egy pár órai munkát sem kívánnánk áldozni azokért, kiknek ősei vért és életet áldoztak érettünk? Macedóniának hatalmas fejedelme, Nagy-Sándor, Európát és Ázsiát megrázkódtatta győzedelmeivel, betöltötte a félvilágot dicsősége, s magát Jupiter Ámon fiának nevezte; de csak bámulást nyerhetett a késő maradéktól nem köztiszteletet, mert Görögország szabadságát, melyet már atyja megrongált, végképpen meggyilkolta. Octavianus, Rómának szerencsés császára, bölcsen kormányozta a birodalmat, pártfogója volt a tudományoknak, népe Augustusnak nevezte; de hálaadás nem kísérheté emlékeztét, mert ő fojtotta el a római szabadságnak végső lángra lobbanó szikráját. Sándor ellenben, az oroszok császára, fényes diadalmai után polgári alkotmányt adott a hatalma alatt levő lengyeleknek, s ez neki fényesebb dicsőséget, több forró köszönetet szerzett, mint véres győzedelmei. Dicső munkáját azonban önmaga kezdte rongálni, s az annyi jót ígérő, fényes adomány most már végképp földűlatott. A szövetséges fejedelmek, midőn Napoleon óriási hatalmával végső viadalra szállottak, azt nyilatkoztatták ki: «hogy ők Európa szabadságáért küzdenek», s midőn az ellenségnek roppant ereje kedvező szerencsével meg volt törve, magokat Európa szabadítóinak nevezték. Minden ausztriai katona, ki a lipcsei véres ütközetben jelen volt, mellén viseli a szövetségesek dicső ígéretének hitlevelét, ama kis érckeresztet, melynek fölrása: «Europae libertate asserta». Szép reményeket szült e három szó a népek keblében, s ezen kis emlékjelek ércbetűi némán, de hathatósan emlékeztetnek a fejedelmi szónak szentségére. Midőn tehát a néma jelek is ily nyilván szólnak, nekünk is, kik

szabad alkotmányunk édes gyümölcseit igazságos fejlődelmünk bölcs kormánya alatt nyugodtan használjuk, szabad lesz talán a dicső ígéret valósulását sürgető könyörgésünk: hogy letiprott szomszédunknak elnyomott polgári szabadsága visszaállíttassák s ezáltal ő is boldog lehessen, mert szabadság nélkül tiszta és állandó boldogság nem lehet.

Hosszabb vita után az elnök kimondotta, hogy a többség nem pártolja Barsmegeye indítványát.

A WESSELÉNYI SZEMÉLYÉBEN MEGSÉRTETT SZÓLÁS SZABADSÁG TÁRGYÁBAN.

I.

Báró Wesselényi Miklóst Szatmár megye 1834. december g-iki közgyűlésén a jobbágyok örökváltsága ügyében mondott beszéde miatt hűtlenségi perbe fogták. Az országgyűlés 1835. június 16-iki ülésén tárgyalta az ügyet Beöthy Ödön indítványára. Deák Ferenc felszólalása a Kossuth Lajos által szerkesztett «Országgyűlési Tudósítások» közlése alapján maradt fenn.

Deák Ferenc: Már Bihar követe megmondotta, hogy hazánk alkotmányos létének egyik főkincse a szólás szabadsága, s talán egyetlen egy, mely őre lehet nemzeti szabadságunknak. Osztozom én ezen véleményében, de hozzá teszem, hogy van még egy, melyhez hasonlóval Európa legszabadabb nemzetei sem dicsekedhetnek, s ezen megbecsülhetetlen kincs: a megyei municípium, hol nemcsak a közigazgatás minden tárgyai, a törvények teljesítése, s minden önkényes sértéstől megóvása, de maga a törvényhozás is a nemzet törvényesen egybegyűlő tagjainak szabad tanácskozása alá tartozik. Ezen municípiumok állanak őrt dönthetetlen morális erővel alkotmányunkért,

II

innen forrásoznak s oda térnek vissza gyakorlatilag a nemzetnek minden jussai, s törvényhozási hatóságunk is innen ered, ezen alapul. Szóval, a megyei municipium azon institutio, melynél fogva mindazok, kik az alkotmányos jussok osztályosai, szabad tanácskozásukban úgy a közigazgatásba, mint a törvényhozásba személyes és közvetetlen részvételt gyakorolhatnak. Érezték Európa constitutionális népei ama garantiát, mely a nemzetnek eme közvetlen részvételében fekszik, és érezték az institutio szükségét, mely annak szabad gyakorlatát biztosítaná. Ezen szükségét pótolgatja Angliában a népgyülekezetek alkotmányos szabadsága, melyet az angol nemzet mindenkoron oly feltékenyen őrzött volt; s Franciaországban az annyiszor megtámadott s annyi phasisokon keresztül ment associatio jussa, melyet leginkább törekedett a kormány korlátozni mindannyiszor, valahányszor önkényt akart gyakorolni a nemzetet. Minekünk nincs ily mesterkéltnél dolgokra szükségünk, miután a megyék gyűléseiben az administrativus tárgyak is előleges megfontolás alá vétetnek, s a törvényhozásra is nem csak követek választatnak, sőt az ezekre nézve kötelező utasítások is ott készülnek. De éppen, mivel ily széles kiterjedésű, ily fontos feladata van az alkotmányunkkal lényegesen összeszótt megyei gyűléseknek, magában érthető, hogy a szabad szolás legelső s nélkülözhetetlen feltételök, mely nélkül a megyék haszontalan francia praefekturákká, vagy vak engedelmességhez szoktatott Kreis-Hauptmannságokká változnának. Igenis, t. RR., ha mi magunk is itt a törvényhozásban szabad alkotmányos nemzet képviselőihez illőleg csak a szabad szolás oltalma alatt felelhetünk meg hivatásunknak, talán még inkább kell a szolás szabadságát a megyék gyűléseire nézve védenünk, mert hiszen kik gyűlnek ott össze általában szólva nyilvános tanácskozásra? Nem a diplomatiái élet szövevényeivel megbarátkozott, s minden szótagot csak gondos latolgatás után ejtő diplomaták, hanem azon értelmű fiai a hazának, kik a földművelésnek békés foglalatosságai mellől jönnek össze alkotmányunk morá-

lis oltalmára, constitutionális jussaik gyakorlatára, kiknek, midőn a szabad szólás palládiumának megszokott oltalmára támaszkodva, a közdolgokhoz élénk részvétellel szólnak, férfias egyenességgel párosított őszinte érzés adja a szót szájokra, s lehet-e kívánni, hogy az érzés adottat, mielőtt buzgó tanácskozások közben kimondanák, a diplomatia mérlegén pontosan fellatolgassák? Ezt kívánni annyit tenne, mint a nemzet érzelmeinek őszinte nyilatkozását éltető gyökerében elmetszeni. Ezek azonban mindenki előtt ismeretes általános tekintetek, s minthogy mi nem tulajdonosai, hanem őrei vagyunk a szabad szólásnak, nem az a kérdés, akarjuk-e azt védeni? mert hiszen ez legszentebb természeti kötelességünk, hanem csak az: vájjon a feladott eset sértése-e a szabad szólásnak? S itt alkalmazva kell ugyan szólanom, nem tekintem azonban báró Wesselényi személyét, hanem azt, hogy a szó szabadságának nemzeti jussa országunk egyik polgárának személyében megsértetett.

Midőn 1807-ben báró Vay Miklós generális a főrendi táblánál mondott beszédjeért nemcsak királyi neheztelést szenvedett, hanem díszjeleitől és tisztjétől is megfosztatott, ámbár ugyan mindezekbe csaknem nyomban visszahelyeztetek, s így reá nézve a sérelem megorvosoltaték, a KK. és RR. mindazáltal üzenetet küldenek a főrendekhez, melyben (actorum 1807. pag. 370. sessione 45.) ezeket mondják a többek között: «Si regnicolae propter dicta in publica sessione prolata indignationem regiam incurrerint, libertatem votorum in discrimen coniectum iri, SS. et 00. dolebat.» Ezt mondták az 1807-diki KK. és RR. a királyi neheztelésről, s mi nem fogunk e hasonlót mondani, midőn a hazának egy szabad polgára köztanácskozásban mondott beszédjeért, fő és jószágvesztéssel büntetendő hűtlenség vádjával terheltetve, pörbe vonatik? És ámbár b. Vay Miklósnak sérelme akkor már orvosolva volt, amint az üzenetnek ezen szavaiból kitetszik: «Suam Majestatem illatum vulnus per generalis b. Nicolai Vay in integrum restitutionem resanatum ivisse», mégis a szólás szabadságának

teljes biztosítása tekintetéből a KK. és RR. kérdést tevének a főrendeknél, ha vájjon ezen üzenet szerint felirat készíttessék-e, vagy a főhercegnádor, ki az ügyben már úgysis közbenjáró vala, ezen aggodalomnak ismét ő felsége elébe terjesztésére megkéressék, mely kérdésre a főrendek (Diar. 1807. pag. 318. sessione 45.) ezeket válaszolták: «Mivel pedig a dolog már azon karban van, hogy ő cs. kir. főhercegsége azt szívére veszi, jelenti azt is, hogy midőn ezen dolgot ő felsége elébe terjesztette, méltóztatott magát kinyilatkoztatni, hogy sohasem akart, nem is akar olyat rendelni, mely által az országgyűlésen kimondandó voksok szabadsága legkisebben is megszorítottatnék. Nyugodt elmével lehetnek tehát az ország rendéi,» De mondhatná talán valaki, hogy ez a diaetalis szabad szólásról lévén állítva, a megyei gyűlésekre nem alkalmazható. Ezekben azonban a szabad szólás még fontosabb tekintetet érdemel, mert ott készülvén az utasítások, s mi azoknak teljesítésével tartozván, a mi szabad szólásunk csak a megyékbeli szabad szólásnak lehet resultatuma, s ott azonfelül még a törvényes és administrativus tárgyak is első szóba vétetnek. Midőn azonban őseink országgyűlésén a szólás szabadságának biztosításáról azáltal gondoskodtanak, hogy annak sértése mint «violatio salvi conductus» először nóta büntetése alá tartozott, a mi aztán 1723-ban megváltoztaték, egyszersmind a megyék gyűléseire nézve is fenyítéket rendeltek, mely a szabad szólás törvényszabta határain túllépőt büntesse, úgy mindazonáltal, hogy a buzgó tanácskozás közben mondott szó miatt felelet terhe a hon polgárait egész életökön keresztül aggasztó bizonytalanságban ne tartsa, s házi körükbe vissza ne kísérje, mert ebből magának a szabad szóznak elnyomása következhetnék. A széksértést állították tehát fel büntetésül. Erről a Hármas könyv 2. része 69. címje azt mondja: quod propter illicita verba committi soleat violatio sedis judicariae; az 1635: 89. c.: «propter vituperia aliasque evidentes dehonstationes» szóval él; az 1625: 62. c. azt mondja: «severissime sanictur, ut nullae contumeliae

in loco publici consessus admittantur, et si quid ejusmodi perpetraretur, persona deliquens statim citetur, ac iudicium de illo celebretur»; az 1723: 57. cikkely pedig ezen törvényeket megerősítvén, a széksértésről szóló büntetést a megyék gyűléseire is kiterjeszti azon hozzátétellel: «ut stante eadem congregatione infligatur». A gyűléseken mondott illicitus szavakért tehát nem fiscális, vagy kriminális, vagy más büntetésnek, hanem csak ezen itt kiszabott útnak s fenyítéknek van helye. Nem is lehet mondani, hogy ezen büntetés némely esetekben csekély s nincsen aránysúlyban a bűnnel. Mert constitutionális országban törvénynek kell uralkodnia. Ha igaz tehát és való azon ellenvetés, az csak annyit mutat, hogy a törvény hiányos. Ám segítsen hát rajta a törvényhozás, hozzon más, hozzon célirányosabb törvényt; de míg ez nem történik, addig a fennállót megtörni, s a törvénszabta fenyítéknek helyébe előre nem is gondolhatott önkényes terheltetést állítani: sem nekünk, sem a kormánynak nem szabad. És ami azt illeti, hogy a törvényes büntetés nincsen mérsékelve a bűnhöz, ezen okoskodást igen könnyen meg lehet fordítani. Mert azért, hogy valaki a tanácskozási meleg részvét buzgósága közben szabadon, bár keményen szólott is, mérsékelt büntetés-e a nóta infidelitatis büntetése, mely élet és jószágvesztésében áll? Oly büntetés ez, melynél már nagyobb nem lehet, mely csupán a társaságot nyilvános veszélybe borító nagy vétkes tetteket sújthatja, s gondos őseink által semmi kétséget nem szenvedhető igen világos törvények által csak ezekre is szabott. így az 1. rész 13. cím je 5. §-a notóriusnak mondja azt, *qui contra statum publicum regni hujus ex eoque in despectum dignitatis regiae contumaciter semet exigit*; az 1. rész 14. címje 2. §-a s az 1723: 9. c. szintén 2. §-a hasonlóképp: «*evidentes semet contra statum publicum regis et regni erigentes et opposentes*» kifejezéssel él. Már az ép értelem nevében kérdek én akárkit, az, hogy a gyűlésen valaki, bár ha keményen, bár ha illicite szól is, *evidens erectio-e contra statum publicum?* Hiszen maga ezen szó «*semet erigere*» még-

pedig «evidenter et contumaciter erigere» nem szót, hanem tettet, valóságos cselekvést kíván. Aztán, ha a gyűlésekbeli szóért törvényeink jelen állásában más büntetésnek is lehet helye, mint a széksértésnek, melyet a törvény e végre rendelt, hol lesz a határ, mely kiszabja, meddig terjeszkedhetünk a szólásban a nélkül, hogy a violatio sedis, meddig a nélkül, hogy a fiscális vagy criminális actio, vagy nóta alá essünk? Ha ma hűtlenség vétkét követi el, aki azt mondja, hogy «a kormány levetette álorcáját stb.», ki áll jót érte, ha nem lesz-e holnap nóta azt mondani: «a kormánynak eme tette törvénytelen», holnapután, «hogy el nem fogadható»? Ezen kétséges helyzet lesz-e a személy biztossága constitutionális országban? Csalfa, csalogató biztosság, mely a törvényben hívót vesztő helyre vezeti. így senki sem fogna többé szabadon szólhatni, mert a szabadság határát nem ismerhetné. Hasonlítana így helyzetünk azon utazóhoz, ki bizodalmasan lép fel a pallóra, melyet a végre hiszen felüttetve lenni, hogy a vándort biztosan vigye a borzasztó mélység túlsó partjára; de a palló közepén ketté van fűrészelve s a jámbor utazó menthetetlenül oda van. A fejedelem személye minálunk is, úgymint másoknál, szent és sérthetetlen. Van e részben ugyan törvényhiány, melyről más alkalommal fogunk szólhatni. De ezen vétket kikerülni könnyű a tanácskozáásokban, mert nem kell a fejedelem személyét említeni s minden bizonytalanságnak vége van. De a király személye a kormánytól minden alkotmányos országban meg van különböztetve, s ezt minálunk már Werbőczy is megkülönbözteté. A kormány említését pedig köztanácskozásinkban mellőzni lehetetlen, s ha ezért hűtlenség vétké súlyával büntetődhetnénk, el lenne vágva a tanácskozás fonala, mert akár administrativus visszaélésekről, akár kormányzási hibákról s törvénytörések orvoslásáról, akár a múlt idők tapasztalásán alapított új törvények alkotásáról van szó, lehetetlen a nélkül szólanunk, hogy a kormányról gyakran szigorún, gyakran élesebben említést ne tennénk. Mindezen előzmények végső követ-

kezménye abban határozódik, hogy a gyűlésekbeli szólásért nóta perbe vonatni, törvény s alkotmányos szabadság sérelme nélkül, nem lehet. Nem is az itt a sérelem tárgya, hova azt Arad követe vonni akarná, t. i. hogy várjuk be a bíróság ítéletét s azt igyekezzünk, ha sérelmes leend, orvosolni. Midőn valaki sérelmet terjeszt elő, első kérdésünk: folyamodott-e orvoslásért a kormányhoz, mert mi gravament csak a kormány ellen teszünk s tehetünk is. Itt is tehát nem az a sérelem, hogy a bíró ítélni fog, hanem az, hogy a kormány gyűlésbeli beszédért hűtlenségi pert kezdetni parancsolt. Mert kezdessék-e a per, ez a bíróra nem tartozik, ez egyenesen a kormány tette, s mivel törvénytelen, sérelem is. Pert kezdeni magános vagy értékbeli dologban kinek-kinek, s így a királyi fiscusnak is szabad, s ily tárgyban be lehet, sőt be kell várnai a bíró ítéletét. De büntető pernél, publica actio ügyében, másként áll a dolog. Ki merné vitatni, hogy ok és törvény nélkül criminalis actio alá vétetni nem sérelem, mert hiszen, ha ártatlan a vádlott fél, sok hurcoltatás után feloldoztatik? Mindezeknél fogva tehát Bihar követének indítványát pártolva, az ő felségéhez intézendő feliratban kitétetni vélem, hogy a szólás szabadsága főkincsünk s alkotmányunk alapja. Ez tetemesen megsértetett, midőn báró Wesselényi Miklós megyei gyűlésen mondott beszédjeért nóta perbe vonatott, holott ezek és ezek a törvények, ha túllépett volna is beszédjében a törvényes határokon, más utat és más büntetést rendelnek; kérjük tehát ő felségét, hogy ezen sérelmet a per elenyésztetésével orvosolni, s aggodalmunkat, minden következmények megsemmisítésével, megszüntetni méltóztassék.

II.

Arra a kérdésre, hogy kívánnak-e a rendek fölirást tenni vagy nem, 35 megye és a jász-kun kerület, 11 megye és az egyházi rend ellen, igennel szavazott, s ezután arról folyt a tanácskozás, hogy a fölírás Deák Ferenc javaslata szerint sérelemképpen történjék-e?

Deák Ferenc: Hogy sok áldozatai hullottak a szabad szolás és egyebek miatti üldözéseknek hazánkban is, az igaz; de hogy ezeknek sóhajtásai megcáfolnák állításomat, mely szerint, törvényeinkre támaszkodva, állítom, hogy közgyűlésben mondott beszédért hűtlenségi per alá vonatni nem lehet, vagy hogy ezen állítás ama sóhajtásokat szaporíthatná: be nem láthatom. Sőt azt tartom, kötelességünk: alkotmányos úton provideálni, hogy azon áldozatokhoz mások sóhajtási ne csatoltassanak. Ha oly gyáva lesz a nemzet, hogy ezen törvényes gondoskodásunkban minket elhagy, s ennek következtében a fölírást annak ellenzői ellen ki nem fogjuk vívhatni; ha oly gondolatlan lesz, hogy jussait kezéből kiragadtatni engedi, arról mi nem tehetünk. De fegyvert legalább ne adjunk a maradék ellen az önkény kezébe; ne tegyünk oly lépést, melynél fogva azt mondhassák jövőben: im, szeme előtt történt az 1835-diki diaetának, hogy gyűlésben mondott beszédért nóta infidelitatis kereset rendeltojjon ezt az ország gyűlése sérelemnek sem tekintette, tett, s meg az Isten, hogy ezen szemrehányásra alkalmat szolgáltatassunk. Minket legrosszabb esetben is meg fog nyugtatni azon érzés, hogy kötelességünknek megfeleltünk, s a maradék jussait meg nem sértettük. De én bízom nemzetemben, hogy be fogja látni, mi nagy tekintetű legyen, nem egyes polgárnak, nem báró Wesselényinek, hanem a hazának eme közügye. Adja Isten, hogy felséges fejedelmünket is meggyőzhessük, mennyire igazságos sérelmünk; én ezt teljes hiedellel reményelem, s azért véleményemnél maradok.

31 megye 10 ellen kimondotta, hogy a fölírat sérelemképpen történjék.

AZ ELNÖK INTÓ JOGÁRÓL.

A KK. és RR. 1835. június 22-dikén tartott országos ülésében tárgyalatott a Wesselényi személyében megsértett szólás szabadsága ügyében kerületileg készült üzenet és fölirat javaslata. Balogh János barsi követ azt tartotta, hogy a nemzet képviselői a kormánynak a szólás szabadsága ellen intézett törekvéseit jobban meg nem cáfolhatják, mintha maguk minden féltékeny tartózkodás nélkül szabadon szólnának. Élni akarván tehát törvényes és alkotmányos szabadságával, kimondotta, hogy «azt, amit Wesselényi a szatmári gyűlésen mondott, nemcsak nem kárhozatja, nemcsak hűtlenséget bőszerű per tárgyának nem tartja, hanem talán akkor se vétene, ha az általa mondottakat helybenhagyná, avagy az általa kifejtett elveket magáévá tenné». Erre az elnök kijelentette, hogy «a Barsmegye követe által mondottakat nemcsak helyben nem hagyhatja, hanem szabadoságnak tartja». Kétség támadván a KK. és RR. közt a «szabadoság» értelmére nézve, az elnök kimondotta, hogy «licentiá»-t értett. Marczibányi Antal kérdésére az elnök azt felelte, hogy «nem Wesselényi beszédét értette, mert arról nem ítél, nem is ítélhet, minthogy nem is olvasta, hanem szólt Barsmegye követéről, s amit erre nézve mondott, az egyes véleménye, mely mellett megmarad».

Deák Ferenc: Figyelemmel hallgattam én is a mélt. elnök úrnak azon magános, vagyis egyes véleményét, melyet Barsmegye érdemes követének kijelentésére válaszul előadott; de világosan nem érthetem, ha vájjon b. Wesselényinek a szatmári közgyűlésen mondott beszédét, vagy pedig a barsi követnek mostani kijelentését nevezte-e szabadosságnak? Most azonban, miután Trencsén érdemes követének kérdésére a mltgos elnök úr önmaga kinyilatkoztató, hogy ő nem b. Wesselényinek említett beszédjét, melyről nem ítél, nem is ítélhet, minthogy azt nem olvasta, hanem a barsi követ kijelentését mondotta szabadosságnak, kénytelen vagyok megvallani, hogy ebben az összefüggést én legalább nem érthetem. Ugyanis Barsmegye követe azt állította, hogy ő b. Wesselényinek a szatmári gyűlésen tartott beszédét, melyet elolvasott, hibásnak nem találja, s talán nem vétkezne,

ha azokat, mik ott mondva valának, magáéivá tenné. Erre a mltgos úr azt feleli, hogy a Wesselényi beszédjéről nem ítél, nem is ítélhet, mert azt nem olvasta; azt azonban, hogy Bars követe ezen beszédet, melyet a mltgos úr nem olvasott, hibásnak nem tartja, sőt talán magáéivá tenni sem vélné véteknek, mégis szabadosságnak nyilatkoztatja. Ez pedig miképp állhat meg együtt, én valóban be nem láthatom. (Általános harsány kacaj.) Vagy ha talán a mltgos úr Bars megye követének kijelentését csak azért monda szabadosságnak, mert b. Wesselényinek említett beszédét a kormány is kárhozza, akkor ezen elnöki kijelentést szó nélkül nem hagyhatom, s kötelességemnek vélem küldőim nevében is kinyilatkoztatni, hogy a kormány helybenhagyását vagy helyben nem hagyását olyan zsinórmértéknek, mellyel ellenkező véleményét a követ valamely tetről nyilván ki ne mondhasssa, soha el nem ismerem. (Több szó: Mindnyájan! Mindnyájan!) Mert ha ez állna, akkor tanácskozásaink megszűnnének, sőt még sérelmet sem lehetne a kormány tettei ellen soha felhoznunk, ez pedig csakugyan kétségbe nem vett jussa, sőt egyik fő rendeltetése az országgyűlésnek. Egyébkint, ami a felforgó tárgy érdemét illeti, a feliratnak minden okai ki vannak fejtve a kerületi üzenetben; sérelmünk világos és nem is tartom szükségesnek e tárgyat bővebben kifejtetni; csak azt jegyzem meg, hogy a szólás szabadságát a törvények rendeletén túl, sőt azok ellenére korlátozni, s a szóló ellen önkényesen olyan büntetést kérni, melyet törvényeink más vétkekre szabtanak, s így a törvényeket megszegni, önkényesen magyarázni és másra vonni: a végrehajtó hatalomnak jussa nem lehet. Ezt tette a kormány a kérdés alatti pör megrendelésével, s ez a valóságos sérelem, melynek orvoslását kívánván, a kerületi üzenetre szavazok. Az elnök kijelentésére pedig fenebbi megjegyzésemet s ellenkezésemet a jegyzőkönyvbe iktattatni kérem. (Mindnyájan! Mindnyájan!)

A KK. és RR. elfogadták a fölrirati javaslatot.

A SZÓLÁS SZABADSÁGA TÁRGYÁBAN.

A KK. és RR. 1835. július 1-sején tartott kerületi ülésében Tarnóczy Kázmér, barsi követ, előadta, hogy követ-társa, Balogh János, a június 21-dikén tartott országos ülésben mondott beszédeért a kir. fiscus által hűtelenségg büntetésére intézett perbe vonatott, s már meg is idéztetett. A KK. és RR. a kormány e tettét közakarattal sérelmesnek nyilvánítván, többen feliratot akartak e tárgyban ő felségéhez intézni; mások a nádor közbenjárásával akartak élni.

Deák Ferenc: Különböző kérdés az, miként kell a főnnálló törvényeket, ha nem lennének célirányosak, megváltoztatni, attól, hogy miként kell az élő törvények sértését orvosolni. Azt mondják, homályosan áll ezen állapot, mert nem tudunk törvényt mutatni, mely világosan kimondaná, hogy korlátlanul szabad szólani. Ez az okoskodás fonák tanítása a status-tudomány elveinek, mert a szabad szólás oly kétségtelen s elidegeníthetetlen jussa minden embernek, melyet úgy, mint a gondolkodás szabadságát, a természetől nyerve viszi magával a társaságba s csak akkor és annyiban lehet annak tilalmáról szólani, ha és amennyiben a pozitívus törvények által korlátoztatott. A kérdést tehát megfordítva, felszólítok akárkit, mutasson nekem törvényt: hogy gyűlésben mondott beszédért hűtelenségi vád alá vétetni szabad? Ilyen törvényt senki sem képes mutatni s míg ily törvény nem alkottatik, a kormánynak kérdéses tette valóságos sérelem. De azt mondják, vannak e tárgyban homályos, vannak a jelen időre többé nem alkalmas törvények. Ha ez igaz lenne is, mégis tagadom, hogy azokat megtörni vagy önkényesen magyarázni a kormánynak jussa lehetne. Törvényhozás útján kell a hiányon segíteni, mert mi törvény és nem önkény alatt akarunk élni. Ha tehát csak azt akarják némelyek a feliratban kitenni, hogy ha hiányosaknak vélné is a kormány az illető törvényeket, azoknak megigazítása a nemzettel közös törvényhozás körébe

tartozik, ezt nem ellenzem. De arra soha reá nem állok, hogy azon törvényeket mi magunk homályosaknak nyilatkoztassuk. Én igen világosaknak látom azokat, a homályt tagadom s a nemzet nevében kanonizálni sohasem fogom. De különös oldalról is támadtatik meg az a felirat, melyet a szabad szólás iránt a főrendekhez küldöttünk, mert ez és nem az üzenet fog ő felségéhez fölküldetni. Egy szóval nincs abban említve, hogy zabolátlankodni szabad; nincs ott a felségsértésről szó; hanem csak az az elv van kimondva, hogy gyűlésben mondott beszédekre, ha túlhágnak a törvény engedte határokon, széksértés büntetése lévén rendelve, hűtlenségi keresetnek az 1723: 9. esetein kívül helye nem lehet. Egyébiránt az, hogy a gyűlésben mondott beszédért nincs jussa a kormánynak nóta actiót rendelni, már bőven meg van mutatva. Én egész Európa ítéletét felhíva, megmutatom, hogy nem csak jussa, hanem politikai oka sincs a kormánynak így bánni ezen diaetával, mint ahogy bánik. Ezen thesis bizonyítására a szóló végig futja a jelen országgyűlés munkálkodásait. Fölhossa, mint emlegeté a kormány dicséretes szándékkal a nép javát s első helyre tévé propositióba az urbáriumot, melyből a követek küldőire csak áldozat s nem haszon háromolhaték. A nemzetnek szíve-lelke csüggött a kereskedési munka felvételén, szívszakadva várta a nemzeti jólét bedugult forrásainak kinyitását. És mégis kész volt a haszon helyett áldozatra; lemondott az 1825-diki végzésről s az úrbért elsőnek elfogadá. Sőt még abban is megegyezett, hogy az annyira óhajtott commerciale második se legyen, hanem negyedik helyre vettessék. Kívánta a kormány, vegyen részt a nemesség az országgyűlési költségekben. Kívánsága igazságos volt, de szokatlan és érdekeinkkel ellenkező. Mi azonban elfogadtuk s nem részben, hanem egészen fogadtuk el. Az úrbér felterjesztetek. Sok tekintetben nincs azzal a szónok megelégedve. De ha megfontoljuk, kiknek képét viselői a követek, egész Európa előtt nyugodt lélekkel állítja: adtunk engedményeket s talán annyit szólottunk a nép mel-

lett, hogy tisztán aristokratiai elemekből összealkotott törvényhozó testről hasonlót a história nehezen mutat. Mi kilenc hónapokig várakoztunk a királyi válaszra. Egy szebb jövődönék, hazánk egykori boldogságának reményét kötöttük morális engedményeinkhez. A kormány kívánta, mondjunk le reményeink teljesülése eszközeiről. A többség bizott a kormány tiszta szándékában s a hő kebellet pártolt ügyről kész volt lemondani. Ellenben az adózó fundus gyarapítására, biztosítására több áldozatot kívánt a kormány; mi adtunk, s legnagyobb készséggel tán épp azok, kik, mivel őszintén kimondják, amit igaznak valának, zabolátlan indulat és anarchiára való törekvés vádjával illetetnek. Igenis adtunk s név szerint a legelő tárgyában készek valánk vagyunk nagy részét a kormánynak, nem akarom mondani önkényére, de legalább hatalmára bízni, csakhogy a népen segítve legyen. Ellenben ismételve sürgetett előleges sérelmeinkre, hazánk vérző sebeire s azon kívánatinkra, melyekhez nemzetiségünket, szívünk legdrágább kincsét csatoltuk s melyeket egy nemzettől sem tagadott még meg kormánya, harmadfél évek óta egy enyhítő gyógyszer, egy nyugtató, vigasztaló szó után hasztalan rimánkodunk. Érdemlett-e hát a diaeta bizodalmatlanságot a kormánytól? megérdemlette-e, hogy anarchiára törekvés vádjával gyaláztassék? megérdemlette-e, hogy éltető életerében megsebesíttessék? Isten és világ előtt bátran elmondhatjuk: nem volt hazánkban diaeta, mely ennyire engedékeny lett volna a kormány szándékai iránt. Nem roppantul fájhat-e tehát, hogy utolsó kincsétől, a szólás szabadságtól is meg akarják fosztani? ítéljen közöttünk a nemzet, ítéljen a história. Ami magát a szavazatra tett kérdést illeti, a közbenjárás talán hamarább megszüntetné a sérelmes két actiót; de oly áldozat kívánatik érette, melyet mi nem nyújthatunk. Mi nekünk meg kell mondanunk, hogy a szó szabadsága nem pusztá szó, hanem nemzeti juss, melyet oda nem ajándékozhatunk és meg kell mondanunk, hogy mi őrei, nem pedig tulajdonosai lévén ezen jussnak, azt

küldőink nyilvános engedelmé nélkül fel nem áldozhatjuk. Ha a nemzet nem gondol kincsével, ha kész azt feláldozni, elvesztegetni, ám lássa, ő a tulajdonos; de mi, jussainak választott örei, azt, a mi hűségünkre bízott, el nem pazarolhatjuk. Én tehát az elv fenntartása mellett mindenre kész lennék, de úgy látszik, hogy ezzel a közbenjárás nem csak sikertelenség, sőt lehetetlennek tartatik és így a felírásra szavazok.

2i megye és a jász-kun kerület nádori közbenjárásra, 26 megye és a hajdúkerület a szólás szabadságán ejtett újabb sérelem orvoslásaért ő felségéhez intézendő föliratra szavazott.

A KORMÁNY ÉS FEJEDELEM NEM EGY.

A főrendek a Wesselényi-ügyben sérelem tárgyát nem látták és nem járultak hozzá a KK. és RR. föllirati javaslatához. Ennek ellenében a KK. és RR. Deák Ferenc indítványára kimondották, hogy ragaszkodnak álláspontjukhoz.

A KK. és RR. 1835. július 20-dikán tartott kerületi ülésében a tanácskozás tárgya volt: a főrendek 2-dik válasza a szólás szabadságán ejtett sérelem iránt. A főrendek a KK. és RR. okoskodásaiból kivonható amaz elv ellenében, hogy a fejedelem nem egy a kormánnyal, s hogy így a fejedelem megsértését tárgyazó törvények nem illetik egyformán a kormányt is, üzenetökben — hivatkozással a III-as könyvre — kijelentették, hogy «ők idegen természetű kormányt nem ismervén el, a kormány képzetét a fejedelem személyétől el nem választhatják». így szóltak továbbá üzenetökben: «a fejedelem vagy úgynevezett kormányt), s egy Pontban azt mondották: «a fejedelmet vagy kormányt szóval is meg lehet sérteni».

Deák Ferenc: A főrendek kérdéses állításának törvényes és gyakorlati szempontokból kiinduló cáfolgatásával foglalatoskodott. Rövid vázlatban ismételé,

mint keletkezett ezen vitatás. Miként hivatkoztanak a főrendek Sz. István 53. cikkelyére, azt akarván belőle kihúzni, hogy a fejedelmet szóval is meg lehet sérteni. Erre a RR.-nek felelniök kellett s feleletjökben elmellőzték az idézett törvény valódi értelmének magyarázatát; nem említek, hogy ezen törvény 1825-ben az anonymus delatio tárgyában provocáltott s csupán azt válaszolták, hogy aki köztanácskozásokban a kormány intézkedései felől szól, az törvény és szakadatlan gyakorlat szerint a felség szent személyét nem érdekli s nem érdekelheti. E mellett kívánna a szónok most is a feleletben maradni. Felhozzák ugyan a főrendek Werbőczy i-ső része 3-dik címét, mely azt mondja, hogy a nemesítés hatalma simul cum imperio et regimine a nemzet által a királyi felségre ruháztatott. Bárminő autoritása legyen is Werbőczy törvény erejére emelt munkájának, a szónok mindazáltal úgy véli, hogy a főrendeknek e tárgyban éppen nem volt szükségük Werbőczyre hivatkozniuk; mert hogy az uralkodás és országlás a fejedelemtől van, ez már magában ezen szóban «monarcha» úgy minálunk, mint a világon mindenütt, bennfoglaltatik; de azért korántsem következik, hogy aki a kormányról szól, az a fejedelmet is érdekli. Átmegy ezután a gyakorlatra. Megemlíti, mit mondtak a KK. és RR. 1825-ben, midőn a constitutió körülsáncolásáról gondoskodva, azon való fájdalmukat jelentették, hogy a diplomatiái esküvel megerősített törvények ellenére polgári alkotmányunk lényeges részeiben megrendítettett (pag. 35), ami a királyt világosan hitszegéssel vádolná, hogyha a kormány képzete a fejedelem személyétől megkülönböztetve nem lenne. De megkülönböztettek a RR., mert az október 22-diki föliratnak Bács követe által felhívott szavaiban az ország roppant sérelmeit nem a fejedelemnek, hanem a százados systemának s ellenséges tanácsolatoknak tulajdonították. Erre a főrendek (pag. 40) azt mondák, hogy nincs észrevételök, kívánják mindazáltal, ut quodvis factum observata erga sacram suae majestatis sacratissimae personam homagiali reverentia et filiali

devotione exprimatur. A KK. és RR. (pag. 44) azt felelték, hogy ők hasonló tisztelettől lelkesíttetnek s azért kívánták volna, hogyha olyasmit gondoltak észrevenni a főrendek, ami a felség személye iránti hódolatot bánthatná, azt nyilván kijelöljék. Ekként tehát mind a két tábla megegyezett, hogy ami ő felsége személyét érdekelhetné, a feliratból maradjon ki; az érintett kifejezések mégis ellenvetés nélkül bennmaradtak: kétségekívül azért, mivel közértelműleg elismertetett, hogy a tanácsosok összeségéről, vagyis a kormányról tett igazságos vádak által ő felségének személye nem érintetik. A törvényes gyakorlat tehát az idegen természetű újítás súlyát teljes mértékben a főrendekre visszatorlasztja s a főrendek anticonstitutionális princípiumát gyökerestől kiforgatja, annyival inkább, mivel ha a kormányról tett szó a fejedelmet is érintené, azon furcsa következmény eredne, hogy vagy nem sérthetetlen a felség személye, vagy pedig már százszor és ezerszer volt bosszulatlanul megsértve. Mivel pedig mi a királyi felség személyét sérthetetlennek óhajtjuk, magában következik, hogy a főrendek elveit el nem fogadhatjuk.

A többség ragaszkodott azon fölfogáshoz, hogy a fejedelem személyének sérthetlensége egyedül a felség tulajdona, s a kormány tagjaira ki nem terjedhet.

A SZÓLÁS SZABADSÁGÁNEJTETT SÉRELMEK TÁRGYÁBAN.

1.

A KK. és RR. 1835. július 31-dikén tartott kerületi ülésében a főrendeknek a szólás szabadsága tárgyában küldött harmadik viszonzületének fölolvása után, szavazásra került a kérdés: megmaradnak-e a KK. és RR. föliratuk melletti A követek többsége «nem»-el szavazván, Nagy Pál fölszólította az úgy is igen csekély többséget, hogy győzelmével mértékletesen éljen, s javaslatot olvasott föl, mely szerint a főrendek szólíttassanak föl, hogy ez ügyben a nádori intermediatiohoz járuljanak hozzá.

Deák Ferenc: Kötelességének ismerte s fogja is mindig ismerni a feliratot minden kitelhető erővel utolsó pontig védeni; de mivel a többség mást végezett, bármily szomorú eszköznek tartja is a legelőbb Gömör követé által megemlített depositiót, az intermediatiót, mégis oly alakban, mint aminőről itt szó leht, oly módon, mint ahová az bennünket vezethet, a kegyelem útjára t. i., soha el nem fogadja, mert soha eszköze nem akar lenni, hogy a kormánynak kérdéses tette az ország részéről akármí cselekedet által törvényesnek elismertessék. Tegyen a többség, amit tetszik, a szónok mindig fel fogja szavát emelni annak vitatására, hogy a kormány cselekedete törvénysértés. Az intermediatio pedig oda vezethetne bennünket, hogy kegyelem útján kérjük a perbe vonott személyek feloldozását s ezzel a tett törvényességét elismerjük. S ezt a szónok tenni soha nem fogja. Ha el akar a nemzet önjussától állani, arról nem tehet; de neki kötelessége az ügyet el nem hagyni s mintsem a kegyelem útjára vezethető közbenjárását elfogadja, készebb az egész ügyet a nemzet jussainak világos óvásával letenni, oly módon, hogy a főrendi utolsó üzenet egyes pontjaira felelven, a felelet ily nyilatkozattal rekesztessék be: «A KK. és RR. a mltgos főrendek nézeteiben nem osztoznak s a főrendi üzenetekben felhozott okok által állításaik megcáfolva nincsenek; látván azonban eddigi sürgetéseik sikertelenségét, a javaslott felirat további sürgetésétől most elállanak s egyenesen kijelentik, hogy ők ezen kérdés alatti hűtelenségi perek megrendelését a törvényekkel és a szólás törvényes szabadságával egyenesen ellenkezőnek tartják s nézeteik meg nem cáfolt igazságát a nemzetnek és a késő maradéknak igazságos ítéletére bízva, ezen egész dolgot ezúttal leteszik.»

II.

Andrássy József a vitatott egész ügyet sem az alkotmányos intézmények általános elveinél, sem pedig hazánk törvényeinél fogva a törvényhozó gyűlés elé tartozónak nem

ítélte. Erre Marczibányi Antal azt felelte, hogy ha ez az alkotmányos szabadság, köszöni az ilyen alkotmányt, tartsa meg magának — ha tetszik — Andrássy, neki nem kell.

Deák Ferenc: Az esztergomi követ e részbeli állítására szintén felel némelyeket. Azon constitucionális elvre emlékeztet, hogy a főhatalmat a fejedelemnek is csak a törvény értelmében adta által nemzetünk, a végrehajtó hatalom tehát valamint egyebekkel, úgy a vádlás hatalmával is csak a törvény értelmében élhet s önkénye szerint a polgárok személyes nyugalomát, bátorságát, melyet őriznie kellene, a bíróság jövődöbeli feloldozásának ürügyével takarózva nem háborgathatja. Mert hiszen az esztergomi követ értelme szerint akkor sem követne el a kormány törvénytértést, ha p. o. minden embert azért, mivel hosszú vágott dohányt szí, hűtlenségi perbe vonatna, vagy azért, mivel zöld és nem kék mentét hord, felségsértéssel vádolva tömlöcbe vettetné, azt adván vigasztalásul, hogy a bíró majd abszolválhat. Ha ily értelmet lehetne tulajdonítani constitúciónknak, úgy azon köszönő írást, melyet Trencsén követe szavazott meg, a szónok maga is aláírná.

III.

Pázmándy Dénes a főrendek e tárgyú izenetének ama kijelentése ellenében, hogy a dolog a bíró előtt van, s annak független eljárásába a törvényhozás nem avatkozhatik, szükségesnek tartotta azon válasz adását, hogy a nemzet és fejedelem között eredhető bármely kérdés országgyűlési tanácskozás és egyezkedés tárgya lévén, semmi ítélőszék bírósága elé nem tartozik. Nagy Pál e felelet elmellőzését sürgette, mivel elkerülhetetlen, hogy a fiscus valaha helytelen pert is ne kezdjen, az országgyűlés együtt nem léte idején pedig csakugyan egyedül a bíró mondhat ítéletet a kereset helytelenségéről.

Deák Ferenc: Figyelmezteti a követ urat, hogy más egyes vádat in specie a törvényre alkalmazni és más általános jus publicum felett in abstracto ítélni. Polgári statusban, amit a törvény világosan nem tilt,

az büntetés tárgya nem lehet s azt a bíró vétékké nem kanonizálhatja. Ez a statustudománynak általános észleli axiómája. Vegyük fel az alkalmaztatást. Meri a szónok állítani, hogy nincs itt senki és nincs senki a főrendek között, aki annak bizonyítását el merné vállalni, hogy Magyarországon világos törvény szerint közgyűlésben mondott beszéd hűtelenségi per tárgya lehetne in abstracto. Azonban a királyi fiscus b. Wesselényit a kir. tábla elé éppen ezért idéztette hűtlenségi perbe. Mit tett tehát? A kir. tábla elítélésére bírta, vajjon bűn legyen-e, amit a törvény bűnnek nem mond és gyűlésben ejtett szóért lehessen-e hűtelenség büntetése alá jutni? És ki az, aki a kérdés elítélését a kir. táblára bírta? A kir. fiscus a kormány rendeletéből. És így egy nemzeti nagy jussnak, mely a kormány elleni garancia gyanánt áll, egy fontos juris publici kérdésnek elhatározását a kormány elvonja a nemzettől, a maga kinevezésétől függő bíróra bírta s bennünket azon karba kíván helyeztetni, hogy a magyar nemzet, mely csak az ő világos megegyezésével hozott törvények szerint kormányoztathatik, egy a törvényeknek subordinált corporatio határozatától várja el nemzeti jussai határának kitűzését.

A kerületi ülésben elhatározták, hogy a főrendek üzenetében foglalt okokra felelni kell, s hogy a szólás szabadságán ejtett sérelem megszüntetése érdekében a nádor közbenjárása kéressék meg.

IV.

A KK. és RR. 1835. augusztus 5-dikén tartott országos ülésének napirendjén volt: a szólás szabadságán ejtett sérelmek tárgyában a főrendekhez küldendő 4-dik üzenetnek kerületileg készült javaslata. E szerint a KK. és RR. kijelentik, hogy nézeteik a főrendek válaszüzeneteiben fölhozott okok által megcáfolva nincsenek, s hogy nem osztozhatnak a főrendek véleményében; mindazáltal bizton reménylik, hogy a főrendek meg fognak egyezni abban, hogy a nádor megkéressék: eszközölje — mint törvényes közbenjáró — törvényes megszüntetését azon aggodalomnak, me-

lyet a KK. és RR.-ben a szólás szabadságának és az országgyűlési bátorságos létnek veszélyeztetése gerjesztett, és elenyészletését azon rendeleteknek, melyek ez aggodalmat még inkább nevelték.

Deák Ferenc: A kerületi üzenetet, melyben eddigi feliratunk helyett közbenjárás javaltatik, el nem fogadhatom, míg a felirattól a világos többség határozata el nem vet. Küldőim a felírást és az abban kifejtett nézeteket állandóul pártolják, mert keserű érzéssel töltötte el keblüket a kormánynak azon váratlan cselekedete, mellyel hazánk két polgárát törvények ellenére hűtelenségi per alá vonta; de még súlyosabb fájdalmat fog bennök gerjeszteni az, hogy önpolgártársaink, a mltgos főrendek, vetnek gátat ezen föliratnak, melyet a szólás törvényes szabadságának megsértett ügyében a királyi szék igazsága elé kívánunk terjeszteni. Sértve van igenis törvényeink szentsége, mert önkény gyakoroltatott s a szólás szabadságát veszély fenyegeti. Szabad alkotmányú országban a polgárok természeti jussait csak világos törvény korlátozhatja, a szabad szólás pedig mind az egész nemzetnek, mind az egyes polgároknak természeti kétségtelen igazuk s aki köztanácskozások folytában akár a törvényhozás, akár a közintézkedések tárgyairól szabadon kimondja véleményét, az önjussában a nemzet közös jussát gyakorolja; ha tehát ebben törvényen kívül gátoltatik vagy a mondott szóért a törvény világos rendeletén kívül fenyték alá vonatik, ő benne a nemzet közös jussa van megsértve. Törvényeink, melyekre a felirati javaslatban hivatkoztunk, kijelölik a szóhatásnak egyedüli korlátait s világosan megszabják a büntetést azok ellen, kik e korlátokon netalán túl mennek; ezen korlátokat tehát törvényhozás útján kívül szaporítani nem lehet s a szólót más perbe, súlyosabb büntetés alá idézni annyi, mint törvényt szegni. Az 1723: 9. c. nyilván meghatározott minden esetet, melyet hűtelenség büntetése követ, s ezen esetekhez még egy újat toldani nincs a kormánynak törvényes hatalmában; azt pedig, hogy e

törvénycikkelynek ezen szavai: «evidenter semet eringentes et opposentes contra statum publicum sacrae coronae, regiae majestatis, et regni» akár betűszerinti magyarázat, akár egyéb hazai törvények értelmében a puszta és következés nélküli szóra, mégpedig köztanácskozások folytában a kormány ellen mondott szóra is, szinte hűtelenségi büntetést rendelve, kiterjedjenek, úgy hiszem, senki bebizonyítani nem fogja. Sőt még a gondos előrelátásnak s józan politikai fontolgatásnak ítélő széke előtt sem helyeselhető a kormány cselekedete. Hány hazai lakos fogja magában elmélkedve kérdeni, honnan eredtek e törvénysértések? s annak, ki az egymást váltott esetek fonalán visszamegy, nem fog-e szemébe ötleni, hogy a beszéd, mely hűtelenségi per tárgyává tétetett, egy oly törvény mellett vala mondva, melyet a nemzetnek nem csekély része forrón óhajtvá várt és kért tőlünk s melynek elhalasztását is sok ezerek keserű könnyei kísérték? El fogják-e majd általában hinni, hogy azon polgárnak, ki a köztanácskozásokban nyilván emelte fel szavát a szegény adózó nép jobb sorsa mellett, melyet elhunyt fejedelmünk atyai gondoskodása is oly hathatósan szívünkre kötött; azon polgárnak, ki a törvényhozás rendes útján oly törvényt kívánt alkottatni, mely a birtok becsét és biztosságát emelve, a nemzeti szorgalmat és művelődést kifejtve, földesúrra, jobbágyra s az egész hazára egyformán boldogító lett volna: akkor, midőn egy megyének törvényes gyülekezetében törvényes jussánál fogva e tárgy felett szólott, éppen ezen beszéde által fejedelme, vagy hazája ellen feltámadni szándéka lett volna? el fogják-e hinni, hogy ezen polgár hazáját akarta elárulni? Fáj a nemzet nagy részének, hogy azon törvény, melyet képviselői a jobbágyok tartozásainak szabad megválthatása iránt javaslatba hoztak, elfogadva nem lett s végre a többség azért nyugodott meg a felsőbb akaraton is, mert erősen hitte, hogy a kormány csak a nemzet boldogulását óhajtvá s ami most meg nem adatott, az végképpen megtagadva nincs, csak elhalasztatott. Ez volt a népnek

erős hiedelme és legszebb reménye. Most azonban, midőn ezen óhajtott törvénynek pártolásából hűtelenségi pert és a szárnyaló hírek szerint más kedvetlenségeket is vélnek származni sokan, nem fog-e sokakban ezen hiedelem s ezen reménység megcsökkenni, sőt elenyészni? Még inkább neveli a keserűséget a második eset. Mert midőn azt látja a nemzet, hogy még a törvényhozói állás sem nyújt biztosságot a nemzet képviselőinek; midőn látja, hogy azon követ, ki nyilván kijelentette, hogy azt, aki csak egy tüt emel is a status ellen, szigorú büntetésre tartja érdemesnek, de a szólás szabadságának Önkényes korlátolását sérelemnek véli, ugyanakkor szintén néhány következés nélküli szóért országháborítónak s a haza és fejedelem iránt hűtelennek mondatik és hasonló per alá vonatik: lehetetlen a bizonytalan jövődő felett keserű aggodalomba nem merülnie. Hiszen a kormány csak a status hatalmánál fogva, csak a status nevében intézkedik: szükséges tehát, hogy a törvényhozás szabadon kimondja véleményét az iránt, ami a status nevében történt; pedig ha a szóihatás korlátait a kormány maga kívánja kijelölni, sőt még ezt is nem előre, hanem a kimondott szó után, a szólót perbe vonva, cselekszi; ha a beszélőnek feje felett cérnaszálon függ a hóhér pallossá és még ezen cérnaszálat is elvágni annak van hatalmában, kinek tetteiről szólani kell: akkor megszűnt a köztanácskozás, megszűnt minden törvényhozás. Felelősségnek minden szabad nemzetnél kell divatozni. Nem szólok én itt a felelősségnek azon részéről, mely a kormány tagjait, ha azok törvényt és nemzeti just sértenek, büntetés alá vonja; szóltunk erről máshol és szólani fogunk még; de azon még fontosabb morális felelősség, mely alatt minden kormány van, midőn tetteinek, intézkedéseinek s javaslatinak helyes vagy helytelen volta felett szabadon és nyíltan szólanak a nemzet képviselői, a nemzeti törvényhozástól nálunk is, úgy mint máshol, elválaszthatatlan s azzal mindenkor együtt gyakoroltatott. Ez a felelősség nyújt biztosságot a fejedelemnek, hogy

tisztjei s tanácsosai az ő érdekét a nemzet érdekétől, mellyel az szorosán össze van nőve, el nem szakasztották, hanem a közös érdekre, igazságra és törvényre figyelmezve, pontosan teljesítették kötelességöket. Csak ezáltal tudja meg tisztán a fejedelem a nemzet méltó panaszait, hogy azokat orvosolhassa; csak ez ismerteti meg vele a nemzet közóhajtását, hogy azt királyi tiszte szerint betölthesse. Csak ez nyújt a nemzetnek is biztosságot, hogy törvényei, gyakran fejedelmének szándéka nélkül is, el nem tapodtatnak. Pedig ez a felelősség is semmivé lenne, ha a kormánynak önkényes hatalmában állana, valamely köztanácskozási szabad szót, ha netalán az neki kedvetlen, hűtlenségi per alá vonni. De egyébiránt is, mi lehet a kormánynak célja ezen lépésnél? Tudom én azt, hogy ártatlan véráldozatokat nem kíván és hiszem azt, hogy ítélő székeink az ártatlant kárhozatni sohasem fogják s épp azért nem értem, bosszulni akart-e a kormány vagy félelmet gerjeszteni? Hiszen egyes polgárok ellen, kik a nép boldogításáért s a nemzet ügyében szólottak, céljok tehát éppen csak az vala, minél egyebet a kormány sem akarhat, t. i. a haza boldogsága: egyedül azért, mert véleményben a kormánytól különbözve, annak intézkedéseit talán keményebben gáncsolták, a végrehajtó hatalomnak legsúlyosabb bosszúját használni akarni, talán magára a kormányra nézve sem egészen hasznos; mert gyakran ugyanazon szó, mely egyébkint hatás nélkül hangzott volna el, ugyanazon előadás, melyet hideg egykedvűséggel hallgatott a sokaság, épp az által nyert fontosságot, hogy a szóló üldözés tárgyává tétetik; az üldözött hőse lesz a közvéleménynek, s az ilyen eszköz nem célra, hanem a céltől elvezet. Pusztá szótól a kormány soha ne tartson, mert a valóságos elégedetlenség csak tettekből eredhet, s a szónak is csak akkor lehet hatása, midőn halmozott igazságtalanság és törvénysértések a nép kebelét erre előre elkészítették; hogy pedig ez soha ne történjék, a kormánynak erőszak nélkül is hatalmában van, mert a nemzet boldogságát eszközlő cél-

irányos intézkedésekkel minden vádat tetteleg megcáfolhat. Rettegést gerjeszteni és félelem által korlátozni a köztanácskozásokban fenlevő szólás szabadságát, alkotmányos országban még helytelenebb módja lenne a kormányzásnak; mert azokban, kik erős lelkek és a félelmet nem ismerik, minden fenyegető veszély inkább exaltatiót szül, az exaltatio pedig jeles, sőt szükséges tulajdonság ugyan, midőn a hazáért és a közügyért vívni kell, de törvényhozásnál, hol csendes nyugalom és hideg megfontolás szükséges, az exaltatio nem mindenkor célirányos. Azok ellenben, kiket félelem fog el, még kevésbé vannak oly állapotban, hogy törvényhozói kötelességeket teljesíthessék; s valóban egy oly törvényhozás, melynek egy része retteg a végrehajtó hatalomtól, más részét éppen annak fenyegetései exaltálták: furcsa organikus törvényeket készítené a haza és király közjávára. De az ilyen félelemnek még rosszabb következése az, hogy a kormány iránt a közbizodalmat és jó vélelményt egészen elfojtja, mert bizodalmat és rettegés együtt meg nem állhatnak. Az iránt, ki hatalmának egész súlyával akarja gátolni, hogy a minket és sorsunkat érdeklő tettekről nyíltan és szabadon szólhassunk, még a magános élet viszonyaiban is hamar csökkenik bizodalmunk s a kételkedést szeretetlenség szokta követni; még inkább lehető pedig és még veszedelmesebb ez a fejedelem és nemzet közötti viszonyokban. Egyes ember a magános élet ösvényén könnyebben megelegedhetik, ha önmeggyőződésében és lelkiismeretében megnyugvást talál; de a kormánynak ez elég nem lehet: neki a közbizodalmat és a közvélelmény a legnagyobb kincse s hatalmának ezek a legbiztosabb támaszai. Mert csak akkor képes magas feladatát, a közboldogság eszközlését, teljesíteni, ha a nemzet bizodalma s a közvélelmény kísérik lépéseit; s a történetek évkönyvei számos példákat mutatnak, hogy a legjobb szándék, a legcélirányosabb intézkedés, a leghasznosabb törvények sikertelenek, midőn a kormány elvesztette a közbizodalmat, s hogy a legerősebb hatalom idővel össze-

roskad, ha azt a nemzet bizodalma elhagyta. Rómának hatalmas senatusa világot hódított, míg Róma népének bizodalját bírta; de amint ezt elvesztette, ő is, a nép is a caesarok rabszolgái lettek. A hierarchiának egykor határtalan hatalma csak addig állott fenn, míg azt a közvélemény s a nemzetek bizodalma támogatta. Míg a népek áhítatos buzgósággal hitték, hogy csak az egyházi rendnél találnak mindenkor igazságot, segédet és oltalmat, a hierarchiának egy szava trónusokat rázkódtatott, országokat osztogatott és császárokat büntetett. De későbbi félrelépések elenyészttették ezen közvéleményt, elölték a népek bizodalját s velők együtt a határtalan hatalom is elenyészett. Napóleont, kinek nagyságát a késő maradék is bámulni fogja, idegen hatalom csak akkor vala képes megbuktatni, midőn a nemzet bizodalma csökkenni kezdett iránta, s a szövetségesek diadalmas zászlói a franciák fővárosában soha nem lobogtak volna, ha Paris, ha Franciaország azon lelkesedéssel védette volna császáriját, mellyel őt a főhatalomra emelte. Őrizni kell tehát minden kormánynak a nemzet közbizodalját, mint legfőbb kincsét, melynek elvesztésénél nagyobb csapás nem érheti. Azt fogja talán valaki mondani, hogy a kormány célja e lépéseknél a fejedelmi jussok erősítése vagy talán terjesztése lehetett. De megvallom, nem szeretem a nemzetet és a fejedelmet kölcsönös viszonyaikban úgy tekinteni, mint egymás ellenében álló, s egymás kárával önhatalmukat nevelni törekvő feleket, mert ha ez így volna, akkor a polgári társaság főcélja csakugyan el lenne tévesztve. Én constitutionális monarchiában e kettőnek érdekét egymástól elválasztani nem tudom, s el merem mondani, hogy minden új fejedelmi juss, még a határtalan uralkodói hatalom is, drága áron volna a fejedelem részére megvásárolva, ha érette a nemzeti közbizodalomnak enyészni kellene. Nekünk is szívünkön fekszik a kölcsönös bizodalom fentartása, mert ezen alapul közboldogságunk. S midőn képviselői állásunkban a nemzet nevében szabadon szólva, őszinte egyenességgel felfedezzük, hogy mi kockáz-

tathatná ezen közbizodalmat? s miáltal lehet csökkenésének elejét venni, sőt azt még inkább erősíteni? legszentebb kötelességünket teljesítjük, s magának a fejedelemnek is hasznosabb szolgálatot teszünk, mint azon tanácsosa, ki talán a királyi jussok iránti buzgóságból azok terjesztését a közbizodalom gyengítésével is hajlandó volna eszközölni. Bizodalomból eredt azon felirat is, melyet a szólás szabadsága ügyében javaslatba hoztunk. Azon törvényhozás kívánt e felirat által fejedelmével nyílt egyenességgel szabadon szólani, hogy fejedelmének atyai gondoskodásába teljes bizodalmat helyezhet, midőn önhasznának feláldozásával is kész volt az adózó népen segíteni, melynek sorsát rokonérzés, kötelesség és fejedelmének királyi szava kötötték szívére; s azon fejedelemhez kíván szólani, kinek esküje és ismételt nyilatkozata törvényeinknek és törvényes igazinknak megtartását biztosította. Ezen bizodalom kiömlését akarják-e tehát a főrendek gátolni? azt kívánják-e, hogy az égető fájdalmat keblünkbe rejtve hallgassunk? s az aggodalomnak maró férge királyunk iránti forró érzéseinket s bizodalunkat lappangva eméssze? azt akarják-e, hogy panaszinkat az előtt, kitől orvoslást reménylünk, ki ne önthessük, csak azért, mert nekik — mint mondják — panaszaik nincsenek? azt kívánják-e velünk elhíttetni, hogy nekünk sincs aggodalmunk? vagy azt akarják, hogy mivel ők nem aggodnak, mi se óhajtsuk, mi se kérjük súlyos aggodalmunk megszüntetését? Ők mindezt nem akarhatják, mert ők is e hazának polgárai, s az ő jövő sorsuk is össze van kötve a mi sorsunkkal. Azt mondják a főrendek, hogy e jelen esetekben sérelem nincs, mert törvényeink szerint is a végrehajtó hatalom jussaihoz, sőt kötelességéhez tartozik, a közbátorságra felügyelni, s a vétkek megbüntetését eszközölni: e két esetben pedig az egész dolog rendes bíróság előtt van, s ennek kell, sőt csak ennek lehet ítélni felette. De éppen azért, mert a közbátorság fentartása a végrehajtó hatalomnak jussa, sőt kötelessége, méltán megkívánjuk, hogy e kötelességet a törvények szerint tel-

jesítse. Azáltal pedig, ha valamely polgárt világos törvény rendeletén kívül ily súlyos közfenyítéki perrel megtámad, s ekképpen a polgárok nyugodalmát és biztosságát ő maga, kinek azt oltalmaznia kellene, önkényesen háborgatja, nem a törvények értelmében teljesítette kötelességét, s ez valóságos sérelem, mert ily módon ugyanazon hatalom sérti a közbátorságot, melytől annak hív megőrzését várja a nemzet. Sérelem az is, midőn a kormány oly esetet, mely ha elkövetett is, a királyi fiscus közfenyítéki keresetének törvényeink szerint tárgya nem lehet, s melyre ha bebizonyítatik is, hűtelenségi büntetést semmi világos törvény nem szab; olyan esetet, mely egy közös nemzeti jusnak, a szabad szólás jussának gyakorlásából eredett s mely felett csak azon tanácskozó gyülekezet, hol a beszéd mondva volt, hozhat ítéletet: hűtelenségi per útján terjeszt a rendes bíróság elébe, s ezáltal az ítélőszékeket mintegy kényszeríti, hogy oly tárgyak vizsgálgatásába ereszkedjenek, melyek felett ítélni hatóságuk nincs. Mert azt csakugyan senki sem tagadja, hogy a szólás szabadságának korlátit, melyeket csak a törvényhozás határozhat meg, kiszabni, vagy bármely nemzeti juss felett bíraskodni, az ítélőszékek hatalmához nem tartozhatik. De megvan mindezekre bőven feelve üzeneteinkben; csak még azon állításaikra, melyeket a kormányról és a fejedelem személyéről hoztak föl a főrendek, kívánok tenni rövid megjegyzést. A fejedelem feje a statusnak, s személye szent és sérthetetlen. A kormány a status minden tisztségeinek összessége s reá a fejedelmi személy sérthetlensége ki nem terjedhet. Európa történeteinek bizonyítása szerint valamikor és valahol általános elv gyanánt felállított, hogy a kormány és fejedelem személye mindenben egy, s amit a kormány tesz, az teljesen és egyenesen a fejedelem személyétől ered, s ami a kormányról mondatik, az a fejedelem személyéről van mondva: mindannyiszor és mindenhol rettenetes anarchia következett. Ezen elv vagy absolutismusra, vagy még hamarább anarchiára vezet; mivel pedig

meg vagyok győződve, hogy a m. főrendek sem az egyiket, sem a másikat nem akarják, hiszem azt, hogy ezen elvet felállítani magok sem óhajtják. Végre, mivel azt vélem, hogy a kormány e törvénysértéseket csak azért követte el, mert a dolog fejedelmünk előtt tökéletesen kifejtve nem vala, szükségesnek hiszem ezt felirat által teljesítenünk. Ugyanezért a feliratra szavazok.

A KK. és RR. elfogadták a főrendekhez intézendő üzenetnek kerületileg készült javaslatát.

V.

A KK. és RR. augusztus 8-dikán tartott kerületi ülésökben tárgyalták a főrendeknek a szólás szabadsága kettős sérelmére vonatkozó 4-dik üzenetét. A KK. és RR. azon fölszólítására, hogy kéressék meg a nádor, azon bizalomnál fogva, mellyel iránta az egész haza viseltetik, a törvényes közbenjárásra, a főrendek azt felelték, hogy a nádor már a szóban levő tárgyak fölvetelénél osztozott a főrendi tábla elveiben, s eddig pártolt nézeteinél állandóul megmarad. Ily körülmények között a nádor a közbenjárás iránt kijelentett kívánságot nem teljesítheti.

Deák Ferenc: A dolgot igen egyszerűnek látja. Két út állott a RR. előtt szabad választásra: közbenjárás és fölírás. A szónok ugyan az első iránt nem nagy vonzódással viselkedett; de a KK. és RR. többsége be akarta bizonyítani, hogy minden közelítő lépésre kész, mely által, a nélkül, hogy a nemzet jussai fölálldoztatnának, az egyesülés eszközöltethetik; a nemzet tehát bizodalmánál fogva jónak látta a főherceg nádort törvényes közbenjárásra felszólítani. A nádor ezt el nem fogadta; erről a szónok nem tehet, s a KK. és RR. sem tehetnek. Annyi mindazonáltal igen természetesen következik, hogy már most nincs miben válogatniuk, hanem a felirathoz kell ragaszkodniuk. Ami az 1807-diki esetet illeti, igaz ugyan, hogy akkoron két oka volt az aggodalomnak; az egyik, hogy országgyűlési tag gyűlésben mondott

szóért büntetésre vonatott; a másik, hogy ez bírói ítélet nélkül történt. De korántsem áll, mit a főrendek mondanak, mintha t. i. csak abban találtak volna a KK. és RR. sérelmet, hogy b. Vay Miklós idézés és ítélet nélkül büntettetett, hanem találtak abban is, hogy a szólás szabadsága megsértetett, különben józan logika szerint nem azt kellett volna kívánniok, hogy b. Vay a büntetés alól fölmentessék, hanem azt, hogy a kir. tábla elé idéztessék, s a nádor is nem azt nyerte volna feleletül a fejedelemtől, hogy semmit sem akart tenni, ami a szabad szólást korlátozhatná, hanem azt, hogy ítélet nélkül büntetni senkit sem akar. Ezeket csak azért hozta föl, hogy elismerni ne látszassék, mintha 1807-ben a szólás szabadságát nem találták volna megsértve az ország rendéi. Most egyébiránt nincs más hátra, mint a föliratnál maradni. Elveink ellen a főrendek okokat nem mondanak, s a semmire igen könnyű a felelet. Az intermediatio el nem fogadása fölött a szónok nem igen sokat tépelődnek; az 1807-diki példára pedig röviden feleletül adná, hogy a szólás szabadságát akkor is megsértve találták az ország rendéi.

A kerületi ülésben Deák Ferenc beszéde értelmében hatái óztak.

Deák Ferenc Zala vármegyéhez intézett követjelentésében ez úgyről a következőket írta:

«Míg e tárgyak — a szólás törvényes szabadságára vonatkozóak — fölött tanácskozásaink folyamatban valának, Bars vármegyében közgyűlés tartatott, melyen a hűtlenségi perbe idézett követnek visszahívását kívánta eszközölni a megyének főispánja; de Barsnak lelkes rendéi pártolák üldözött követjöknek ügyét és elhatározták, hogy tovább is mint a megyének valóságos képviselője teljesítse a törvényhozásnál követi kötelességét, sőt perének védelmére a megyei főtisztviselőket küldöttek ki; föl is vétetett ellene a hűtlenségi per, de ő a megyének végzése szerint a köztanácskozásban résztvenni meg nem szűnt, s így tetteglett elhatározva az, hogy a követet a kormány által ellene rendelt hűtlenségi per bírói végítélet előtt képviselői helyzetétől meg nem foszthatja s követi kötelességének és jussainak gyakorlásában

nem gátolhatja. Végre a kormány jobbnak látta Bars követét a hűtlenségi kereset alól fölmenteni és egy fölsőbb parancsolat által, melyről Bars vármegye is értesítve lön, a per végképpen megszüntettetett.

De Wesselényi Miklós hazánkfia, kit mind a két magyar hazában per alá vont a kormánynak hatalma, még most sincs fölmentve a törvény elleni kereset alól, s az ő személyében, az ő ügyében nemzetünk törvényes szabadsága folyvást sértetik és mégsem lehetett méltó panaszunknak fejedelmünk királyi székéhez följutni, mert közfal gyanánt állott a nemzet és fejedelem között a főrendi táblának ellenszegülése, melyet tizenhét üzenetünk sem volánok képesek csak némileg enyhíteni. Fájdalmunk érzékeny kifakadásával irtuk az utolsó üzenetet, melyben az országgyűlés végöráiban is kijelentettük, hogy a szabad szólás alkotmányos jussának kérdés alatt lévő megsértései a törvények félremagyarzásán alapulván, mi azokat minden következeikkel s a netalán ismétlődő hasonlatokkal együtt törvényteleneknek, önkényből származóknak és egyedül az erőszak szüleményeinek tartjuk. De idezárjuk 9% alatt magát azon üzenetet azon alázatos megjegyzéssel, hogy mivel e sérelem sokkal érzékenyebb, mintsem hogy annak meggátolt orvoslását felejtethné nemzetünk, tetteleg kell használnunk köztanácskozásainkban a szólásnak és vélemények nyilvános kifejtésének törvényes szabadságát, szabadon és törvényes korlátok között tartózkodás nélkül kell a kormánynak minden törvénytelenégei, a közigazgatásnak minden hibái ellen fölszólalnunk, a jövő országgyűlésen pedig ismét föl kell venni a most félbenhagyott tárgy sürgetését és úgy kell azt más tárgyakkal összekötni, hogy a méltóságos főrendeknek ellenkezése abban ismét gátat ne vessen.)

EGYIK BARÁTJA FIÁHOZ.

Deák Ferenc zalabéri Horváth Jánosnak ugyanilyen nevű fiát 1840. augusztus 15-dikén Horatius költeményeivel ajándékozta meg és a könyv első lapjára a következőket itta:

Vedd emlékül e sorokat, melyeket az élet könyvéből merítve szeretet nyújt neked, s őrizd kebeledben azoknak tartalmát.

Fejlődni kezd már ifjúságod virágszaka, most vesd

meg erkölcsi jövődnek alapját. Te még nem ismered az életnek komoly gondjait, szülőidnek gyöngéd szeretete ápolva, intve, oktatta vezérli minden lép-tedet s elsimítja pályád göröngyeit. Te még minden erődet, gondodat és idődet szíved és lelked kifejlődésére fordíthatod, nem gátol abban semmi, csak akaratom erős és tiszta legyen; nem kell semmi más nehézséggel küzdened, mint amit önmagad hanyagsága vagy könnyelműsége gördíthetnek elődbe. Igyekezéssel legyőzni ezeket s használd erőteljes ifjúságod minden óráját, hogy munka és szorgalom által erőd, tehetségeid növekedjenek, s ha majd egykor az élet komoly pályáján önerődre szorulva küzdened kell a sors változékony szeszélyeivel: a kedvező szerencsének gyakran szédítő mámorában s a balsorsnak gyakran leverő csapásai között, csüggedést nem ismerve, ingadozás nélkül járd a kötelességnek s erkölcsnek ösvényén.

Szülőid a legbuzgóbb szeretetnek boldogító érzelmeivel csüggenek rajtad, s te vagy egyik tárgya szép reményeiknek. Ne engedd, hogy ezen érzelmek közé egykor keserűség is vegyüljön; ne engedd, hogy ezen szép remények egykor elenyésszenek. A szülők áldását nem azon szavak teszik, miket ők gyermekeik boldogságáért elmondanak naponkint, mert hisz azokat hálátlan gyermekek fölött is elmondhatja velők a szülői szeretet, hanem azon örömkönyük, miket a gyermekeknek jó erkölcei, szorgalma és jélessége fakasztanak a szülők szemeiből. A szülők átkát szintén nem szavak teszik, hanem a fájdalomnak azon keserű könnyei, miket gyermekeik erkölcstelensége okozott.

Féljed ezen átkot, s igyekezzél szülőidnek örömkönyvekben kifakadó áldását megnyerni. Neveld s erősítsd kebledben a fiúi szeretetnek tisztelettel párosult érzelmeit, s tanuld meg, hogy arról semmi okért, semmi körülmények között s még az indulatnak fellobbanó hevében sem szabad megfelejtkedned.

Két hatalmas érzést oltá szívedbe a természet: az igazságot és szeretetet; ezek legyenek vezércsilla-

gaid az életnek pályáján; ha ezeket követed, érjen bárminő sors, erkölcsileg sülyedni nem fogsz. Légy igazságos mindenek iránt; a magad hibáiról szigorúan, de a mások fogyatkozásairól kímélőleg ítélj. A szeretet részvétét meg ne vond embertársaidtól soha; mert aki másnak ártatlan örömein, szerencséjén örülni nem tud, s aki másnak szenvedését részvétlenséggel nehezíti, az nem érdemel, nem nyer szeretetet másoktól; mert a szeretet csak szeretésnek lehet jutalma.

Támadnak majd önkebledben hatalmas ellenségek, melyek az igazságnak és szeretetnek szívedbe oltott érzéseit elfojtani, vagy azokat egymástól elválasztva, balutakra vezetni törekednek, s ezen hatalmas ellenségek az indulatok; de munka és akarat legyőzi ezeket is. Vigyázz, hogy szíved és eszed indulatok rabja ne legyen; mert súlyos és veszélyes az ilyen rabság s leginkább megalázó.

Kerüld a hiú elbizottságot; ha majd a sorsnak kedvezése néha talán társaid fölött kitüntetne, soha ne éreztesd velők azt, hanem szíved és szereteted köztök maradjon. Használd a sorsnak adományait magad és embertársaid javára; de soha vissza ne élj azokkal ártatlanok kárára vagy bosszantására. Órizkedjél a gúnynak és elmésségnek kétélű fegyverével érzékenyen sérteni másokat; a biztató kacagás, mely elmésségedet kíséri, csakhamar elhangzik, de az érzékenyen sértettnek keblében visszamarad a keserűség, s hiúságod pillanatnyi diadalát másnak fájdalma s elvesztett szeretetnek árán vásároltad meg.

Kerüld az irigységet; másnak j élességei ösztönül szolgáljanak neked is nagyobb szorgalomra; de bosszankodni másnak szerencséjén, s gyűlölni azokat, kiket elérni képes nem valál, oly mérges fekélye az emberi szívnek, melytől minden jó ember irtózik. Az irigység önmagában hordja már büntetését, mert az irigynek minden öröme keserűséggel van vegyülve, sőt magát az indulat közgyűlölségnek tárgyává teszi.

Kerüld a könnyelműséget. Magadnak és másoknak sokkal több és érzékenyebb kárt okozhatsz könnyelműségeddel, mint amit utóbb a legjobb akaráttal is

helyrehozni képes volnál. Ne űzz könnyelmű játékot a sors adományaival. Időt, vagyont könnyelműleg ne vesztegess; mert amit ezekből ifjúságodban megfontolás nélkül fecsérelsz el, azt mint visszahozhatatlan veszteséget fogod fájlalni s talán megsiratni későbbi napjaidban.

Kerüld a henyeséget s munkátlan életet. Ha ifjúságodban a munkát megszokod: életednek szebb örömeit s édesebb gyönyöreit a munkában fogod találni. Csak a munka fejt ki, csak az tartja fenn a testnek és léleknek erejét; csak munka tesz hasznossá magunk és polgártársainkra nézve. Sokat elnéznek, sokat megengednek az emberek annak, ki alacsony haszonlesés nélkül helyettök és érettök fárad. A munka egyik legszebb rendeltetése az embernek. És ha majd egykor, testben és lélekben kifejlődve, fellépsz az életnek komoly pályáján; ha majd a polgári kötelesség szava tőled is munkát, erőt s fáradságot, talán életeredet s a földi életnek minden örömeit, minden reményeit kívánja áldozatul, ne késlekedjél: első és legszentebb legyen előtted a haza.

MIÉRT NEM MENT EL DEÁK FERENC AZ 1843-DIKI ORSZÁGGYŰLÉSRE?

Az 1832/6-diki országgyűlésnek a földesurak és jobbágyok közti viszonyokat elhatározó úrbéri törvényei, amelyek a jobbágyok terheinek enyhítését, az önkény korlátozását és sok visszaélés megszüntetését célozták, az ország birtokosságának egy részében elégedetlenséget keltettek. Deák Ferenc Kehidáról 1836. augusztus 18-dikán Kossuth Lajoshoz intézett levelében erről így nyilatkozik:

Az új törvényekkel sokan, igen sokan nincsenek megelégedve, s fájdalom, nem azért, hogy keveset adhattunk a népnek, hanem a robotbeli feljebb szolgálást és a botozás megszüntetését sajnálják. Nyilvánosan nem mernek szólni, de magok közt panaszkodnak, szidnak bennünket, átkoznak és minden bokrban revolútiót látnak és keresnek. Egyik nem kapott aratókat, mert elfogyott a gabonája, s mert nem adta volna meg a munkabért, s már azt az új törvények-

nek tulajdonítja; a másik nem kapott kaszásokat, mert keveset akart fizetni; a harmadiknak hajdúját a korcsmán megverték bor közben, a negyediknek kocsisa szökött meg, mert több botot kapott, mint kenyeret: s mindezek az új törvényt okozzák s talán, ha mernék, a májusi fagyot, az azótai szárazságot, egy szóval minden bajt nekünk tulajdonítanak. Még eddig gyűléseken nem igen jelentgették bosszuságukat; jövődöben mi történik, előre nem látható. Mindezek azonban nem váratlanok előttem, mert hiszen tudtuk és sokszor beszéltünk magunk között mindezen következésekről, s úgy hiszem, így volt, így lesz ez mindig; az igazságnak, a változtatásnak igen sok ellenségei voltak mindenkor, kivált azok, kik materialiter vesztenek.»

Zala-Egerszegről 1836. szeptember 10-dikén Kossuth Lajoshoz intézett levelében Deák Ferenc ezeket írta:

«Ne igen örüljön édes barátom, Zalának és gyűléseinek, mert nálunk is sziszegve fejet emelt a kígyósereg. Horváth Muki a vezérök, vagyis inkább ő alkotója egy ellenpártnak, mely minden haladást gátolni, minden szabadelmű végzést fölforgatni készül. Ő már természeténél s megszokásánál fogva nem vala eddig is barátja a népnek s a nép szabadságának, s most az úrbéri törvények által megsértett vagyonbeli érdekei, s egy pár adat hiúsági vegyületek annyira fölforralták keblében a mérget, hogy mindent elkövet pártot szerezhetni. Egyenkint szólítja meg az urakat, hogy ellenünk, kik vele egyet nem értünk, mint veszedelmes emberek ellen szövetkezzenek; akikre szava nem hat, még asszonyok által is magához kívánja vonni; sok pártost talál, mert az úrbér sokaknak nem tetszik, s készül rontani, amit oly nehezen építettünk, rontani pedig nem mesterség, kivált midőn az engedmények áldozatba kerültek. Az úrbéri törvényeknek behozataláról most tanácskozik együtt egy megyei választmány; ebben Horváth mindent elkövet, hogy azon törvényeket, melyek neki nem tetszenek, a földesurak részére magyaráztassa; de még eddig, bár pártja indulattal segítette, boldogulni képes nem volt, mert azon egyszerű igazság, hogy törvényt a megye nem magyarázhat, a törvénynek egyes esetekre leendő alkalmaztatása pedig az ítélőszék dolga, oly igen cáfolhatatlan vala nekik, hogy reá felelni sem valának képesek. Ha kérdik Horváthot, mi célja pártoskodásának, hiszen az úrbéren segíteni nem lehet, azt feleli: hogy a szabadelmű ideák haladását akarja meggátolni. Valóban óriási munkai ha ezt a titkot kitalálja nagy jutalmat várhat a szent szövetségtől, azonban nekünk mégis

sok kárt és még több alkalmatlanságot okozhat, s valóban féltem múlt gyűlésünk végzéseinak nagy részét; mert kevesebb ész kell ahhoz, hogy valaki a vak és vad arisztokrátiát fellármázza, mint ahhoz, hogy azt megbuktassa. Személyemre nézve mindezekkel nem törődöm, sőt némileg örülhetnék is neki, mert nemcsak ürügyet, de just adna annyira óhajtott független magányomba vonulni, ha elveink elbuktak; de ezen elvek bukását vérző szívvel sajnálnám, mert igazaknak s a haza boldogítására szükségeseknek vélem azokat, Horváth pártja jelenleg inkább lármás, mint veszedelmes, de félünk, hogy Kerkapoly 2-dik alispán fog közelíteni hozzájuk. Ennek véleményét még nem tudom, mert eddig határozottan még ki nem jelenté magát. Közelítő, egyesítő szerepet játszik, mi igen hamar a szárnyas egér sorsára^ juttathatja az embert. Számolása könnyen hibázhat, ő pedig a protestánsok feje s így nem csekély fontosságú. Azonban az idő és az ügynek igazsága sokon segíthet.

Furcsa látni és hallani a kormánynak és a kormány embereinek félelmét; még a kisebbek is rémképeket alkotnak maguknak, s azokkal ijesztgetik magukat is, másokat is; ők makacsul hátat fordítanak a fölkelő napnak s önárnyékukat iszonyú rémnek nézik; pedig ha ismernék a hazát, ismernék az embert és embereket, szintűgy tudnák, mint mi tudjuk, hogy alig van ország Európában, hol kevesebbet lehessen revolútiótól tartani, mint jelenleg nálunk; csak majd ők féltőkben olyan balgatatag lépéseket ne tegyenek, melyek nem zendülést, de zavart okozhatnak. De ők félnek s a bokrokban mozgó nyulat is rablónak vélik, pedig: *est genus unum stultitiae nihil metuenda timere.*»

Növelte az elégedetlenséget az az utasítás, amelyet a haladás barátai az 1843. május 14-dikére egybehívott országgyűlésre adatni akartak. A haladás barátai azt kívánták, hogy a megválasztandó követek igyekezzenek oly törvény létrehozásán, amely szerint a nemesség birtoka arányában járuljon hozzá legalább a házi adóhoz.

A köztelherviselés ezen kérdésében támadt mozgalomból izzó harc fejlődött.

Midőn a megyének a követek utasítása tárgyában küldött választmánya Deák Ferenc indítványára elfogadta az adózás elvét, ez ellen nagy erővel megindult az izgatás.

A megye köznemessége az 1843. április 4-dikén tartott közgyűlésben meg is buktatta a nemesség hozzájárulását a házi adóhoz.

A közgyűlésről haza menő köznemesek közül vagy harmincötén Kehidán égő taplót szórtak el, Deák Ferenc

lakását megrohanták, lövöldöztek, egy 18 éves éjjeli őr halálát okozták és többeket megsebesítettek.

Zalavármegyének 1843. április 24-dikén tartott közgyűlése közfelkiáltás útján Deák Ferencet és Hertelendy Károlyt akarta országgyűlési követeknek megválasztani. Deák Ferenc azonban levélben kijelentette, hogy nem vállal követséget, Hertelendy meg előadta, hogy csak Deák Ferencsel együtt vállalkozik. Erre a közgyűlés egymás után tizenhárom tagját szólította fel a követség elvállalására, de az ajánlatot mindegyik visszautasította. A főispán jelentkezésre szólította fel azokat, kik követségre vállalkozni készek és nem jelentkezett senki.

Az április 26-dikán folytatólag tartott közgyűlés elhatározta, hogy a nemességet a házi adó tárgyában felvilágosító iratot szerkesztet, s ezt kinyomatja és szétosztatja. Az 1843. május 22-dikén tartott közgyűlés újra foglalkozott a követek választásának ügyével, de ekkor nem akadt senki, ki a követség elfogadására hajlandó volt.

A megyének augusztus 31-dikén szabad ég alatt tartott közgyűlése, amelyen hatezer főnyi nemesség gyűlt egybe, köztük számosan kiélesített és hegyezett szuronyos és ólmos botokkal, dorongokkal és töltött fegyverekkel ellátva, megváltoztatta az április 4-dikén hozott határozatot és elfogadta a közadózás elvét. Ezután pedig Deák Ferencet és Kerkapoly Istvánt választotta meg országgyűlési követeknek. A választás után a felbőszült ellenpártiak hazatérőben nagy zavargásokat rendeztek, melyeknek számos halott áldozata lett. A szeptember 2-dikán tartott folytatólagos közgyűlés újra kérte Deákot a követség elfogadására, de ő szilárdan megmaradt állásfoglalása mellett.

Ez az ügy akkor nagy izgalmat keltett országszerte. Deák Ferenc Klauzál Gábornak irt levelében magyarázta meg álláspontját.

Kehidán, szept. hó 3-dikán 1843.

Kedves Barátom!

Zúzott kebellem írom e sorokat, s kiöntöm előttem szívem keserű fájalmát. Feldúlt kedélyem tegnap még nem engedé, hogy tollhoz nyúljak, de most lesz talán annyi nyugalma lelkemnek, hogy néked írhatok.

Tudósítva vagytok, úgy hiszem, eddig arról, hogy augusztus 31-dikén az adó nálunk nagy többséggel keresztül ment, és én követnek megválasztattam,

de a követséget el nem fogadtam; halljad most tőlem ezen elhatározásomnak okait és azokat, mik a választás után történtek:

Aki figyelemmel kísérte azon izgatásokat, melyek a házi adónak elvállalása ellen megyénkben történtek, alig fog kétkedni, hogy az izgatónak nem csekély része, és pedig éppen azok, kik nyilván vagy titkon legtöbb befolyást gyakorolva ösztönt és életet adtak az indulatos mozgalmaknak, nem a házi adó miatt léptek fel, hanem leginkább személyem elleni gyűlölségből vagy bosszúból követtek el mindent ezen életkérdésnek megbuktatására; nem küzdöttek volna ők az adó kérdése miatt oly keserű elszántsággal, mert hiszen jól tudták, hogy az adónak elvállalása mellett még ezen országgyűlésen többség úgysem leend; ők csak az én személyem ellen forraltak bosszút, ők csak azt akarták elérni, hogy én az országgyűlésen jelen ne legyek, és mivel tudták, hogy az adó kérdésének megbuktatása által nekem a követség elvállalását elveimnél fogva lehetlenné teszik: hogy személyemet megdönthessék, a legszentebb ügyet támadták meg, azon ügyet, mely hazánk egykori felvirágzására első és legfontosabb lépés volna.

Ily célból és ily titkos szándékkal izgattak ők nyilván és titkon a házi adó ellen, de izgatásaik közben egyszersem ellenem is nyilván és titkon annyi gyűlölséget, oly nagy ingerültséget szórtak el a tömeg között, hogy midőn április 4-dikén Zala rendéinek többsége okainkat harsány felkiáltásokkal ledörögve, az adó kérdését elbuktatta, ugyanazon többség engem, ki előbb a megye rendéinek osztatlan bizalmát bírtam, a nemzet ellenségének kiáltott, és megszerzte hazaárulónak hirdetett.

Istenemre mondom, hogy mindazok, mik egyedül személyemet illették, engem nem sértettek; de fáj, kimondhatatlanul fáj keblemnek az, hogy személyem miatt a közügyet támadták meg elleneim, fáj azon gondolat, hogy, bár önvétkem nélkül, de talán miattam bukott el megyénkben az adó kérdése, melyet, ha én nem vagyok, vagy én ellenem bosszút s gyűlölséget

nem tápláltak volna keblükben azok, kik személyem miatt az adó ellen felléptek, sem oly keserű elszánt-sággal, sem annyi erőfeszítéssel, sem annyi hatással és sikerrel meg nem támadhattak volna.

Az április 4-dikén tartott gyűlés után elhatározták magok között az elbukott ügynek baráti, hogy teljes erővel izgatni fognak ismét az adó mellett. En kértem őket, kértem Csányi Lászlót és sok másokat, halászszák el izgatásaikat a jövő országgyűlésnek közeledéséig; most a kedélyek felettébb ingerültek, de azon néhány év alatt csillapulni fog az ingerültség, a köznemesség is inkább megismerkedik az adófizetés eszméjével, lassankint sokkal többet tehetünk arra, hogy előbb egyeseket, utóbb egész községeket felvilágosítsunk, s sokakban meggyőződést költsünk fel az ügynek igazsága felől; elmondottam, hogy most az országgyűlésen az adó, fájdalom! többséget úgyszem nyer, habár Zalával szaporodnék is azon törvényhatóságok száma, melyek az adó mellé állanak; ne kockáztassuk tehát erőltetéssel a kérdés jövődjét, ne neveljük az ingerültséget és ne kényszerítsük haszonnélküli izgatásokkal az ügynek elleneit még több erő megfeszítésére. Elmondám én előttük mind Ezeket, és ti barátim még pünkösdkor tanúi valátok annak, hogy az izgatások megkezdését helyeselni nem tudtam. Csányi azonban és mások azt felelték, hogy az adó ügyének még ezen országgyűlés alatti kivívását megyénk becsülete megkívánja; ők izgatásaiknak sikerét reménylik; aggodalmimat nem osztják, mert ők a megye körülményeit nálamnál jobban ismerik, s az izgatáshoz igen sokkal jobban értenek, mint én. Ezek ellen szólanom nem lehetett, mert az adó kérdésének, bármikor legyen is felhozva, ellene nem szegülhetek; hiszen azt én is oly buzgón óhajtom. Csak arra kértem tehát Csányit s többeket, hogy személyemet izgatásaik tárgyává ne tegyék, nevemmel korteskedést ne űzzenek, s engem semmiképpen ne compromittáljanak, mert bármi részben compromittálva, ha egyébkint legkedvezőbbek lennének is a körülmények, követséget nem vállalhatnak.

Csányi megígérte, hogy nevem kitűzve nem leend, az izgatások az ügyért fognak történni, s a legnagyobb figyelemmel vigyázni fognak arra, hogy nevemre még csak távolról se borítsanak szennyet vagy árnyékot. Tudod te is ezeket, kedves Gáborom, ittlétedben mondtam én is néked ezeket, de úgy hiszem, tudod Csányitól magától is. Így kezdődtek meg az izgatások az adó mellett. Gyűlésileg elhatározottak, hogy a köznemességnek felvilágosítására több megyei tagok menjenek el a községekbe, választmányilag felszólítás dolgoztatott ki, s ívek hordattak szét a falukban, melyeket az adózni akarók aláírjanak. Voltak ezen capacitatióknál esetek, melyekben nem mindenkor értelmi okok használtattak; voltak egyes nemesek, sőt községek is, melyek aláírásaikat kétszer, háromszor visszahúzták; de az izgatás haladott, és előttem, kit az izgatás főnökei, Csányi és Horváth, minden tanácskozásaikból kizártak, ki előtt, mint később megtudtam, sok lépéseiket eltitkolták, sőt, amint hallom, másokat is megkértek, hogy ezt és azt nekem el ne mondják, előttem, mondom, mindig úgy volt előadva a dolog, hogy nem személyemért s nem az én nevemmel, hanem az ügyért magáért, és az adó elvállalása mellett történnek minden izgatások.

Míg ezek így folytak, kétes hánykódások közt fontolgattam én komolyan, hogy azon esetben, ha csakugyan többséget nyerne az adó kérdése, és engem a követségre felszólítanának megyémnek rendéi, mit parancsol nekem a polgári kötelesség? A pártok izgatásaival, még akkor is, midőn azok a legszentebb ügy mellett történnek, mindenkor válhatatlan kapcsolatban vannak oly kellemetlenségek, mik a gyengédebb érzetet kedvetlenül érintik; éreztem én ezt az eddig lefolyt néhány hónap alatt, és bár azt hittem, hogy nevem, személyem izgatás tárgya nem leend, felmerült lelkemben mégis nem egyszer az aggodalom, hogy lesznek, kik az ügy melletti izgatásokat személyemért törtéteknek fogják gondolni, és ilyenkor minden érzés felzúdult bennem, azon gondolat ellen, hogy én a korteskedésnek szokott mesterségei által lépnék a

követi pályára. De reményivé, hogy nevem az izgatások és korteskedések tárgyává nem tétetik, elnyomtam aggodalmamat, s tudva, hogy midőn kötelességről van szó, a dolognak minden oldalát komolyan fontolóra kell venni, más tekintetek felett is gondolkoztam, melyek a követségnek elvállalása vagy el nem vállalása mellett szólhatnak, és mondhatom, sokáig küzdöttem önmagammal, míg szilárd elhatározáshoz juthat ék. Figyelmemet el nem kerülhette azon körülmény, hogy a személyem elleni bosszú s gyűlölség ápril 4-dike előtt rövid idő alatt képes volt ellenem, ki, mint említem, a megye rendéinek osztatlan bizalmát bírtam és a megye szellemének és nyilván kijelentett elveinek voltam hű képviselője, a megye rendéinek nagy többségét indulatos ingerültségre felizgatni; ha tehát a követséget elvállalom, méltán számolhatok arra, hogy ugyanazon gyűlölség és bosszú, mely most izgatásainak céljától elesve, újabb táplálékot nyer, mindent el fog követni, amit célszerűnek vél, hogy engem az ország gyűléséről ismét eltávolítson, s ezt most másodszer sokkal könnyebben teheti, mint először tévé, mert sokkal könnyebb a már egyszer megingatott bizodalmat, habár az látszólag ismét helyreállott volna is, újra megrontani, mint a még osztatlan bizalmat aláásni. Tárgy pedig, miben a köznemességet izgatni lehet, az adón kívül nem kevés nagyon, pl. a büntetőtörvénykönyvben az esküdtszékeknek azon elvei, hogy nem nemes ember is ítélni nemes ember felett büntető perekben; hogy a paraszt sem fog botoztatni, valamint a nemes ember stb. Ezek mind olyanok, amelyek által a már egyszer felizgatott tömegben másodszer is azon gyanút ébreszthetik ellenem, hogy a nemességet a parasztsággal egyenlővé tenni akarom, s ezért hazaáruló vagyok. Hasonló tárgy leend a tisztválasztási kihágásokról alkotandó törvény; ez ellen sem leend nehéz elferdítésekkel és gyanúsítással izgatni. Egy szóval, sok tárgyban történhetik izgatás nagy hatással, sőt a sikernek valószínűségével. Ha már elgondolom, hogy a jó ügynek baráti minden erejüknek meg-

feszítésével, s úgy hallom, tetemes költséggel voltak csak képesek legyőzni elleneinknek erejét, s ha elgondolom, hogy ily erő kifejtést gyakran ismételni nem volnának képesek elvbarátaink, midőn ellenben a másik fél, melynek egy pár ezer embere most is volt, az alkalmat ellesve akkor léphet fel, midőn emezek készületlenek; ha elgondolom, hogy mind a gyűlésekben, mind az izgatásokban Csányi és Horváth voltak most a haladási pártnak vezetői, Csányi pedig mindenét unokaöccsének, Eleknek, vitalitium mellett általadván, Bécsbe vagy más városba készül lakni menni, s a javak átadása már meg is történt, s ő elutazását csak ezen izgatásoknak befejezéséig s a küszöbön álló tisztválasztásig halasztotta, Horváth pedig több idő óta minden jószágát árulja, s így senki nem marad, kinek itt kedve legyen, s elég ereje az ellenfélnek ezer alakú fondorkodásai ellen folyvást küzdeni s tömegeket izgatni; s ha végre még elgondolom, hogy Kerkapolyinak távoztával, akár követnek választassák, akár a hivatalról lelépjen, jóakarátú és igen alkalmas elnököt veszünk el, kinek helye, mint magad is tudod, betöltve nem lesz: megvallom, erős meggyőződés támad bennem, hogy az én követi állásom felettébb ingatag és kétséges lenne, s mindamellett, hogy jelenleg a haladás pártja Zalában erős, aligha csakhamar ismét kénytelen nem lennék a megye elveinek s utasításainak lényeges változása miatt haza térni. Volna csak valamely hatalmasabb osztálynak vagy felekezetnek az országgyűlésen kedve ellen az én fellépésem, vagy eljárásom, csak talán egy pár levélbe, vagy néhány forintjába kerülne ismét felkelteni Zalában a jó ügynek minden elleneit, s engem s a megye szellemét compromittálni. És ha ily esetben egy 3-dik gyűlésen a jó ügy kivívná is újra ismét a diadalt, ily változékony és ingatag állásban én ott fenn hogyan használhatnék? A múlt országgyűlésen csak azáltal lehetett hatásom, hogy tudtam, miképpen itthon semmi hatalom meg nem döntheti a megye szellemét, s irántam a közbizodalmat meg nem csökkentheti; de most! Tudod barátom, hogy az országgyűlési állás,

utasítások mellett még a legkedvezőbb körülmények között is terhes; de midőn a követ megyéjében sincs az ellen biztosítva, hogy személyes bosszúból vagy gyűlölségből magát a legszentebb ügyet nem fogják-e megbuktatni ellenei, csakhogy őt magát is megdönthessék, s midőn figyelmét, melyet osztatlanul az országgyűlési tárgyakra kellene fordítania, félelem és aggodások között az ügyet fenyegető otthoni bajok foglalják el, akkor állása felette kínos, hatása kétes, sőt gyakran lehetetlen.

De mindezek, amennyiben csak személyemet tárgyazzák, talán még nem gátoltak volna elfogadni a megye bizodalját, hanem azon tekintet, hogy, amint emlitem, az ügynek megtámadása csak eszköz volt azoknak kezökben, kik az adó kérdését megbuktatták, a cél pedig egyenesen az volt, hogy én az országgyűlésre ne menjek, leginkább elhatározóig hatott reám. Ha csak személyem ellen tettek volna kifogást, nyugodtan eltűrném, mert hiszen mindenkinek tetszeni lehetetlen; de ők sikeresebb és talán könnyebb módnak találták a legfontosabb életkérdésnek, mely ellen könnyű volt izgatni, egyenes megtámadásával titkon aláásni a gyűlölt személynek politikai állását. Naponkint inkább meggyőződtem én e gyanúnak valóságáról, s tisztán állott előttem, hogy ha én most a követséget elvállalnám, ezen módot ismételnék elleneim minden fontosabb kérdéseknél, s így az én személyem miatt a legfontosabb kérdések, a haladásnak és jó ügynek legszentebb elvei, volnának kitéve a folytonos megtámadásoknak, és én miattam a közügy volna könnyen veszélyeztetve megyénkben; én pedig ily állapotban ott fenn nem használhatnék, mert állásomnak bizonytalansága hatásmat lehetlenné tenné, s közremunkálódásomat szerfelett gátolná; ha ellenben a követséget el nem vállalom, megszűnik ezen örök és folytonos megtámadásoknak első és legfőbb oka, mely miatt az izgatók most is az adó ellen leginkább felléptek, s ha látják elleneink, hogy én, ki az ő bosszújok s engesztelhetlen gyűlölségüknek tárgya vagyok, önként visszaléptem,

ők sem fogják oly keserű elszántsággal s annyi áldozattal folytatni eddigi támadásaikat, egyszóval, az én visszalépésem által el lesznek hártva mindazon veszélyek, melyek a jó ügy ellen személyem elleni gyűlölségből irányoztatának. Ily körülmények között, úgy hiszem, kötelességem elválasztani személyemet az ügytől, s önérdekemet a közügy biztosításának kívánom alárendelni, midőn a követségről inkább visszalépek, mintsem hogy az ügyet újabb megtámadásoknak s lehető veszélynek tegyem ki. Aki bár akaratlanul a jó ügynek útjában áll, vagy annak biztosítását állása által nehezíti, az inkább lépjen vissza, mert ily esetben visszalépni polgári kötelesség.

Hozzájárult mindezekhez még az, amit kívált a gyűlés előtti néhány utolsó napokban megtudtam, s mi már magában is fontos ok lett volna arra, hogy a követséget el ne vállaljam. Az izgatások t. i. részünkről is nemcsak a köznemességnek felvilágosításával és némileg kapacitátiójával, hanem a Magyarországon oly igen elterjedt s oly méltán kárhozott korteskedésnek szokott mesterkedéseivel, csábításokkal, vesztegetéssel, pénzzel, borral, földnek, fának ígéréseivel, s néhol talán fenyegetésekkel is üzettek, és pedig, fájdalom, reményeim ellenére, az én nevemmel, s éppen nem csekély részben az én személyemért; tábor készítettett, melybe azok, kik az adó mellé s leginkább az én személyem megválasztására összecsofítandók valának, beszállítassanak, bor és kenyér szállítatott a táborba, pénz kéretett kölcsön és szerzetett kivetésképpen, az ellenfél izgatói megkergetettek stb. S mindezek az én nevem kitűzésével! Elgondolhatod, hogy ekkor még inkább ingatlan lón a fentebb elsorolt okokból eredett azon elhatározásom, hogy a követséget el nem vállalom, mert elviselhetlen volt előttem azon gondolat, hogy én ily úton látszassam keresni a követséget, melyben, mint felebb mondám, állásom csak ingatag volna, s mely által csak ártanék a közügynek, és állásom ingatagsága miatt nem használhatnék semmit. Hidd el, barátom, küzdöttem éjjel-nappal magammal, s a test

ki nem állván a súlyos lelki küzdéseknek kínait, erőm elhagyott és megbetegedtem. Minden tőlem kitelhető módon igyekeztem enmagamban megcáfolni felsorolt okaimat, mik a követségnek el nem vállalására határoztak, s erőttem magamat, elnyomni fölzúdult érzelmeimet, mert fájt nekem az is, hogy a megye kívánságát s a ti szíves óhajtástokat nem teljesíthetem, s örömet használtam volna minden tehetséggel s jó akarattal azon pályán, melyet Zalának bizodalma s a ti szíves barátságok nekem kijelölt. De lehetetlen volt legyőzni okaimat s érzelmeimet, szívem és eszem egyaránt tartóztattak a követség elvállalásától, s erős s ingatlan meggyőződéssé vált bennem, hogy a követségnek el nem vállalása a jelen körülmények közt polgári kötelességem, s hogy érzelmeim ezen harcában leroskadmék, ha bármely tekintetből meggyőződéseim ellenére a követséget elvállalnám. Megírtam tehát az első alispánnak, hogy én a követséget még akkor sem vállalhatnám el, ha az adó tárgyában az igazság szent szava diadalmat nyerne, s a megye rendéi engem követté választanának. Elsoroltam levelemben ezen ingatlan elhatározásom okait, s a levelet szerdán, a választást előző napon, személyesen adtam át az alispán úrnak őt, úgy is mint barátomat, szíves bizodalommal, de úgy is mint a megyének első alispánját némileg hivatalosan megkértem, hogyha megválasztásomat szóba hoznák, jelentse ki ezen komolyan megfontolt nyilatkozatomat, sőt, ha szükséges, leveletem is mutassa elő, barátainkkal pedig, sőt másokkal is, ha akarja, leveletem közölje; megtiszteltem ezután a főispánt, és neki is kijelentettem elhatározásomat, s Egerszegről eltávoztam.

Másnap megtlett a közgyűlés és a követválasztás, de én Egerszegen nem voltam; az alispán leveletem mutatta több jó barátimnak még szerdán este, ők azonban leveletem elolvasásra sem méltatták, s indulatosan kifakadtak ellenem a követségnek el nem vállalása miatt; sokan fenhangon emlegették, hogy miattam, s pedig egyedül s egyenesen személyem

miatt mennyi pénzt költöttek korteskedésre; volt, ki azt emlegette, hogy ha követ lenni nem akarok, költségét fizessem vissza, s több efféle gyengédten nyilatkozatokat lehet hallani; egy szóval, a párt főnökei: Csányi, Horváth és tán valamennyien elhatározták, hogy nyilatkozatomat semmibe sem vevén, engem követté választanak, mást semmiesetre helyettem nem választanak, s engem az elvállalásra kényszeríteni fognak.

A gyűlés és választás rövid ideig tartott, mert Csányi és Horváth emberei sokkal többen valának, mint Forintoséi. Az adó felkiáltással elfogadtatott, én és Kerkápoly szintén felkiáltással követeknek választattunk és az alispán kérésemet nem teljesítvén, sem leveletem elő nem mutatta, sem az el nem fogadás iránti nyilatkozatomat szóval ki nem jelentette.

Szeptember 1-ső napján kijöttek többen Pusztaszent-Lászlóra, hol én testvéremnél tartózkodtam, s a második alispán vezérlete alatt értesítettek megválasztásomról. Én megköszönve a bizodalmat s megtiszteltetést, újra elmondám nyilatkozatomat, hogy a követséget el nem vállalhatom. Okaimat elmondottam s kijelentem, hogy másnap a közgyűlésen is személyesen előadandom mindezeket. Ekkor tudtam én meg oly körülményeket, melyek, ha kerestem volna is előbb a követséget, elegendők valának engem annak elvállalásától elrettenteni. Ekkor tudtam meg, hogy a korteskedés által összeszerzett tömeg az én nevem alatt vitetett a választási gyűlésre; nevem zászlókra tüzetett; egyszóval, választásomat egyenesen a korteskedés szokott mesterségeinek, melyektől én oly igen visszaborzadok, köszönhetem leginkább. Ekkor tudtam meg, hogy a választási gyűlés biztosítására múlhatatlan szükséges volt egy osztály lovas katonaságot felállítani, mi még eddig Zalában soha nem történt, s általános is volt a gyűlés után is azon vélemény: hogy a katonaság jelenléte nélkül legalább egy pár száz ember elveszett volna, rútul meggyilkoltatott volna azon gyűlésen, melyen én követnek választattam. Ekkor tudtam meg, hogy a gyűlés alatt

egyszerre több urak és pedig éppen az adónak és az én választásomnak baráti, a Forintos-párt részéről történt mozgások következtében, egyszerre kardot rántottak s a katonaság közbejötté csillapította le a komolyabb következéseket; ekkor tudtam meg, hogy a választásomat megelőzőtt napon Ó-Hidon egy nemes ember, ki az adózni akarók pártjához tartozott, a nemes esküdtet, mivel ez, mint mondják, bírsággal és zálogolással akarta őt kényszeríteni, hogy a másik párthoz álljon — agyonlőtte. Ekkor hallottam meg, hogy azon nemesség, melyet az én személyemért, s tudtom s akaratom nélkül az én nevemmel azon zászlók alatt, melyekre tudtom s megegyezésem nélkül az én nevem tüzetett, a korteskedés szokott útján becsődítettek, midőn a választás után hazatért, Forintos embereivel közel Egerszeghez az úton összeveszett s az lőn ezen összeveszésnek, melyet hír szerint a másik fél kezdett vagy legalább provokált, szomorú következése, hogy 5 vagy 6 ember agyonvertett, 8 halálra lőn sebesítve, egynek kezét törték el, egynek szemét ütötték ki, sok mások kisebb-nagyobb sebeket kaptak. Lehet, hogy ezeken kívül többen is haltak meg; ennyit a vizsgálatra kiküldött tisztviselőknak hivatalos jelentéséből tudunk már; későbbben talán még több hasonló szerencsétlenség is jó világosságra. Már barátom, képzelheted az én lelki állapotomat, midőn ezeket hallottam. Én még azt is el akartam kerülni, hogy nevemre korteskedjenek, s íme mégis mi minden történt azon zászlók alatt, mikre nevetem akaratom ellen függesztették. Ha majd egykor talán kedvetlen következései miatt átkozni fogják hazánkban azon időt, melyben legelsőbben szükségessé vált a szabad választásoknak, a szabad tanácskozásoknak oltalmára katonai fegyveres erőt, mely kormánytól és főispántól függ, a választók és tanácskozók közt fölállítani — Zalában ezen szomorú epochát azzal fogják bélyegezni, hogy ez akkor történt nálunk legelőször, midőn Deák Ferenc az 1843-dik országgyűlésre követnek választatott. Majd ha azon özvegyet vagy árvát, kinek férje

vagy atyja most megöletett, kérdezni fogják, hogy férjét vagy atyját mikor vesztette el, ezek azt fogják felelni, hogy akkor, midőn Deák Ferenc követül választott és pedig Deák Ferenc miatt, vagy azok által, kik Deák Ferencet követnek választották, s így önvétkem nélkül átok lesz csatolva nevemhez, árvák s özvegyek átka! Barátom, én a credentialison, melyet Zalának rendei ily módon történt választás után nekem kiadnának, vérfoltokat látnék; én az országgyűlésen a választásokbeli kiszökések korlátozása fölött szívem érzése szerint szólani se mernék, mert minden arcon olvasnám azon szemrehányást, hogy én is a korteskedés sokoldalú mesterségeinek köszönhetem jelen állásomat, én is hordókban s barátimnak erszényében leltem fel a közbizodalmat, az én válsztásom is 30,000 forintba került, s áldozatul választásom előtt és utána 6 vagy 7 embernek, sőt fájdalom! talán még többnek is el kellett esni, s hogy az ember százankint el nem hullott, csak a katonaság közbenjöttének tulajdonítható! Istenem! ha én ily előzmények után a követséget elvállalnám, összeroskadték az első ülésben szégyen és fájdalom súlya alatt, s érzem, hogy eszem kifordulna sarkai-ból, s ezt, lelkemre mondom, betű szerint érzem, mert még a gondolatnál is, most, midőn ezeket írom, szívem sebesebben dobog s agyam ég.

Tegnap, vagyis szeptember 2-dikán, amint a 2-dik alispánnak ígértem, bemének a közgyűlésre, s előadtam, hogy a követséget elvállalnom lehetetlen és előadtam okaimat, majd nem úgy, mint neked e levélben írom. Felszólalt utánam Csányi László, utána nemsokára Horváth János, kik a korteskedés főnökei voltak, s elmondták, hogy nekem az országgyűlésre okvetetlenül fel kell mennem, csak bennem van a megye rendéinek bizalma, én ezzel tartozom a hazának és több efféléket; de mindezeket oly indulatos kifakadásokkal tevék személyem ellen, hogy szívem vérzett, látván, miképpen bánnak én velem azok, kik magokat legjobb barátimnak nevezték. Én érzem, hogy az iránt, ki egykor barátom volt, nyilván, a köz-

gyűlésen, ily hangon még akkor sem tudnék szólni, midőn az legundokabb vétkei miatt barátságomat elvesztette, s nem tudnék ily hangon szólni legalább a régi barátság emlékéért. Csányi nyilván és szemembe kinyilatkoztatta, hogy tisztelete irántam megcsökken. Horváth Isten elleni vétekekkel vádolt s a haza iránt hűtlennek, Zalamegye iránt hálátlanak nevezett; szólottak mások is keserűen és élesen; voltak, kik a megye bizodalmanak elvesztet emlétek; mások gyávasággal vádoltak. És midőn ennyi keserű kifakadások méltatlanságát érezve, az elfojtott fájdalomnak kínos kifejezése ült arcomon, s könnyek fakadtak szememből, egy barátom, kit eddig oly szívesen szerettem, ki valóban közel állott szívemhez, éles kifejezésekkel támadott meg: hogy én miért nevetek oly hidegen? s miért gúnyolom ki őt előadásáért? Istenemre mondom még ez életben távolabb nem vala tőlem nevetés, mint e pillanatban; éreztem én, hogy ő engem soha nem értett, s hogy ő még e pillanatban is képes volt arcom fájdalmas kifejezését félreérteni, nekem ez kétszeresen fáj, de szemrehányást nem tettem neki, hanem kijelentem, hogy őt sérteni szándékom nem volt, de ha tán akaratlanul sértettem, nyilván megkövetem. Órákig tartott ezen gyűlés, melyben engem kértek ingatlan határozatom megváltoztatására, de egyszersmind keserűen korholtak éles kifejezésekkel. Voltak ugyan, kik szelíden s nyájasan szólottak s ezeknek szava jól esett; de mások, igen sokan éreztették velem, hogy a szeretet és barátság bosszúvá és gyűlölséggé változtak keblökben. Végre egy ifjú ember, ki a múlt országgyűlés alatt egy ideig írnokom volt, tőlem csak féllépésre állva, velem szemközt fordult, s dorgáló hangon komoly leckéket adott a hazafinságról s a hazafinak kötelességéről; elmondá, hogy cikornyás beszédemnek okai gyengék és üresek valának; gyávasággal vádolt, mert a követséget el nem fogadom, minthogy állítása szerint vagy éltemet, vagy értékemet féltem, ezt pedig mindkettőt a hazáért feláldozni kötelesség. így tartott ez, mint mondám, órákig, a fájdalom könnyeket fakasztott szememből, a

könnyek majd elfojtották szavaimat, ajkaim reszkettek, s szívem vérzett, mert a legérzékenyebb sértések barátimtól származtak; és nem találkozott a számos gyülekezetben senki, aki személyem védelmére mellettem szót emelt volna. Elmondám én: hiszen én tiszta meggyőződésemet s lelkiismeretem szavát követem, mert hiszem és érzem, hogy a követséget elvállalnom nem szabad és nem lehet. Ha nézetem hibás is, de mindaddig, míg ezen meggyőződés ingatlanul áll lelkemben, azt semmi tekintetnek fel nem áldozhatom, s azért, hogy ezen meggyőződés a megye rendői többségének véleményétől eltér, megvetést, gyűlölséget nem érdelek, s azért, hogy lelkem ismeretének szavát követve cselekszem, rám senki méltatlanság nélkül nem neheztelhet; de szavaim sikertelenül hangoztak el, s a rendek elhatározták ismét, hogy kívülem más követet nem választanak, reám parancsolnak, hogy követül elmenjek. Sőt a főispán a törvényes büntetést is emlegette. De én határozatomat meg nem változtathatván, kijelentem, hogy arról, mit a rendek említenek, hogy lemondásomat el nem fogadják, itt még szó sem lehet; lemondásra szükség nincsen, mert én a választást soha el nem fogadtam, sőt az ellen még a választás előtt is nyilatkoztam: törvényes büntetés tehát engem annyival inkább nem érhet, mert én már két országgyűlésen eleget tettem a törvény parancsolta kötelességnek. A megyének ellenben kötelessége követet választani, mert ezt a törvény parancsolja, s én ezen törvénynek teljesítésbe vételét, mint Zalának egyik statusa, kívánom. Ezen szavaim is sikertelenek voltak; a főispán kimondotta a végzést a fentebbi értelemben, s én a jegyzőkönyvbe kértem iktatni, hogy a követséget el nem fogadtam. Zúzott kebellemmel s feldúlt kedéllyel hagytam el a gyűlést; sokan barátim közül hideg megvetéssel fordultak el tőlem, ülésen kívül is Csányi, Horváth csak egy szóra, csak egy pillanatra nem méltattak, s összezúzták azon barátságos viszonyokat, mik eddig itt közöttünk léteztek. Tudtam, hogy érteni kevesen fognak engemet, so-

kan érteni nem akarnak, sokan félre is értenek. De hogy ily epés indulattal, ennyi haraggal, s mondhatom, gyűlölséggel találkozzam Zalamegye gyűlése teremében, s jó barátim közül is sokan, elfelejtve minden szíves indulatot, eltépve minden édes köteléket, ily módon viseljék magokat irántam, ez, megvallom, váratlan volt előttem. Sokan magánkörökben szemrehányásokkal illettek, s a megyének és az egész hazának gyűlölségével és megvetésével fenyegettek. De a tiszta öntudat fentartja talán lelkemnek erejét, s bár hiszem és érzem, hogy a hazában is sokan, igen sokan érteni nem fognak, biztosan reményilem mégis, hogy lesznek jó emberek, kik félre nem értenek, felfogják állásomnak iszonyú kellemetlenségét, s látják s velem együtt érzik, hogy a jelen körülmények közt másképpen cselekedni lehetetlen volt; biztosan reményilem, sőt igen erősen hiszem, hogy ti barátim cselekvésem megítélésében felejteni fogjátok egy pillanatra azon barátságos óhajtástokat, hogy bár körötökben volnék, s mellőzve a személyes érdek tekintetét, úgy nézitek elhatározásomat, mint azt nézni kell, minden elfogultság nélkül, s elmondjátok majd, hogy bármennyire szeretnétek is jelenléteket — ilyen előzmények után, illetén érzelmekekkel, ily zúzott kebellet nem kívánjátok, hogy az országgyűlésre menjek; a körülményeknek minden oldalát, s egyéniségemnek minden jó és rossz tulajdonságait tekintetbe fogjátok ti venni, s nem kárhoztatjátok, amit én annyi küzdés után, s oly komoly megfontolás után határozottam el magamban. A ti kárhoztatástok volna a legkeserűbb pohár, mi ezen esetben még reám várhat, pedig Isten tudja, keserű volt az is, mit eddig ürítenem kellett, s ha tán ti se helyeselnétek lépésemet (ezt még csak gondolni se merem, gondolni se akarom), de ha mégis megtörténnék, hogy nézeteitek mások volnának, s okaim titeket meg nem győztek volna, legalább ne taszítsatok el magatoktól, mint zalai barátimnak egy része tévé, ne vonjátok meg tőlem a barátságot, a szíves szeretetet, mely ez ideig kebletekben élt irántam, mert ez a csapás igazán megtörné végképpen

lelkemnek minden erejét; hiszen ti engem azért szerettetek, mert szívemnek legbensőbb ösztönét s lelkemnek ingatlan meggyőződését követtem minden tettemben; most is csak ezt cselekszem, s ha nézeteink e dolog felett különböznének is, neheztelésteket azért meg nem érdemlem. Ti szerettetek engem sajtásgaimmal és gyengeségeimmel együtt, úgy amint vagyok, pedig tudjátok, hogy ezen nézetem s ezen elhatározásom tisztán és egészen egyéniségemben fekszik és aki úgy ismer, mint ti ismertek, soha nem kételkedhetett, hogy ily körülmények közt így és nem másképp fogok cselekedni; oh ne taszítsatok tehát vissza magatoktól!

Úgy hallom, hogy b. Putheányt felküldötték némelyek hozzátok Pozsonyba. Miért? nem tudom; de némelyek szerint azért, hogy titeket megkérjen, hogy ti engem a követség elvállalására felszólítsatok. Az Istenre s barátságunk szentségére kérlek benneteket, ne tegyetek e dologban többé semmi lépést, sem nyilván, sem magánúton; hiszen tudjátok s értitek, hogy elhatározásomat semmi körülmény, még a ti szíves felszólítások sem változtatja meg többé, ne tetézzétek tehát legalább ti súlyos fájdalommat azon újabb keserőséggel, hogy a ti kívánságtokra is tagadólag legyek kénytelen felelni; ne tegyétek, hogy fájdalom súlyom alatt végre megátkozzam azon pillanatot, melyben politikai pályára léptem. Lelkemre mondom, ha ismeritek és értitek érzelmeimet, nem fogtok engem összezúzni akarni bármi kéréssel, vagy felszólítással, úgysis sikertelen volna. Hiszen a valódi szeretet kínozni nem képes, ok és haszon nélküli kínzás volna pedig minden ilyen lépés reám nézve.

Azt is gondolják Zalában némelyek, hogy engem a törvény fog kényszeríteni a követség elvállalására, mert lemondásomat a rendek el nem fogadták, s éppen azért nem választottak helyettem más követet, hogy az egész felelősséget reám háríthassák; de hiszen én a követséget el nem fogadtam s ily esetre, kivált oly ember ellen, ki már teljesítette törvényes kötelességét, a törvény büntetést nem rendel. Azt

mondották többen, hogy aki megválasztatik, az tartozik a választást elfogadni, mert «juri correlata est obligatio»; de ezen elv valóban különös és néha talán veszedelmes is volna; így például legjobb mód volna az, hatásodat megsemmisíteni, hogyha az ország gyűlése előtt Árva vármegye téged választana követ] ének és te akarod ellen is kénytelen volnál törvényes büntetés mellett Árvának követe lenni. Ezen elv tehát furcsa absurdumokra vezetne. Nem hiszem, hogy Pozsonyban valaki legyen, aki a törvényt oda akarja csigázni, hová azt Zalában sokan csigázni akarják; de ha mégis szóba jönne e dolog, legyetek figyelemmel, mert tudjátok, hogy koldussá ugyan tehetnek a törvényes büntetéssel, hanem arra bírni képesek nem volnának, hogy lelkem ismerete ellen cselekedjem.

Ne biztassátok, az Istenre kérek! a zalaiakat többé, hogy elhatározásom megváltoztatására bármit cselekedjenek, úgysis a ti biztatástoknak tulajdonítják legnagyobb részét annak, amit cselekedtek; hiszen e dolognak is van határa; nem jöhet semmi körülmény közbe, nem lehet semmi ok, mi engem arra bírjon, hogy ezen országgyűlésen követ legyek; készebb vagyok a megyéből, és talán a hazából is kivándorolni (ezt pedig a legiszonyúbb dolognak tartom), mint lelkem ismeretét feláldozni; minden további erőlködés csak személyemnek üldözése volna, s ezt, úgy hiszem, meg nem érdemlettem. Tudom, hogy Zalában lesznek, kik bosszúból is szeretnének újabb kedvetlenségbe keverni azáltal, hogy újra s ismét újra kérnek a barátság ürügye alatt a követség elvállalására; ne adjatok, kérek, ezeknek csak egy szóval is ösztönt és kedvet bosszújok kitöltésére.

Kerkapoly most csak egyedül maga megy fel mint Zalának követe; fogadjátok szívesen s örködjetek hogy az ifjúság ne tegyen bármi félreértésből ellene legkisebb kedvetlenséget; ő nálunk a jó ügy mellett mindenkor buzgón dolgozott.

Levelem, éspedig annak minden sora Bezerédjnek is szól és Beöthynek, Palóczynak, Bónisnak, Szent-

királyinak, Wenckheimnak és Rádaynak, Töröknek és Horváth Jenőnek, Kubinyinak, Géczynek, úgyszintén Batthyáynak, Eötvösnek, Telekinek, Záborszky Lúzinak, Szalay Lacinak és mindazoknak, kikkel szíves baráti részvét köt össze; közöld tartalmát ezeken kívül másokkal is, akikkel akarod.

Ha Kossuth Pozsonyban van, add át levelemet annak is, egyébként őt e levél közlésével ma szintén tudósítom.

Isten veled barátom! választókat, szíves barátságos választókat szívszakadva várom, vigasztalást fog az nekem bizonyosan nyújtani a reám özönlött keserűségek közepette, mert ti bizonyosan félre nem értek; ti bizonyosan értitek érzelmeimet és méltányoljátok okaimat. Isten veletek!

Hú barátotok

Deák Ferenc.

Levelemet küldd el másolatban Wesselényinek is, hiszen minden szava annak is oly igen szól. Megbocsáss, ha levelemben összefüggést nem találsz; sem időm, sem kedélyem nem enged úgy írnom, mint óhajtanék.

DEÁK FERENC ELSŐ TALÁLKOZÁSA FERENC JÓZSEFFEL.

Vay Miklós b. kancellár 1860, december 21-dikén a következő levelet intézte Deák Ferenchez:

Igen tisztelt barátom!

Nem hivatalos modorban ugyan, de mégis legfelsőbb megbízásból kérlek meg azon szívességre, miszerint jönnél föl a napokban ide Bécsbe Eő Felségéhez, ki végtelenül óhajtana az országgyűlés határidejének kitűzése előtt értekezni Veiled; ha netalán ünnep másod napján lehetne Hozzád szerencsénk, csütörtökre bejelentenélek a felségnél, s vajha aztán nekünk is szentelhetnél még egy napocskát!

Állandó régi, őszinte tisztelettel

híved
Vay.

Deák erre így válaszolt:

Pest, 1860, dec. 23-án.

Tisztelt barátom!

Kötelességemnek tartom O Felsege parancsának engedelmeskedni, s ha valami közbe nem jön, értem egészségem tetemes változását, szerdán este Bécsben leszek.

Isten áldjon!

tisztelő barátod
Deák Ferenc.

A királlyal való találkozásáról Deák Ferenc a következő levelet írta sógorának:

Pesten, 1861. január 9-én.

Kedves Sógor!

Úgy látszik, az emberi természetnek kiválólag tulajdona az: hogy szereti magát fényes álmokban ringatni. Megeresztí képzelődése tarka szárnyait, s minden kis körülményt, minden jelentéktelen eseményt ábrándjainak felfokozására használ fel. Ez magában igen szép, igen kellemes. Csak a kiábrándulás azután oly igen kellemetlen, sőt néha veszélyes ne volna. De különösen az élet komoly viszonyaiban, melyek gyakran száraz, higgadt számítástól függenek, nagy bajt, nagy kárt okozhat az ily ábrándozás.

Ti most, miután mozgékonyabb, élénkebb napokat élünk, felizgatva reményekre, azon csekély jelentőségű körülményből, hogy a császár engem és báró Eötvöst Bécsbe felrendelt, Isten tudja min, tarka ábrándokat szöttek magatoknak, s azt gondoljátok: minden jól van, minden megvan, mit óhajtottunk.

Sajnálom, hogy kénytelen vagyok szép álmaidat a rideg valóság hű képével eloszlatni; de politikában, kivált korosabb embereknek, nem való az álmodozás, azoknak ébren kell lenni.

Írtam múltkori levelemben, hogy arra nézve, mi valószínűleg történni fog, éppen annyit tudtam, mi-

dőn Bécsből visszajöttem, mint midőn odamentem. És ez engem legkevésbé sem lepett meg, mert meg voltam győződve, hogy a császár nem azért rendelt fel minket, hogy nekünk elmondhassa, ő mit akar cselekedni, hanem azért, hogy tőlünk is megkérdezze, mi hazánkban némely egyes tárgyakra nézve a vélemény. Azon rövid félóra, mit nála töltöttem, elgondolható, mennyire csekély lett volna mindazon tárgyaknak fejtegetésére, miket Ti magatokban képzeltek. Elmondom kivonatát azoknak, mikről a császár szólott, s abból megítélheted, mennyire tévedtek, midőn e beszélgetésnek némi jelentőséget tulajdonítottok. Szólott ő felsége az országgyűlésről s elmondá, hogy ő azt minél előbb össze fogja hívni, s kérdezett: ha a választások jól fognak-e kiütni? Szólott ő felsége a Vojvodina összekapcsolásáról és arról, hogy a magyar országgyűlésnek a szerbek kívánatait méltányolni kell, s nem jó volna őket eltaszítani. Szólva arról, hogy ő nemcsak Magyarország királya, hanem a többi tartományok fejedelme is lévén, azok érdekeit sem mellőzheti, mondotta, hog³^ óvatosságot és méltánylást vár azon kérdések megoldásában, mik az egész birodalommal közösek, minők a pénzügy és hadügy, melyek megoldása legtöbb nehézséggel jár; mondotta, hogy nem tudja, miért nem akarnak a magyarok a közös ügyekre közös birodalmi tanácsot, vagy birodalmi országgyűlést. Ezekről szólott a császár, ezekre feleltem én röviden.

Ezekből láthatod, hogy miniszterségről, vagy minisztériumnak az ország gyűlése előtti alakításáról szó sem volt. De akinek tiszta fogalma van a felelős minisztériumról, nem is tarthatja lehetőnek alakítását a koronázás előtt. Hiszen a minisztériumnak biztos alap kell, oly alap, melyet fejedelem és nemzet mint tetteleg fennállót elfogad és elismer. Ilyen alap nálunk jelenleg még tetteleg nem létezik. Mi az 1848-diki törvényeket egész terjedelmökben kívánjuk alapul tekinteni, ő felsége sok részben közelít ugyan azokhoz, de némely részben azokat módosíttatni kívánja. Hol azon ember, ki a végleges megállapodás előtt felelős

miniszteri tárcát merne elfogadni? Az alapot még csak a jövő országgyűlésének kell teremteni, meg-szilárdítani.

Egyébiránt meggyőződésem, hogy Magyarország kétesebb helyzetben még nem volt, mint jelenleg. Még akkor is, ha minden oldalról legjobb szándékot teszünk fel, ha sem ott fenn absolutistikus célok, sem itt alant forradalmi túlfeszítetremények nem léteznének is: négy fontos kérdésnek célszerű megoldását majdnem a lehetetlenséggel határosnak tartom.

Egyik s talán legnehezebb a pénzügy. Az óriási terheket, akár együtt kezeljük azokat, akár megosztjuk, nem leszünk képesek elbírní. Ha ma felosztanák közöttünk az államadósságokat, reánk aránylag a legkedvezőbb esetben is olyan osztalék jutna, melynek kamatai a hadsereg arányos részének ellátása, a közigazgatás költsége a jelenleg fennálló felette terhes direct és indirect adók összegéből ki nem kerülne, hanem azon adók tetemes emelését igényelné, amit senki sem akarhat, nem javasolhat. Az adósságokból pedig ki nem fogunk bújhatni, még akkor sem, ha a birodalomtól elszakadnánk, mert azok legnagyobb része, talán másfélezer millió, a külföldön van, a külhatalmasságok pedig el nem néznék, hogy az ő alattvalóik másfélezer millió forintot elveszítsenek, mint el nem nézték akkor, mikor Belgium Hollandtól elszakadott, hanem az adósságokból nagy részt Belgiumra róttak, mely azt mai napig is fizeti.

Másik fontos kérdés a hadügy. Sem a császár, sem a német státusférjak, sem a hadsereg bele nem fognak abba egyezni, hogy a hadsereg kétfelé szakíttassék, s inkább készek lesznek az extremumra.

Harmadik nehéz kérdés a nem magyar nemzetségek, melyek teljesíthetetlen követelésekkel lépnek fel, horvát, rác, oláh, mindenik különálló politikai nemzetnek akar tekintetni, s oly igényekkel áll elő, miknek teljesítése az országot feldarabolná, Magyarországot megszüntetné s legfeljebb egy új szövetség-államot hozna létre, melyben a magyar faj az ország közepén természetes védhető határok nélkül csak

töredéket képezne. A negyedik nehéz kérdés az: miként intéztessenek és vezettessenek a birodalomnak oly közös ügyei, miket szétválasztani lehetetlen, mint például a külügy, mert hiszen egy birodalomnak két külügyminisztere, két külpolitikája nem lehet, a kereskedelmi ügy külvonatkozásaiban és több mások.

Ezen óriási nehézségű kérdéseket, szemben a Velencét fenyegető háborúval, szemben az izgatottsággal, túlfeszített reményekkel, az ausztriai birodalom zilált állapotával megoldani alighanem politikai lehetetlenség. Nem egyes ember, nem politikai párt, csak az isteni hatalom mindenhatósága képes ezekből bennünket kisegíteni.

Könnyű ily helyzetben azt mondani: nem kell engedni, majd engednek. De ki enged? Akármily engedelkenyek lesznek is, pénzt azáltal teremteni nem lehet.

Sokan azt hiszik: megszűnt a tizenkét évi abszolutizmus, alkotmányosság lépett helyébe, most már jól fog menni minden. De barátom: az a tizenkét évi abszolutizmus megrontotta az állam organikus életének minden műszereit, elköltötte három vagy talán több következő generációnak jövedelmét, kizsaratolta az életerőt, földhöz verte az ipart és kereskedést. Most már az alkotmányosság sem képes az utóférdalmakat elhárítani, az elvesztett erőt visszateremteni. A súlyos betegség meg van törve, de az elerőtlenedett Organizmus képes lesz-e mindazon kóroanyagot, mi még hátra maradt, leküzdeni?

Kérdezed: mi vár tehát reánk? Azt a jó Isten tudja, ember még valószínűleg sem képes megijósolni. Könnyen, igen könnyen meglehet: bomladozása, szétmállása Magyarországnak is, a birodalomnak is.

Azon honpolgár, ki e nehéz helyzetben a negatív téren túl is akar tekinteni s nem elégszik meg azzal, hogy egyik-másik törvényre hivatkozik, hanem tetteleg is meg akarná menteni a hazát, valóban kénytelen megvallani: hogy még önmagának sincsen határozott véleménye a «miként» iránt. És hogyan hasson az ember másokra, hogyan mutasson útra, mikor maga

sem lát utat, mi e bajok tömkelegéből kivezessen? Sok nehéz időt értem már, nehezet a hazára, nehezet az egyesek politikai állására. De még nem értem időt, melyben nyíltan, bátran s belső megnyugvással ne mertem volna szembe nézni a bekövetkező eseményekkel, azon megnyugvással: hogy tudom, értem s érzem, mi az én polgári kötelességem minden egyes esetben, mit teljesíteni fogok, az eredmény Isten kezében van. De most kábul a fejem, elszorul mellem: ha szembe nézek a lehetőségek azon chaosával, mi előttünk áll, s miből egy elhibázott lépés végveszélybe viszi a hazát. Engedni a kiegyenlítés kedvéért éppen oly kárhozatos lehet, mint szoros ragaszkodással törésre juttatni a dolgot.

Azt írod: az ország reám néz, tőlem vár. Szerencsétlenség az országra is, reám is, ha ez így van, mert a baj súlyosabb, semhogy én vagy más abból megmenthetné a hazát és én magam is szívesen mennék azon ember után, ki erre némi valószínűséggel kecsegtető utat tudna mutatni.

De nem írok e tárgyról bővebben, mélyebben nem ereszkedem bele. Köteteket lehetne összeírni, s az egésznek vége mégis csak annak bizonyítgatása volna: hogy én nem tudok tanácsolni, segíteni. Ezekből is, úgy hiszem, érteni fogod, ha nem az egész helyzet mibenlétét is, de legalább annyit: hogy vulkán felett ábrándozunk s mutatjuk magunkat rózsa-álmok viruló képeivel.

E napokban voltak nálam Pest városának küldöttjei, felszólítva, hogy nyilatkozzam, ha ők képviselőnek megválasztanak, elfogadom-e a választást? Én legörömostebb azt feleltem volna, hogy semmiféle nyilvános állást el nem fogadok, még a képviselőit sem. És mindamellet, hogy mély megtiszteltetésnek veszem a nemzet bizalmát, melynek azonban megfelelni nem leszek képes, mindamellet, hogy tudom, miszerint minden bajokat, mik így is, úgy is be fognának következni, nekem s az én távollétemnek tulajdonítának sokan, ha a képviselőiséget el nem vállalnám, mégis talán tagadólag válaszoltam volna; de azon körülmény határozott nálam: hogy könnyen

fordulhatnak úgy a dolgok, miszerint a képviselői állás személyes veszéllyel is járhat, ez elől pedig kivonni magát ily nehéz időkben gyávaság volna. Kénytelen voltam tehát azt felelni, hogy igenis köszönöm a bizalmat s azt elvállalom.

Zalából örömebb lettem volna képviselő, mert szülőföldem, politikai életem bölcsője, legszentebb visszaemlékezéseim színhelye; de azt nem mondhatom, hogy Zala részéről bárki által már fel vagyok szólítva s már szavamat adtam, s így az első felszólítót vissza nem utasíthattam megbántás nélkül. Hiszem, hogy talán Zalában is megválasztottak volna, de a bizalom felszólítására tagadólag felelni nem voltam jogosítva.

Muraközt én előhoztam a császárnak, de ő semmi határozott feleletet nem adott. Azonban úgy hiszem, a visszacsatolás megtörténik. Batthyány, úgy hallom, gyűlést hirdet Zalában.

Isten veled kedves sógor! már sokat firkáltam, kezem fáradt, fejem fáj. Leveletem ne mutogasd mindenkinek; aggodalmaimat sokan nem értenék, s minnek elijeszteni azokat, kik örömebb nézik a dolgot rózsaszínben. Barátimat szívesen üdvözöld nevemben.

Hú barátod
Deák Ferenc.

AZ 1861-DIK ÉVI ELSŐ FÖLIRAT.

Az 1861. április 6-dikán megnyílt országgyűlés képviselőháza két pártra szakadt. Az egyik párt tagjai közül némelyek azt tartották, hogy mivel V. Ferdinándnak a császári trónról 1848-ban történt lemondása csak általános s ő benne Magyarországot meg sem említi; mivel továbbá Magyarországhoz külön lemondást nem is intézett és így Magyarországot arról nem is értesítette, s az ország a lemondáshoz hozzá sem járult: V. Ferdinánd a magyar trónról le sem mondott, általános lemondása pedig lényegében hiányos lévén, ő még ma is Magyarország királya. Ebből az előzményből azt a következtetést vonták le, hogy V. Ferdinánd lévén Magyarország törvényes királya, ő hozzá kell

intézni feliratot, nem pedig Ferenc Józsefhez. De ezt a nézetet csak kevesen támogatták. A nagy többség a kérdést azzal akarta kikerülni, hogy az országgyűlés feliratot senkihez ne küldjön, hanem mindazt, amit mondani szükségesnek tart, «határozatiban mondja ki.

Ennek ellenében a másik párt, amelynek Deák Ferenc volt a feje, föliratot akart intézni Ferenc József ő felségéhez.

1861. május 13-dikán terjesztette Deák Ferenc a képviselőház elé erre vonatkozó indítványát. Beszéde, amelyben benne van följirati javaslata, a következő:

T. ház! (Éljenzés és taps.) Nehéz idők, vészteljes évek mentek el fölöttünk. Végenyészet szélén állott nemzetünk. De az isteni gondviselés, midőn egyrésztől annyi szenvedéssel sújtott, másrésztől erőt ébresztett keblünkben, hogy el ne csüggedjünk és a veszélyben forgó hazát még forróbban szeressük. Adja Isten, hogy tanultunk légyen a kísértet nehéz napjaiban, s kik egyesek voltunk szenvedésben, egyesek legyünk működéseinkben is. (Helyeslés.)

Képviselői vagyunk a nemzetnek, mely kezünkbe tette le sorsát, becsületünkre, belátásunkra bízta jövődjének biztosítását. Főadatunk fontos, állásunk nehéz, mert rendkívüli a helyzet, melybe jutottunk. Voltak alkotmányos életünkben máskor is esetek, melyekben fontos közjogi kérdésekre nézve fejedelem és nemzet egyet nem értettek; voltak idők, midőn a vitákból káros viszályok támadtak. De akkor fejedelem és nemzet ugyanazon egy alapon állottak, a közösen elismert magyar alkotmány alapján; ugyanazon törvényekre hivatkozott mindenik fél s nem a törvények érvénye, hanem azok magyarázata volt a vita tárgya. Most azonban nem állunk közösen elismert alapon; nem egyes közjogi kérdések, nem a törvények értelme, hanem alkotmányunk lényege s alaptörvényeink érvénye vonatik kétségbe. Alkotmányt nekünk is akarnak adni, de nem azt, amit tőlünk hatalommal elvettek, hanem egy másikat, újat, idegenszerűt, darabját azon közös alkotmánynak, melyet az egész birodalomra készítettek. De nekünk adott alkotmány nem kell; (Általános helyeslés.) mi visszaköveteljük ősi alkot-

mányunkat, mely nem volt ajándék, hanem kölcsönös szerződések által állapotított meg s a nemzet életéből fejlett ki; azon alkotmányt, melyet időnkint a kor kívánataihoz mi magunk alkalmaztunk, s mi magunk akarunk ezentúl is alkalmazni; azon alkotmányt, melynek alapelveit századok szentesítették. Mellettünk jog és törvény állanak és a szerződések szentsége, ellenünk az anyagi erő. (Úgy vagy!)

Ennyi baj és veszély között kettőre lesz főként szükségünk; szilárdságra és óvatosságra. Engedni ott, hol az engedés öngyilkosság, kockáztatni ott, hol arra szükség nem kényszerít, egyaránt bűn volna a nemzet ellen. (Helyeslés.)

Az országgyűlés megalakult, s tanácskoznunk és határozni kell első ünnepélyes felszólalásunk alakja és tartalma fölött. Három kérdés áll előttünk: mit mondjunk, kinek mondjuk el azt, mit mondanunk kell, s minő alakba öntsük megállapodásunk eredményét? A három kérdés szoros kapcsolatban áll egymással; elmondom tehát mind a háromra igénytelen nézeteimet. (Halljuk!)

Szólani akarok mindenekelőtt arról, mi legyen ezen első ünnepélyes felszólalásunknak tartalma? Előadásomban nem fogok egyedül arra szorítkozni, hogy elsoroljam egyszerűen a tárgyakat, miket e felszólalásba fölvetetni óhajtok, hanem mivel ily fontos ügynél az előadásnak mikénti összeállítása is figyelmet igényel, a tisztelt háznak engedelmével formulázott javaslatot fogok fölolvadni, mely szerint első felszólalásunkat szerkeszteni óhajtom.

E javaslat a következő:

«A közelebb lefolyt tizenkét esztendő súlyos szenvedések kora volt reánk nézve. Ősi alkotmányunk eltöröltetett, s a korlátlan hatalom idegen rendszere nehezedett reánk. És e nyomasztó rendszert még súlyosabbá tették azok, kik azt ellenséges indulattal, korlátolt felfogással s gyakran rossz akarral kezelték. Bűn volt előttük a szabadság érzete, bűn volt ragaszkodásunk nemzetiségünkhöz, bűn volt még a legtisztább hon szeretet is. Országunk erejét kimerítették, a nemzet

vagyonát jogtalanul elidegenítették, nemzetiségünket üldözés tárgyává tették. Minden nap új szenvedést hozott, minden új szenvedés egy gyökerét szakasztotta el keblünkben a hitnek és bizalomnak. (Úgy van!)

Isten úgy akarta, hogy szenvedjünk, de ne csüggedjünk s hűtlenek ne legyünk önmagunkhoz, és úgy akarta, hogy a fejedelmet tizenkét évi tapasztalás végre meggyőzze, hogy a korlátlan hatalom abszolút rendszere nem vezetheti a birodalom népeit boldogságra, de veszélybe döntheti a trónt és birodalmat.

Ekkor ő felsége az eddig követett abszolút rendszert félre vetve, át kívánt lépni az alkotmányosság ösvényére, s népeinek kezébe akarta letenni saját sorsukat.

összegyűltünk mi is, mint a magyar nemzet képviselői, hogy alkotmányos működésünket ismét megkezdjük, s első lépésünk fájdalmas felszólalás, nem a múlt idők szenvedései miatt, mert azokra fátyolt vetünk, hanem azon jogtalanságok miatt, mik most is fönnullanak, s miknek azonnali elhárítása nélkül sem alkotmányunk visszaállítását, sem általában az alkotmányosságot lehetők nem tartjuk. (Helyeslés.)

Alkotmányos életünknek s nemzeti létünknek alapföltétele: az országnak törvényes önállása s függetlensége. Első és legszentebb kötelességünk tehát: minden erőnk, minden tehetségünket arra fordítani, hogy Magyarország Magyarország maradjon, s alkotmányoszerű önállása és függetlensége sértetlenül fõntartásék. (Általános helyeslés.)

És midõn ezen önállás lényegében megtámadatik, midõn azt veszély fenyegeti, nem ismerünk teendõink között fontosabbat, nem ismerünk sürgetõbbet, mint az ily megtámadás ellen haladék nélkül fõlszólalni.

Meg van pedig támadva országunk alkotmányos önállása már az elsõ lépésben, melyet õ felsége az alkotmányosság ösvénye felé irányozott; meg van támadva azáltal, hogy a magyar alkotmányosság visszaállítására csak fõltételesen s leglényegesebb kellékeinek kivételé-

vel ígértetik; meg van támadva az október 20-dikán kiadott diplomában, melyet alapul vesz föl az országgyűlést megnyitó beszéd is. (Általános helyeslés.)

Meg akarja végkép fosztani ezen diploma Magyarországot azon ősi alkotmányos jogától, hogy a közadónak és katonaszerzésnek minden kérdéseit, egész terjedelmükben, saját országgyűlésén határozhassa el; kivieszi a nemzet kezéből azon jogot, hogy legfontosabb anyagi és közjogi érdekei fölött királyával egyetértőleg önmaga hozhasson törvényeket. Pénz- és hitelügy, hadügy, vám és kereskedelem, ezen leglényegesebb kérdései a nemzet politikai életének, egy közös birodalmi tanács alá rendeltetnek, hol azok fölött Magyarországra nézve is egy többségében idegen hatalom, nem magyar szempontból, nem magyar érdekek szerint intézkednék. És a közigazgatás terén is függővé teszi ezen diploma Magyarország kormányzatát az osztrák kormányzattól, oly kormányzattól, mely nem is felelős, de ha felelős volna is, nem felelne Magyarországnak, hanem a birodalmi tanácsnak, hol a mi érdekeink, midőn azok az ő érdekeiktől eltérnek, a többségnél aligha elegendő biztosítékot találnának. (Helyeslés.)

Ha ezen eszme tettelesen életbe lépne, Magyarország nem lenne többé önálló sem törvényhozásában, sem kormányzatában, hanem legfontosabb érdekeire nézve alatta állana az osztrák birodalom közös törvényhozásának s kormányzatának; egyszóval, csak névre volna Magyarország, tetteleg pedig osztrák provincia. (Úgy van!)

A hatalomnak ezen ellenünk s alkotmányos önállásunk ellen intézett jogtalan törekvése nemcsak törvényeinkkel ellenkezik, hanem egyenesen megtámadja magát a sanctio pragmaticát, azon állami alapszerződést, melyet a magyar nemzet 1723-ban az uralkodóházzal kötött.

Őseink, midőn az említett évben Magyarország koronájára nézve a habsburgi ház nőágára is átruházták az örökösödést, ehhez határozott föltételeket kötöttek. Kimondták, hogy Magyarországon is szintúgy, mint

az örökös tartományokban, az elsőszülöttség sora tartassák meg, s ennél fogva mind Magyarországon, mind az örökös tartományokban az uralkodóháznak ugyanazon tagját illesse a trón. Kimondták mind Magyarországra és a magyar korona országaira, mind az örökös tartományokra nézve együtt és viszonzosan az elválaszthatatlan és feloszthatatlan birtoklást, mert sem III. Károly, sem Magyarország, sem az örökös tartományok nem akarták, hogy jövendőben a fejedelem föloszthassa gyermekei között tartományait, mint ez korábban gyakran és még I. Ferdinánd alatt is megtörtént. De midőn az elválaszthatatlanság és föloszthatatlanság elvét a birtoklásra nézve megállapították, azt az országlásnak és kormányzatnak se formájára, se lényegére ki nem terjesztették, sőt ellenkezőleg: világosan kikötötték a 2-dik törvénycikknek 9-dik szakaszában, hogy a nőágnak ekképpen elfogadott örökösödésére is kiterjesztessék az 1715. 3-dik törvénycikknek rendelete, mely szerint a nemzet biztosítatik, hogy a fejedelem Magyarországon soha más-ként országiam s kormányozni nem fog, mint az országnak alkotott és jövendőben alkotandó világos törvényei szerint. Kikötötték határozottan azt is, hogy a király az ország jogait, szabadságát, törvényeit köteles leendő mindenkor megtartani, uralkodásra léptekor magát megkoronáztatni, királyi hitlevelet kiadni s a koronázási hitet letenni. (Úgy van!)

A *sanctio pragmatica* tehát Magyarország önállását s függetlenségét világosan föntartotta, a nemzet ezen jogához minden időben szorosán ragaszkodott, s ezen föltétel mellett szállott a magyar korona minden magyar királyra, ki a *sanctio pragmatica*nak megkötése óta Magyarország trónjára lépett. Csak II. József császár volt III. Károly maradékai közül, ki magát meg nem koronáztatta s uralkodott absolut hatalommal, de Magyarország törvényes királyának soha el nem ismertett, s nemcsak törvényhozási s közigazgatási rendeletei, miket élte végnapjaiban maga is visszavont, hanem a magánosok részére kiadott adománylevelei s privilégiumai is törvény által érvénytelenek-

nek nyilvánítottak, mint ezt a 1790. évi 32-dik törvénycikkely bizonyítja. (Általános helyeslés.)

Mária Terézia volt az első magyar király, ki a sanctio pragmatica erejénél fogva lépett Magyarország trónjára. Az ő trónralépte által lépett tehát a sanctio pragmatica legelőször életbe, és midőn a magyar trónt elfoglalta, pontosan teljesítette is azon föltételeket, mikhez örökösödési joga kötve volt, kiadta a királyi hitlevelet, letette a koronázási esküt, sőt az 1741. 8-ik törvénycikkelyben újra biztosította Magyarországot, hogy az ország jogait, szabadságát, törvényeit szentül megtartja, s ünnepélyesen kijelentette, hogy Magyarország az örökös tartományok módja szerint sohasem fog kormányoztatni.

A második magyar király II. Leopold, ki bátyjának, a meg nem koronázott II. Józsefnek halála után lépett trónra, kiadván koronázásakor a királyi hitlevelet, s letévén a koronázási esküt, azonfelül egy külön törvénycikkben Magyarország önállását és függetlenségét még részletesebben biztosította. Ugyanis az 1790:10. törvénycikkben világosan elismeri, hogy: «ámbar az ura - kodóház nőágának az 1723: 1. és 2. törvénycikkben Magyarországra nézve megállapított örökösödése ugyanazon fejedelmet illeti, kit a megállapított örökösödési rend szerint az elválaszthatatlanul és eloszthatatlanul bírandó örökös tartományokban illet az uralkodás, Magyarország mindazonáltal szabad ország s egész országlási formájára nézve független és semmi más országnak vagy népnek lekötve nincs, hanem saját önállással s alkotmánnyal bír, s abban a király csak az országnak saját törvényei szerint, nem pedig a többi tartományok módjára országolhat és kormányozhat». És egy másik törvényben, az 1790-dik évi 12. cikkben elismeri azt is: «hogy Magyarországnak a törvények alkotásának, eltörlésének s magyarázásának joga a törvényesen koronázott királyt, és az országgyűlésére törvényesen összesereglett országos rendeket közösen illeti, s ezen jogot az országgyűlésen kívül gyakorolni nem lehet. A végrehajtó hatalmat pedig ő felsége csak a törvények értelmében gyakorol-

hatja». A törvények ezen szavai s a fejedelemnek ily határozottan világos elismerése után lehet-e Magyarországnak alkotmányos önállásán kételkedni? (Altalános helyeslés.)

I. Ferenc, ki édesatyja után a magyar koronát öröklötté, nemcsak a királyi hitlevélben biztosította a nemzet jogainak, szabadságának s törvényeinek megtartását, hanem később is, uralkodásának 33-dik évében, az 1825. évi 3-dik cikkelyben újabban kijelentette, hogy a fönnemlített 1790. évi 10. törvénycikk rendeletét szorosán meg fogja tartani, s nyíltan elismerte, hogy az adó és katonaaállítás kérdéseit az országgyűléstől elvonni, s az országgyűlésileg megajánlott adót országgyűlésen kívül soha semmi szín alatt fölemelni nem lehet.

Hasonló biztosítékot adott a nemzetnek V. Ferdinánd is királyi hitlevelében, sőt még bővebbeket azon törvényekben, miket 1848-ban szentesített.

A *sanctio pragmatica* nem egyszerű törvény,* nem egyszerű diploma, nem octroyozott adomány vagy ígéret, hanem kölcsönös egyezkedés folytán kötött alapszerződés, melyben egyrésztől őseink a habsburgi ház nőágának javára ünnepélyesen lemondottak azon jogról, hogy a habsburgi ház fiágának kihaltával szabadon választhassák királyukat, másrésztől pedig III. Károly, ki a nemezt ezen szabad választási jogát 1715-ben is a 3-dik törvénycikkelyben nyíltan elismerte, a nemzet részéről kikötött föltételek teljesítését, az ország önállásának, függetlenségének, jogainak, szabadságának, törvényeinek föntartását ígérte. Az ekképp szabad egyezkedés mellett kötött kétoldalú alapszerződés teljes erejében s minden föltétéleivel

* «Az 1861. országgyűlés képviselőháza jegyzőkönyveiben idézett Irományok» 16. száma (49. 1.) közli Deák Ferenc fölirati javaslatát. Itt, úgyszintén a képviselőháztól elfogadott föliratban, (ugyanott 70. 1.) az országgyűlés két házától elfogadott föliratban, (ugyanott 79. 1.), valamint a végleg megállapított szerkezetű föliratban (ugyanott 91. 1.) ez a három szó «nem egyszerű törvény» nincs meg.

együtt életbe lépett, minden azután következett koronás királyok által megtartatott, az abban foglalt biztosítások újabban s részletesebben ismételtettek, s a jogszerűen kötött szerződést jogszerű gyakorlat szentesítette. Lehet-e, szabad-e most azon szerződést egyoldalúlag megszegni, s a nemzettől követelni azon kötelezettséget, mi abban foglaltatik, de a kötelezettség föltételeit mellőzni, vagy hiányosan és csak némely részben teljesíteni? (Helyeslés.)

Midőn egyrésztől mind a sanctio pragmaticában, mind egyéb törvényeinkben ily világosan ki van fejezve a közöttünk és az örökös tartományok között létező azon törvényes kapocs, mi az uralkodóház ugyanazonosságában áll, vagyis a personal-unio, ennél szorosabb kapcsolatnak, a valóságos realuniónak nyoma törvényeinkben nincs (Helyeslés); sőt a felhozottak kétségtelenné teszik, hogy realunio közöttünk és közöttük nem is létezett, s azt létrehozni Magyarországnak szándéka soha nem volt. (Helyeslés.)

Világos ez Magyarország és az örökös tartományok közjogi helyzetének természetéből is. Ha 1723-ban a sanctio pragmatica meg nem köttetik, III. Károlynak 1740-ben történt halálával, minthogy benne a habsburgi ház fiága kihalt, Magyarország szabadon választhatta volna királyát, s ekkor nem lett volna lehetetlen, sőt tekintve a nagy befolyást, melyet azon korban Franciaország gyakorlott az európai politikára, és tekintve Nagy Friderik személyességének hatását, tekintve azt is, hogy mind a francia udvarnak, mind Nagy Frideriknek érdekében volt az ausztriai házat gyengíteni, nem lett volna valószínű, hogy nem Mária Terézia, hanem más választassák Magyarország királynak. (Helyeslés.) Ez esetben Magyarországnak külön királya lévén, a birodalom úgy, mint most van, nem is alakulhatott volna. (Helyeslés.)

És ha bármikor megtörténnék, mi, ha talán a közel jövőben nem valószínű is, mégsem lehetetlen, hogy a most uralkodó ház nőagában is kihalt, Magyarország királyválasztási joga a sanctio pragmatica értelmében a nemzetre ismét visszazálland, s ha akkor Magyar-

ország külön királyt választ, fölbomlik azon állam, melynek egységét az osztrák államférfiak Magyarország önállásának megsemmisítésével akarják most létre hozni. Fölbomlik erőszak nélkül, jogszerűen; fölbomlik azért, mert az egyetlen kapocs, az uralkodóháznak ugyanazonossága, megszűnt. Pedig ha léteznék ezenkívül más kapocs is közöttünk és közöttük, az még fenmaradván, az egész államot összetartaná; valamint például Anglia, Skócia és Irland között nem szünnék meg a kapcsolat az uralkodóház kihaltával, mert azok nem personal-, hanem realunióban vannak egymással.

Megemlítünk még egy körülményt, mi világosan arra mutat, hogy Magyarország és az örökös tartományok között országglás és kormányzás tekintetében realunio nem létezett és nem is létezhetik. Magyarország törvényei szerint a kiskorú magyar király gyámja az ország nádora; határozottan kimondja ezt a nádori hivatalról 1485-ben alkotott törvények második cikke, melyet az 1681: 1. törvénycikk, az 1715: 5. törvénycikk és a sanctio pragmatica megkötése után is az 1741: 9. törvénycikk és az 1790: 5. törvénycikkek újabban megerősítettek. Ellenben az örökös tartományokban a kiskorú fejedelem gyámsága annak legközelebbi atyai rokonát illeti. A fejedelem kiskorúsága esetében tehát törvény szerint Magyarországból is más, az örökös tartományokban is más áll az országglás és kormányzat legmagasabb fokán. Lehet-e oly országok között, melyekben az országglás és kormányzat mind személyzetre, mind rendszerre és formára nézve egymástól annyira különböző, más és szorosabb kapcsolat, mint az uralkodóház ugyanazonossága? Képzeltető-e ily viszonyok között egyik vagy másik ország közjogi állásának teljes felforgatása nélkül szorosabb realunio? (Helyeslés.)

De tekintsük az örökös tartományok politikai helyzetét múltban és jelenben. Akkor, midőn a sanctio pragmatica kötöttet, az örökös tartományok a német-római birodalomhoz tartoztak, Magyarország pedig annak része soha nem volt. A római-német birodalom egyes országainak feudális természete annyira külön-

böző volt Magyarországnak nem feudális, semmi más hatalomtól nem függő közjogi állásától, hogy ily különböző jogállású tartományok között mást mint csupán personal-uniót, létrehozni nem is lehetett volna.

Midőn később a német-római birodalom bomladozni kezdett, I. Ferenc 1804-ben a római császársági cím mellé az ausztriai örökös császársági címet vette föl, de Magyarországra nézve augusztus 17-dikén kelt ünnepélyes nyilatkozatában kijelentette, hogy e cím fölvétele által Magyarország jogait, törvényeit s alkotmányát legkevésbé sem kívánja csorbítani, s hogy Magyarország előbbeni statusjogi állásában továbbra is megmarad.

Jelenleg az ausztriai örökös tartományok tagjai a német szövetségnek. (Úgy van!) A szövetség iránt kötelezettségeik vannak, melyek terhekkal járnak: a szövetség határozatai kötelező erővel bírnak a szövetséghez tartozó minden országokban. Magyarország ellenben nem tagja a német szövetségnek. A német érdekek, miket az osztrák tartományok védeni s előmozdítani kötelesek, reánk nézve idegen érdekek. A szövetséges hatalom, mely az osztrák tartományokban némely tárgyakra nézve parancsoló hatalom, előttünk teljesen idegen. Németországnak lehet háborúja saját érdekében, határai megtámadtathatnak, és azon háborúban Ausztria köteles részt venni, köteles lesz védeni a megtámadott határokat. De az ő háborújuk nem a mi háborúnk, az ő érdekeik nem a mi érdekeink; ők a mi harcainkban nem állanak mellettünk, nem fogják védeni megtámadott határainkat, mert mi nem vagyunk a szövetség tagjai. (Általános helyeslés.) Ily különböző politikai helyzetű országok között lehet-e szorosabb kapcsolat, mint personal-unio? Azon birodalmi tanácsban, melynek túlnyomó többsége a német szövetségnek éppen a szövetség értelmében le van kötelezve, mi biztosítana minket, hogy akkor, midőn a mi érdekeink és a német szövetség érdekei nem ugyanazok, jogaink méltányoltatni s érdekeink kíméltetni fognak? A szorosabb kapcsolat alárendelne minket az osztrák többségnek, sőt alárendelne a reánk nézve teljesen idegen

német szövetség politikájának is, melytől mi viszonzásul semmit sem követelhetnénk.

Felhozzák ellenünk, hogy a birodalom érdeke a legfőbb tekintet s annak az egyes részek kötelesek saját érdekeiket alárendelni. Nem vonom kétségbe ezen állítás igazságát oly birodalomra nézve, mely ugyanazon egy közjogi alapon áll, melynek egyes részei föltétlenül csatlakoztak egymáshoz, melyet szorosabb reálunk) köt össze. De Magyarország az uralkodó házzal szerződött, nem az örökös tartományokkal; (Általános helyeslés) szerződött az örökösödés fölött, nem valamely szorosabb közjogi kapcsolat fölött, sőt még azon szerződésben is kikötötte független önállásának biztosítását. Ezen szerződést kész leendő Magyarország mindenkor megtartani; de azt megváltoztatni és helyébe szorosabbat állítani, magát az örökös tartományok érdekeinek lekötni s ezáltal alkotmányos önállásáról lemondani, szándéka bizonyosan nincs és nem is lehet. (Helyeslés.) Számtalan jogviszony létezik mind a köz-, mind a magánjog körében, mi az egyik vagy másik félnek alkalmatlan; de ha minden ilyen jogviszonyt föl lehetne forgatni, mert az egyik félnek érdekei annak megváltoztatását kívánják, s kivált ha föl lehetne forgatni olyképpen, hogy az egyik fél tartsa meg, amire kötelezte magát, a másik azonban nem teljesíti a kikötött föltételeket, mert azok neki terhesek, úgy sem a törvény, sem a szerződések nem nyújtanának biztosítást, hanem egyedül az erő volna a jognak mértéke. (Általános helyeslés.)

És ha tekintjük Svécia és Norvégia példáját, láthatjuk, hogy két állam csupán personal-unio mellett is megállhat egymással, s mi, kik az örökös tartományokkal hasonlóul personal-unio mellett ugyanazon uralkodó ház alatt állunk, közjogilag egymástól függetlenül miért ne állhatnánk meg testvéreileg egymás mellett, ha egymás jogait és érdekeit kölcsönösen tiszteletben tartjuk? Midőn mi Magyarország alkotmányos önállását, függetlenségét a hatalom szava ellen védjük, midőn óvakodunk azon szorosabb kapcsolattól, melyet alkotmányunk némi visszaállításának föl-

tétele gyanánt akarnak reánk kényszeríteni, nem kívánunk ellenségesen föllépni az örökös tartományok alkotmányos népei ellen. Nem akarjuk mi a birodalom fönnállását veszélyeztetni s készek vagyunk azt, amit tennünk szabad, s mit önállásunk s alkotmányos jogaink sérelme nélkül tehetünk, a törvényszabta szigorú kötelezettség mértékén túl is, méltányosság alapján, politikai tekintetéből megtenni, hogy azon súlyos terhek alatt, miket az eddig fönnállott absolut rendszer fonák eljárása összehalmozott, az ő jólétük s azzal együtt a miénk is össze ne roskadjon, s a lefolyt nehéz idők káros következései róluk és rólunk elháríttassanak. De csak mint önálló, független, szabad ország akarunk velők mint önálló, független, szabad országokkal érintkezni; csak ezen úton fogjuk érdekeinket és az ő érdekeiket összhangzásba hozhatni, s határozottan visszautasítunk minden alárendeltséget, minden egybeolvadást akár a törvényhozás, akár a kormányzat terén, mert ez önállásunk fölládózása volna, mit tennünk merőben lehetetlen. (Helyes! Helyes! Éljen!)

Szükségesnek látjuk tehát ünnepélyesen kijelenteni, hogy mi az országnak állami alapszerződés által, törvények által, kir. hitlevelek, koronázási eskük által biztosított alkotmányos önállóságát s törvényes függetlenségét semmi tekinteteknek, semmi érdekeknek föl nem áldozhatjuk, s ragaszkodunk ahhoz, mint nemzeti létünk alapföltételéhez. (Helyeslés.) Ugyanazért meg nem egyezhetünk abban, hogy a közadónak s katonaaállításnak kérdései a magyar országgyűléstől bármi részben elvonassanak. (Helyeslés.) A törvényhozási jogot, valamint mi nem kívánjuk más országokra nézve semmi részben gyakorolni, úgy Magyarországra nézve azt a magyar királyon kívül senkivel mással meg nem oszthatjuk; Magyarország kormányzatát s közigazgatását a magyar királyon kívül senkitől mástól függővé nem tehetjük, s azt más országok kormányzatával nem egyesíthetjük; (Helyeslés.) nem akarunk tehát sem a birodalmi tanácsban, sem valamely birodalmi népképviselőben részt venni,

s annak rendelkező hatalmát Magyarország ügyei fölött el nem ismerjük, (Helyeslés) s az örökös tartományok alkotmányos népeivel csak úgy mint önálló szabad nemzet más önálló szabad nemzettel, függetlenségünk teljes megóvása mellett, vagyunk hajlandók esetenként érintkezni. (Általános helyeslés.)

Másik lényeges tárgy, mire nézve azonnal felszólalni kötelességünk, az országgyűlésnek kiegészítése. (Halljuk!)

Sem Erdély, sem Horvát- és Tótország, sem a Határőrvidék, sem Fiume s a Tenger mellék közöttünk képviselve nincsenek, mert az országgyűlésre meg nem hívtak; pedig ezek is kiegészítő részei az országgyűlésnek s a törvények világos rendelete szerint meghívandók lettek volna. (Helyeslés.)

A *sanctio pragmatica*, a kir. hitlevelek s fejedelmi eskük határozottan kimondják, hogy az ország integritása mindenkor sértetlenül föntartandó. De az integritás nemcsak abból áll, hogy az ország területéből semmi el ne szakíttassék, hanem az a politikai integritást is magában foglalja. Midőn tehát a végrehajtó hatalom lehetlenné teszi, hogy az országnak valamely része, vagy a magyar koronához tartozó valamely ország alkotmányszerűleg részt vehessen az ország legfontosabb politikai működésében, s együtt gyakorolhassa a törvényhozás jogát: az ország politikai integritása van megsértve.

A múlt idők szomorú eseményei káros félreértéseket idéztek elő közöttünk és nem-magyar nemzetiségű polgártársaink között. Ezen polgártársainknak nemzetiségök érdekében és Horvátországnak közjogi állása érdekében is követeléseik vannak, miket ignorálnunk nem lehet, de nem is akarunk. El vagyunk határozva mindent elkövetni, hogy a félreértések elháríttassanak s teszünk, mit az ország szétdarabolása s önállóságának feláldozása nélkül tehetünk, hogy a honnak minden nemzetiségű polgárai érdekében s érdelemben összeforranak. (Általános helyeslés.) Óhajtjuk törvényeink azon rendeleteit, mik e részben akadályul szolgálhatnak, közös érdekeink szerint méltá-

nyosság alapján módosítani; s hogy ezt eszközölhesük, múlhatatlanul szükséges az országgyűlésnek mielőbbi kiegészítése.

Erdélynek haladék nélküli meghívását s megjelenését semmi sem gátolja. Erdélynek egyesülése Magyarországgal az 1848-dik évben törvényesen létrejött, éspedig a két országnak közös óhajtaása folytán, melyet mind a magyar, mind az erdélyi országgyűlés ünnepélyesen s egyhangúlag kijelentett.

Mind Magyarországnak, mind Erdélynek ezen egyesülés iránt hozott törvényei ő felsége álfái szentesítetvén, azonnal végre is hajtattak. Akkor, midőn az alkotmányosság félretételével absolut rendszer lépett a szabadság helyébe, Erdély Magyarországtól közigazgatás tekintetében ismét külön választatott; most azonban, midőn ő felsége az absolut rendszert megszüntette, okvetlen meg kell szűnniök azon rendszer jogtalan következményeinek is. Azon törvények tehát, melyek Erdélyt Magyarországgal egyesítették, s miket az absolut hatalom ideiglenesen mellőzött, de meg nem semmisíthetett, az alkotmányosság elvének kimondásával szükségképpen életbe léptek ismét, s az egyesülést újra kérdésbe vonni, a felett újra határozni, s ezáltal a kedélyek nyugalalmát fölzaklatni nemcsak törvénszegés, hanem káros politikai tévedés is volna.* A tetteges egyesülésnek minél előbbi

* Deák Ferencnek az Irományokban közzétett fölirati javaslata szerint, tehát még mielőtt Tisza Lajosnak és Kubinyi Ferencnek a javaslat ezen 33-dik pontjára nézve a június 11-dikén tartott ülésében tett módosítványa elfogadtatott, a fönnebbi három mondat így szól: «Mind Magyarországnak, mind Erdélynek azon egyesülés iránt hozott törvényei ő felsége által szentesítetvén, azonnal végre is hajtattak. Akkor, midőn az alkotmányosság félretételével absolut rendszer lépett az alkotmányosság helyébe, Erdély Magyarországtól közigazgatás tekintetében ismét különválasztatott: most azonban, midőn Fölséged az absolut rendszert megszüntettnék nyilvánította, okvetlen meg kell szűnni azon rendszer jogtalan következményeinek is; azon törvények tehát, mik Erdélyt Magyarországgal egyesítették, s mi-

végrehajtását pedig megtagadni nem annyi volna, mint Erdélyt nem egyesíteni Magyarországgal, hanem annyi, mint Magyarországtól valósággal elszakasztani, és ez a sanctio pragmaticával merőben ellenkezik. (Helyeslés.)

Hisszük, hogy Erdélynek nem-magyar nemzetiségű polgárai sem fogják kockáztatva látni az egyesülés által nemzeti érdekeiket, mert megnyugvást és teljes biztosítást fognak találni azokban, miket mi más nemzetiségű polgártársaink irányában határozni s tenni fogunk. (Úgy van! Helyes!)

Ami Horvátországot illeti, nem követeljük mi, hogy az ő kisebb számú képviselőik ellenében a mi nagyobb számunk határozzon az általok netalán előadandó követelések s föltételek fölött. Horvátország saját territoriummal bír, külön állása van, s nem volt soha bekebelezve Magyarországba, hanem kapcsolatban állott velünk s társunk volt, ki jogainkban s kötelességeinkben, szerencsénkben s bajainkban osztozott. Ha tehát most Horvátország mint ország akar részt venni törvényhozásunkban; ha előbb tisztába akar jönni velünk azon föltételekre nézve, mik mellett közjogi állását Magyarországgal kész összekötni; ha erre nézve úgy akar velünk érintkezni, mint nemzet nemzettel, nem fogjuk azt visszautasítani, csak azt kívánjuk, hogy Horvátország ne gátoltassék, miszerint küldötteit országgyűlésünkhöz küldhesse, s ezáltal nekünk is, nekik is mód és alkalom nyujtassék az értekezést közjogi alapon megkezdhetni.

Mindaddig tehát, míg azok, kik törvény szerint az országgyűlésre meghívandók, meghíva nem lesznek, mi az országgyűlést kiegészítettnek nem tekinthetjük, s törvények alkotásába és koronázási egyezkedésekbe nem bocsátkozhatunk. (Általános helyeslés.)

ket az absolut hatalom ideiglenesen mellőzött, de meg nem semmisíthetett, az alkotmányosság elvének kimondásával szükségképp kell, hogy életbe lépjenek ismét, és az egyesülést kérdésbe vonni, e felett újra határozni, és ez által a kedélyek nyugalalmát felzavarni nemcsak törvényszegés, hanem káros politikai tévedés volna.»

Azt sem szabad első felszólalásunkban elhallgatnunk, hogy legfontosabb alaptörvényeink, különösen az 1848-diki lényeges közjogi törvények, hatályon kívül tetettek. Parlamentáris kormányunk, felelős minisztériumunk most nincs. Esküdszéki eljárással párosult sajtótörvényünk vissza nem állított. Világos törvényeink ellenére a közadó országgyűlésen kívül abszolút hatalommal állapított meg, törvényeinkben ismeretlen s a nemzet által soha el nem fogadott indirect adók hozattak be, s mind a törvény ellen megállapított direct adó, mind a jogtalanul behozott indirect adók még most is jogtalanul követelhetnek, (Úgy van! Zúgás.) sőt, hogy az abszolút rendszernek ígért megszüntetése iránt hitünk végkép elenyésszék, s remény és bizalom keblünkben újra fel se éledhessenek, keserű gúny gyanánt (Úgy van Igaz!) most legújabbán oly rendeletet adott ki a alkotmányellenes abszolút hatalom, miszerint a törvénytelen adó fegyveres erőszakkal is behajtják. (Zúgás. Zaj.) És ez azon pillanatban történik, midőn a fejedelem által összehívott országgyűlés együtt van s a nemzettől az követeltetik, hogy teljesítse a sanctio pragmatica szerinti kötelezettségét és koronázzon, (Zúgás. Halljuk!) holott másrésről az ezen kötelezettséggel vizsonos föltételek teljesítésére nézve még csak komoly szándék sem mutatkozik. (Általános helyeslés és hosszas éljenzés.) Nem csodálom, hogy az abszolút hatalom, midőn alkotmányunkat félretette, fölfüggesztette egyszersmind ezen törvényeket is, mert parlamentáris kormány, esküdszékkel párosult sajtószabadság és a nemzetnek azon sarkalatos joga, miszerint országgyűlésen kívül semmiféle közadót kivetni s behajtani nem lehet, egyenes ellentétben vannak az abszolút rendszerrel. De miután ő felésege az abszolút hatalomról ünnepélyesen lemondott és az alkotmányosság ösvényére tért, az abszolút hatalom által fölfüggesztett törvényeknek tetteleg ismét vissza kell állani teljes erejükben. (Úgy van!)

Szenteltett törvényeket csak azon hatalom függeszthet fel, mely azokat alkotta. (Úgy van!) Alkot-

mányos országban csak az összes törvényhozás alkothat törvényeket, azokat tehát egyoldalú hatalommal fölfüggeszteni, vagy amit az absolut hatalom, mint rendszerével össze nem férőt, hatályon kívül tett, azt alkotmányosság mellett is függőben tartani, ellenkezik az alkotmányosság fogalmával. (Helyes! Igaz!)

A sanctio pragmaticának egyik világos föltétele az, hogy a király minden országgyűlésileg alkotott törvényeket megtartson. Törvényeink, miket az absolut rendszer fölfüggesztett, rendes törvényhozás útján lőnek alkotva és szentesítve, s míg azok megváltoztatásába a nemzet bele nem egyezik, kötelező törvények maradnak, miket hatályon kívül helyezni s függőben tartani annyi, mint a sanctio pragmatica világos föltételét megszegni. (Helyes!)

Parlamentáris kormány, felelős minisztérium, esküdtzéki eljárással párosult sajtószabadság és az adó meghatározásának joga az alkotmányos szabadságnak legerősebb biztosítékai. Nekünk ezen biztosítékokat megadták szentesített törvényeink, s mi azoknak megszüntetésében, vagy bármi korlátozásában soha meg nem egyezünk, és azoknak ideiglenes fölfüggesztését is az alkotmány fölfüggesztésének, sőt minden alkotmányosság megtagadásának kell tekintenünk.

Mi teljes jogegyenlőség alapján akarjuk kifejteni s biztosítani alkotmányos életünket. Akarjuk, hogy a polgári jogok teljes élvezetére nézve sem vallás, sem nemzetiség a hon polgárai között különbséget ne tegyen, s törvényeink mindazon rendeleteit, mik a teljes jogegyenlőséget korlátozzák, még ezen országgyűlésen óhajtjuk az igazság, méltányosság kívánalmaihoz alkalmazva, módosítani. (Általános helyeslés.) De ha fölfüggesztett törvényeink teljes erejükben tetteleg vissza nem állítatnak, s a jogtalan fölfüggesztésnek minden még főnálló következményei azonnal el nem töröltenek, a nemzet, mely most meg van fosztva alkotmányos szabadságának minden biztosítékától, nem bocsátkozhatik semmi újabb törvényalkotási érte-

kezletekbe, semmi egyezkedésekbe, mert miként és mi célból alkosson újabb törvényeket, midőn azt látja, hogy egyoldalú hatalommal fölfüggesztett alaptörvényeinek hatálya még akkor is függőben tartatik, midőn a fejedelem a nemzet képviselőit összehívta, hogy alkotmányos működésüket ismét megkezdjék (Általános helyeslés.) Jelentsük ki tehát, hogy az absolut rendszer által hatályon kívül tett s még most is függőben tartott törvényeinknek tüsténti teljes visszaállítását, s az absolut rendszer által jogtalanul behozott s még tetteleg fönnálló minden törvényellenes intézkedéseknek, törvénytelenül kivetett terheknek, s azok jogtalan behajtásának azonnali megszüntetését határozottan sürgetjük.

Föl kell szólalnunk azon velünk közlött okiratokra nézve is, mik ő felségének V. Ferdinándnak a trónról még 1848-ban történt lemondását tárgyazzák. (Halljuk!) Midőn ő felsége V. Ferdinánd 1848. december 2-dikán a császári koronáról lemondott, nem adott ki külön okiratot az iránt, hogy a magyar koronáról is lemond, lemondásáról Magyarországot külön nem is értesítette.* (Úgy van!) A lemondási okirat tehát, magyar közjogi szempontból, formájára nézve hiányos, mert Magyarország soha nem volt az osztrák császárságba beleolvadt provincia, külön koronával, külön alkotmányos önállással bírt, s a magyar király csak a nemzet tudtával és hozzájárulásával mondhattott volna le a magyar trónról. (Helyes!)

Mi tehát ünnepélyesen tiltakozunk a december 2-diki lemondásnak általánosságából vonható azon következtetés ellen, mintha Magyarország az ausztriai császári korona provinciája volna; s ragaszkod-

* Az Irományok könyvében mindenütt ez a mondat így szól: «Midőn ő felsége V. Ferdinánd 1848. december 2-án a császári koronáról lemondott, nem adott ki külön okiratot az iránt, hogy a magyar koronáról is lemond, lemondásában Magyarországot külön meg sem említette, hanem azt mintegy a császári korona provinciájának tekintve, általános lemondásába foglalta, s arról Magyarországot külön nem is értesítette.»

ván alkotmányos önállásunkhoz, tiltakozunk az ellen is, hogy azon lemondás a nemzet tudta és hozzájárulása nélkül történt. De miután az csakugyan tetteleg s változhatatlanul megtörtént, mi az ország jogainak jövőendő biztosítása végett azt kívánjuk: eszközöljön ő felsége e formahiány utólagos pótlása tekintetéből V. Ferdinánd ő felségétől egy oly okiratot, mely egyenesen Magyarországhoz legyen intézve, s melyben ő felsége V. Ferdinánd az országgyűlést értesítse, hogy ő már 1848. évi december 2-dikán a magyar koronáról is valósággal lemondott. Eszközöljön továbbá ő felsége Ferenc Károly ő fenségétől is egy hasonlóul Magyarországhoz intézett értesítést arról, hogy ő fensége is már 1848-ban lemondott azon örökösödési jogáról, mely őt ő felségének V. Ferdinándnak trónról lemondása után a *sanctio pragmatica* értelmében illette volna.

Mi ezen okiratokat annak idejében országgyűlésileg fogjuk tárgyalni, sőt azokat törvénybe is kívánjuk iktatni, hogy legalább utólagosan pótolassák az, aminek jogszerűleg előlegesen kellett volna megtörténni, s jogaink jövőendő biztosítására ünnepélyes óvásunknak s az ország utólagos hozzájárulásának magában a törvényben is nyoma legyen.

Több honfitársaink tartózkodnak idegen földön, politikai vádak folytán száműzve a hazából. (Halljuk!) Többen még most is börtönben sínlődnek. Ugyanazon abszolút rendszer száműzte őket, mely a mi alkotmányos szabadságunkat elnyomta. Idegen bíróságok által, idegen törvények szerint lettek politikai vádak miatt elítélve, s elítéltetésök az akkor behozott abszolút rendszernek volt következménye. De ha ezen abszolút rendszer megszűnt, ha annak helyébe most az alkotmányosság lép, lehet-e azon megszűnt rendszernek következményeit most az alkotmányosság mellett is föntartani?

Mi tehát az említett ítéleteknek minden még fönlévő következményeit az alkotmányosság visszaállítással megférhetetleneknek s ennél fogva megszünté-
nek tekintjük; s mindaddig, míg politikai okokból

száműzött honfitársaink visszatérhetésének minden tetteleges akadálya el nem lesz hárítva, a letartóztatottak szabadon nem bocsáttatnak, az elkobzott javak vissza nem adatnak: hitünk s bizalmunk nem lesz az abszolút rendszer megszüntetésében és az alkotmányosság visszaállításában; e hit és bizalom nélkül pedig sikeres tanácskozásaink lehetetlenek. (Általános helyeslés.)

Az uralkodás végcélja nem lehet a hatalom nagysága. A hatalom csak eszköz, végcél a népek boldogítása. (Helyes!) Ha a fejedelem, ki egykor a hatalom abszolút rendszerét hitte legbiztosabb eszköznek arra, hogy népeit boldogítsa, tizenkét évi tapasztalás folytán meggyőződött, miszerint ez úton célt érni nem lehet, s ezen meggyőződésből az alkotmányosság ösvényére lépett; ha a fejedelem el van határozva, ingatlanul megmaradni ezen ösvényen; ha a fejedelem azt akarja, hogy a hitnek és bizalomnak megszagott gyökerei újabb szálakat hajtsanak: méltányolni fogja teljes mértékben mindezeket.

A magyar király csak koronázás által lesz törvényes magyar király, a koronázásnak pedig törvényszabta föltételei vannak, miknek előleges teljesítése mulhatatlanul szükséges. Alkotmányos önállásunk sértetlen föntartása, az országnak területi s politikai integritása, az országgyűlésnek kiegészítése, alaptörvényeink tökéletes visszaállítása, parlamentáris kormányunk s felelős minisztériumunk ismétli életbeléptetése s az abszolút rendszer minden még fenlevő jogtalan következményeinek megszüntetése oly előleges föltételek, miknek teljesítése nélkül tanácskozás és egyezkedés lehetetlenek.» (Általános helyeslés. Éljenzés.)

Ezek azok, miket ezen első felszólalásunkban elmondani óhajtok. Áttérek most azon kérdésre: kinek mondjuk el mindezeket?

Véleményem erre nézve az, hogy amit mondanunk kell s mondani akarunk, mondjuk el annak, ki az országgyűlést összehívta s kinek összehívása nélkül most együtt nem tanácskoznánk; annak, ki a feje-

delmi hatalmat tetteleg gyakorolja, ő felségének Ferenc Józsefnek. Ha valaki azt hiszi, hogy mi nem a fejedelem meghívása következtében jöttünk össze, hanem mert a meghívó levelekből értesültünk, hogy összejöveteleinket erőszakkal gátolni nem fogják, nézetem szerint tévedésben van. Magyar országgyűlés önmagától soha össze nem jön, azt mindig vagy a fejedelem hívja össze, vagy az, kit a törvény e joggal fölruházott. 1790-ben a koronázó oklevél készítésénél, javaslatba hozta az országos küldöttség, hogy a hitlevélbe iktattassék, hogy az országgyűlés minden harmadik évben május 1-ső napján, Pesten, meghívás nélkül is összejőjjön; de ezen javaslatot magok az ország rendei elvetették annál fogva, mert az országgyűlésnek összehívását fejedelmi jognak tartották. Az 1848. évi IV. cikkely is azt rendeli, hogy a Pesten tartandó évenkénti országgyűlést ő felsége hívja össze. Voltak ugyan történelmünk régiebb korában rendes összehívás nélküli összejövetelek is, melyek közügyek fölött tanácskoztak s határoztak, de azokat a nemzet országgyűléseknek el nem ismerte, határozataikat törvényeknek nem tekintette, s az ily gyülekezetek néha szomorú emléket hagytak magok után.

A tetteleg főnnálló hatalom tizenkét évvel ezelőtt, alkotmányunk mellőzésével, absolut rendszert hozott be Magyarországra is. Tizenkét év múlva keserű tapasztalások után meggyőződött rendszere fonák-ságáról s az alkotmányosság ösvényére lépett, de feltételekhez kötötte az alkotmányosság visszaállítását. Mi a feltételeket el nem fogadhattuk, de a tért, mi az alkotmányosságnak a közigazgatás körében megnyílt, azonnal elfoglaltuk, s országgyűlést kívántunk, mint az alkotmányosság első postulatumát. Nem azt sürgettük, hogy a nemzet képviselőinek összejöhetése ne gátoltassék, hanem azt, hogy az országgyűlés összehívassék.

Midőn hónapok múlva az országgyűlés összehívott, a választó kerületek, melyek minket képviselőül megválasztottak, nem azt mondták: «Nincs már tetteleges akadály, mely az összejöhetést gátolná, jöjje-

tek össze s tanácskozzatok!», hanem határozottan azon országgyűlésre küldöttek, mely a fejedelem nevében ápril 2-dikára hivatott össze. Mi összejöttünk, mint országgyűlés akarnánk működni, s azt látjuk, hogy kiegészítve nem vagyunk, mert nincsenek meghíva mindazok, kiknek meghívását a törvény parancsolja. Ki előtt mondjuk el tehát, hogy ez törvénytenség, kitől követeljük a meg nem hívottaknak törvényt szabta meghívását s az országgyűlésnek kiegészítését? Kétségtelenül attól, ki minket meghívott s azokat meghívni elmulasztotta, kinek egyedül van tetteleg hatalma utólagos meghívás által pótolni a hiányt, kinek meghívása nélkül mi sem volnánk most együtt s valószínűleg azok sem fognak megjelenhetni.

Mi szükségesnek látjuk alkotmányos önállásunk megtámadása ellen felszólalni s kijelenteni, hogy a birodalmi tanácsban részt venni nem fogunk; szükségesnek látjuk kimondani, hogy a magyar király csak koronázás által lesz törvényes király, a koronázásnak pedig föltételei vannak, miket előbb okvetlen teljesíteni kell. (Helyes!) Ki akarjuk mondani, hogy a parlamentáris kormánynak, felelős minisztériumnak életbeléptetése, fölfüggesztett közjogi törvényeink teljes visszaállítása oly feltételek, mik nélkül további egyezkedésekbe nem ereszkedhetünk. (Úgy van! Igaz!) És kinek mondjuk meg mindezeket? Kétségkívül azon tetteleg fennálló hatalomnak, mely alkotmányos önállásunkat megtámadta, midőn leglényesebb alkotmányos jogainkat a birodalmi tanácsra akarta átruházni. Annak, ki alaptörvényeinket fölfüggesztette s függőben tartja; ki a felelős minisztériumot ismét föllállítani mindeddig elmulasztotta; annak, ki egyedül bír tetteleg hatalommal az alkotmányosság mindezen postulatumait teljesíteni.

Tudjuk, érezzük, hogy abnormis helyzetben vagyunk. A nemzet óhajt ezen abnormis helyzetből békés úton kivergődni, s ha mindezeket csak magunk között panaszoljuk el, de azzal, ki egyedül képes az abnormis helyzetet törvényessé átváltoztatni, még

csak szóba sem állunk, (Helyes!) s a békés orvoslásnak még csak megkezdhetését sem kíséreljük meg, azt hiszem, nem cselekszünk a haza érdekében.

Nem ismeretlen előttem némelyeknek azon ellenvetése, hogy miután ő felsége V. Ferdinánd 1848 december 2-dikán csak az ausztriai császári koronáról mondott le, s a lemondó-leveiben Magyarország külön megemlítve nincs, e lemondás Magyarországra el nem terjedhetvén, ő felsége Ferenc József a magyar trónra nézve még nem valóságos koronaörökös, és így az ország véle fölírat által közvetlen érintkezésbe nem teheti magát.

Ha érdekünkben volna helyzetünket újabb bonyodalmakkal nehezíteni, azt e téren egy időre könnyen tehetnénk, mert magyar közjogi szempontból a lemondás formájában csakugyan hiányos.

De vizsgáljuk elfogultság nélkül: mi célt, mi hasznot értünk el a honra nézve, ha e formahiány miatt előre határozottan lehetetlenné teszünk minden érintkezést a fönnálló hatalommal?

Senki, úgy hiszem, kételkedni nem fog azon, hogy ő felsége V. Ferdinánd, midőn a császári koronáról lemondott, azzal együtt Magyarország koronájáról is le akart mondani. Kétségtelen az is, hogy ezen szándékát tetteleg Magyarországra is végrehajtotta, s nem gondolom, hogy valaki lehetőnek tartsa, hogy V. Ferdinánd a magyar trónt ismét elfoglalja. A *sanctio pragmatica* tehát ő felségének Ferenc Károlynak s ennek lemondásával ő felségének Ferenc Józsefnek nyitotta meg a magyar koronára nézve is az örökösödést. Ha mi azt jelentenénk ki, hogy V. Ferdinánd lemondása az említett formahiány miatt érvénytelen Magyarországra, de érvényes az örökös tartományokra^ egyenes összeütközésbe jönnénk a *sanctio pragmaticával*, mely határozottan azt mondja: hogy az örökösödésnek megállapított elsőszülöttségi rendje szerint mind Magyarországbán, mind az örökös tartományokban ugyanazon egy fejedelmet illeti az uralkodás. Ha pedig a *sanctio pragmatica* fönnemlített rendelete nyomán azt akarnánk vitatni, hogy mivel a lemondás

formahiány miatt Magyarországra nézve érvénytelen, az örökös tartományokban pedig más fejedelem nem lehet, mint aki a *sanctio pragmatica* értelmében Magyarországon uralkodik, érvénytelen az örökös tartományokra nézve is: összeütközésbe jönnének az örökös tartományok kétségtelen jogaival és az összes európai diplomatiával, mely V. Ferdinándnak lemondását és ő felségének Ferenc Józsefnek a császári trónra léptét ünnepélyesen elismerte, s vele mint osztrák császárral szerződéseket, szövetségeket, békealkukat kötött.

A helyett tehát, hogy a lemondás érvénytelensége s annak közjogi következményei fölött helyzetünket nehezítő, de pozitív célra nem vezető vitatkozásokba bocsátkoznánk: célszerűbb leendő a már megtörtént s többé meg nem másítható lemondásnak formahiányát következményeiben az ország jogaira nézve kártalanlanná tennünk oly módon, mint azt fölolvastott javaslatomban előadtam.

Némelyek azon véleményben vannak, hogy mivel a magyar király csak a koronázás által lesz az országnak törvényes királya, ő felsége Ferenc József pedig megkoronázva nincsen, az országgyűlés ő hozzá, mint nem koronázott királyhoz, egyenes és közvetlen felszólalást nem intézhet. Nem osztozom ezen nézetben a magyar közjog folytonos gyakorlatánál fogva.

Három század óta csak négy fejedelem lépett a magyar trónra, ki nem elődjének uralkodása alatt lón megkoronázva. II. Mátyás, testvérének Rudolfnak lemondása után; III. Károly, testvérének I. Józsefnek halálával; IV. Leopold, testvérének II. Józsefnek halála után, és I. Ferenc, atyjának halála után.

II. Mátyás, bátyjának, Rudolfnak lemondása után összehívta a magyar országgyűlést 1608. évi szeptember 29-ik napjára, megkoronáztatott november 19-dik napján. Ezen időközben több alkalommal felírások és küldöttség által érintkezésben volt vele az országgyűlés, sőt fontos törvények iránt, mik koronázás előttieknek neveztettek, elhatározó egyezkedésekbe is bocsátkozott vele.

III. Károly, bátyjának halála után összehívta az országgyűlést 1712-dik évi ápril 3-dikára, megkoronáztatott május 22-dikén. Ezen hét hét alatt érintkezésbe tette vele magát az országgyűlés küldöttség által a koronának Bécsből leendő lehozatala végett, s felírás által azon kérdésre nézve, vajjon a királyi hitlevél koronázás előtt adassék-e ki, vagy koronázás után? Ezenfelül a koronázási hitlevél is kölcsönös egyezkedések által lön megállapítva.

II. Leopold, bátyjának II. József császárnak halála után összehívta az országgyűlést 1790. évi június 5-dikére, megkoronáztatott november 15-dikén. Ezen öt hónap alatt írt az országgyűlés ő felségének:

Julius 20-dikáról az iránt: hogy a sistovi békekötésnél a törvények értelmében magyar tanácsosok alkalmaztassanak. Erre válaszolt is ő felsége július 30-dikán.

Augusztus 13-dikán gróf Festetics Györgynek és több magyar tiszteknek szabadon bocsáttatása tárgyában.

Augusztus 16-dikán felel az országgyűlés ő felségének főnnemlített július 30-diki válaszára.

Ezen iratok nem föliratoknak, hanem leveleknek neveztetnek.

Szeptember 5-dikén felírást küldenek az ország rendéi a királyi hitlevél érdemében.

Október 5-dikén a második felírást küldik ugyanazon érdemben.

November 14-dikén felírnak a kir. hitlevélből kihagyott némely törvény cikkelyek iránt. E három utolsó representatiónak neveztetik.

I. Ferenc összehívta az országgyűlést 1792-dik év május 20-dik napjára, megkoronáztatott június 6-dikán, s ezen időközben, névszerint május 23-dikán, felírást intéznek hozzá az ország rendéi a koronázási hitlevélre nézve.

Mindezek a még meg nem koronázott királyoknak íratnak, s kétségtelen, hogy az ország rendéi nem kételkedtek a koronázás előtt is közvetlen érintkezésbe jönni a fejedelemmel. De ez nem is lehetett

másképp; mert érintkezés nélkül a koronázási hitlevélre nézve sem lehetett volna egyezkedni.

Végre azon harmadik kérdésre: minő alakban mondjuk el, amit mondani akarunk? feleletem, úgy hiszem, bennfoglaltatik már azokban, miket föntebb elmondottam. Egyszerűen tehát felírást indítványozok. (Sokan: Helyes!)

Határozatot bármely hatóság vagy testület csak oly személyek irányában hozhat, kik felett rendelkezni joga s hatalma van. Határozatok által megkötheti önmagát, vagy saját tagjait, parancsolhat a tőle függő egyéneknek; de azok irányában, kik tőle nem függnék, kik alatta nem állanak, kikkel úgy áll szemben, mint egyik fél a másikkal, hasonló jogalapon megosztott hatalommal, ilyenek irányában a határozatnak sem ereje, sem célja nincs.

Tudom, hogy vannak példák közjogi életünkben, midőn az országgyűlés valamely egyes tárgy fölött határozatot hozott; de az ily határozatok vagy a két tábla közt sokáig sikertelenül folytatott vitatkozások megszakasztására, vagy a fejedelem és nemzet között megkezdett, de célra nem vezető egyezkedések további folytatásának abbahagyására vonatkoztak, vagy akkor történtek, midőn a két hatalom nyílt ellenségeskedés küszöbén fegyverben állott egymás ellen. De hogy az országgyűlés pusztán határozattal kezdte volna meg működését, oly határozattal, melyben kimondja, mit követel a másik féltől s minő feltételekhez köti működésének folytatását, határozatának tartalmát azonban éppen azon hatalommal, melytől a feltételek teljesítését várja, még közleni sem akarja, arra példát én legalább nem tudok.

És én célját sem látom ily határozat hozatalának, önmagunkat akarjuk-e megkötni arra nézve, hogy míg ez vagy amaz meg nem történik, mi semmit nem teszünk? Hiszen ez teljesen szükségtelen, mert míg határozatunk okai fennállanak, míg a többség, mely a határozatot hozta, többség marad, csak az történik, ami határozat nélkül történt volna. Ha pedig az okok megszűntek, vagy a többség változott,

az ellenkező többség a határozatot is fölforgathatja. (Helyes!)

Vagy talán másokat akarunk határozatunk által kötelezni? De ne felejtjük, hogy határozataink másokra nézve csak akkor lesznek kötelezők, ha törvényekké válnak; ehhez pedig éppen azon másik félnek beleegyezése szükséges, mellyel mi nem akarunk érintkezni.

Vannak, kik azért is inkább óhajtják tán a határozatot, mert nézetök szerint a fölírás csak kérelem, a határozat pedig komoly nyilatkozata a nemzet akaratának. Nem szeretném, ha valaki azon elvet állítaná fel, hogy a fölírat pusztán kérelem, minek megadása vagy megtagadása kegyelemtől függ. (Helyeslés.) Közjogi törvényeink nagy része fölírások és arra kiadott királyi válaszok alapján készült, s ki fogja állítani, hogy alkotmányunk alaptörvényei kérelemre kegyelemből adattak meg? A törvényhozás hazánkban fejedelem és nemzet közt egyenlő joggal van megosztva: ennél fogva törvény csak közös egyezkedés útján jöhet létre. E közös egyezkedés a nemzet részéről fölíratok, a fejedelem részéről királyi válaszok által történik. A fölíratok kérelem hangján iratnak, a királyi válaszok a nemzet kérelmének meghallgatásáról szólnak, mert ezt a fejedelem iránti hódoló tisztelet így hozta szokásba még a legszabadabb országokban is. A szabad angol nép (Halljuk!) a legmélyebb hódolat és tisztelet hangján szól mindig alkotmányos fejedelméhez; de azért tudja mindenki, hogy ezen hang nem a szolgaság hangja, s honunkban is tudja mindenki, hogy fölírások és királyi válaszok nem kérelem és kegyelem, hanem a két egyenjogú félnek szabad egyezkedése. (Helyeslés.)

Arról, hogy fölírás vagy határozat helyett manifestumot adjon-e az országgyűlés, tüzetesen nem szólok. Manifestumok (Halljuk!) nem a békés kiegyenlítés eszközei, azokat csak akkor lehet írni, midőn van erő és hatalom, mely tartalmukat érvényesítse. A manifestumok rendesen fegyverre támaszkodnak; manifestumokkal nem békés tanácskozásokat szoktak kezdeni,

hanem azon vészteljes stádiumot, mely gyakran a sikertelen tanácskozásoknak szomorú eredménye.

Ne felejtjük, mennyi baj, mennyi veszély környezi helyzetünket. A múlt idők eseményeiből sok félreértés, sok keserőség maradt fenn e hazában, mik ha talán itt-ott csillapodtak is, el még nem enyésztek, s egy újabb ballépés lángra gyújthatná ismét a káros viszályok lappangó szikráját. Komolyan óhajtunk méltányosak lenni Horvátország és a közöttünk lakó más nemzetiségű honfitársaink igényei iránt, s azt akarjuk, hogy ne csak törvények, ne csak szerződések, hanem közös érdekek, közös érzelmek is egyesítsenek bennünket. (Úgy van! Helyes!) De ha mi már az országgyűlés kezdeten oly lépést teszünk, mit az ellenséges indulat könnyen fölhasználhatna káros izgatásokra, s azon gyanúnak ébresztésére, hogy ígéreteink csak pusztá ígéretnek, s mi szándékosan nehezítjük az országgyűlés működésének még megkezdését is, csak hogy más nemzetiségű honfitársainknak tett ígéretünk valószínűségét halaszthassuk; ha azon tetteg fönnálló hatalommal, melyért ők tizenkét év előtt annyi vért ontottak, mi csak azért, mert az formájában még nem törvényes, szóba sem akarunk állni, még azokra nézve sem, mik annak törvényesítéséhez szükségesek, akkor, úgy hiszem, a közöttünk és más nemzetiségű honfitársaink között oly igen szükséges egyesüléshez reményünk alig lehet.

Nem állítom én, hogy az általam javaslatba hozott fölirat minden bajt és veszélyt elhárít; nem mondom, hogy annak óhajtott sikere leend. Lehet, sőt valószínű is, hogy az osztrák államférfiak politikája ezentúl is oly követelésekkel lép föl ellenünk, miket teljesíteniünk lehetetlen és akkor végre mégis törésre kerül a dolog. De ne idézzük elő mi magunk e törést. (Általános zajos helyeslés.) S ha kikerülni nem tudjuk, az ne a mi vétünk legyen. Hiszen, ha mi azt mondhatjuk önmagunk előtt, a nemzet előtt és Európa előtt, hogy megtettük, ami szabad volt, de alkotmányos önállásunk föllázadását követelték tőlünk, el akarták venni a nemzettől az adó és katona meg-

ajánlhatásának jogát, meg akarták fosztani a parlamentáris kormánytól, a felelős minisztériumtól, egy szóval azt akarták, hogy Magyarország ne legyen többé önálló, független Magyarország, hanem legyen alkotmányos osztrák provincia, és e miatt törésre került, mert mi ezen föltételeket el nem fogadhattuk, s az országnak mint önálló országnak politikai megsemmisülését alá nem írhattuk: igazolva leszünk, és sem magunk, sem más nekünk joggal szemrehányást nem tehet, s jobb téren állunk, mint ha a törést s ennek következéseit legalább némely részben nekünk is tulajdoníthatják.

Ezek igénytelen nézeteim; ezek fővonásai azon politikának, melyet én követni óhajtok. Lesznek talán, kik e politikát nem találják eléggé merésznek, lesznek, kik azt félénknek fogják mondani.

Igenis, uraim, ezen politika nem a kockáztató merészség politikája, hanem az óvatosságé, nem félénk, hanem erőnkhez s helyzetünkhöz van mérve. (Helyeslés.) Harcban s a cselekvés terén gyakran szükséges a merészség, mert az erőt felfokozza s ezáltal a sikert biztosíthatja. De köztanácskozásokban inkább szeretem a szilárdsággal párosult óvatosságot. (Helyeslés.) Merészség a politikában csak akkor van helyén, midőn tetemes erőre támaszkodik, e nélkül mindig kocka, mely többnyire vakra fordul.

Félénk, sőt gyáva az, ki önszemélyét félti, midőn hazájának sorsa forog kérdésben; de ki maga nem fél, hanem félti a hazát (Hosszas éljenzés), óvatos nem azért, hogy magát baj ne érje, hanem hogy a haza ne szenvedjen, az, uraim, nem félénk, nem gyáva. (Helyeslés! Éljen!) önsorsunkról magunk rendelkezhetünk, s ha kockára tesszük azt, önmagunk szenvedjük kárát. De mások sorsát, mit a bizalom hitünkre bízott, a haza sorsát, mely becsesebb előttünk saját életünkénél, féltünk kell minden vesztőtől, s a szeretet óvatosságával kell azt megőriznünk; kockáztathatunk mindent a hazáért, de a hazát kockáztatnunk nem szabad. (Helyes!)

Tudom én azt, hogy ellenségeink a lefolyt nehéz

idők alatt csordultig töltötték méltatlan szenvedéseink poharát. Tudom, hogy jól esnék a fájdalomnak keblünkbe fojtott árját kiöntenünk, s tudom, hogy midőn a méltó nehezetésnek fölzaklatott indulata elragad, kárt és veszélyt, mi abból következhetnék, fontolóra venni fölötte nehéz. Érzem én is mindazt, mit minden magyar érez azok ellen, kik annyi életet s életörömet, annyi boldogságot feldúltak e hazában. (Zúgás.) De érzem keblemben azon erőt is, hogy jobban tudom szeretni a hazát, mint gyűlölni ellenségeinket; s inkább elfojtom szívemben a keserőséget, semhogy oly lépésre ragadjon, mely káros lehetne a hazára.

Oly időben, midőn a méltatlan szenvedések özöne minden honfikeblet fellázított, s a feldúlt bizalom helyébe gyanakodás, sőt talán gyűlölség lépett, könnyebb a merészség politikáját követni, mint az óvatosságét. Ilyenkor a keserűség szava minden kebelben visszhangra talál, s a felzúdult szenvedély örömebb hallgat a merész tanácsra, mint az óvatosság intő szavára. Izgatott időben könnyebb az indulatok árját követni, mint azt a hon érdekében csillapítani.

Aki ellenben a hon erejét a helyzet veszélyeihez mérve azon meggyőződésre jutott, hogy több óvatosságra van szükség, mint merészségre, s el van határozva a türelmet vesztett kedélyek ingerültségével szemben szilárdság mellett óvatosságot is tanácsolni, gyakran kiteszi magát félreértéseknek, sőt talán gyanúsításoknak is, miket eltérni csak azért, hogy a hazá ne szenvedjen, lelki erőt kíván s politikai bátorságot. (Helyeslés.) Az óvatosság, még ha túlzott volna is, mindig figyelmet érdemel, mert a túlzott merészség több kárt okozhat, mint a túlzott óvatosság.

Tisztelem én a közvélemény hatalmát, s tudom, hogy az oly hatalom, mely vagy elsodor, vagy eltipor. De tudom azt is, hogy izgatott időben gyakran felette nehéz elhatározni, mi a valóságos közvélemény, mert minden ember hajlandó közvéleménynek tekinteni azt, amit maga óhajt, s több ízben tapasztaltam, hogy nem a lehangosabb szó volt a valóságos közvélemény. De van egy hű barátom, kinek

szava még a közvélemény szavánál is fontosabb előtem, mivel én soha nem alkuszom, mert parancsát szentnek tartom, s kinek neheztelését magamra nézve a legsúlyosabb csapásnak tekinteném, és ezen hű barátom: önelkiismeretem. Ennek parancsát követtem most is, midőn nyíltan, határozottan s tartózkodás nélkül jelentettem ki meggyőződésemet; a tisztelt ház határozni fog belátása szerint, én teljesítettem kötelességemet. Nincs egyéb hátra, mint benyújtanom az általam indítványozott javaslatot, mit ezenel teljesítek. (Szünni nem akaró zajos éljenzés.)

A képviselőház május 16-dikán kezdette meg Deák Ferenc fölirati javaslatának általános tárgyalását. Miután 15 ülésben 39-en szólottak volt «fölrírás», 51-en «határozat» mellett, a képviselőház június 5-dikén 155 szavazattal 152 ellenében kimondta, hogy «a háznak első fölszólalása fölrírás legyen».

A részletes vita alkalmával *Deák* Ferenc a következő toldást indítványozta fölirati javaslatának: «És ha bár-mikor megtörténnék, mi ha talán a közel jövőben nem valószínű is» szavakkal kezdődő 20-dik bekezdéséhez:

«Sőt megtörténhetik a birodalomnak ilyképpen i jog-szerű felbomlása a fejedelmi háznak teljes kihalta előtt is. Mert azon sanctio pragmatica, mely az örökös tartományokra nézve megállapított és azoktól elfogadta-tott, azt rendeli, hogy III., illetőleg VI. Károly és I. Jó-zsef ágainak teljes kihaltával I. Leopold leányait és ezek maradákeit, ezek után pedig a fejedelmi háznak minden egyéb ágait illesse az örökösödés elsőszülöttségi sorban. A magyar trónöröklési törvény, az 1723: 2. t.-c. Károly és József ágainak teljes kihaltával a trónöröklést egyedül I. Leopold maradáikra szorítja, s azt a fejedelmi ház többi ágaira semmi esetben ki nem terjeszti. Ha tehát III. Károlynak, I. Józsefnek és I. Leopoldnak minden maradáik teljesen kihalnának, Magyarország szabadon választaná királyát, az örökös tartományok pedig, az általuk elfogadott sanctio pragmatica értelmében, ugyan-akkor a fejedelmi háznak más valamely még fönnlévő ágát tartoznának uralkodójukul elismerni. Ez a lényeges különbség is figyelmet érdemlő bizonyága annak, hogy Magyarország és az örökös tartományok között real-unio nem köttetett.»

A képviselőház elfogadta Deák Ferenc indítványát.

AZ 1861-DIK ÉVI MÁSODIK FÖLIRAT.

Az első felíratra adott, az országgyűlés kívánságait mereven visszautasító királyi válaszleiratot a július 22-iki ülésen olvasták fel. Úgy a felirati, mint a határozati párt kiküldött tagjai értekezletre gyűltek össze, de nem tudtak egyértelmű megállapodásra jutni. A felirati párt részéről Deák, a határozati párt részéről Tisza Kálmán javaslata került a képviselőház elé. Az 1861. augusztus 8-iki ülés Deák felíratát Bernáth Zsigmond és Tisza Kálmán felszólalásai után egyhangúlag, nagy lelkesedéssel elfogadta.

A felirati javaslatot maga Deák Ferenc olvasta fel:

Deák Ferenc: (Hosszas zajos éljenzés.) Mélyen tisztelt képviselőház! (Halljuk! Halljuk!) A legmagasb királyi leirat az első föliratban fölterjesztett jogos kívánatainkat megtagadta, s tartalma általában olyan, hogy én azt képviselői állásomnál fogva el nem fogadhatom. (Közhelyeslés.) Szükségesnek látom erre nézve, hogy a képviselőház mind saját, mind pedig állásánál fogva a nemzet akaratát jelentse ki.

Én erre nézve föliratot tartok szükségesnek, s az e részbeni javaslatot a tisztelt ház engedelmével fel fogom olvasni és a ház asztalára le fogom tenni; minthogy pedig az terjedelmesebb, Szalay László barátomat kérem meg, hogy időnkint az olvasásban váltson fel. A fölirat tartalma a következő lenne: (Halljuk! Halljuk!)

«Felséges Császár és Király!

Midőn az absolut rendszernek tizenkét éven át reánk nehezedett uralma megszakadt, hittük, hogy véget értek szenvedéseink, s bizton reménylettük, hogy azok utófájdalmait enyhítendő majd az idő, s a károkat, miket ama súlyos rendszer fonák eljárása nekünk és az egész birodalomnak okozott, helyre-pótolandja ismét a nemzet meg nem tört ereje, ha azt újabb megtámadások többé nem rongálják.

Nem valánk ugyan aggodalom nélkül, látva, hogy a közigazgatás terén tett legmagasabb intézkedések

nagyrészt nem alkotmányszerűek. De reménylettük, hogy ha majd az országgyűlés összehívatik, s kifejti az ország jogos kívánatait, Felséged az alkotmányosság ösvényén tovább haladva, méltánylani fogja, mit a nemzet igazság és törvény alapján kér; teljesen meg fogja szüntetni az absolut rendszernek minden törvényellenes maradványait, s végre a fejedelem és nemzet együtt fognak állani az alkotmányosságnak törvényes terén.

Az országgyűlés összehívott, s mi legelső kötelességünknek tartottuk, Felséged előtt tiszteletteljes őszinteséggel kifejteni mindazokat, mik az alkotmány teljes visszaállítására s ezáltal a nemzet megnyugtatására törvény szerint múlhatatlanul szükségesek. Szóltunk a nemzet nevében azon fejedelemhez, ki a törvényes trónörökösödés jogán Magyarországnak törvényesen koronázott királya kívánt lenni; s mivel láttuk, hogy már az előleges lépéseknél is nagyrészt mellőztetik a törvények rendelete, kötelességünk volt elmondani, hogy a trónörökösödés jogát és a koronázást minő föltételekhez köti azon állami alapszerződés, mely Magyarország trónját az uralkodóháznak átadta.

Nem mi szabtuk ezen föltételeket, nem most először kívántatik azok teljesítése. Felséged elődei ugyan ezen feltételek mellett voltak Magyarország koronázott királyai; Felségedet Magyarország trónja ugyan azon államszerződés alapján illeti, mely e föltételeket meghatározta. (Helyes!)

Fölterjesztésünkben nem kértünk mi engedményeket, nem hoztunk javaslatba újabb törvényeket jogaink biztosítására. Csak azt kívántuk, hogy a sanctio pragmatica egész terjedelmében minden föltételeivel s viszonylagos kötelezettségeivel együtt szorosan megtartassák, ősi alkotmányunk, országgyűlésileg alkotott törvényeink, miket a hatalom szava felfüggesztett, ismét visszaállíttassanak, s a törvények magyarázásának, módosításának vagy eltörlésének joga az országgyűléstől semmi részben el ne vonassék. Egy szóval azt akarjuk, hogy a törvényesség s alkotmányosság

ne félig, hanem egészen és csonkítás nélkül lépjen az absolut hatalom helyébe. (Úgy van! Helyes!)

Felségednek f. évi július 21-dikéről hozzánk bocsátott legmagasabb leirata határozottan megtagadta jogos kívánatainkat, s mi e leiratnak egész tartalmából és szelleméből fájdalmasan győződünk meg: hogy Felséged Magyarország fölött tetteleg nem a sanctio pragmaticának teljes értelmében kíván uralkodni. (Igaz! Helyes!)

Senki sem vonhatja kétségbe, miszerint a sanctio pragmaticában megállapított nőági örökösödésnek egyik alapföltétele az: hogy Magyarország saját törvényei szerint kormányoztassák. Ugyanazon cikk, mely a trónöröklést az uralkodóház nőágra átruházza, elsorolván az örökösödés rendét és módját, a 9-dik szakaszban határozottan kijelenti: hogy «a fentebbi szakaszokban elfogadott nőági trónörökösödésre is kiterjesztetik az 1715. évi 3-dik cikknek rendelete». Ezen 3-dik cikk pedig 1-ső szakaszában világosan kimondja: hogy «az ország Karai és Rendéi fölött ő királyi felsége másképp nem akar uralkodni s kormányozni, mint Magyarországnak eddig hozott vagy jövendőben országgyűlésileg hozandó saját törvényei megtartásával». 2-dik szakaszában kimondja azt is, hogy «Magyarország a többi tartományok módjára nem kormányoztathatik».

Magyarország királyát tehát nemcsak a koronázáskor kiadott királyi hitlevél és letett fejedelmi eskü, hanem a sanctio pragmatica is kötelezi az ország törvényeinek megtartására. Kiterjed e kötelezettség a koronázás előtti időszakra is. Azon fejedelem, kinek a megállapított rend szerint az örökösödés megnyílt, hat hónapnál tovább nem halasztható koronázásáig is csak az alkotmány értelmében kormányozhatja az országot, mint ezt az 1790. évi 3-dik törvény-cikk világosan rendeli. (Úgy van! Igaz!)

Váratlan volt tehát előttünk Felséged legmagasabb leiratának egész tartalma. Felséged a sanctio pragmaticának ellenére absolut hatalommal függesztette föl alkotmányunkat és törvényeinket, s ezen absolut ha-

talmú fölfüggesztést most sem akarja megszüntetni. Alkotmányunknak csak töredékeit ígéri vissza, elvonva tőlünk a leglényegesebb jogokat. (Úgy van!) Alaptörvényeinket önhatalmával eltörli, s azok helyébe császári diplomát és pátenst állít, miket általunk is alaptörvényeknek kíván tekintetni. (Úgy van!) Felsőged azt követeli tőlünk, hogy a birodalmi tanácsba, mely befolyásunk nélkül absolut fejedelmi hatalommal alakított, képviselőket küldjünk, s a törvényhozási jogot, melyet nemzetünk eddig saját országgyűlésén gyakorlott, legfontosabb érdekeinkre nézve a birodalmi tanácsnak adjuk át; mondjunk le az országnak azon jogáról, hogy saját adója és katonasága fölött saját országgyűlésén határozhasson, s e részben is vessük alá magunkat a birodalmi tanácsnak. Felsőged országgyűlésileg alkotott s királyi szentesítéssel megerősített törvényeink egy részét, és pedig fölötté lényeges részét el nem ismerve, meghagyja nekünk, hogy azokat módosítsuk, s illetőleg töröljük el, hanem előre kijelenti, hogy azon törvényeket jövőben sem fogja elismerni (Zúgás), s ezáltal Felsőged a magyar alkotmánynak s általában minden alkotmányosságnak azon alapelvét, hogy a szentesített törvények csak az összes törvényhozás által törülthetnek el, teljesen mellőzve, az ország törvényhozó hatalmát tetteleg megsemmisíti. (Igaz! Úgy van!) Felsőged az országgyűlés azonnali kiegészítését megtagadja, és mégis azt kívánja tőlünk, hogy e ki nem egészített állapotban mondjunk le az ország jogainak lényeges részéről, alakítsuk át alkotmányunkat, fogadjunk el octroyozott rendeleteket alaptörvény gyanánt, készítsünk törvényeket a legfontosabb közjogi kérdések fölött, s tegyük mindezt távollétében s egyenes mellőzésével a meg nem hívottaknak, kiket az ország jogai szintűgy illetnek, mint minket. (Közhelyeslés.) Sőt azt is kijelenti Felsőged, hogy az országgyűlés majd csak akkor lesz kiegészíthető, ha mindezek általunk már előlegesen teljesítve lesznek. Mindezek oly alkotmányellenes lépések, melyek a sanctio pragmaticát lényegében támadják meg, mellőzve mindazt,

mi abban mint alapszerződésben a nemzet biztosítására föltételképpen határozottan kikötöttet, s alig hagyva meg egyebet, mint az uralkodóháznak örökösödési jogát. (Zajos tetszés.)

A legmagasabb királyi leirat, elismerve, hogy a múlt évi október 20-dikán kiadott császári diploma tartalmánál fogva az adó és katonáskodási kötelezettség módja és szabályozása fölött ezentúl nem a magyar országgyűlés fogna tanácskozni: megnyugtatóul azt hozza fel, hogy «az ország alkotmányos önállóságának biztosítékai nem lesznek veszélyeztetve, sőt inkább szilárdulnak azáltal, ha Magyarország az örökös tartományok képviselőivel közösen tárgyalandja az adó és katonaaállítás kérdéseit».

De mi e szavakban legkisebb megnyugtatót nem találunk. (Úgy van!) Az ország alkotmányos önállósága már az által tetemesen meg van támadva, hogy Felsőged az országgyűlésnek előleges beleegyezése nélkül önhatalmával fosztja meg az országot ezen sarkalatos jogtól; törvényt szab önhatalmával, és az országgyűléstől nem is kérdezi, hogy elfogadja-e az ősi alkotmánynak e lényeges változtatását, hanem ezt már bevégzett ténynek tekintve, (Zajos helyeslés.) nekünk egyenesen meghagyja: hogy küldjünk képviselőket a birodalmi tanácsba, mely majd e jogot országgyűlésünk helyett Magyarország fölött is gyakorolandja. (Úgy van! Zúgás.) És így Felsőged nem tekinti az országgyűlést oly testületnek, mely a fejedelem és nemzet között megosztott törvényhozó hatalmat a nemzet nevében Felsőgeddel együtt gyakorolja, s melynek beleegyezése nélkül törvényt alkotni vagy változtatni nem lehet, hanem tekinti oly testületnek, mely a törvényhozás terén is köteles a fejedelemnek önhatalommal kiadott parancsát törvény gyanánt elfogadni, s azt az alkotmánynak és szentesített törvényeknek ellenére a törvénykönyvbe iktatni. (Igaz! Helyes!) Miből állana ily módon Magyarország alkotmányos önállósága, melynek törvényességét a legmagasabb királyi leirat is szóval elismeri, s hol volna ezen önállóságnak biztosítéka, ha majd

Felségednek valamelyik utóda, ezen példára hivatkozva, egyéb törvényeinkkel s jogainkkal hasonlóul cselekednék, (Úgy van! Helyes!) s azokat az ország előleges beleegyezése nélkül önhatalmú parancsával eltörölné vagy módosítaná, s az országgyűlésnek meghagyná, hogy e parancsokat a törvényhozás körében teljesítse? (Úgy van!)

De ha ezen fontos közjogi tekintet fönn nem fogrna is, ha törvényhozási rendes értekezlet útján kerülne is e kérdés élőkbe, az alkotmánynak ily változtatását el nem fogadhatnók, mert az a nemzet jogaira s érdekeire nézve káros, sőt veszélyes volna. (Helyes!)

Nem akarunk régibb törvényeinkre hivatkozni, melyekből világos, hogy mióta adó fizettetik, s mióta állandó katonaság létezik, az adónak és katonaságnak meghatározása kétségtelen joga volt a nemzetnek, s e jogot mindig saját országgyűlésén gyakorolta. Mellőzzük az 1715: 8-dik és az 1790:19-dik t.-cikkek tartalmának részletes elősorolását; csak az 1827: 4-dik t.-cikket hozzuk fel, mely világosan és határozottan kimondja: hogy «az adónak és egyéb segélyezéseknek minden nemei, pénzben vagy termékekben úgy, mint katonaságban, országgyűlési tárgyalás alá tartoznak; attól semmi szín alatt, sőt még rendkívüli esetekben sem vonathatnak el; az országgyűlésileg megajánlott adót országgyűlésen kívül fölemelni, vagy újabb adót kivetni, s katonaságot követelni nem szabad.»

Ezen törvények szerint tehát véréről és vagyonáról a nemzet mindenkor maga rendelkezett. (Úgy van!) Teljesítette polgári kötelességét rendes időkben is, midőn pedig a fenyegető veszélyek nagyobb erőfeszítést, sőt áldozatot kívántak: sem vérét, sem vagyonát nem kímélte. De tette ezt kötelességérből, s hódolva saját törvényeinek, könnyebben viselte a terheket, miket a szükség kívánataihoz képest maga vetett ki magára. (Igaz! Helyes!)

Ha ellenben az ország, megfosztva eddigi alkotmányos jogától, csak másokkal együtt határozhat saját adójának, saját katonaságának kérdései fölött, akkor

a nemzet véréről és vagyonáról oly testület rendelkezik, melynek tetemes többsége más tartományok képviselőiből áll. És miután azon tartományok nagy része a német szövetséghez tartozik, melynek mi tagjai nem vagyunk: rendelkezhetik terhünkre oly érdeken s oly kötelezettség fölött is, mely nem a mi érdekünk, nem a mi kötelezettségünk. (Általános zajos helyeslés.)

Felhossa a legmagasabb királyi leirat azt is, hogy Magyarország befolyása ezelőtt a közadózásnak csak csekély részére terjedett ki. De mi ezt el nem ismerhetjük. Az egyenes adónak azon része, mely királyi adónak is neveztetett, mindenkor országgyűlésileg lön meghatározva; azon részét pedig, mely a megyék, kerületek és városok beligazgatási költségeire volt fordítandó, a magyar kormányzések felügyelete alatt maguk az autonóm törvényhatóságok állapították meg. Indirect adó, mit valósággal adónak lehetne nevezni, alig létezett Magyarországon más, mint a sónak eladása, mely mint monopólium a törvény szerint regale volt és a magyar harmincadok. A só árának meghatározása az országgyűlést illeti, s azt a fejedelem országgyűlésen kívül csak a legnagyobb szükség esetében emelheti fel, mint ezt az 1790: 20-dik t.-cikk világosan bizonyítja. A magyar harmincadok királyi jövedelmek voltak mindig, s a magyar kormányzések felügyelete alatt állottak, és azok kezelésébe, sőt meghatározásába is gyakran beleszólt a magyar törvényhozás. Egyébiránt a kereskedelmi vámok és harmincadok minden jól rendezett országban nem annyira statusjövdelmi, mint inkább ipar és kereskedelmi szempontból szabályozandók és alkotmányos országokban is internationális egyezkedések tárgyai. (Helyes!) A postákat, melyek szintén a magyar kormányzések felügyelete alatt állottak, nem is említjük, nem csak azért, mert csekély jövedelmet hoztak az államnak, hanem főképp azért, mert közadózás nemének alig tekinthetők. Azon indirect adók, melyek az absolut rendszer által hozattak be, s melyek sok jövedelmet hoznak ugyan az államnak, de részint azért, mert

fölötte magasra emeltettek, részint a fennálló kezelésnek sok költséggel, igazságtalansággal és bosszantással járó fonák módja miatt, a nép vagyoni állapotát s az államnak alaperejét gyengítik és sok tekintetben károsak: Magyarorszáiban ismeretlenek valának s jelenleg is törvényellenesek. (Úgy van! Helyes!) Nem áll tehát, hogy a magyar nemzet befolyása alkotmányos állásában saját közadójának csak csekély részére terjedett ki. (Igaz!)

Azt állítja továbbá a legmagasabb leirat, hogy a *pragmatica sanctio* nemcsak Magyarországnak kül- és belmegtámadások elleni sikeresebb védelmére, s a trónüresedés alkalmával keletkezhető belvillongások elhárítására léptettetett életbe, hanem a végett is, hogy Magyarország és az örökös tartományok közötti kölcsönös egyetértésnek és egyesülésnek minél szilárdabb támpontjául szolgáljon, s utal ennek bizonyítására az 1723. 1. és 2-dik t.-cikkek szószerinti értelmére. Kifejtettük első föliratunkban nézeteinket a *sanctio pragmaticának* és a felhívott 1. és 2-dik cikkelyeknek szavaira s értelmére nézve. Úgy hisszük, hogy nézeteink alaposak voltak; legalább a legmagasabb leiratban azokat megerőtlenítve nem látjuk. Egy sor sincs azon törvényekben, melynek akár szószerinti, akár valóságos értelméből más kapcsolatot, szorosabb egyesülést lehetne kimagyarázni, mint aminőt mi említett föliratunkban elmondottunk. A szétválhatlanság és föloszthatatlanság egyedül a birtoklásra volt megállapítva, s abból az országlás formájának s a kormányzás módjának ugyanazonosságát vagy egységét annyival kevésbé lehet következtetni, mert, amint föntebb is említettük, a felhívott 2-dik cikknek 9-dik szakasza a nőági trónörökösödésre is kiterjeszti és megerősíti az 1715: 3-dik t.-cikket, mely világosan kimondja, hogy «a fejedelem Magyarorszáiban csak az ország törvényeinek megtartásával uralkodhatik, s az ország más tartományok módjára sohasem fog kormányoztatni». Az egyesülés más nemének a felhívott 1723: 1-ső s 2-dik cikkeiben még csak nyoma sincs.

Azon egyes adatok s törvénycikkek, miket a legmagasabb királyi leirat a szorosabb reál-uniónak kimutatására felhoz, nem a reál-uniót, hanem inkább Magyarországnak közjogi és kormányzati külön állását bizonyítják. (Helyes! Úgy van!) Megemléttetik ugyanis a trón egysége. Ezen egységet oly értelemben, hogy mind nálunk, mind az örökös tartományokban ugyanazon fejedelem uralkodik, kétségbevonni senki nem fogja. De hiszen ez még nem reál-unió, hanem természetes következése, sőt lényege a személyes uniónak. Más értelemben vett egysége a trónnak pedig csakugyan nem létezik. A fejedelem más módon, más föltételek alatt, más lényeges törvényszabta formák szerint lesz királya Magyarországnak, és ismét más módon lép trónra az örökös tartományokban; más rendszer mellett kell országlania nálunk, más mellett országol az örökös tartományokban; sőt még fejedelmi jogai sem minden részben ugyanazok törvény szerint itt, mint amott. És a trónnak egysége még a személyre nézve is megszűnik, ha Felséged ösatyjának, I. Leopold császár és királynak minden ivadéka kihal; mert akkor, mint első föliratunkban is kifejtettük, a Magyarországgal kötött *pragmatica sanctio* szerint az ország szabadon választhatja királyát; (Úgy van!) a többi tartományokban pedig azon *sanctio pragmatica* szerint, mely nekik adatott, s melyet ők elfogadtak, a habsburgi ház távolabbi nőágait fogná illetni az uralkodás.

Említettik továbbá a legmagasabb királyi leiratban a külügyek egysége és hogy az uralkodó család trónra lépte óta Magyarország a külföld irányában soha külön képviselve nem volt.

Vannak hazánkban is oly fejedelmi jogok, miket magára a király személyére ruházott az alkotmány. Mivel pedig a magyar király egyszersmind az örökös tartományoknak is fejedelme, természetes, hogy az ily jogokat mind Magyarországra, mint a többi tartományokra nézve ugyanazon fejedelem gyakorolja. De ebből szorosabb reál-uniót következtetni nem lehet.

Ilyen fejedelmi jog a magyar királynak azon joga, miszerint a külhatalmak iránti viszonyokat, vagyis a külügyeket, legmagasabb királyi hatalmával intézi. Törvényeink, névszerint az 1608. évi 2-dik s az 1681. évi 4-dik törvénycikkek kikötötték ugyan, hogy a háborúnak és békének kérdései különösen Törökországra nézve a magyarok befolyásával tárgyalassanak; a háború Magyarországon és kapcsolt részeiben az ország tudta s beleegyezése nélkül meg ne indíttassék; a békekötésnek pontjai az ország gyűlésével közöltessenek; a fényes Portánál a császári residens mellett magyar residens is tartassék, s ez a császári residenssel egyenlő hatalmú legyen, s több törvényeink, különösen az 1723: 104., 1741:11-dik és 1790: 17. t.-cikkek kikötötték azt is, hogy a külügyek tárgyalásából a magyarok se zárassanak ki, s a külföldi követségekre magyarok is alkalmaztassanak. A külügyek legfőbb vezetése és intézése azonban magának a fejedelemnek kezeibe volt letéve, s az ország erre vonatkozólag is legfőbb biztosítékát az adó és katonállítás meghatározásának jogába helyezvén, csak azt akarta, hogy a külügyek tárgyalásánál a magyaroknak is legyen befolyásuk. (Helyes!) Ezen elvet követte a külügyekre vonatkozólag az 1847/48-diki törvényhozás is, midőn az említett királyi jogot tisztelve, s teljes épségében fenntartva, külön magyar külügyminisztériumot éppen nem állított, s elegendőnek tartotta, hogy az ő felségének személye melletti miniszter által tartassék fenn azon befolyás, melyet az ország e részében a fent elősorolt törvények értelmében igényelhet.

Különösen kiemeli a legmagasabb királyi leirat az 1741. évi 11-dik t.-cikk 4-dik szakaszát, melyben az foglaltatik, hogy ő felsége a statusminisztériumban is fog magyarokat alkalmazni. De az említett törvényre meg kell jegyeznünk, hogy annak felhozott szavai egyedül csak a külügyi dolgokra vonatkoznak. (Úgy van!) Az ország, mint fentebb is elmondottuk, ezen törvény által csak azt kívánta elérni, hogy a külügyek tárgyalásában, illetőleg a külügyek fölötti tanácskozá-

sokban korábbi törvényeink szerint magyarok is részt vegyenek; mivel pedig a külügyek a statusminiszteriumban tárgyalattak, s ő felsége annak meghallgatásával intézte a külügyi dolgokat, az ország rendéi csak e célból kívánták, hogy oda magyar tagok is neveztesse. Bizonyítja ezt különösen az 1790. évi 17-dik törv.-cikkely, mely az említett' 1741: 11-dik törvénycikkelyt újabban megerősítvén, azt mondja, hogy «ő felsége magához a statusminiszteriumhoz is fog magyarokat alkalmazni, s oly rendelkezéseket teend, miszerint azok, kik a magyarok közül külkövetségekre kívánnak alkalmaztatni, magukat az állam titkos kancelláriájában kiképezhessék». Világos a törvény e szavaiból, hogy egyedül a külügyek tekintetéből kívánta az ország, miszerint a statusminiszteriumban magyarok is alkalmaztassanak, miből semmikép sem lehet azt következtetni: hogy az ország belkormányzata azon statusminiszteriumtól függött. (Úgy van!) Említi továbbá a legmagasabb királyi leirat a hadsereget s ennek közösségét. Kétségtelen az, hogy a magyar hadsereg a többi tartományok seregeivel együtt közösen harcolt a hon és fejedelem ellenségei ellen; de lényeges volt mindig a különbség Magyarország és az örökös tartományok között azokra nézve, mik a katonaságot tárgyazzák. Magyarország az örökös tartományoknak s azok kormányzatának minden befolyása nélkül önállólag határozta meg a magyar katonaság számát, amint ezt számos törvények, különösen az 1802. évi 2-dik t.-cikk bizonyítják. Országgyűlésileg határozott meg a magyar hadsereg fenntartásának módja, és pedig gyakran lényegesen eltérőleg az örökös tartományokban behozott rendszertől; a megfogyott hadsereg pótlására szükséges újoncok országgyűlésileg ajánlottak meg, és ezek megajánlásánál csak a magyarországi ezredekben létező hiány vétetett tekintetbe, s az ajánlat a magyar ezredek betöltésére vétetett; a többi tartományok katonaságánál létezett aránylag kisebb vagy nagyobb hiányra soha semmi figyelem nem volt. Országgyűlésileg határozottak meg az újoncok állí-

tásának módja s feltételei, valamint a szolgálatnak ideje is, minden tekintet nélkül arra, hogy a többi tartományokban mindezek miként állapították meg. És az újoncok megajánlásánál nemcsak az vétetett figyelembe, hogy a magyar ezredek teljes számából mennyi hiányzik, hanem megkívánta az országgyűlés azt is, hogy a küldölgök fennforgó körülményei is fedeztessenek fel előtte, s az ezek szerint megismert szükséghez mérve tette ajánlatát. Bizonyítják ezeknek valóságát törvényeink, melyek közül elég leendő az 1840. évi 2-dik t.-cikkelynek első szakaszát felhoznunk, mely következőleg szól: «Az ország rendei, miután a törvények értelmén sarkaló kívánatok folytában a küldölgök fennforgó körülményeiről és a magyar ezredek jelen állapot járói ő felsége nevében értesítettek, a szükség iránti fölfedezés következtében, annak pótlásául, segedelemképpen, s minden ebből vonható következtetés nélkül, a magyar ezredekhez önkényt 38,000 újoncot ajánlanak következő feltételek alatt ...»sat.

Az időnkint országgyűlésileg ajánlott ujoncozáson felül, folyvást fennálló rendes toborzás által is pótoltatott a magyar hadsereg. Ezen toborzás is országgyűlésileg alkotott törvények mellett állott fenn, s annak fenntartására külön ajánlotta meg mindig az országgyűlés a szükséges költségeket.

Régiebb törvényeink aziránt is világosan rendelkeznek, hogy az idegen katonaság Magyarországból eltávolíttassák, a magyar katonaság visszahozassák, a magyar várakban magyar parancsnokok alkalmazásának, a magyar hadak főkapitánysága az ország nádorát illesse. A katonaság élelmezése és elhelyezése fölött mindig a magyar királyi helytartótanács intézkedett, s több ízben, különösen 1790. és 1840-ben, országgyűlési bizottmányok neveztek ki ezek állandó szabályainak kidolgozására. Kétségtelen mindezekből, hogy Magyarország a katonaságot illetőleg is mind közjogi, mind kormányzati tekintetben mindig alkotmányos önállással bírt, s az 1848. III. t.-cikknek azon része is, mely a magyar katonai ügyeket kor-

mányzati tekintetben a magyar király fejedelmi hatalmának sérelme nélkül a felelős minisztériumra bízta, már előbb fennállott törvényeink értelmében lön alkotva. (Úgy van! Helyes!)

Ami a pénzügyet illeti, alig van tárgy, melynél annyi törvényt lehetne felmutatni annak bebizonyítására, hogy az ország e részében is fenn kívánta mindig tartani önállóságát és függetlenségét. A bécsi kamara szeretett jogtalanul beleavatkozni Magyarország pénzügyeibe; de az ország minden ilyen beavatkozást határozottan visszautasított, s törvény által is több ízben kimondotta pénzügyének függetlenségét. Elég legyen a sok közül csak néhányat említenünk. Az 1608 kor. el. 5-dik t.-cikk azt mondja, «hogy országos kincstárnok választassák, ki az osztrák vagy bécsi kamarától éppen semmi függésben ne legyen, s más tartományok Magyarországnak jövedelmeibe semmikép ne avassák magukat» >; az 1723. évi 16-dik t.-cikk a fentebbi törvény rendeleteit újra megerősíti; az 1741: 14-dik t.-c. azt rendeli: «hogy a magyar kamara megtartassák törvényes függetlenségében, feliratait közvetlenül ő felségéhez küldje, melyekre a leiratok egyedül ő felsége által fognak kiadatni, végre mindazok, mik Magyarországnak és a kapcsolt részekben a kincstárt (aerarium) illetik, és így a só és bányászat is, a magyar kamara alá legyen helyezve». Az ország jövedelmeinek kezelése tehát törvény szerinlrönálló, s a többi tartományokétól független volt. Az ország adójának meghatározása is, mint fentebb kifejtettük, az örökös tartományok kormányzatának minden befolyása nélkül országgyűlési légtörtént. (Úgy van! Helyes!)

Megemlítünk még egyet e részbeni alkotmányos önállóságunk kimutatására. 1811-ben, midőn a rendkívülieg megszorított papirospénznek értéke egy ötöd részre leszállítottván, annak beváltására újabb papirospénz «váltó cédulák» neve alatt kiadott, ő felsége a magyar országgyűlést felszólította, hogy ezen váltócédulák értékének biztosítására és időnkinti beváltására segédkezet nyújtson. Megbízottakat is kül-

dött ő felsége, kik az állam pénz viszonyait és a sürgető szükség minden körülményeit egy az ország gyűlése által választandó küldöttségnek felfedezvén, a tervet is előadják, mely szerint a bajon segíteni lehetne. E megbízottak eljártak megbízásukban, előadták a tervet, mely abból állott, hogy a 211 millió forint értékű váltó cédulából 100 milliót vállaljon az ország magára, és annak beváltására gondoskodjék biztos pénzalapról. Az ország rendi tanácskozás alá vették e tárgyat, s abban állapodtak meg, hogy sem a 100 milliót magukra nem vállalják, sem valamely pénzalapnak előállításába nem bocsátkoznak. (Tetszés.)

Ha Magyarország önálló és független nem lett volna, ő felsége nem szólította volna fel külön Magyarországot, hogy az állam ezen adósságának egy részét vállalja el, s az ország nem tagadhatta volna meg annak elvállalását. (Zajos közhelyeslés.)

De gyakorlatilag mutatja ezen világos példa még azt is, ami elméletileg az alkotmányosság elvéből amúgyis tisztán következik: hogy Magyarországot azon államadósságok, mik az ország tudta s egyenes beleegyezése nélkül, nagyrészt nem is az ország érdekében tettek, jogilag nem terhelhetik. (Úgy van!) Helyes!) Ezt azonban nem azért említjük meg, mintha változtatni akarnánk első feliratunkban tett azon kijelentésünket, hogy «mi nem kívánunk ellenségesen fellépni az örökös tartományok alkotmányos népei ellen, készek vagyunk azt, amit tennünk szabad, s amit önállásunk s alkotmányos jogaink sérelme nélkül tehetünk, a törvényszabta szigorú kötelesség mértékén túl is, méltányosság alapján, politikai tekintetből megtenni, hogy azon súlyos terhek alatt, miket az eddig fennállott absolut rendszer fonák eljárása összehalmozott, az ő jólétük, s azzal együtt a mienk is, össze ne roskadjon, s a lefolyt idők káros következései róluk és rólunk elháríttassanak». Sőt újra ismétljük mindezeket és ismétljük azt is, hogy csak mint önálló független szabad ország akarunk velük e tárgyban is érintkezni. (Úgy van!) De ha a mi politikai jogaink tekintetbe nem vétetnek, ha törvényes önállá-

sunk megtámadtatik, ha az alapszerződések által biztosított ősi alkotmányunk helyett más valamely octroyozott alkotmányt akarnak reánk kényszeríteni: akkor Isten és világ előtt igazolva leszünk, ha semmi oly terhek és kötelezettségek elvállalásába szabad akarattal bele nem egyezünk, mikben résztvenni törvény és igazság szerint nem tartoznánk. (Óriási zajban kitörő közhelyeslés és viharos éljenzés. Halljuk! Halljuk!)

Azt állítja a legmagasabb királyi leirat, hogy Magyarország az állam közszükségeinek fedezésében és terheiben minden időben résztvenni, s azon terheknek és áldozatoknak egy részét elvállalni tartozott, melyek a leviharzott harci események folytán a népek vállaira nehezültek, s hivatkozik e részben az 1741: 63., az 1796: 2., az 1805: 2., az 1807: 2. és az 1808:6-dik törvénycikkekre, mint a szorosabb reál-uniónak bizonyítékaira. (Halljuk!)

De tekintsük végig az idézett törvényeket, és figyelmezzünk a körülményekre, mik között azok alkottak. 1741-ben Mária Terézia trónját hatalmas ellenségek támadták meg. Mária Terézia törvényes királya volt Magyarországnak, s az ország mindent megtett, hogy királyát s annak jogait megvédje. (Igaz!) Erről szól az idézett 1741: 63-dik t.-cikk, és azt mondja, hogy a fejedelem és ország jogainak védelmére a nemzet életét és vérének kész lévén áldozni, általános fölkelést rendel; kiköti azonban világosan, hogy az ország törvényei sértetlenül fenntartassanak, s ezen rendkívüli ajánlatból semmi következtetést vonni ne lehessen. 1796-ban, 1802, 1805, 1807. és 1808-ban Franciaország győzedelmes seregei fenyegették hazánkat és fejedelmünket, s az ország rendi a haza és fejedelem védelmére részint újoncokat, részint fölkelést, részint rendkívüli segítyezést ajánlottak az idézett törvényekben. De mindezen ajánlatoknál határozottan kijelentették, hogy azokat önként és szabad akarattal teszik, s az ország jogait fenntartva, tiltakoztak az ellen, hogy e szabad ajánlatból utóbbra bármi kötelezettségi következtetés vonassék. (Úgy van! Helyes!)

Igaz, hogy kötelességet teljesített a nemzet ezen

önkéntes ajánlatok által, Önhazája és fejedelme iránti szent kötelességet.

De midőn a veszély óráiban, fejedelme által felszólítva, sietett megmenteni a hazát, s megvédeni királyának jogait s érdekeit, bizonyosan nem sejtette, hogy jöhet oly idő, midőn törvényes önállásának tettelegesen felforgatásával ősi alkotmánya helyett idegen alkotmányt akarnak reá octroyozni; (Igaz!) alaptörvényeit pátensekkel cserélik fel; (Igaz!) nem engedik, hogy jogait saját országgyűlésében gyakorolhassa; (Igaz!) és a hatalom mindezen lépéseinek igazolására éppen azon tényeket hozzák majd fel, melyek a hazafiúi kötelesség hű teljesítéséből származtak, (Úgy van!) azon tényeket, melyek által bebizonyította a nemzet, hogy törvényes jogait a király és haza érdekében tudja gyakorolni, azon tényeket, melyek a hazát és birodalmat mentették meg. (Óriási zajban kitörő közhelyeslés és viharos éljenzés.) Azon fejedelmek, kiknek felszólítására az idézett törvények alkotva lőnek, nem a parancsoló hatalom szigorú hangján szólottak az ország gyűléséhez, hanem azt a törvényhozó hatalom egyenjogú részesének tekintve, szólottak az alkotmány iránti ragaszkodással és az atyai szeretetnek bizalmat gerjesztő szavaival; s a nemzet lelkesedéssel fogadta, fiúi bizalommal viszonzta s buzgósággal teljesítette a fejedelem atyai felszólítását. (Úgy van!)

Azt is mondja a legmagasabb királyi leirat, hogy az 1723. évi 21., 98., 104. és 114-dik törvénycikkek világosan azon központi kormányra utalnak, melynek hatásköréhez a Magyarországot s a többi tartományokat közösen érdeklő minden ügyek elintézése tartozott.

De nézetünk szerint az említett törvények tartalmából ily következtést vonni nem lehet. Az 1723. évi 21-dik törvénycikk katonai kiszökésekről szól és némely tábornokok erőszakoskodásairól, kik különösen a várakban némely javadalmakat követeltek, mint rendes fizetésüknek egy részét. Ezen követelések megvizsgálására s annak megállapítására, hogy ha csakugyan illeték valamely efféle javadalmak a táborno-

kokat fizetésük fejében, azok nekik más módon pótol-
tassanak, egy bizottmány alakított, mely az ország
rendéinek, a haditanácsnak s az udvari kamarának
megbízottjaiból állott. E két utolsó testületnek meg-
bízottai szükségesek voltak a bizottmánynál, mint-
hogy a bepanaszolt tábornokok német katonák vol-
tak. És ha létezett volna oly központi kormány,
melynek hatásköre Magyarországra is kiterj edett, nem
lett volna szükséges országgyűlésileg nevezni Magyar-
ország részéről is bizottmányt, hanem az egész ügyet,
mint éppen nem törvényhozási, hanem közigazgatási
tárgyra vonatkozót, azon központi testület vizsgálta
és intézte volna el. (Úgy van! Helyes!) Inkább arra
mutat tehát az említett törvénycikk, (Halljuk!) hogy
éppen azért, mert központi kormányzat nem létezett,
Magyarország mint önálló külön ország esetenként jött
érintkezésbe az örökös tartományokkal, s illetőleg
azok kormányzatával, még pedig a közigazgatási tár-
gyakban is gyakran az országgyűlés által.

Az idézett 98-dik törvénycikk azt rendeli: hogy
a magyar királyi helytartótanács ő csász. kir. felsé-
gének pecsétjével éljen, melyen a kétfejű sas közepén
Magyarország címere legyen. Már ezen törvény tar-
talmából csakugyan nem lehet valamely központi
közös kormányzat létezését következtetni. (Derűtség
és helyeslés.)

A 104-dik törvénycikk azt mondja: hogy a magyar-
országi honpolgárok azon ügyekben, mik Magyar-
országot éreklük, külkövetségekre is alkalmaztassa-
nak. Erre vonatkozólag fentebb már előadtuk néze-
teinket ott, hol a külügyekről szólottunk.

Végre a 114-dik törvénycikkben azt ígéri ő fel-
sége, hogy a posták járását főpostamesterének meg-
hallgatásával a szerint fogja elintézni, mint azt a köz-
szükség kívánandja. De ez sem mutat központi közös
kormányzatra. A posták sok ideig Európának több
tartományaiiban magánvállalatok voltak; a Thurn-
Taxis-család sokáig bírta és kezelte azokat Német-
ország nagy részében is. De abból még következtetni
nem lehetne, hogy a Thurn-Taxis-családnak e birtok-

lása azon tartományoknak jogviszonyait bármi részben megváltoztatta volna. (Hosszas zajban kitörő közetszés és helyeslés.) Egyébiránt ezen törvénycikk nem azt mondja, hogy az összes birodalom fő-postamestere (Halljuk!) vagy valamely központi közös kormányzék fogja meghatározni Magyarországon a posták járását, hanem hogy ő felsége fogja azt tenni, mint magyar király, meghallgatván előbb fő-postamesterét, kétségtelenül mint olyan egyént, kinek tanácsa, a postaügynek akkor még fejletlen állapota mellett, mindenesetre figyelmet érdemlett. Meg kell végre még jegyeznünk, hogy a később teljesen kifejlett postaügy egész terjedelmében Magyarországra nézve a magyar királyi helytartótanácsnak és a magyar királyi kamarának felügyelete és intézkedő hatalma alatt állott, ezen kormányzések pedig, mint fentebb is kifejtettük, világos törvényeink szerint a magyar király törvényes hatalmán kívül minden egyéb hatalomtól s az örökös tartományoknak kormányzati testületétől teljesen függetlenek voltak.

Azt mondja továbbá a legmagasabb királyi leirat: hogy «a birodalom közérdekei iránti gondosságának ragyogó jelét adta a magyar törvényhozás, midőn az 1741: 4-dik törvénycikk 3-dik szakaszában oly célból, hogy Magyarországnak kormányzata a birodalom többi részeinek kormányzatától el ne különböztesse, és ellentétben az országgyűlési feliratban érintett 1485. évi 2-dik törvény cikkellyel, mely a nádor gyám-noki jogát illeti, Ferenc császárt — dicső emlékezetű Mária Terézia magyar király felséges férjét — nemcsak uralkodótársnak nevezte, hanem a trónörökös kiskorúsága esetére Magyarországra nézve is annak törvényes gyámságát reá ruházta, azon világos kijelentéssel, hogy ő Magyarországot a birodalom többi tartományaival együtt atyai s gyámsági hatalmánál fogva közösen kormányozhassa». (Halljuk!)

Ha Magyarország alkotmányos önállása s törvényes függetlensége más törvényekben, s magában a sanctio pragmaticában világosan ki nem volna is fejezve: azt már maga ezen 1741: 4-dik törvénycikk kétségtelenné

tenné. (Deák Ferenc éljenzések közt átadja az iratot Szalay Lászlónak, ki felolvasását következőleg folytatja.) Ugyanis: Az ország rendéi ő felségének férjét, Ferenc lotharingiai, barri és hetruriai herceget, ki még akkor római császárnak megválasztva nem volt, felséges neje mellé uralkodótársnak megválasztották, s a trónörökös kiskorúsága esetére annak gyámságát is reá ruházták. De világosan kijelentették, hogy e választás önként és szabadon történt, s hogy abból jövődre Magyarország bármely nő-királyának fejedelmi férje soha semmi következtést ne vonhasson, és hogy a nádori hatalom sértetlenül maradjon; kikötötték azt is, hogy az együtt uralkodás által az 1723. évi 1-ső és 2-dik törvénycikkekben megállapított elválhatlanság és másoknak örökösödési jogai csorbát ne szenvedjenek; az ország jogai, törvényei, szabadsága fenntartassanak; az ország ügyei a törvények értelmében kormányoztassanak, s ő felsége a legfőbb királyi hatalmat és királyi jogokat (*iura maiestatica*), melyek törvény szerint csak a koronázott királyt illetik, ne gyakorolhassa.

Ha Magyarország alkotmányos önállással nem bírt volna, ha törvény szerint nem a nádort illette volna a kiskorú magyar királynak gyámsága: nem lett volna szükséges ezen törvénycikket alkotni, mert a gyámság, mind természet szerint, mind az örökös tartományokban fennállott törvény szerint, az édesatyát illette volna. De éppen azért, mert Magyarország közjogi állásában teljesen el volt a többi tartományoktól különözve; éppen azért, mert reál-unió nem létezett: külön törvény által kellett arról intézkedni, hogy az édesatyja Magyarországra nézve saját gyermekének gyámságától el ne távolíttassék. (Közhelyeslés.)

Azon kivételes intézkedés, mit e részben tettek az ország rendéi, teljes épségben hagyta, sőt újabban megerősítette a nádori hivatal gyámsági jogait, nemcsak azért, hogy kivételes volt, és azon egyetlen esetre szorítkozva tiltakozott minden abból vonható következtetés ellen, de azért is, mert a nádori jogok sérthetetlenségét világos szavakban kimondotta. A kis-

korú örökös magyar királynak gyámsága tehát jövendőben is a nádort illetvén, kétségtelenül állanak mindazon következtetések, miket mi ezen körülményből első feliratunkban a reál-unió ellen felhoztunk.

Tisztelettel megjegyezzük továbbá azt is, hogy az idézett 1741. évi 4-dik törvénycikk elősorolja ugyan előbeszédében ő felségének a felséges császárné férjének jeles érdemeit, nyolc évig Magyarországon viselt helytartóságát, a harcmezőn bizonyított vitézségét s a magyar nemzet iránt több ízben tanúsított szeretetét; megemlíti őseinek jeles érdemeit; elmondja, hogy őt mint férjet Isten és a természet felséges neje gondjainak részesévé rendelte, s ezeket okok gyanánt előrebocsátva mondja ki az egyhangúlag, önként és szabadon történt megválasztást; de hogy ezt az ország oly célból tette volna, hogy: «Magyarország kormányzata a birodalom többi részeinek kormányzatától el ne különíttessék» és hogy «a gyámság azon világos feltétellel ruháztatott az édesatyára, miszerint az Magyarországot a birodalom többi tartományaival együtt közösen kormányozhassa», mint ez a legmagasabb királyi leiratban állítatik, (Zúgás.) azt az említett törvény csak egy szóval sem mondja, s a kormányzat közösségének megemlítése sem fordul abban elő; sőt éppen azáltal, hogy az említett törvény 5-dik és 6-dik szakasza világosan kiköti, miszerint a kormányzás Magyarország törvényei szerint vitessék, s az országnak jogai, törvényei, szabadsága sértetlenül fenntartassanak, a többi tartományokkal közös kormányzás eszméje is ki van zárva. (Úgy van! Igaz!)

Mindezeket részletesebben azért soroltuk elő, hogy a legmagasabb leiratnak ellenvetéseire felelve, újabb kimutassuk első feliratunkban Felsőgedhez felterjesztett, s a legmagasabb leiratban határozottan megtagadott jogos kívánatainknak alaposságát, melyet a legmagasabb leiratnak ellenokai, s az abban előforduló idézeteknek hosszú sora semmi részben meg nem gyengítettek, és hogy kimutassuk, miszerint az ország jogai nem 1848-ban vették eredetüket, hanem azok lényegükben régiebb törvényeink szerint is csakugyan

fennállottak. (Zajos közhelyeslés.) Az 1847/48-diki törvények csak újabb, világosabb és határozottabb alakot adtak a nemzet jogainak, tisztába hozták s a kor igényeihez alkalmazták, miket az ország évek, sőt századok óta mint alkotmányának és törvényeinek szelleméből szorosán következőket folyvást sürgetett; de a nemzet és fejedelem közötti viszonyokat illetőleg lényegben újabb jogokat nem teremtettek. (Helyes! Úgy van!)

Egyébiránt, ha az említett 1847/48-diki törvények újabb jogokat teremtettek volna is, ha nemcsak alakjában, hanem lényegében is újra alkották volna Magyarország közjogát: joggal követelhetnek, amint követeljük is mindazt, ami azokban foglaltatik. (Úgy van! Helyes!) Mert ezen törvényeket az alkotmány-szerű törvényhozó hatalom — a fejedelem és a nemzet egyesült akarata — hozta létre: kötelezők tehát azok mindaddig, míg a fejedelem és nemzet egyesült akaratából ismét módosítva vagy eltörülve nem lesznek. (Úgy van! Helyes!)

Azt állítja a legmagasabb leirat, hogy «a személyes uniónak életbeléptetése az 1848-diki törvények által lőn megkísérte, s hogy ezen kísérlet ellenmondásban áll a törvények bevezetésében foglalt azon nyilvánítással, miszerint a koronának egysége s Magyarországnak az összes birodalom iránti kötelezettségei sértetlenül hagyandók». (Nem igaz! Nem áll!)

De a személyes uniót nem az 1848-diki törvények hozták be, hanem az a sanctio pragmaticának világos értelmében mindig fennállott, (Úgy van! Igaz!) s nem ismerünk törvényt, mely a szorosabb reál-uniót valaha meghatározta volna. Az 1848-diki törvények idézett bevezetése megemlíti ugyan Magyarországnak a pragmatica sanctio által vele válhatatlan kapcsolatban álló tartományok iránti törvényes viszonyait; de ezen törvényes viszonyok és a personál-unió legkisebb ellentétben sincsenek egymással; mert mi csak azon viszonyokat ismerjük törvényeseknek, mik, amint kifejtettük, a sanctio pragmaticában megállapított personál-unióból származnak. Megvan ezen felül az 1848-diki

törvények bevezetésében világosan említve az ország önállósága és függetlensége is; de azon nyilvánítás, melyre a legmagasabb királyi leirat hivatkozik, miszerint: «Magyarországnak az összes birodalom iránti kötelezettségei sértetlenül hagyandók», a mondott bevezetésben sehol elő nem fordul. (Úgy van! Igaz!)

Azt is állítja a legmagasabb királyi leirat, miszerint «az 1848-dik évi törvényeknek foganatosítása már az első félévben feltárta mindazon veszélyeket, (Halljuk!) melyek az országot és az összes birodalmat fenyegetik azáltal, hogy a birodalom közös érdekeinek megőrzése és fenntartása, a közjognak és Magyarország történelmének mellőzésével, a személyes unió korlátozott körére szándékolatott szoríttatni, s hogy ezen elkülönözés veszedelmes rázkódtatásokat idézett elő, melyek Magyarország alkotmányos intézményeitől eltérő közigazgatási rendszer alkalmazását tevék szükségessé».

Sem a közjog, sem Magyarország történelme nem mellőztetett az 1848-diki törvények alkotásával; sőt éppen az említett törvények emelték a magyar közjogot azon kifejlettebb állásra, melyen Európa más népeinek közjoga jelenleg áll. (Helyes!) Emelték pedig lényegében azáltal, hogy a hűbéri viszonyokat megszüntették, a jogegyenlőséget megállapították, s minden polgári és politikai jogokat minden osztályra kiterjesztettek; formájában azáltal, hogy parlamenti kormányt hoztak be, s kormányiszékek helyett felelős minisztériumokat állítottak. (Helyes! Úgy van!) Magyarország történelme pedig miben mellőztetett az említett törvények alkotása által? Hiszen a történelemben éppen nem példátlan az, hogy a nemzet saját institutióit s közjogi törvényeit a kor igényei szerint alkotmányos úton fejedelmével egyetértve változtatja, s ha minden ily változtatás az ország történelmének mellőzése volna, ezen vád szintén úgy érhetné az ország azon törvényeit, melyek Magyarország koronáját a habsburgi ház fiágának elsőszülött-ségi joggal átadták, (Halljuk! Halljuk!) és azokat, melyek mellett a nő-ág örökösödése megállapított,

mert ezen törvények által is lényeges változások tétettek Magyarország közjogában. (Zajos közhelyeslés.)

Ellenben a legmagasabb királyi leiratban foglalt octroyozások, melyek által Magyarország alkotmánya abszolút fejedelmi hatalommal átalakították, a lényeges alaptörvények császári diplomával és pátenssel cseréltetnek fel, s mindez visszaállított ősi alkotmánynak neveztetik, (Derűtség.) nemcsak ellenkezik a közjoggal, hanem annak alapelveit felforgatják és Magyarország történelmében csakugyan példátlanok. (Úgy van!)

Ami pedig a legmagasabb királyi leiratban megemlített rázkódtatásokat illeti, engedje Felsőged tisztelettel megjegyeznünk, hogy azokat nem az 1848-diki törvények okozták, hanem azon törvényeknek meg nem tartása (Úgy van!) és azon akadályok, mik a törvények teljes végrehajtását gátolták. (Úgy van!) Mi módon alakultak ezen akadályok, azt, nem akarván a múlt idők fájdalmas emlékeit újabban felidézni, Felsőged legmagasabb személye iránti mély tiszteletből elhallgatjuk. (Harsány zajban kitörő közhelyeslés és élénk éljenzés.)

Ha visszatekintünk azon kornak eseményeire, feltűnő az, hogy midőn 1848-ban a mi alkotmányunk bővebb kifejtést nyert a fejedelem által is szentesített törvényekben, ugyanakkor ugyanazon fejedelem az örökös tartományoknak is adott alkotmányt. (Igaz!) Ezen alkotmány octroyozott volt, nem foglalta magában azon elkülönözési irányt, mi vádképpen a mi törvényeink ellen felhozatik, még a cseh korona országai sem nyerték vissza azon önállást, mely őket történelmi múlt jóknál s egykor erőhatalommal széttepett jogaiknál fogva megillette volna, (Úgy van!) és mégis csakhamar elvétetett az örökös tartományoktól is azon octroyozott alkotmány, melynek alapelveit a fejedelmi hatalom állapította meg. (Úgy van!) Ha tehát azokban hiány volt, a hiánynak a népek okai nem voltak. Ott is történtek rázkódtatások, ott is behozatott az abszolút rendszer. (Igaz!)

Sőt még Horvátország is, mely fegyvert fogott az

1848-diki törvények ellen, velünk s a többi tartományokkal hasonló sorsban részesült. (Úgy van!) Megfosztatott alkotmányos jogaitól, s az abszolút rendszer egész súlyát csak úgy érezte, mint mi. Pedig a vád, mely az 1848-diki törvények ellen nézetünk szerint alaptalanul felhozzatik, Horvátországot csak távolról sem érintheti. (Igaz.)

A rázkódtatások tehát, a veszélyek és az abszolút rendszer, mely behozatott, nem az 1848-diki magyar törvényeknek voltak következményei, miután az abszolút rendszer ott is behozatott, hová a magyar törvény ki nem terjedett, sőt még ott is, hol azon törvények ellenszegülésre találtak. (Úgy van! Derűtség.)

Azt mondja a legmagasabb királyi leirat, hogy Felséged «királyi teljhatalmával biztosította Magyarország alkotmányának feltételes visszaállítását, tetteleg visszaállította a megyei rendszert és a törvényes magyar kormányzóságokat; (Derűtség.) de egyszerűen összhangzásba akarja hozni Magyarország közjogi állását a birodalom minden országait egybefűző felbonthatlan kapcsolattal s a birodalom nagyhatalmi állásával, mit az 1848-diki törvények mellett, melyek a többi tartományoknak s az összes birodalomnak jogait sértik, eszközölni nem lehetne». (Derűtség.)

Alkotmányunk visszaállítására nézve lehetetlen biztosítékot látnunk azon módon, mellyel ezen ígért visszaállítás megkezdett. (Közhelyeslés.) Az ősi megyei rendszer csak félig állítatott vissza; hatáskörének legnagyobb része idegen tisztviselőknek kezében hagyatott, kik most is az abszolút rendszer önkényes hatalmával járnak el. (Úgy van!) Erőszakkal hajtják be az adót, melyet az országgyűlés soha meg nem ajánlott; kényszerítik a hatóságokat, tisztviselőket és egyes polgárokat, hogy ugyanakkor, midőn az alkotmány visszaállítottának mondatik, az alkotmány alaptörvényei ellen cselekedjenek. (Úgy van!) És e törvényellenes eljárásnál eszközül használtatik még a rendes katonaság is, melynek pedig szebb és magasabb rendeltetése van, mit a legnehezebb időkben is híven és vitézül teljesített, s melyet

az ilynemű szolgálattól megkímélni az állam érdekében állott volna. (Zajos helyeslés.) A polgárok egy része, névszerint az absolut rendszernek minden itt lakó vagy tartózkodó régi vagy újabb tisztviselői, az absolut hatalom törvény ellen kiadott rendelete által kivétnak az ország törvényeinek s bíróságainak hatalma alól nemcsak hivatalos, hanem minden büntényi s más egyéb viszonyaikra nézve is. S valóban a köztörvényhatóságoknak annyira megszibbasztott és bonyolódott hatásköre mellett, csak egyesek erélyének, s a várni és túrni tudó nép józan higgadságának lehet tulajdonítani, hogy az ország az anarchia veszélyeibe nem sodortatik. (Úgy van! Igaz!) A felállított főbb kormányzések nem törvényesek; mert az 1848: III. törvénycikk szerint nem kormányzéseknek, hanem felelős minisztériumnak kellene a közigazgatás élén állani, amit pedig a törvényhozás már módosított és másokkal pótolta, azt nem a régi, hanem a törvény által megállapított új alakjában lehet csak törvényesnek tekinteni. (Közhelyeslés.) A legmagasabb királyi leiratnak már azon egy kifejezése is, hogy Felséged «királyi teljhatalmából, és pedig föltételelesen akarja visszaállítani a magyar alkotmányt», magában elegendő arra, hogy az ígért biztosítás iránt minden bizalmat lehetetlenné tegyen. (Úgy van!) A sanctio pragmatica nem ismer királyi teljhatalmat a törvényhozás terén. (Úgy van!) A magyar király visszavetheti az elébe terjesztett új törvényjavaslatokat; felszólíthatja az országgyűlést újabb törvények alkotására; de a már egyszer királyi szentesítéssel megerősített törvényeket mindaddig, míg azok a rendes törvényhozás útján el nem tömítettek, szintúgy tartozik megtartani, (Úgy van!) mint tartozik az ország és annak minden egyes polgára az ekkép alkotott törvényeknek hódolni, s a fejedelemnek mint a törvények alkotmány szerű legfőbb végrehajtójának engedelmeskedni. (Úgy van!) Az alkotmány sértetlen fenntartása a sanctio pragmaticában világosan kikötött föltétele a trónöröklési jognak. E kettő egymással viszonyos: a fejedelem tehát, ha

a *sanctio pragmatica* teljes értelmében kíván uralkodni, az alkotmány fenntartását más feltételhez nem kötheti, mint örökösödési jogának elismeréséhez s életbeléptetéséhez, (Helyes!) mit az ország, mely a *sanctio pragmatica*hoz szorosan ragaszkodik, megtagadni nem is akart.

Azon eljárás, mit a legmagasabb királyi leirat követ, midőn törvényeinkről s jogainkról abszolút hatalommal rendelkezik, s az október 20-diki diplomának és a február 26-diki pátensnek alapjára akarja fektetni a magyar alkotmányt, lehet talán egy octroyrozott alkotmány behozatalára intézett kísérlet, de a magyar alkotmány visszaállítására bizonyosan nem vezet. (Helyes!) De mi le nem mondhatunk az ország azon alkotmányos jogáról, miszerint a törvényhozó hatalmat a fejedelem és a nemzet csak együtt és közösen gyakorolhatják; mi egyoldalú s abszolút törvényhozást hazánk felett jogosnak s alkotmányosnak el nem ismerhetünk. (Úgy van!) Erő és hatalom felfüggesztheti ismét alkotmányos jogainkat, octroyrozhat, rendelkezhetik; de mi kénytelenek vagyunk e felfüggesztést, az ily rendeleteket és minden octroyrozást alkotmányellenesnek, s a tizenkét évig fennállott abszolút rendszer újabb alakú folytatásának tekinteni, és azokhoz sem beleegyezésünkkel, sem megnyugvásunk kijelentésével nem járulhatunk; mert ha ezt tennénk, hűtlenek volnánk a törvényhez, hazához s minlelkiismeretünkhöz. (Zajos közhelyeslés.)

És ha legszentebb kötelességünk nem parancsolná is, hogy minden octroyrozás ellen tiltakozzunk, akkor is ragaszkodnánk saját ősi alkotmányunkhoz; mert azon alkotmány, mely a nemzet életéből fejlett ki, a nemzettel együtt élt, alakult és tágult, rendszerint célszerűbb is, állandóbb is, mint az octroyrozott alkotmányok. (Igaz!) Hivatkozhatunk e részben a történelemre; felhozhatnánk példákat Európa más országaiból; de csak azt említjük meg, hogy az osztrák birodalomban 1848 óta hányféle alkotmány, vagy annak helyét pótló másféle rendszer octroyrozottatott, melyeknek legnagyobb része csak igen rövid ideig

élt, egy része pedig soha életbe nem lépett. (Köz-tetszés.)

Ami az örökös tartományoknak és a birodalomnak azon jogát illeti, miket az 1848-diki törvények állítólag megsértettek, valóban nem tudjuk, mik azon megsértett jogok, s mi részben lettek az 1848-diki törvények által megsértve? (Halljuk!) A *sanctio pragmatica*t Magyarország a magyar királlyal kötötte, s abban csak az uralkodónak ugyanazonosságát és ennek alapján a föloszthatlan és elválhatlan birtoklást állapította meg. De közös kormányzatról ezen alapszerződésben szó sincs, sőt, amint fentebb is kifejtettük, világosan kikötetett: hogy Magyarország saját törvényei szerint kormányoztassék. Az 1790: 10-dik törvénycikk pedig határozottan kimondja, hogy «Magyarország szabad ország s kormányzatának egész törvényes alakzatára nézve független, semmi más országnak vagy népnek lekötve nincs (*nulli alteri regno aut populo obnoxium*), hanem tulajdon önállással és alkotmányval bír». (Úgy van!)

Ha tehát Magyarország semmi más országnak vagy népnek lekötve nincs, alkotmányos önállóságában mikép sérthette más ország jogait azáltal, hogy saját törvényhozásában önügyei felett alkotmányszerűleg intézkedett? Az 1848-diki törvények pedig csak ily intézkedéseket foglaltak magukban. (Igaz! Szalay Lászlót a fölolvadásban Deák Ferenc fölvaltja, következőleg folytatván:) Magyarország nem kíván avatkozni más országok törvényhozásába vagy kormányzatába, s e részben a viszonyos méltányosságot joggal követelheti.

Nem akarjuk mi veszélyeztetni a birodalom fennállását, nem akarjuk a *sanctio pragmatica* szerint jogosan fennálló kapcsolatot felbontani. Hiszen a *personál-unió* is kapcsolat, melyből közös viszonyok származnak, és mi e viszonyokat figyelemben kívánjuk mindig tartani. Az 1848: III. törvénycikk is határozottan kimondotta 13-dik szakaszában: «hogy a magyar miniszterek egyike folyvást ő felségének személye körül legyen, s mindazon viszonyokba, melyek

a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befolyván, azokban az országot felelőség mellett képviselje». Világos a törvény ezen rendeletéből, hogy az 1848-diki magyar országgyűlés is fenn akarta tartani azon kapcsolatot, mi a sanctio pragmaticában ki van fejezve, s az ebből eredő közös viszonyokra nézve saját törvényes kormánya által akart érintkezni^ az örökös tartományok törvényes kormányzatával. (Úgy van!)

És amennyiben a két egymástól független kormányzatnak egymással érintkezése, különösen a törvényhozás elé tartozó tárgyakra nézve, netalán elegendő nem volna, készek vagyunk mi, amint első feliratunkban is kijelentettük, az örökös tartományok alkotmányos népeivel, mint önálló szabad ország, függetlenségünk megóvása mellett, esetenként szabadon és nyílt őszinteséggel érintkezni. Ily módon minden egyes esetben sokkal könnyebb leendő tisztába hozni a közös viszonyokat, mint egy közös birodalmi tanács által, melyhez mi csak alkotmányos önállásunknak és leglényegesebb jogainknak feláldozásával küldhetnénk képviselőket, s melybe Magyarország már előre azon aggodalommal lépne be, hogy minden szóbeli biztosítások dacára végre mégis osztrák provinciának fog tekintetni, s azon kísérlet, mit századokon keresztül az absolut hatalom gyakran, de sikertelenül ismételt, a beolvasztás kísérlete, majd az alkotmányosság színe alatt kezdetik meg. (Úgy van! Igaz!) Ezen aggodalom és a bizalmatlanság, mely az aggodalom kísérője, minden lépésben rendkívül nehezítené, sőt gyakran lehetetlenné tenné a tanácskozások folyamát, s végre magát a birodalmi tanácsot is szétbontaná, vagy a majoritást oly, eljárásra vezetné, mely keserűséget, sőt gyűlölséget vonna maga után, nem egyes emberek közt, hanem nép és nép, ország és ország között, mi kétségtelenül a legnagyobb csapás volna, mi a birodalmat érhetné. (Helyes!)

Közös viszonyokat egyenjogú felek között csak kölcsönös bizalommal lehet elintézni. De kényszerítéssel kölcsönös bizalmat megalapítani lehetetlen.

(Igaz!) Ahol nincs aggodalom és nincs is ok rá, ahol kényszerítés nem zárja ki a szabad akaratot: ott a közös érdek a legbiztosabb kapcsolat. (Helyes!)

Meg vagyunk arról is győződve, hogy az 1848-diki törvények sem a birodalom célszerű kormányzatát, sem annak nagyhatalmi állását nem veszélyeztetik, de veszélyeztetni azt azon rendszer, melynek elfogadására minket is kényszeríteni akar a legmagasabb leirat.

A felelős magyar minisztérium törvényszabta félállítása, úgy látszik, az a pont, mely ellen főképp irányozvák a legmagasabb leirat ellenvetései. De hiszen a magyar minisztereket Felséged maga nevezi ki, s azok Felségednek törvényes akaratát mindenkor teljesítendik. Felelősek lesznek ugyan az országgyűlésnek, amint ezt az alkotmányosság alapeszméje is megkívánja; de ezen felelősség könnyű lesz minden törvényes rendelet ellenjegyzésére nézve, törvény ellen rendelkezni pedig Felséged maga sem akarhat. (Zajos tetszés.) A nemzet, ha látja az alkotmány teljes visszaállítására s épségbentartására irányzott komoly szándékot, s nem lesz oka félni, hogy jogai csorbítottatnak, bizalommal fogadja fejedelmének előterjesztéseit a törvényhozás terén, megnyugvással kíséri törvényes kormányának a végrehajtás körében tett minden lépteit, és ha a törvények egyik vagy másik rendeletének módosítását idő s körülmények igénylendik: vagy maga hozandja azt javaslatba, vagy azon javaslatot, mit Felséged nevében a felelős minisztérium előad, aggodalom nélkül veszi tanácskozásba, mert nem lesz oka félnie a fejedelmi hatalom túlterjeszkedésétől, vagy attól, hogy az ország érdekei s törvényei mások érdekeinek feláldoztatnak. Azon nemzet, mely híven megőrzött alkotmányának s törvényeinek pajzsa alatt jogait s érdekeit biztosítva látja, nem kénytelen más helyzet, más viszonyok után sóvárogni. (Helyes!)

Nem mindig a legbiztosabb, legjobb és legolcsóbb azon kormányzat, melyet egy naptól a másikig vezetni a legkönnyebb és legkényelmesebb. (Tetszés.)

A kormányzat rendszerének hiányai s a kormány vezetésében elkövetett hibák gyakran csak idő múlva termik meg a keserű gyümölcsöt, és azon status-férfiak, kik az állam egyes részeinek különböző viszonyait s elágazó lényeges érdekeit kellőleg nem méltányolják, és a nehezebb kérdéseknek fárasztó megoldását vagy mellőzik, vagy valamely teóriában föllállított általános elvvel vágják keresztül, nem figyelmezve azon elvek gyakorlati kivihetőségére, s az alkalmazásból származható káros következtetésekre: saját kényelmüknek az állam jövődjét áldozzák föl. (Úgy van! Igaz!)

Az egyes államok nagyhatalmi állása nem egyedül rendes hadseregeik számától függ. Az abszolút kormányzat talán könnyebb és kényelmesebb; abszolút rendszer mellett gyorsabban lehet nagy hadsereget kiállítani; de a legderekből hadsereg mellett is veszélybe dőlhet az állam, ha annak védelme a népek érzelmében nem gyökeresedik. (Helyes!) Tizenkét évig állott fenn nálunk is az abszolút rendszer; de nem árasztott boldogságot a népre, nem tette az államot gazdagabbá és hatalmában nagyobbá; s Felsőged tizenkét évi tapasztalás után maga is szükségesnek látta az abszolút rendszerrel felhagyni s alkotmányos útra térni. Alkotmányos úton is könnyebb oly birodalmat kormányozni, mely egy népből áll s ennél fogva egysége természetes, mint az olyant, melyet több országok képeznek, s melyben az egyes országok külön alkotmányos önállással, jogokkal, törvényekkel, de sőt külön közjogi fogalmakkal s politikai nézetekkel bírnak. Ha a népek fejlettebb politikai érzelmek s akarat nélküli lények volnának, könnyű volna őket összeolvasztani, s természetes egység nemlétében mesterséges egységet teremteni. A hajdankorban, midőn még az alkotmányos fogalmak és a jogok érzete kevésbé szivárgott át a népnek minden rétegeibe, gyakran sikerültek ily kísérletek; de ma már érzik a nemzetek, érzi a népnek minden osztálya a politikai szabadságnak s törvényes függetlenségnek valódi becsét, s kegyelettel ragaszkodik azokhoz, és ezen érzelmek-

nek, ezen kegyeletnek mellőzésével népeket és országokat politikai teóriák szerint, akaratjuk ellen átalakítani ritkán sikerül. (Igaz!) Sőt gyakran az ily kísérletek veszéllyel is járnak, mert az akarat szabadsága egyeseknek és népeknek oly drága kincse, hogy annak feláldozásával még azt sem fogadják szívesen, mi szabad akaratval választva hasznos lett volna érdekeikre nézve. (Helyes!)

Oly szorosabb egyesülés, mely az illetőknek teljesen szabad akaratából önként történik, gyakran hasznos lehet, s legalább módjára nézve nem igazságtalan. De midőn valamely alkotmányos országot a fejedelem teljhatalmának súlyával kényszerít oly egyesülésre, mely azon ország alkotmányának átalakításával, sőt lényeges jogainak feláldozásával jár, és az eziránt absolut hatalommal kiadott fejedelmi rendeleteknek nem is előleges tárgyalását, hanem tüsténti teljesítését parancsolja: lehet-e ily módon célszerű s igazságos az egyesülés? Nem fogja-e azt az ország oly súlyos csapásnak tekinteni, mely által attól fosztatott meg, mi előtte a legszentebb volt? (Úgy van! Igaz!) Fogja-e szívesen védeni és támogatni azon állapotot, melyet keserű érzelmekkel tűr? Nem fog-e örülni minden veszélynek, minden bajnak, mely az egészet fenyegetve neki reményt nyújt, hogy talán szabadulhat azon láncoktól, mik akaratja ellen másokhoz kötöték? (Zajos közhelyeslés.) Erős és hatalmas volna-e a birodalom a népnek ily érzelmei mellett? És azon szorosabb, de kényszerített kapcsolat mellett, mely az országban ily érzelmeket támaszt, jobban és könnyebben lehetne-e kormányozni, mint a tágabb, de önkéntes egyesülés mellett, mely senkinek nem fáj, s melyet a nemzet jogaival s alkotmányával megférőnek tekint?

Mi a sanctio pragmaticában kimondott kapcsolat mellett, közös fejedelmünk alatt., az örökös tartományok népeivel testvéri szeretetben és egyetértésben óhajtunk maradni, méltányosság szerint osztozva velük bajban és teherben. De törvényeinknek s törvényes önállóságunknak teljes épségbentartása mellett

is megtörténhetik ez a nélkül, hogy az állam céljai és teljes biztossága legkisebb veszélynek kitétetnének. Miért kívánatnak tehát tőlünk oly áldozatok, miket hoznunk nem szabad? miért követeltek, hogy alkotmányunk felforgatásával jogainkról lemondjunk és megtagadjuk kegyeletünknek legszentebb tárgyait? (Zúgás.) miért történik mindez-a nemzet előleges beleegyezése, sőt megkérdetése nélkül parancsolólag éppen azon pillanatban, midőn Felséged a legmagasabb leiratban azt ígéri, hogy «Magyarország mind személyekre, mind a kormányzat rendszerére s alakjára nézve, az ország alkotmányának megfelelő módon fog kormányoztatni», és kijelenti, hogy «nem szándéka a Szent István koronájához tartozó országokat a birodalomba beolvasztani»? (Halljuk! Halljuk!) Miért akarják érdekeinket és óhajtasainkat az örökös tartományok érdekeivel egyenes ellentétbe állítani, s a szeretet és egyetértés helyett, mely egyedül képes tartósan és biztosan egyesíteni, miért akarják a féltékenységnek, keserűségnek, sőt talán a gyűlölségnek magvát elhinteni azon népek között, melyek múltjuknál és helyzetüknél fogva nem arra hivatvák, hogy egymásnak ellenségei legyenek, hanem arra, hogy békében és szeretetben, egymástól függetlenül támogassák egymást minden időben? (Zajos közhelyeslés.) Miért akarják az országot azon hitre kényszeríteni, hogy azok után, mik ily módon történtek, nincs többé mit vesztenie? (Kitörő harsány közhelyeslés és taps.)

Kényszerített egység nem teszi erősebbé a birodalmat. (Úgy van!) Az egyes országoknak sértett önérzete s a kényszerítésből származott keserűség szétválási, sőt talán végelszakadási vágyakat ébresztenek, s e miatt a birodalom akkor lesz majd leggyöngébb, midőn összes erejére s népeinek egész lelkesedésére legtöbb szüksége volna. (Közhelyeslés.) Amely birodalom egységét csak fegyveres erővel lehet fenntartani; annak nagyhatalmi állása felette kétséges s a veszélynek óráiban éppen nem biztos. (Zajos helyeslés.)

Az ország politikai jogainak csorbítása mindig igaz-

ságtalan, mindig fájdalmas érzelmeket s elégtelenséget szül. (Úgy van! Igaz!) Oly hatalom, mely rendezett viszonyainál fogva képes a honpolgároknak anyagi jólétet nyújtani, egy időre legalább kevesebb kockázattal teszi az ily lépést; mert az anyagi érdekek kielégítése sokaknál legalább enyhíti a veszteséget, ámbár még az ily hatalom is helytelenül cselekszik, midőn az ország jogait sérti. De ha valamely hatalom akár hibából, akár szerencsétlenségek folytán oda jutott, hogy az anyagi jólét emelésére csak igen keveset tehet, sőt az állam fenntartására a súlyos terhek alatt majdnem már kimerült honpolgároktól újabb s ismét újabb anyagi áldozatokat kénytelen kívánni: nem jár el célszerűen, midőn a nemzet érzelmeit a politikai jogok csorbításával is sérti; (Helyes!) mert a súlyos terhek azon meggyőződés mellett, hogy a politikai jogok biztossága is veszélynek van kitéve, még súlyosbakká válnak, a méltó keserűség érzete lehangol minden áldozatkészséget és elfojtja a bizalmat azon hatalom iránt, mely a polgároknak anyagi érdekeit nem tudja, politikai jogait pedig nem akarja kímélni. (Zajos helyeslés és éljenzés.) Azon absolut rendszer, mely nemcsak Magyarországnak, hanem az örökös tartományoknak is megszüntette alkotmányos szabadságát, keletkezésekor vezérelvül egy eszmét állított föl: az összes birodalom központosított egységének eszméjét! (Halljuk! Deák Ferencet a fölolvásban ismét Szalay László váltja föl.) Azon statusférfiak, kik ezen eszmét felállították, meg voltak győződve, hogy az egységes nagy Ausztria, melyet ők eképpen alakítanak, a hatalomnak oly magas fokára fog emelkedni, minőt a birodalom még eddig soha el nem ért. (Halljuk!) Tervök kivitelében semmi tetteles akadály nem gátolta őket, mert az absolut hatalom szigorú parancsainak az engedelmességet senki meg nem tagadta; eltöröltek s leromboltak mindent, ami út jókban állott, fáradságot s pénzt nem kíméltek s tizenkét év alatt a jövő nemzedékek jövedelmét is elköltötték. (Zajos helyeslés.) És tizenkét év után a birodalom sem hatalmában, sem

terjedelmében nem lett nagyobb, terhei pedig rendkívül súlyosodtak. Ekkor Felséged maga szüntette meg a célra nem vezető absolut rendszert; de azon eszmét, melyet vezérelvül az absolut rendszer állított fel, s melynek az minden jogot, minden tekintetet föláldozott, a központosított egységnek eszméjét, kiindulási pontul továbbra is fenntartotta (Úgy van! Igaz!) és alkotmányos úton kívánja azt valósítani, mit az absolut rendszer mellett annyi évek folytán létrehozni nem lehetett. (Úgy van!)

De nézetünk szerint ugyanazon nehézségek, melyek miatt a központosított egység eszméje absolut rendszer mellett a várakozásnak meg nem felelt, még élesebben fel fognak tűnni az alkotmányos életben. Az absolut rendszernek leghatályosabb eszköze volt a korlátlan hatalom, mely mind a törvényhozás terén, mind a végrehajtás körében föltétlen engedelmességet követelt, s mely ellen fölszólalni sem volt szabad. Ily hatalmat pedig alkotmányosság mellett gyakorolni nem lehet. Minden országnak vannak saját emlékei, szokásai, reményei és óhajtásai, melyek előtte szentek s melyeket az absolut rendszer nyomása alatt kénytelen volt keblébe fojtani; most azonban, midőn módja van szót emelni hazája érdekében, ki fogja azokat mondani. Terjedni fognak ezen érzelmek és eszmék, s mivel a központosított egység nagyrészt ellentétben áll az egyes országok múltjával, melyre azok kegyelettel pillantanak vissza, és azon reményekkel, miket a jövőre nézve táplálnak keblükben: a központosított egység gyakorlati kivitele nemcsak ellenkező érzelmekre, de a köztanácskozások folyamában ellenmondásra és tetemes nehézségekre fog találni. Fejedelmi teljhatalmú kényszerítés pedig és az alkotmányosság oly ellentétek, melyek együtt még fogalomban sem állhatnak meg. (Úgy van!)

Meg vagyunk győződve, hogy oly országok között, melyeknek szokásai, érdekei, történelmi múltja és közjogi állása annyira különbözők, a központosított egységnek létrehozása alkotmányos úton lehetetlen. Ha tehát Felséged birodalmát szabadnak s valódiilag

erősnek óhajtja, nem kényszerített egység, hanem a népeknek szabad akaratából származott kölcsönös egyetértése által érheti el azt, és e célra a központosított egységnek elméletileg talán kecsesgető, de gyakorlatilag nem létesíthető eszméjét kiindulási pontul nem választhatja. (Helyes!) Nem Felségednek s uralkodó házának, nem az örökös tartományoknak vagy a birodalomnak valóságos érdekeivel ellenkezik a mi alkotmányos önállásunk s 1848-ban alkotott törvényeink. Nem azért tagadtatik meg a magyar alkotmány teljes visszaállítása, nem azért vétetik el tőlünk az adó és katonaaállítás meghatározásának gyakorlatilag is mindig fennállott kétségtelen joga, mintha ezek a birodalom kormányzatát gátolnák s Ausztriának nagyhatalmi állásával meg nem férnének. Nagyhatalom volt Ausztria akkor is, midőn Magyarország saját országgyűlésén ajánlotta meg a pénzt és katonát; oly hatalom volt, melyet a szerencsétlenségek hosszú sora sem volt képes megtörni; s midőn a birodalom legnagyobb részét elfoglalta már a diadalmas ellenség, s a magyar korona országain kívül alig maradt valami a fejedelem birtokában, azon Magyarország, melynek alkotmányos jogait most a birodalom állítólagos érdekében akarják korlátozni, hűségében, lelkesedésében nem csüggedve, törvényes jogait s egész erejét arra használta, hogy a birodalom elfoglalt részeit az ellenségtől visszafoglalni segítse. (Úgy van! Igaz!) Az ellenünk intézett csapásnak valóságos oka főképpen az, hogy a mi alkotmányos önállásunk, a mi törvényeink össze sem férnek a központosított egységnek azon eszméjével, mely a félretett absolut rendszerből az alkotmányosság terére is áthozatott s fájdalom, még most is vezérelvnek s kiindulási pontnak tekintetik. De jog és igazság megengedik-e, hogy az alapszerződések szentsége, a nemzet alkotmányának leglényegesebb részei, az országnak kétségtelen jogai s az alkotmányosság alapelvei áldozatul essenek egy újabb eszmének, mely tizenkét éven keresztül minden szabadságot elnyomott, minden jogos követelést s minden egyéb politikai tekintetet háttérbe szorított, az

államnak oly sok áldozatába került, s a kivitelben mégis célszerűtlennek mutatkozott? Hasznos-e a birodalomra nézve egy újabb kísérlet kedvéért oly eszközkhöz nyúlni, mik a nemzet érdekeit s érzelmeit mélyen sértik, annak hitét s bizalmát előlik, és midőn egységet akarnak eszközölni, az egységnek egyedüli biztos alapját, a szíves egyetértést, lehetetlenné teszik? (Közhelyeslés.)

Felhívja Felsőged az országgyűlést, hogy «kövesse őseink példáját, kik az időről-időre változó viszonyok elutasíthatlan igényeit méltányolni tudván, az 1687. évi 4., 1715. 8. és 1723-dik évi 1. és 2-dik törvény-cikkek tanúsága szerint Magyarország közjogi állását a birodalom közös igényeivel összeegyeztetni minden időben készek valának».

Az 1687. évi 4-dik törvénycikkben eltörli az ország II. András arany bullájának azon záradékát, mely szerint valamikor a király az arany bulla ellen cselekedett, az ország minden nemesének egyenkint és személyesen joga volt a királynak ellentállani. Az 1715. évi 8-dik törvénycikkben pedig megállapítatik, hogy az ország védelmére állandó és rendes katonaság tartassák, s annak zsoldja, valamint szintén minden egyéb segélyezések is, mindig országgyűlésileg határozottassanak meg. Nincs ezen törvényekben a birodalom s annak érdeke, nincsenek az örökös tartományok csak egy szóval is megemlítve. Az ellenállási jog nem azért töröltetett el, az állandó rendes katonaság nem azért állapított meg, hogy Magyarország közjogi állása a birodalom közös igényeivel összeegyeztessék. Akkor is megtörtént volna mindez, ha Magyarország fejedelmének személyére nézve is egészen külön állott volna; mert az országnak saját érdekei megkívánták, hogy az egyéni ellenállásnak veszélyes joga, mellyel sokan az ország kárára visszaéltek, eltöröltessék; az állandó katonaság fölállítását pedig magának az országnak biztossága követelte. Ami pedig az idézett-1723. évi 1. és 2-dik törvénycikket, vagyis a magyar sanctio pragmaticát illeti, nézeteinket erre nézve ismételve már kifejtettük, és kimutattuk, hogy abban sem vala-

mely közös kormányzatnak, sem a személyes unión alapuló elválhatlan birtoklásán kívül más valamely birodalmi egységnek nyoma sincs. (Úgy van! Igaz!)

De egyébként is lényeges különbség van az említett törvényeknek alkotása és a jelen legmagasabb leiratban kimondott octroyozások között. Akkor a magyar király nem alakította át önhatalmával a magyar alkotmányt császári diploma és patens által, nem vonta el a magyar országgyűléstől a leglényegesebb jogok gyakorolhatását, s az említett törvények is, rendes törvényhozás útján, kölcsönös értekezletek folytán, a nemzet és fejedelem közös egyetértésével alkottattak. Most mennyire másképp van mindez, arról a legmagasabb királyi leirat egész tartalma tanúságot tesz. (Úgy van!)

Kijelenti Felsőged a legmagasabb királyi leiratban, hogy «az 1848-diki törvényeknek egy részét megerősíti, más részét azonban soha el sem ismerte és elismerni nem is fogja»; (Zúgás. Halljuk!) és ezen kijelentés mellett oda utasítja az ország gyűlését, hogy a «törvények ezen részének módosítására, s illetőleg eltörlésére nézve készítsen törvényjavaslatokat, s terjeszse azokat fejedelmi jóváhagyás alá».

Szentesített törvények, míg a törvényhozó hatalom által nem töröltetnek el, egyaránt kötelezők, s azok egyes cikkeinek érvényére nézve különbséget vagy fokozatot felállítani soha nem lehet. Felsőgedet, hacsak ismét abszolút hatalommal uralkodni nem akar, a teljhatalmú törvényhozás nem illetheti. (Közhelyeslés.) Felsőged, mint magyar király, a sanctio pragmaticának értelmében csak a nemzettel együtt gyakorolhatja a törvényhozó hatalmat; szentesített törvényeinknek semmi részét önhatalmával, s az országnak beleegyezése nélkül, el nem törölheti; s valamint nem szükséges azon törvényeket fejedelmileg újra megerősíteni, (Helyes!) mert azok már 1848-ban királyi megerősítéssel szentesítették, (Zajos közhelyeslés) úgy azok bárminemű részének egyoldalún kimondott el nem ismerése jogilag nem gyöngítheti azon törvények érvényét. (Helyes! Úgy van!)

Felséged az 1848-diki törvények azon elveire, melyek által a nemesség kiváltságos állása megszüntetettek, az általános birtok- és hivatalképesség behozatott, az úrbér és tized és egyéb jobbágyi tartozások eltöröltettek, a közteherviselés, valamint az általános katonakötelezettség kimondatott, végre a választási jog mindazon néposztályokra is kiterjesztett, melyek ezen joggal nem bírtak, kimondja legmagasabb leiratában, hogy azokat megerősíti. (Derűlség.) Engedje azonban Felséged tisztelettel megjegyeznünk, hogy a törvények említett elvei s rendeletei újabb megerősítés nélkül is jogailag és tetteleg teljes erejükben fennmaradnának. (Úgy van! Helyes!) Magyarország törvényhozásában 1848-ig csak a kiváltságos osztályok voltak képviselve. De sokan találkoztak ezen képviselők közül, kik számos éveken keresztül oda működtek, hogy az ország aristokratikus alkotmánya, a kor igényei szerint fokonkint kifejtve, a nép minden osztályaira kiterjesztessék. Törekvésük a legfőbb hatalom részéről ritkán támogatott, gyakran gátoltatott. (Igaz! Helyes!) Végre az 1848-diki országgyűlés, mely még mindig a kiváltságos osztály képviselőiből állott, senki által nem kényszerítve, semmi nyomás alatt nem állva, önként, szabad akarattól alkotta mindazon törvényeket, mik a hűbéri viszonyokat megszüntették, a hon polgárainak egyenjogúságát és egyenlő kötelezettségeit megállapították, mind a polgári, mind a politikai jogokat a nép minden osztályaira kiterjesztették. (Helyes! Éljen!)

A magyar király ünnepélyesen szentesítette mind ezen törvényeket s azok tetteleg életbe is léptek. (Úgy van!) Most már azokat eltörölni vagy felfüggeszteni, s az előbbeni állapotot e részben ismét visszaállítani, a fejedelmi teljhatalom sem volna többé képes. (Kitörő zajos közhelyeslés és hosszas éljenzés.) Hisszük, hogy Felséged nem is akarja ezt; de meg vagyunk győződve, hogy akarva sem tehetné; (Derűlség) nemcsak azért, mert a népnek adott jogokat hatalommal ismét visszavenni mindig veszélyes, hanem azért is,

mert ugyanazon kiváltságos osztályok, melyek e törvényeket alkották, soha meg nem nyugodnának abban, hogy a népnek jogai csorbíttassanak, s nem találkoznék Magyarország aristokráciájában oly egyén, ki az igazságról, polgári legszentebb kötelességéről és a becsületről annyira meg tudna feledkezni, hogy azon kiváltságos jogokat, mikről önként lemondott, még legfelsőbb rendelet következtében is bármilyen részben visszavegye, s a régi állapotnak reánézve anyagilag talán kedvező, erkölcsileg azonban bélyegző s gyűlöletes visszaállítását elfogadni kész legyen. (Óriási zajban, kitörő, szünni nem akaró közhelyeslés és viharos, hosszú éljenzés.)

Az 1848-diki törvényeknek rendeletei között vannak egyes pontok, miket a nép jogainak sértetlen fenntartása mellett mi magunk is óhajtunk célszerűbben átalakítani s határozottabban kifejezni. Ezekre vonatkozó javaslatokat azonban csak akkor készíthetjük el és akkor terjeszthetjük Felsőged elé, ha országgyűlésünk a törvények értelmében kiegészítve lesz; mert azok távollétében, kik meghívandók lettek volna, de meg nem hívtak, törvényeket nem alkothatunk. (Közhelyeslés.) Ha pedig Felsőged kívánja a törvények bármilyen részbeni megváltoztatását, a kiegészített országgyűlés mindazon javaslatokat, miket erre vonatkozólag Felsőged felelős magyar minisztériuma előadand, tüstént tanácskozás alá veendi, (Zajos köztetszés.) s megállapodását Felsőged elé fogja terjeszteni. Amiket azután, az ekkép megkezdett országgyűlési kölcsönös egyetértéssel megállapítanak, azok lesznek majd a törvényesen végbement koronázás után királyi szentesítéssel megerősítendőek. (Úgy van!) De a már előbb szentesített törvényeknek mindazon rendeletei, miknek változtatása vagy nem kívántatott, vagy a két félnek közös egyetértésével el nem fogadtatott, minden újabb megerősítés nélkül is jogilag teljes érvényűeknek tekintendők. így kell ennek állani minden alkotmányos országban, hol a törvényhozó hatalom a fejedelem és nemzet között meg van osztva, mert különben a törvényhozó háta-

lom megosztása nem volna valóság. így rendelik ezt alaptörvényeink is, különösen az 1790. évi 12-dik törvénycikk, mely világosan azt mondja, hogy «a törvények alkotásának, eltörlésének és magyarázásának joga Magyarorszában s kapcsolt részeiben a törvényesen koronázott fejedelmet s az országgyűlésre törvényesen összesereglett ország karait és rendéit közösen illeti, s azonkívül nem is gyakorolható». (Úgy van! Helyes!)

De Felséged az 1848-diki törvények egy részének módosítása, sőt eltörlése iránt hozzánk intézett legmagasabb felszólításában nem Magyarország említett alaptörvényeinek nyomát követi, s általában nem az alkotmányosságnak elvéből indult ki. Felséged a szentesített törvényeket abszolút hatalommal fölfüggesztette, s azoknak ismétli életbeléptetését önhatalmával még most is gátolja, s felszólítja az országgyűlést, hogy azon törvények egy részét módosítsa, egy részét pedig törölje el, de egyszersmind kijelenti hogy «azon törvényeket soha el nem ismerte, s jövőben sem fogja elismerni». (Halljuk! Halljuk!) Miből áll ezen kijelentés folytán az országgyűlési kölcsönös értekezlet? miből áll a törvényhozó hatalom közös gyakorlása? Az alkotmányos törvényhozás fogalmából következik, hogy új törvények alkotásánál, amiben a törvényhozó hatalmat közösen gyakorló két fél meg nem tud egyezni, az törvény nem lehet; szentesített törvények módosításánál vagy eltörlésénél pedig, amely részben a módosítást vagy eltörlést mind a két fél el nem fogadja, azon részben a törvény megtartja kötelező erejét s érvényét. (Közhelyeslés.) De Felséged fentebbi kijelentése szerint, ha netalán az említett törvényeknek valamely pontját, melyet Felséged módosítani vagy eltörölni kíván, az ország módosítani vagy eltörölni nem akarná is, az megszűnnék érvényes törvény lenni. És így Felséged a törvényhozó hatalmat tetteleg egyedül maga gyakorolná, s az ország gyűlésének nem volna egyéb joga, mint a fejedelmi parancsot regisztrálni, mit akár teljesítene, akár nem, a szentesített törvényekből csak

az maradna fenn, mit azokból időnkint meghagyna az absolut fejedelmi akarat. (Úgy van! Igaz!)

Módosítani vagy megszüntetni csak fennálló törvényt lehet; Felsőged pedig az 1848-diki törvények módosítására, s illetőleg megszüntetésére szólítja fel az országgyűlést. (Derűtség.) Ha azon törvények jogilag sem állanak fenn, a módosítás vagy megszüntetés lehetetlen, vagy legalább felesleges volna; ha pedig jogilag fennállanak, — mit kétségbe vonni nem lehet — végre is kell hajtaniok, minek eszközlése a királyi hatalom legmagasabb köréhez tartozik. (Úgy van!) Mielőtt tehát az országgyűlés azon törvények módosítását, vagy bármi részbeni eltörlését tanácskozásainak és országgyűlési kölcsönös értekezleteknek tárgyává tehetné, mulhatatlanul szükséges, hogy azoknak alkotmányellenes fölfüggesztése tetteleg megszüntetessék. (Helyes!)

Es, úgy látszik, Felsőged azon eljárást, miszerint némely törvényeket újabban megerősít, másokat pedig el nem ismer, nemcsak az 1848-diki törvényekre szorítja, hanem azt korábbi törvényeinkre is kiterjeszti. (Úgy van!) Ugyanis megerősítésébe világosan belefoglalja az általános birtok- és hivatalképességet is, mit nem 1848-ban, hanem 1844-ben állapított meg az országgyűlés; az el nem ismerést pedig az 1848-diki törvényeken kívül tetteleg kiterjeszti régiebb s leglényegesebb törvényeinkre is, midőn azokat önhatalmával módosítja, s a nemzet befolyása nélkül kiadott császári diplomához és pátensekhez alkalmazva, önhatalmával átalakítja. (Úgy van!) Ilyenek többek között a törvényhozó hatalom közös gyakorlatáról szóló 1790. évi 12-dik törvénycikk, az ország függetlenségét biztosító 1790. évi 10-dik, az adó és katonaság meghatározását egész terjedelmében a magyar országgyűlés köréhez tartozónak rendelő 1715. évi 8-dik, 1790. évi 19-dik és 1827. évi 4-dik törvény cikkelyek. (Deák Ferenc fölváltja olvasásban Szalay Lászlót.) S valóban a legmagasabb királyi leiratból azt sem érthetjük, érvényeseknek akarja-e tekinteni Felsőged törvényeinknek azon részét, mikről újabban ki nem

mondja, hogy azokat meg nem erősítette; azt sem tudhatjuk, az el nem ismerés s a tetteges eltörlés meddig fog terjedni, s hol fog megállani. (Derülség.) Engedje Felsőged tisztelettel ismételnünk, hogy mindez a sanctio pragmaticával csakugyan ellenkezik.

De leginkább megdöbrentő volt reánk, s úgy hiszszük, az összes birodalomnak minden alkotmányos érzelmű polgárára nézve azon alkotmányellenes elvnek kimondása, hogy Felsőged «az 1848-diki törvények elismerésére magát személyesen kötelezettnek nem tartja». (Halljuk! Halljuk!)

Ha joga van a fejedelemlnek az elődje által szentesített törvényeket a maga személyére nézve kötelezőknek nem ismerni, mi lesz akkor alkotmányunknak, az ország törvényes szabadságának s alkotott és alkotandó törvényeinknek biztosítéka? mire támaszkodnak a birodalom azon népei, melyeknek Felsőged alkotmányos szabadságot adott, ezen szabadságnak tartosságára nézve? (Úgy van!) Felsőgednek bármelyik utódja hasonlóul azt mondhatja, hogy egyik vagy másik alkotmányt, mit elődje szentesített, a birodalom érdekeivel s nagyhatalmi állásával meg egyezhetőnek nem tartván, azt a maga személyére nézve kötelezőnek nem tekinti. (Igaz!) Töröljük ki az alkotmányból a kötelezettségnek azon folytonosságát, mely nemzedékről-nemzedékre száll, s a fejedelmekre úgy, mint népekre egyaránt kiterjed: minden alkotmányosság s minden államnak biztonsága az események játéka leend. Ezen folytonosság az alapja mind a nép szabadságának, mind a fejedelem trónjának s örökösödési jogának. (Úgy van!) Ezen folytonosságnak tagadása megsemmisíti azon közvetítő erőt, mely nélkül az érdekek összeütközésénél minden kérdés csak az önkény hatalmával, vagy a fegyver élével volna megoldható, s mely nélkül a népeknek és fejedelmeknek nem volna egyéb választásuk, mint abszolút uralkodás vagy forradalom. E jótékony közvetítő erő a jognak állandóságába vetett hit és bizalom, mi a kötelezettség említett folytonossága nélkül még csak nem is képzelhető. Mi csak legmélyebb sajna-

latunkat fejezhetjük ki, hogy azon elv, melynek felállítására sem Felsőháznak, sem az összes államnak érdekeire nézve jótékony hatása nem lehet, a legmagasabb királyi leiratban kimondatott. (Közhelyeslés.)

Az országgyűlésnek kiegészítése iránt elmondottuk első alázatos föliratunkban, hogy mindaddig, míg azok, kik törvény szerint az országgyűlésre meghívandók, meghíva nem lesznek: mi az országgyűlést kiegészítettnek nem tekinthetjük, s törvények alkotásába nem bocsátkozhatunk.

A legmagasabb királyi leirat ezen jogos kívánatunkat sem teljesíti, s azt válaszolja, hogy az országgyűlés kiegészítésének kérdése majd akkor fog önként megoldatni, ha mi Magyarországnak az örökös tartományok iránti viszonyait a legmagasabb szándék értelmében megállapítottuk, s az 1848-diki törvényeket részint módosítottuk, részint megszüntettük.

Előbb tehát a ki nem egészített országgyűlésnek el kellene a nemzet nevében alaptörvény gyanánt fogadni az absolut hatalommal kiadott október 20-diki császári diplomát és a február 26-diki pátentst; képviselőket küldeni a birodalmi tanácsba; a szentesített törvények legfontosabb részét módosítani vagy eltörölni, s ha eképpen az ország alkotmányát lényeges részeiből kiforgatva, az egész magyar közjogot császári diplomák és pátensek szerint átalakította, s az ország jogait és így a meg nem hívottakat is fölázdolta: majd akkor, és csak akkor lesz kiegészítve az országgyűlés. (Zajos helyeslés és derűtség.) A kiegészítés kérdésének ezen megoldása nemcsak az ország törvényével, hanem az alkotmányos törvényhozás természetével is egyenesen ellenkezik. (Úgy van!)

Erdélyre nézve (Halljuk!) a legmagasabb királyi leirat azt mondja, hogy: «annak Magyarországgal egyesítése a szász és román nemzet szabad beleegyezése nélkül lőn elhatározva, soha teljes törvényerőre nem lépett, az egyoldalú határozatok kihirdetése után tetteleg felbomlott, s kivihetetlennek tekintendő mindaddig, valamíg Erdélynek nem magyarajkú lakosai

az egyesülés által veszélyeztetve látják nemzetiségi érdekeiket, s a birodalom ebbeli igényei s érdekei kellőleg biztosítva nem lesznek».

Magyarország és Erdélynek egyesülését mind Magyarországnak, mind Erdélynek törvényes országgyűlése ünnepélyesen elhatározta, s ezen határozatot ő felségének szentesítése törvényerőre emelte. (Úgy van!)

Ha a szászok és románok törvény által ki lettek volna zárva az erdélyi országgyűlésből, vagy ha a törvény mellőzésével oda meg nem hívtak volna; ha az országgyűlés rendkívüli módon, szokatlan alakban hivatott volna össze; ha nem a valóságos többség határozott volna, vagy valamelyik rész erőszakkal gátoltatott volna szavazatának szabad kijelentésében: inkább lehetne szólni arról, hogy a határozat a románok és szászok szabad beleegyezése nélkül hozott, s inkább lehetne kétséget támasztani annak érvénye ellen.

De Erdélynek azon országgyűlése, mely az egyesülést elhatározta, szorosán az erdélyi törvények értelmében hivatott össze. Erdélynek akkori közjoga szerint a megyéknek, székely és szász székeknek s az országgyűlési joggal bíró városoknak köveiből, az ország egyházi s világi méltóságaiból s főbb hivatalnokaiból és regalistákból kellett alakulni az országgyűlésnek; mindezek meg is hívtak, s követeik által s illetőleg személyesen meg is jelentek. A megyei követelek választásánál a szász vagy román nemesek, kik pedig számosan valának, szintén úgy bírtak választási joggal, mint a magyarok. (Igaz!) A székely és szász székekben, valamint a városokban is magyar, szász és román között a választási qualificatióra nézve különbség nem volt. A regalisták, kik törvény szerint a tekintélyesebb nemesekből voltak meghívandók, és a főbb hivatalnokok nem egyedül magyarok voltak. (Igaz!)

A törvény értelmében ily módon alakított országgyűlés az egyesülés fölötti törvény alkotásában éppen azon törvénytiszta módon járt el, melyet minden

egyéb törvényeinek alkotásában követett; a határozat tudniillik abszolút többséggel hozatott, és pedig éppen ez esetben nagy többséggel, melyhez mind a román választók befolyásával megválasztott követek közül, mind a szász követek közül számosan járultak szabadon kijelentett szavazataikkal. És midőn a többség akarata határozatképpen kimondatott, akkor sem történt tiltakozás a szászok vagy románok részéről.

Igaz, hogy Erdélynek 1848 előtti törvényei három külön nemzetről szóltak: a magyar, székely és szász nemzetről, s a románokat külön nemzetnek nem tekintették; igaz, hogy a három nemzetnek voltak némely jogai, különösen az országgyűlési kijelöléstől függő hivatalokra nézve, miket a törvény a románokra ki nem terjesztett; de az országgyűlésre és a követek választhatására vonatkozólag nemzetiség szerinti különbség nem létezett, s ugyanazon qualificatio mellett, mit a törvény megállapított, a román szintűgy bírt választási és választhatási joggal, mint a magyar, székely vagy szász, az országgyűlésen pedig nem szavaztak az egyes nemzetek külön Curiatum votumképpen, hanem fejenkinti szavazat szerint hoztak a határozatok.

Miután tehát Erdélynek azon országgyűlése, mely az egyesülési törvényt alkotta, szorosán az akkori törvények értelmében alakult, szászok és románok szintűgy befolytak a követek választásába, résztvettek az országgyűlési tanácskozásokban, szavaztak kényszerítés nélkül, s nem egy közülök az egyesülésre szavazott, és eképpen az egyesülés nagy többséggel határozatott el: lehet-e alaposan állítani, hogy a szászok és románok szabad beleegyezése nélkül alkotott az egyesülési törvény? s lehet-e annak érvényét ennél fogva tagadni? Vagy talán az egész román és szász népnek kivétel nélküli beleegyezése lett volna szükséges a törvények érvényességéhez? A legmagasabb királyi leirat, úgy látszik, csakugyan ezen nézetből indult ki felhozott ellenvetésében, mert azon ellenvetésnek minden egyéb magyarázata ellenkeznek a történetekkel. De ki fog-e terjesztetni ezen nézet az

osztrák birodalmi tanácsra is? (Tetszés.) Érvényteleneknek fognak-e tekintetni annak minden oly határozatai, melyekbe például a cseh vagy lengyel követeknek, a cseh vagy lengyel népnek valamely része bele nem egyezett? eddig a birodalmi tanácsban nemcsak külön nemzetiségek, hanem külön országok vannak képviselve, s ott inkább fordulhatnak elő esetek, melyekhez hasonló ellenvetésnek több nyomatéka lehet. (Helyes! Úgy van!)

Igaz, hogy az országgyűlésen, mely az egyesülést elhatározta, főkép a kiváltságos osztály volt csak képviselve, s a népnek, kivált a román és magyar népnek nagy tömege nem bírt befolyás joggal. De ez természetes következése volt Erdély közjogi állásának, mely 1848-ig ott szintűgy mint Magyarországon főkép aristokratikus volt. Ezt azonban az egyesülési törvénynek érvénye ellen éppen úgy nem lehetne alaposan felhozni, amint nem szabad és nem lehet Magyarország azon törvényeinek erejét kétségbe vonni, melyek mellett a trónöröklés a dicsőségesen uralkodott habsburgi háznak előbb fiágára, későbbben nőágára is megállapított, pedig ezen törvények is a kiváltságos osztály által a nem kiváltságos népnek befolyása nélkül alkottattak. (Zajos közhelyeslés.)

Azt sem lehet alaposan állítani, hogy az egyesülésről alkotott magyarországi és erdélyi törvények teljes törvényerőre nem léptek. Tudja mindenki, hogy az 1848-ban Pesten tartott országgyűlésre, mely már népképvisélet alapján alakult, Erdélynek minden választókerületei választottak és küldöttek képviselőket. Ezeknek megválasztása az egyesülési s azzal kapcsolatban álló választási törvény szerint történt. A nép választotta meg azokat, és pedig nagy részben szász és román nép; voltak a megválasztott képviselők között románok is, szászok is. Az egyesülési törvénynek azon része tehát, mely az országgyűlési képviseletre vonatkozik, s melynek alapján mi most Erdélynek meghívását mindenekelőtt sürgetjük, egész terjedelmében tetteleg végre is hajtott. (Helyes!) Elfogadta tehát s tetteleg teljesítette az egyesülést

Erdély népének azon része is, mely annak megállapításánál jogot nem gyakorolhatott. Tettleg elfogadta s teljesítette azt a román és szász nép, mely szintúgy választott, mint a magyar, s melyből azon egyének, kik a választók bizodalját bírták, meg is választattak, s az országgyűlésen meg is jelentek. (Úgy van! Igaz! Deák Ferencet az olvasásban fölváltja Szalay László.)

A beligazgatásnak azon átalakítását, mit az egyesülés szükségessé tett, a magyar minisztériumra bízta a törvény. (Halljuk!) A minisztérium meg is kezdte már ezen hosszabb időt igénylő munkát, s együtt működött az erdélyi viszonyokat leginkább ismerő férfiakkal; de a közbejött zavarok és a hamar kiütött háború gátolták a munka befejezését. Végre az absolut rendszer Magyarországnak és Erdélynek alkotmányos állását elnyomta, s Erdélyt is német rendszer alá kényszerítve, Magyarországtól tettleg ismét elszakasztotta. Lehet-e annálfogva, mert valamely törvény egyes részeinek tettleges végrehajtását közbejött zavarok, háború és fegyveres hatalom egy időre meggátolták, magát a törvényt kötelező erő nélkülinek s jogilag fenn nem állónak mondani, s nem sokkal természetesebb-e az a következtetés, hogy miután a közbejött zavarok és háború már megszűntek, miután ünnepélyesen kimondatott, hogy alkotmányosság lép az absolut rendszer helyébe, s a magyar alkotmány is visszaállítatik, a törvény egész terjedelmében hajtassák végre? (Úgy van!) Ha komoly az absolut rendszernek teljes megszüntetése iránti szándék, nem lehet akadály, mi a teljes végrehajtást, mely Magyarország felelős kormányának leendő feladata, még ezen túl is gátolhatná.

Nem tudjuk miképpen veszélyeztethetné az egyesülés Erdély nem magyarok lakosainak nemzetiségi érdekeit. Hiszen ugyanazon törvény, mely az egyesülést megállapította, Erdélyben is felszabadította a népet, kimondotta az egyenjogúságot, a polgári s politikai jogokat a népnek minden osztályaira s nemzetiségére kiterjesztette, s az egyesülésnek legelső követkevése az volt, hogy azon különbség, mi jogok tekin-

tetében egyrészt a magyar, székely és szász nemzet, másrészt a román nemzet között előbb fennállott, azonnal meg lőn szüntetve. Mi Erdély nem magyarajkú lakosainak nemzetiségi érdekeit szintűgy teljes mértékben fogjuk méltányolni, mint a magyarországiakét. (Úgy van! Helyes!) De éppen ezért is szükséges, hogy Erdély is a törvény értelmében országgyűlésünkre azonnal meghívassék, s a nemzetiségi érdekek felett velünk együtt tanácskozhassék; mert ha a ki nem egészített országgyűlés, melyhez ők meg nem hívatnak, kényszerített távollétükben, s így minden befolyásuk nélkül rendelkeznek az ő érdekeik felett, sokkal több joggal lehetne majd érvénytelennek mondani ezen rendelkezéseket, mint az egyesülési törvényt, mely az ő jelenlétükben, az ő befolyásuk mellett alkotott. (Igaz! Helyes!)

Azt sem értjük, mik lehetnek a birodalom azon igényei, miket a legmagasabb királyi leirat Erdélyt illetőleg biztosítani óhajt? Erdély is Szent István koronájához tartozik, s Magyarország királyán kívül másnak ahhoz jogos igényei nem lehetnek.

Horvátországot az 1848-diki törvények sem akarták bekebelezni Magyarországba, hanem azt saját terri-tóriummal bíró különállású társországnak kívánták tekinteni, mely Magyarországgal ugyanazon törvények alatt közjogi viszonyban áll. Magyarország a horvát nemzet jogait 1848-ban sem akarta sérteni, s nem gondolhatta, hogy azon törvények, mik az ország alkotmányát az igazság és szabadság érdekében szélesebb alpra fektették, s a testületi kormányzat helyett parlamentáris kormányzatot hoztak be, keserű érzelmeket s ellenszegülést idézzenek elő Horvátországban. Magyarország minden jogokat, melyekkel maga bírt, Horvátországgal is megosztott. (Úgy van!) Horvátországnak beligazgatási ügyei már előbb is a magyar kormányzések alatt állottak, s az 1790. évi 58-dik törvénycikk, mely azokat a magyar királyi helytartótanács alá rendelte, egyenesen Horvátország kívánatának folytán lőn alkotva. Semmi újabb viszonyt, semmi szorosabb függést nem állapítottak meg tehát

az 1848-diki törvények által, hogy a testületi kormányzat általános megszüntetésével Horvátország beligazgatási ügyeit is a felelős minisztériumhoz tették át. A törvénykezés körében Horvátországra nézve is változatlan maradt a rendes bíróságok hatásköre. A törvényhozás terén szélesebb népképviselési alapon rendeztetvén az országgyűlés, Horvátországra nézve is népességének arányához képest állapított meg a képviselők száma, s ezáltal annak a törvényhozásban részvéte az előbbihez képest aránylag tetemesen tágult. A nyelvre nézve semmi újabb rendelkezést nem tettek az említett törvények. Horvátország követői hajdan latinul szóltak Magyarország gyűlésén; de az 1847-dik évben a horvát tartományi gyűlésnek egyenes utasításából kijelentették, hogy jövendőben magyarul fognak szólani, s így Horvátország egyenes beleegyezésével lett egyedül magyar az országgyűlési tanácskozások nyelve. A közigazgatás körében pedig Horvátországtól nem is kívántattott, hogy a magyar nyelvet használja.

Ezek szerint méltán ismételhetjük, hogy Magyarország Horvátország jogait sérteni nem kívánta, s tekintve, hogy annak követői tetteges részt vettek az említett törvények alkotásában, nem is hitte, hogy azok által Horvátország sértve érezhesse magát. Honnan eredtek s miképp alakultak az akkori fájdalmas események, arról egykor az elfogulatlan történelem fog csak ítéletet mondhatni. (Zúgás. Halljuk!) Íelenleg azonban kétségtelennek látszik az, hogy Horvátország tágítani kívánja azon kapcsolatot, mi századokon keresztül Magyarországhoz kötötte. Mi sokkal inkább méltányoljuk érdekeit s kívánatait, minthogy készek ne volnánk erre nézve vele bármikor értekezletbe bocsátkozni, s a kapcsolatnak fenntartása vagy méltányos átalakítása rajtunk nem múlik. De ha Horvátország tőlünk végkép el akar szakadni, s az osztrák tartományok sorába lépve, azoknak törvényhozása s kormánya alatt akarna állani, mit azonban a horvát nemzet alkotmányos érzelmeinél fogva lehetőnek nem tartunk, mi azt nem gátolhat-

nánk, hanem törvényesnek s alkotmányosnak részünkről nem tekinthetjük, s bele nem egyezhetünk, mert jogosítva nem vagyunk Szent István koronájának birodalmát szétdarabolni. (Közhelyeslés.)

Fiúménak s a határőrvidéknek első föliratunkban sürgetett meghívására vonatkozólag semmit nem válaszol ugyan a legmagasabb királyi leirat, de kívánatunk tetteleg megtagadtatik, amennyiben a sürgetett meghívás még most sem történt meg, pedig mind Fiume, mind a határőrvidék törvény szerint kiegészítő részei az országgyűlésnek.

Fiume korábban külön territórium volt s önállással bírt. A *sanctio pragmatica*t is külön s önállólag fogadta el, sokkal későbbben, mint Horvátország, s két évvel későbbben, mint Magyarország. Ő felsége Mária Terézia 1779-ben ápril 23-dikán Fiumét királyi pecsétes levelével ünnepélyesen szabad révpartnak nyilvánítván, azt saját kívánatára Magyarországhoz csatolta. (Úgy van!) A királyi levélnek következő szavai: *Urbs hasc commertialis Flumiensis sancti Viti cum districtu suo tamquam separatum sacrae Regni Hungáriáé Coronae adnexum corpus porro quoque consideretur, atque ita in omnibus tractetur neque cum alio Buccarano velut ad regnum Croatian ab incunabulis ipsis pertinente districtu ulla ratione commisceatur*» világosan bizonyítják, miszerint Fiume nem Horvátország által, hanem egyenesen és közvetlenül kapcsolatot Magyarországhoz. (Úgy van!) Magyarország törvényhozása az 1807. évi 4-dik törvénycikkben, hivatkozva ő felségének Mária Teréziának fent említett királyi levelére, Fiúménak Magyarországra lett bekebelezését újabban kimondta, s Fiume kormányzójának a felső táblánál, követeinek pedig az alsó táblánál országgyűlési ülést és szavazatot adott.

Ezek folytán Fiume mindig Magyarországhoz tartozott, s Horvátországtól és a báni hatóságtól függetlenül Magyarországnak volt kiegészítő része. Az abszolút rendszer, mely minden alkotmányt felfüggesztett, Fiumét is tetteleg elszakasztotta Magyarországtól, s azt Őnhatalmával Horvátországhoz csatolta. De

Magyarország visszaköveteli törvényes jogait, s visszaköveteli ezt Fiume maga is, mely, mint közönségesen tudva van, ismételve kijelentette, hogy magát Magyarország kiegészítő részének tekinti, Horvátországhoz jogilag nem tartozik, s ahhoz tartozni nem is óhajt, s Magyarországhoz visszakapcsoltatását sürgeti. (Éljenzés.) E kettős kívátnak váratlan megtagadása világosan ellenkezik alaptörvényeinkkel, különösen az 1715. évi 3-dik törvény cikkellyel és a királyi hitlevelekkel, mik az ország területi épségének sértetlen fenntartását biztosítják.

A határőrvidékek is kiegészítő részei az országgyűlésnek, s az 1848. évi V. törvénycikk értelmében arra ők is meghívandók lettek volna. De nemcsak a törvénnyel, hanem a méltányossággal is ellenkezik az, hogy midőn a birodalom minden népeinek alkotmány adatott vagy ígértetett, a határőrvidék el legyen zárva az alkotmány jótéteményeinek élvezetétől, s azon honpolgárok, kiket az ország védelmének terhe sokkal súlyosabban nyom, mint másokat, s a katonai rendszernek szükséges szigora is korlátol egyéni szabadságukban, részt ne vehessenek a törvényhozásban, mire a hon más polgárainak jogot ad az alkotmány.

Fölszólítja Felséged az országgyűlést, hogy Magyarország nem magyarajkú lakosainak nemzetiségi jogait biztosító törvényjavaslatok tárgyalásához fogjon.

Mindenekelőtt alaptalannak nyilváníthatjuk azon vádat, hogy az 1848-diki törvények Magyarország nem magyarajkú lakosainak nemzetiségi jogait sértették. Sok célszerű intézkedést állapítottak meg ezen törvények a nép javára, s a hűbéri viszonyok megszüntetésével sok terhes kötelezettséget szüntettek meg. Megállapították az egyenjogúságot, kiterjesztették minden osztályra a polgári s politikai jogokat, s a népnek millióit a hon szabad polgáraivá tették; és mind ezen jótékony intézkedésekben egyenlően részesítettek minden nemzetiségeket. (Úgy van! Igaz!) Nyelvre és nemzetiségre vonatkozólag pedig semmi újabb rendelkezést nem foglalnak magukban az említett törvények. Megemlítetik ugyan az V. törvénycikknek

3-dik szakaszában, miszerint a törvényhozás nyelve egyedül magyar; a 16-dik cikk 2-dik szakaszának e) pontja alatt pedig ugyanez mondatik a megyei gyűlések tanácskozási nyelvére nézve. De mindezek nem valának új rendeletek, hanem korábbi törvényeinknek, névszerint az 1830. évi 8-dik, 1840. évi 6-dik s az 1844-dik évi 2-dik törvénycikkelyeknek folytonos gyakorlat által is szentesített következései.

De ha az 1848-diki törvények a nem magyarajkú nemzetiségek jogait és érdekeit csakugyan annyira sértették volna is, mit tett az absolut rendszer azon sértett jogok visszaállítására s a népek nemzetiségi érdekeinek oltalmára, midőn 1849-ben a magyar alkotmányt s az ország minden törvényeit felfüggesztette? (Igaz! Igaz!) Kimondotta a nemzetiségek egyenjogúságát, és ezt azáltal valósította, hogy mindenütt, minden nemzetiségre nézve törvénykezésben, közigazgatásban és iskolákban a német rendszert és a német nyelvet hozta be. (Úgy van!) Még a szerb vajdaság is, mely a szerb nemzet kedvéért állított fel, egyedül csak nevére volt szerb. (Úgy van!)

És még jelenleg is Csehországban, Galiciában és az örökös tartományok több részeiben minő politikai kedvezésekben részesülnek nyelvökre nézve a nem németajkú lakosok, ámbár azon országok népességének túlnyomó számát képezik? A közigazgatás és törvénykezés, sőt még a felsőbb oktatás is nem német nyelven vitetik-e mindazon országokban? s vannak-e ott a németen kívül más nemzetiségek érdekei lényegben inkább méltányolva s jobban biztosítva, mint hazánkban bármikor voltak? (Közhelyeslés.)

Egyébiránt alig van állam Európában, melynek népessége többféle nemzetiségekhez nem tartoznék, s vannak államok, melyekben tetemes a más nemzetiségűek száma. És mi nyíltan merjük állítani, hogy azok legnagyobb részében a többféle nemzetiségek jogai s érdekei több méltánylást s több biztosítást nem találnak, mint nálunk eddig is találtak. (Úgy van! Igaz!)

Bátran kérdezhetjük azt is, hogy a magyarországi

románok és szlávok nemzetiségi jogaikra s érdekeikre nézve rosszabb állapotban vannak-e Magyarországon, mint azon számos románok, kik Görögországban és Oroszországban, s azon szlávok, kik Németországban laknak?

De tudjuk mi azt, hogy a mindinkább fejlődő nemzetiségi érzet figyelmet érdemel, s nem lehet azt a múlt időknek és régibb törvényeknek mértékével mérni. Nem fogjuk felejteni, hogy Magyarország nem magyarok lakosai szintűgy Magyarország polgárai, s mi őszinte készséggel akarjuk mindazt, amit e részben az ő érdekeik s a haza közérdeke megkíván, törvény által biztosítani. (Közhelyeslés.)

Ha Felséged kezdetben már meghívta volna a jelen országgyűlésünkre mindazokat, kik a törvény szerint meghívandók valának, s a kiegészített országgyűlés azonnal törvények alkotásához foghatott volna, már eddig a nemzetiségi érdekek biztosítását illetőleg törvényjavaslataink Felséged elébe volnának terjesztve. (Úgy van!) Sőt mi azon reményben, hogy az országgyűlés mielőbb ki fog egészíteni, már bizottmányt is neveztünk ki, mely az e részben szükséges előmunkálatokat megtegye, s a teendők iránt javaslatot készít, és e bizottmány munkáját már be is fejezte. De Felséged az országgyűlésének kiegészítését most is megtagadja; a ki nem egészített országgyűlés pedig miként bocsátkozhatik törvények végleges alkotásába, különösen oly tárgyak fölött, melyek a meg nem hívottakat leginkább érdeklik, s melyeknél éppen azok kívánatait kell főképp figyelembe venni? (Közhelyeslés.)

A szerbeknek azon kívánataira nézve, miket ők, mint a legmagasabb királyi leirat mondja, ősi kiváltságaira, jogaikra s nemzetiségi érdekeik biztosítására vonatkozólag nemzeti gyülekezetükben kifejtettek, s mikre nézve Felséged még csak ezután kívánja előterjesztéseit s intézkedéseit az országgyűlés elébe juttatni, ugyanazokat ismétljük, miket fentebb a nemzetiségekre nézve kijelentettünk.

A trónróli lemondást illetőleg (Halljuk! Halljuk!)

Felsőged még azon egyszerű, méltányos és szorosan törvényes kívánatunkat is megtagadja, mit erre nézve első feliratunkban kifejtettünk. De mi soha el nem fogadhatjuk azon nézetet, hogy Magyarország az ausztriai császárságnak provinciája. Ausztria császára egyszersmind Magyarország királya, de nem úgy s nem azért, mert császára Ausztriának, hanem egyedül azért, mert a *sanctio pragmatica* szerint a két külön trón ugyanazon egy fejedelmet illeti. (Úgy van!) Midőn I. Ferenc császár ő felsége 1804-ben az ausztriai császári címet fölvette, egyszersmind határozottan kijelentette azt is, hogy ezáltal Magyarországnak alkotmányos jogviszonyai semmi részben változást nem szenvednek. Magyarországnak alkotmánya s önállása tehát továbbra is sértetlenül maradt, és ezen alkotmányos önállásnak szoros következése az, hogy a magyar királynak trónról lemondása csak az ország tudtával s hozzájárulásával történhetik. Mi a helyzet sajátságát s nehézségeit méltányolva csak azt kívántuk, hogy az annak idejében elmulasztott előleges értesítés legalább utólagosan forma szerint pótoltsassék. Kívántuk ezt az ország jövőbiztosításának tekintetéből, és ugyanazon tekintetből kötelességünk ahhoz továbbra is szorosan ragaszkodni. (Úgy van!)

A politikai vádak folytán elítélt és száműzött vagy elzárt honfitársainkra nézve is újra ismétljük mindazokat, miket első föliratunkban kifejtettünk. (Helyes! Deák Ferenc a fölirati javaslat olvasását következőleg folytatja:)

Ezek azok, miket a legmagasabb királyi leíratnak részleteire tisztelettel s őszintén előadni kötelességünknek tartottunk.

Ismételjük Magyarország közjogának törvényes alapelveit:

A *pragmatica sanctio*, melyet a magyar nemzet a magyar királlyal az 1723-dik évben a trónörökösödés fölött önként és szabad akaratból kötött, valóságos állami alapszerződés, mely szorosan viszonyos kötelezettségeket foglal magában.

Az említett *sanctio pragmatica*, midőn egyrésről az uralkodóház nőágára is átruházza a trónöröklés jogát, másrésről határozottan kiköti: hogy a király Magyarorszában másképp ne uralkodjék s ne kormányozzon, mint magának az országnak eddig alkotott vagy jövőben országgyűlésileg alkotandó saját törvényei szerint; más tartományok kormányzati módját Magyarországra be ne hozhassa; uralkodásának kezdetekor magát mindig törvényesen megkoronáztassa; koronázása előtt ünnepélyes királyi hitlevelet adjon ki, s abban az országot biztosítsa, hogy annak területi épségét, jogait, szabadságát s törvényeit sértetlenül fenn fogja tartani, s mindezeket királyi esküvel is szentesítse; végre, ha ő felségének I. Leopold császár és királynak minden maradéka nőágban is kihalna, visszaszálljon ismét az országra azon ősi törvényes jog, miszerint királyát szabadon választhassa.

A *sanctio pragmatica* szerint Magyarország és az örökös tartományok között semmi más kapcsolat nem létezik, mint az uralkodóháznak ugyanazonossága, s az egyedül erre alapított feloszthatatlan s elválhatatlan birtoklás.

Magyarországban az 1741. évi 4-dik és 1790. évi 3-dik törvénycikk szerint csak a törvényesen koronázott király gyakorolhatja a legfőbb királyi jogokat.

Magyarországban az 1790. évi 3-dik törvénycikk szerint a trónörökös, kit az öröklésnek reá nézve megtörtént megnyílásától fogva Magyarország örökös királyának (*hereditarius rex Hungáriáé*) nevez a törvény, tartozik a trón megüresedésének napjától számítandó hat hónap alatt magát törvényesen megkoronáztatni, s ezen időközben is csak az ország alkotmányával egyezőleg kormányozhat.

Magyarország az 1790. évi 10-dik törvénycikk szerint szabad ország, s kormányzatának egész törvényes alakzatára nézve független, semmi más országnak vagy népnek lekötve nincs (*nulli alteri regno aut populo obnoxium*); hanem önállással és saját alkotmánnyal bír, mely szerint törvényesen koronázott

királya által saját törvényei szerint kormányozandó s igazgatandó (regendum et gubernandum).

Magyarországban az 1790. évi 12-dik törvénycikk szerint is a törvényalkotási, magyarázási s ekörlési jog<a törvényesen koronázott fejedelmet és a ^örvényesen egybegyült országgyűlést együtt s közösen illeti, s ezen jog országgyűlésen kívül nem gyakorolható. A végrehajtó hatalmat pedig ő felsége csak a törvények értelmében gyakorolhatja.

Magyarországban az 1715. évi 8-dik törvénycikk és az 1827. évi 4-dik törvénycikk szerint a közadóknak és bármi egyéb segélyezéseknek és a katonajoncnak megajánlása s meghatározása egész terjedelmében az országgyűlést illeti, s attól soha semmi szín alatt, még szükség esetében sem vonathatik el. Országgyűlésen kívül sem adót kivetni vagy felemelni, sem katonajoncnokat állítani nem szabad.

De Felséged, midőn egyrésről a sanctio pragmaticában megállapított örökösödési jogánál fogva törvényes megkoronáztatását kívánja, másrésről az örökösödési jognak s törvényes koronázásnak ugyanazon pragmatica sanctióban kikötött feltételeit mellőzi; az absolut hatalommal felfüggesztett magyar alkotmányt, melynek sértetlen fenntartása a pragmatica sanctio egyik feltétele, nem teljes épségében, hanem csak némely részeire nézve akarja visszaállítani, s azt kívánja, hogy a nemzet mondjon le alkotmányos jogainak leglényegesebb részéről. (Úgy van!)

Felséged a fejedelmi teljhatalommal kiadott október 20-diki császári diplomát és február 26-diki pátenst a nemzetnek előleges beleegyezése nélkül önhatalmával tetteleg Magyarországra is kiterjeszti, s alaptörvényeknek nevezve azokat, tőlünk is azt kívánja, hogy országgyűlési tanácskozásainkat s határozatainkat mindenben azokhoz alkalmazzuk. (Igaz!)

Felséged Magyarországot is azon birodalmi tanácsnak hatalma alá rendeli, melyet fejedelmi teljhatalmával Magyarország tudta s hozzájárulása nélkül felállított. Az adó és katonaillesítés meghatározásának s általában a legfontosabb közügyek fölötti törvény-

hozásnak jogát, melyet Magyarország mindig saját országgyűlésén gyakorlott, azon birodalmi tanácsra ruházta át, s nem kérdezve, nem várva a nemzet beleegyezését, egyenesen és határozottan oda utasítja az országgyűlést, hogy a birodalmi tanácshoz haladék nélkül válasszon és küldjön a pátensben meghatározott számú képviselőket. (Fölkiáltások: Nem megyünk!)

Ezen legmagasabb rendelkezésekben teljesen mellőztetik a sanctio pragmaticának azon föltétele, miszerint Magyarországot a fejedelem csak az országnak eddig alkotott s ezután országgyűlésileg alkotandó törvényei szerint kormányozhatja, s nem vétetik tekintetbe a törvény azon rendelete, hogy «Magyarország szabad ország, s kormányzatának egész törvényes alakzatára nézve független, semmi más országnak vagy népnek lekötve nincs, hanem önállással és saját alkotmánnyal bír». Felsőged ezen legmagasabb rendeletek által ősi alkotmányunkat lényegében átalakítja, új törvényhozási rendszert, új alaptörvényeket octroyroz, s ekkép az összes törvényhozó hatalmat, mely a fejedelmet és nemzetet együtt s közösen illeti, egyedül maga gyakorolja. (Úgy van!)

Felsőged határozottan kijelenti, hogy szentesített törvényeinknek egy részét el nem ismeri, jövőre sem fogja elismerni, s azoknak elismerésére magát személyesen kötelezettnek sem tartja; (Zúgás.) s kijelenti azt is, hogy mindaddig, míg ezen törvényeket a császári diploma rendeletéhez képest újabban át nem vizsgáljuk, nem módosítjuk, s azoknak egy részét el nem töröljük, a koronázási hitlevél sem leend országgyűlési tanácskozás alá vehető.

Felsőged az országgyűlésnek törvényszabta kiegészítését, mely nélkül törvények alkotásába, s a királyi hitlevél fölötti értekezletekbe jogosan nem bocsátkozhatunk, azon föltételhez kötötte, hogy aki nem egészített országgyűlés előbb a császári diplomának és pátensnek rendeleteit teljesítse, s ezáltal az ország alkotmányát lényegében alakítsa át, a már szentesített 1848-diki törvényeket azon diplomának és patens-

nek elveihez alkalmazva, módosítsa s illetőleg törölje el, fontos közügyek felett újabb törvényeket készít- sen, s tegye mindezt a meg nem hívottak távollété- ben, s azok törvényes jogainak sérelmével.

Felséged kormánya jelenleg sem az alkotmánnyal egyezően kormányoz, a beligazgatásnak alkotmány- szerű orgánumai abszolút hatalommal korlátoztatnak eljárásukban, s azok mellett egyszersmind az abszolút hatalom alkotmányellenes tisztviselői működnek; az országgyűlésnek minden befolyása nélkül megállapí- tott direct és indirect súlyos adók követeltetnek s fegyveres erővel hajtatnak be; az ország legfőbb kor- mányzata pedig sem alakjában, sem eljárásban nem törvényszerű. (Úgy van!)

Mi tehát, mint a nemzetnek képviselői, (Halljuk! Halljuk!) a legmélyebb tisztelettel, de egyszersmind azon őszinteséggel, mellyel Felségednek, a hazának és önmagunknak tartozunk, kénytelenek vagyunk ki- jelenteni, hogy mi a sanctio pragmaticához s annak minden feltételeihez kivétel nélkül szorosán ragasz- kodunk, semmit, ami azzal bármi részben ellenkezik, alkotmányszerűnek nem tekinthetünk s el nem fogad- hatunk. (Úgy van! Helyes!)

Szorosán ragaszkodunk az ország alkotmányos ön- állásához, s ennél fogva az örökös tartományok irányá- ban sem ismerünk el semmi más szorosabb kapcsola- tott, mint ami a sanctio pragmaticában van megállá- pítva. (Úgy van! Helyes!)

El nem fogadhatjuk a multévi október 20-dikán ki- adott császári diplomának s folyó évi február 26-dikán kiadott pátensnek Magyarországra nézve is szán- déklott kiterjesztését, s azoknak tartalmát sem tanács- kozásainkban alapul nem vehetjük, sem ^Magyar- országra kötelezőknek el nem ismerhetjük. (Úgy van! Helyes!)

Ünnepélyesen tiltakozunk az ellen is, hogy a birod- almi tanácsnak Magyarország felett bármi részben törvényhozási vagy rendelkezési hatalma lehessen, (Helyes!), s kijelentjük: hogy mi abba képviselőket küldeni nem fogunk, s minden oly választásokat, mik

az országgyűlésen kívül e célra netalán történhetnének, valamint az ily választásoknak elfogadását is alkotmányunk megsértésének nyilvánítván, el nem ismerjük, hogy az ekkép választottak Magyarországot bármi tekintetben képviselhessék. (Zajos közhelyeslés.)

Miután Magyarország felett s annak jogairól a törvényes királynak s nemzetnek alkotmányyszerűleg egyesült akaratán kívül senki jogosan nem rendelkezhetik: ezennel kinyilatkoztatjuk, hogy a birodalmi tanácsnak Magyarországra s a kapcsolt részekre vonatkozó rendeleteit alkotmányelleneseknek s érvényteleneknek kell tekintenünk, (Közhelyeslés.) semmi terhet, semmi kötelezettséget, mit a birodalmi tanács megállapít, semmi kölcsönt, melynek fölvételét elhatározza, az állam vagyonának semmi eladását, mihez beleegyezését kimondja, Magyarországra nézve alkotmány szerűnek, s ennél fogva kötelezőnek el nem ismerünk, (Zajos közhelyeslés.) s kénytelenek leszünk azt minden időben úgy tekinteni, mint az ország beleegyezése nélkül jogszerűen történtet. (Zajos közhelyeslés.)

Kijelentjük, hogy a nemzetnek azon alkotmányos jogát, miszerint saját adója s katonasága felett mindig saját Országgyűlésén rendelkezett, továbbra is sértetlenül akarjuk fenntartani, (Közhelyeslés.) s annak a birodalmi tanácsra leendő átruházásába soha bele nem egyezünk. (Általános felkiáltások: Soha bele nem egyezünk!)

Szorosan ragaszkodunk az ország azon alkotmányos jogához, miszerint a törvényhozó hatalom mind új törvények alkotására, mind a már szentesített törvényeknek magyarázására, módosítására vagy eltörlésére nézve a fejedelmet s a törvényesen egybegyűlt országgyűlést illeti. (Közhelyeslés.) Nem tekinthetjük tehát alkotmányosnak a törvényhozó hatalom egyoldalú gyakorlását, semmi octroyozást el nem fogadhatunk, s el nem ismerhetjük azt, hogy a már szentesített törvények bármi részben egyoldalú hatalommal felfüggesztethessenek, módosíthatassanak vagy eltörölthetessenek. (Helyes!) Ennél fogva ragaszkod-

dunk az 1848-diki törvényekhez is egész terjedelmükben, s azokat mint alkotmányszerűleg hozott s királyi megerősítéssel ünnepélyesen szentesített törvényeket teljesen jogérvényűeknek tártuk. (Zajos közhelyeslés.)

Kijelentjük, hogy az országgyűlésnek törvényszabta teljes kiegészítése előtt sem törvények alkotásába, sem a királyi hitlevél feletti értekezletbe nem bocsátkozhatunk. (Úgy van! Helyes!)

Kijelentjük végre, hogy az ország jelenlegi kormányzatát, különösen a nem alkotmányos tisztviselőknek absolut hatalmú eljárását, törvényelleneseknek s a hazai törvények súlya alá esőknek, a törvény ellen kivetett s behozott direct s indirect adókat, s azoknak fegyveres erővel behajtását alkotmányellenesnek vagyunk kénytelenek tekinteni. (Úgy van! Helyes!)

Fájdalommal látjuk, hogy Felséged a legmagasabb királyi leirat által minden kölcsönös értekezletet lehetlenné tett. (Zajos helyeslés. Éljenzés. Halljuk!) s^ azoknak fonalát végkép megszakasztotta. (Igaz! Úgy van!) A legmagasabb királyi leirat nem áll a magyar alkotmány alapján, hanem az absolut hatalommal kiadott, s alkotmányunk lényegével ellenkező császári diplomát és pátenst főtörvényül tűzte ki, minket pedig a hon iránti kötelesség és képviselői állásunk s önmeggyőződésünk szorosán a magyar alkotmányhoz kötnek, mi csak annak alapján tanácskozhatunk. (Közhelyeslés.) E két egymástól eltérő, sőt egymással ellenkező irány óhajtott egyesülésre nem vezethet. Nekünk az irányt legszentebb kötelességünk tűzte ki, s azt elhagynunk nem szabad. (Úgy van! Helyes!) Mély sajnálattal mondjuk ki tehát, hogy a legmagasabb királyi leirat folytán kénytelenek vagyunk mi is az országgyűlési értekezletek fonalát megszakasztottnak tekinteni (Óriási zajban kitörő, szünni nem akaró viharos közhelyeslés, taps és éljenzés.)

Lehet, hogy nehéz idők következnek ismét hazánkra, de a megszegett polgári kötelesség árán azokat megváltanunk nem szabad. (Közhelyeslés.) Az ország

alkotmányos szabadsága nem oly sajátunk, melyről szabadon rendelkezhetnénk; hitünkre bízta a nemzet annak hű megőrzését, s mi felelősek vagyunk a haza s önlelkiismeretünk előtt. (Közhelyeslés.) Ha túrni kell, túrni fog a nemzet, hogy megmentse az utókornak azon alkotmányos szabadságot, melyet őseitől öröklött. (Úgy van!) Túrni fog csüggedés nélkül, mint ősei túrtek és szenvedtek, hogy megvédhessék az ország jogait; mert amit erő és hatalom elvesz, azt idő és kedvező szerencse ismét visszahozhatják; (Óriási zajban kitörő közhelyeslés, viharos köztetszés és hosszas éljenzés.) de miről a nemzet, félve a szenvedésektől, önmaga lemondott, annak visszaszerzése mindig nehéz s mindig kétséges. (Igaz! Úgy van!) Túrni fog a nemzet, remélve a szebb jövődöt, s bízva ügyének igazságában.

Kik egyébiránt mély tisztelettel vagyunk
Császári Királyi Felségednek

legalázatosabb szolgálai:

Magyarországnak országgyűlésileg egybegyűlt képviselői.»

(Óriási zajban kitörő közhelyeslés, eget rázkódtató taps, szűnni nem akaró viharos általános éljenzés.)

ÓVÁS.

(1861. aug. 24.)

Deák Ferenc: (Halljuk! Halljuk!) Az országgyűlésnek fölösztatása előrelátható és több mint valószínű, noha még hitelesen tudva nincsen. Ha alkotmányszerűleg mennének a dolgok, és a legfőbb hatalom irányunkban törvényszerűleg gyakoroltatnék: előre meg lehetne mondani az időt és módot, mikor és miként fog az országgyűlés berekesztetni; de mivel a tapasztalás azt mutatja, hogy már alakjában sem vitettek az ügyek alkotmányszerűleg a legfőbb ha-

talom részéről; nem tudhatjuk, minő pillanatban és mily alakban fog a fölosztatás megtörténni. Amint az előttem szólott érdemes képviselőtársam, Bónis Sámuel előadta, fontosnak és mindenesetre szükségesnek tartom én is, hogy az országgyűlésnek végpillanatában óvásunkat jelentsük ki aziránt, ami eddig és ezentúl törvénytelenül történt és történendik; s mivel a mai nap csak a mienk, a holnap már a sors kezében van, nem halaszthatjuk és nem mulaszthatjuk el ma azt, mit talán holnap tennünk már nem lehet. (Élénk tetszés.) Nem ereszkedem részletekbe; én egy óvást tartok szükségesnek a ház nevében kijelenteni, s ha a tisztelt ház megengedi, azt fogalmazva föl fogom olvasni, mint azt egyéni nézetem szerint jónak látom. (Helyes! Halljuk! Halljuk!)

«Óvás. Az ország gyűlése jogszerűleg egyedül a magyar alkotmány alapján működhetvén, semmit el nem mulasztott, hogy ezen alapot helyreállítsa és teljesen biztosítsa. (Úgy van! Helyes!)

Az országgyűlésnek törvénytiszta kiegészítése, a felelős minisztériumnak és a fölfüggesztett törvényeknek visszaállítása valának mindenekelőtt szükségesek arra, hogy az országgyűlés törvények alkotásába bocsátkozhatssék. (Úgy van! Halljuk!) Ezeket sürgettük tehát mindenekelőtt; de ismételt fölirataink sikertelenek maradtak, s eképpen az országgyűlésnek hatásköre egyedül az ország jogainak védelmére lön szorítva, mit ki nem egészített állapotában is joga, sőt kötelessége volt erélyesen teljesíteni (Úgy van! Helyes!)

Az országgyűlési kölcsönös értekezések fonalát tetteleg a legmagasabb leirat szakasztotta meg, midőn ősi alkotmányunkat, az alapszerződések ellenére, absolut hatalommal lényegében átalakítva, tanácskozásainkat a császári diplomák és pátensek terére s korlátai közé kívánta szorítani, hová mi jogszerűleg nem léphettünk.

Meggyőzött minket azon legmagasabb leirat arról, hogy nincs szándéka ő felségének a sanctio practica értelmében visszaállítani alkotmányunkat, melyhez pedig mi hűtelenek sohasem lehetünk. (Úgy van!

Helyes!) És meggyőződésünket újabban meg fogja erősíteni az, ha az ország gyűlésének törvényszabta kiegészítése s a parlamentáris kormány visszaállítása helyett az ország gyűlésének oly föloszlatása következik be, mely a törvények rendeletével ellenkezik. (Úgy van! Helyes!)

Az 1848. évi IV. törvénycikk szerint az országgyűlést föloszlatni mindaddig nem lehet, míg a minisztérium a múlt évi számadásokat és a következő költségvetést elő nem terjesztés az országgyűlés azok iránt határozatot nem hoz. (Úgy van! Helyes!)

De a törvény ezen rendelete nem teljesítettett, s nem is teljesíthetetik mindaddig, míg a felelős minisztérium vissza nem állítatik s az ország gyűlése ki nem egészítettetik: mert nincs törvényes kormány, mely a költségvetést előterjessze, s az ország gyűlése éppen azáltal, hogy a törvényszabta kiegészítés határozottan megtagadtatott, képtelenné van téve a költségvetésnek megállapítására. (Úgy van! Helyes!)

Azt is rendeli az említett t.-cikk, hogy az országgyűlésnek föloszlatása után három hónap alatt az újabb országgyűlés összeüljön. Ha tehát a föloszlatás után az ország gyűlése a törvényben kitűzött időre ismét össze nem hivatik, a törvény rendelete ezáltal is újabban sértve lesz. (Úgy van!)

Mi tehát kénytelenek vagyunk már előre minden ily^elj árust alkotmányellenesnek, s a tizenkét évig fönállott absolut rendszer további folytatásának tekinteni. (Zajos közhelyeslés.) Az erőhatalomnak tetteleg ellene nem szegülhetünk; de azok ellen, mik ekkép történnek, ünnepélyes óvást teszünk, (Zajos közhelyeslés.) s kijelentjük, hogy minden jogilag fönálló törvényeinkhez és így az 1848-dik évben szentesített s országgyűlésileg meg nem változtatott törvényekhez is szorosan ragaszkodva, a hatalomnak minden oly lépését, mi azokkal ellenkezik, alkotmányellenesnek fogjuk tekinteni.» (Zajos közhelyeslés; általános felkiáltások: Elfogadjuk! Harsány éljenzés.)

Ez azon óvás, tisztelt ház, melyet indítványozok és mely indítványt a ház asztalára leteszek. Azt hi-

szem, fölösleges ezen indítványt támogatni; annak oka magában a dolog természetében fekszik. Nekünk egyetlenegy fegyverünk a törvény (Úgy van! Éljen!) és ügyünk igazsága, s erre támaszkodva kell a hatalom fegyvererejével szemben állani. Régi állítás s a történelem tanúsága szerint talán aligha csalt valaha az, hogy az igazság végre győzni fog és nekünk abba kell minden reményünket helyeznünk. (Zajos tetszés.) Hogy ezen téren biztosan lépjünk, nem szabad, nem lehet nekünk a törvény terét soha semmi szín alatt és semmi esetben elhagyni, mert csak ez azon biztos tér, hol fegyveres erő nélkül fegyveres erő ellenében is megállhatunk. (Zajosan kitörő köztetszés.) Az országgyűlés eddig ezt követte s most az országgyűlés valószínűleg szét fog oszlattatni. Egyes polgárai lesznek a hazának mindazok, kik most a nemzet képviselői voltak. Én azon tiszta meggyőződéssel lépek vissza ismét azon magányba, honnan kiléptem, hogy, mint képviselőtársaim is, szentül, legjobb lelkiismeretünk szerint teljesítettük azt, mivel a hazának, küldőinknek és önlelkiismeretünknek tartoztunk, s egyzersmind azon meggyőződést táplálom keblemben, hogy az országgyűlésnek e részbeni példáját mind a törvényhatóságok az országban, mind az egyes polgárok a hazában, híven követni fogják; (Zajos közhelyeslés és éljenzés.) azaz megmaradván a törvény alapján, a törvénytől nem távoznak, a törvényhez szigorúan ragaszkodnak és akár jobbra, akár balra mi törvény ellen van, azt se helyeselni, se követni soha nem fogják. (Zajos közhelyeslés.) A törvényhatóságok míg így fennállanak, addig a törvény értelmében fognak működni; öngyilkosságot nem fognak elkövetni, a sors csapásait nyugodt kebellet fogják várni. Az egyes polgárok is tartás magukat a törvényhez. A törvény oly nyugalmat ad a léleknek, hogy a leg súlyosb eseményeket is, ahhoz ragaszkodva, be lehet várni és éppen ez fogja előidézni azt, ami a türésnél legfőbb, hogy méltósággal тұrjünk, a méltóságot pedig a törvényesség adja meg és semmi más. (Viharosan kitörő hosszas közhelyeslés; zajos taps; har-

sány éljenzés.) Indítványomat a tisztelt háznak bemutatatom. (Közfelállással kifejezett általános helyeslés és hosszasan tartó viharos éljenzés s felkiáltások: Elfogadjuk! Elfogadjuk!)

A KAZINCZY-ALAPÍTVÁNY TÁRGYÁBAN.

Az 1859. október 27-én tartott Kazinczy-díszlakomán gr. Dessewffy Emil egy Kazinczy-alapítvány létesítését indítványozta s mindjárt össze is gyűjtöttek 5386 forintot. Az alapítvány célja Kazinczy szegénységre jutott utódainak fölségélése és Széphalom idegen kéztől való megmentése és fenntartása.

Deák Ferenc ez ügyben írta a következő levelet Kazinczy Gáborhoz:

Pesten, március 22. 1862.

Tisztelt Barátom!

Véleményed mindig nagy súllyal bírt előttem, s midőn nézeteink nem egyezők, szeretem újra át gondolni a dolgot, mert sajnálom, ha véleményeinket egyesíteni nem lehet.

Illy helyzetben vagyok a Kazinczy-ügyre nézve. Te a kegyeletet ellentétbe állítod a praktikummal s a humanizmust, mint írod, mellékes dolognak tekinted, én pedig mindezeket a Kazinczy-ügyben is egyesíthetőnek vélem, s azt hiszem: hogy a kegyeletnek a praktikum félretételével s a humanizmus mellőzésével megkísérlett gyakorlása nem volna valódi kegyelet.

Kazinczy Ferenc azon dicső munkákon kívül, mik néki a halhatatlanságot kivívták, mit hagyott maga után, mit a nemzet hálája kegyelettel felkaroljon? Hagyott gyermekeket s unokákat szegény sorsban, hagyott eladósított birtokot, s egy ki nem épült s már romladozni kezdő házat. E tárgyak közül melyik igényel a nemzet kegyeletére nézve elsőbbséget?

Te azt mondod: a lakházat kell mindenekelőtt fel-

építeni s azt lakatlanul fönntartani, a birtokot el kell adni, s Kazinczy gyermekeinek s unokáinak csak annyiban kell segélyezést nyújtani, amennyiben a továbbra is lakatlanul hagyandó egész háznak felépítésén s fönntartásán felül marad még az alapítvány jövedelmeiből valami. Egy szóval: Te előtted az egész háznak fölépítése és fönntartása a főtekintet, a gyermekek nevelése és segélyezése pedig másodrendű dolog. Én pedig azt hiszem: hogy a boldogultnak gyermekei s unokái érdemelnek mindenekelőtt tekintetet, mert ezek az ő hagyatékának nemesebb része, ezek állottak legközelebb szívéhez, kiknek nevelésért ő maga is, ha élne, kész volna fölládozni házát, birtokát, egy szóval mindenét. Ha azon segélyezés, mit az alapítvány ezek neveléséhez adni képes leend, csak egyet emel is ki a középszerűségből, s ha megmenti őket a szellemi süllyedéstől, jobban meg lesz tisztelve a boldogultnak emléke, mint házának teljes fölépítése által.

A nemzet becsületét emlited, mely adakozásaival nagyszerűen kitett magáért, s lelkünkre kötöd, hogy e becsületet működésünkkel el ne homályosítsuk. Tekintsük a dolgot elfogultság nélkül, s vizsgáljuk, melyik működés tartja fönnt fényesebben a nemzet becsületét? az-e, mit mi követünk, vagy az, mit Te tanácsoltál?

Ha majd egykor azt mondják az utasnak, vagy azon honfinak, kit a Kazinczy emléke iránti kegyelet Széphalomra vitt: íme, itt ez Kazinczy Ferenc lakháza, melyet a nemzet kegyelete felépített romjaiból egészen azon alakban, minőben azt maga Kazinczy akarta felépíteni, ez lakatlanul tartatik fönnt a dicsőültnek emlékére. Azon szegény asszony pedig amott, ki minden biztos jövedelem nélkül szükséggel küzd, Kazinczy Ferenc leánya, és azon gyermekek, kik testileg, lelkileg elhanyagolt állapotban sínylenek s édes anyjuk nem bírja őket nevelni — Kazinczy Ferenc unokái. A nemzet adakozásából összegyűlt összegnek nagy részét ezen lakatlan háznak felépítése s fönntartása nyeli el, s kevés maradt a gyer-

mekek és unokák segélyezésére. Kérdezlek, fönnt lesz-e homálytalanul tartva a nemzet becsülete?

Ha azonban azt mondják azon utasnak vagy honfinak: íme, itt állott Kazinczy Ferenc lakháza, melyet ő maga kezdett építeni, de az építést soha be nem végezte. A ház már félig romban volt, midőn a nemzet adakozott e nagy férfiú emlékének megtisztelésére. Az egész terjedelmes házat nem lehetett felépíteni, mert a boldogultnak gyermekei és unokái nagy szegénységben voltak, s azoknak segélyezésére és nevelésére kellett a pénznek nagy részét fordítani, míg a ház építése és fenntartása az egybegyűlt összeg tetemesb részét elnyelte volna. De azon két szoba, melyben Kazinczy lakott, élt és működött, s mely az ő valóságos sanctuariuma volt, íme, belsejében egészen régi alakja szerint van fönntartva, külsejében csinosan alakítva, ez itt valóságos Kazinczy-múzeum. A pénznek nagyobb része pedig a boldogult nagy férfiú gyermekeinek segélyezésére és unokáinak nevelésére fordítatik. Kérdezlek, homály borulna-e a nemzet becsületére? Sőt még az esetben is, ha nem volna egyéb választásod, mint Kazinczynak vagy lakházát vagy gyermekeit és unokáit pusztulni engedni, — melyiket választanád?

Külföld példájára hivatkozol s említed Schillert és Goethét. De, barátom, azoknál nem kellett a gyermekeket Ínségtől megmenteni, azoknak lakházát nem kellett újra felépíteni, hanem csak fönnttartani. És azon házak most nem is lakatlanok, mint Te mondod. Schiller házában az emelet, melyben ő lakott, Goethe házában azon pár szoba, miben élt, vannak külön fönntartva, s múzeumnak átalakítva, a ház többi részeit lakják, mint más házakat. így van ez Melanchton házával és Voltaireéval is.

Ezek nézeteim e tárgyban, miket úgy adtam elő, mint egyéb aláíró, vagy mint polgára e hazának, mely büszkén nevezi Kazinczyt egyik legnagyobb fiának. De ha úgy akarok a dologhoz szólni, mint a Kazinczy-alapítványt kezelő-bizottmány egyik tagja, ki kell azt is mondanom: hogy nem is lehetnék más

nézetben, mert az aláírók megbízása kijelölte a célt és utat, melyen járnom kell.

Vizsgáljuk, ki tett minket bizottmányi tagokká? és mi célra bízott meg? Midőn a Kazinczy-ünnepélyen az aláírás megindított, az első aláírók kikötötték: hogy az alapítványt mi kezeljük; a későbbi aláírók helybenhagyták ezt, vagy legalább kifogást nem tettek, s így kezelői lettünk az alapítványnak.

Kezelésünkben a kitűzött célt kellett szem előtt tartanunk, mire az aláírás történt, mert ez lehetett csak az aláírók akarata. Ez pedig az ívek fejezetében van kimondva a következő szavakban:

Azon célból, hogy Kazinczy Ferenc nemzetiségünk és irodalmunk díszére és javára tett enyészhetetlen érdemeinek emléke maradandó legyen; hogy utódai közül azok, kik szegénységgel küzködnek, feiségíttessenek; hogy Széphalom, hol ő a nemzetért fáradott és nyugszik, idegen kéztől megmentve biztosíttassák jövőjére ezen lehetőség ellen, és fönnálljon, mint a nemzet hálájának emléke: aláírtuk.

Íme, e sorokban a szegény utódok fölsegélése ki van emelve s első sorba téve, azt tehát mi utolsó sorba nem tehetjük. És én meg vagyok győződve, ha ma kérdeztetnének meg az aláírók, a gyermekek nevelését kívánják-e főképp tekintetbe venni, vagy a lakhely felépítését, bizonyosan azt felelnék: hogy ha mind a kettőt teljes mértékben el nem érhetjük, a gyermekek nevelését a ház teljes felépítésének fel ne áldozzuk.

Nem szenved kétséget: hogy mindkettőt teljes mértékben megtenni legjobb volna; de, fájdalom, ebben az aritmetika által vagyunk korlátolva. Az összes alapítványnak, a fekvő jószágért fizetett haszonbérrel együtt, körülbelül 2300 forint a jövedelme. Az egész háznak felépítése a beküldött építési költségvetésben közel 11,000 forintra van számítva és én alig hiszem, hogy tekintve az épület nagyságát, az többbe ne kerüljön. Szabadon álló falusi épületnél a fönntartási költségek ezen árnak 6%-át legalább megkívánnák, egyik esztendőt a másikba véve, mert az

épület nem örökös, és ha első években kevés igazítást igényel is a későbbi évek költségei annyival tetemesebbek.

Vedd ehhez a házadót és biztosítást a tűz ellen, biztosan mondhatjuk, hogy a felépítésre szükséges tőkének kamatja s a fönntartás költségei 1400—1500 irtot évenként elnyelnének, a fönnmradott 800 irttal pedig hogyan volnánk képesek a szegény szűkölködő Kazinczy-maradékokat segíyezni és a gyermekeket nevelni?

Te azt kívántad: hogy Toldyt is meghívjuk a bizottmányba; de hiszen Ő kezdettől fogva velünk tanácskozik és működik, s mindaz, miben eddig megállapodtunk, teljesen és főképpen az ő véleménye is, pedig azt magad is kiemelted, hogy buzgóbb tisztelője Kazinczy Ferencnek nem lehet, mint ő volt. Vajha itt lehetőtl volna közöttünk, e tárgy miatt felette szerettem volna Veled beszélni, de hidd el, egyébkint is.

Holnapután Gábor napja. Mit kívánjak Neked? Hiszen minden jókívánatom egyszersmind önzés. A jó állandó egészség, a békesség, a megelegetés, mit Neked kívánok, nyereség nekem is. Üdvözetemet tehát és buzgó kívánataimat ezen néhány szó foglalja magában: barátom vagy a szó legszentebb értelmében.

Isten áldjon! Tedd, ha lehet, hogy még e tavaszon láthassalak és szeresd hű barátodat

Deák Ferenc-et.

A Kazinczy-bizottság abban állapodott meg, hogy az aláírási fölhívásban jelölt föladatával összhangzóan, hármás célt tűz ki magának: a széphalmi birtok megszerzését, Széphalmon Kazinczy-emlék létesítését, a Kazinczy-utódok segíyezését.

GYÁMLEÁNYÁHOZ, VÖRÖSMARTY ILONÁHOZ.

*Deák Ferenc gyámleányához, Vörösmarty Ilonához,
midőn ez tizenhét éves korát elérte, a következő levelet
intézte:*

Pusztá Szent-Lászlón, 1862. augusztus 14-dikén.

Kedves leányom!

Nem várom be hatodik leveledet s eltérve saját szabályomtól, íme, írok, mert jövő hétfőn neved napja lesz.

Üdvözöllek tehát neved napjára az atyai szeretetnek komoly, de szíves szavaival.

Gyermekéveid már elmúltak. Eddig csak azok körében éltél, kik a te boldogságodat saját boldogságuk egyik fő részének tekintették. Szeretet ápolt s vezetett minden lépteiden. Ártatlan örömeid között nem ismerted az aggodalmat s az élet gondjait.

De most már kilépsz a világba az emberek közé, kik saját érdekeiket a te boldogságodnak föl nem áldozzák. Kevesebb szeretettel, több szigorral s gyakran kíméletlenül ítélik meg tetteidet és legfőlebb cserébe adnak örömet örömért, szeretetet szeretetért s még jó szerencse lesz, ha e cserében is meg nem csalnak. Az élet gondjai ma-holnap saját erődöt s belátásodat is igénybe veszik.

Sok jónak s nemesnek magvát hintette el kebledben édesanyád gondos nevelése. Neked magadnak kell e magot ápolni s termővé tenni, hogy megküzdhess egykor az élet nehézségeivel s megvethesd alapját boldogságodnak. Mert boldogságunk nem csekély részben önmagunktól függ, s boldogtalanságunkat többször okozzák önhibáink, mint mások gonoszsága.

Nem akarom az erkölcsiség örök szabályait elsorolni előtted. Élnek azok, úgy hiszem, kiolthatatlanul elmédben és szívedben. Csak néhány szót mondok el. Fogadd szavaimat szeretettel s maradjanak azok

szívedbe vésve, emlékéül azon hű barátságnak, mely-lyel szüleid iránt voltam s vagyok és azon szeretetnek, mely bennem él irántad és testvéreid iránt.

Névnapi üdvözetül tehát azt kívánom: hogy élted egész folytán Isten áldását mindig megérdemelj. A megérdemlett áldás nem fog elmaradni. Gyakran szenvedéseket, néha súlyos csapást mér reánk a gondviselés. De Isten a jókat soha el nem hagyja. Végtelen jósága enyhíti fájdalmainkat, erőt ad a csapások elviselésére, s bármi súlyosan nehezdjék reánk a sors keze, ha önértetünk nem vádol, lelki nyugalomunk a szerencsétlenség közepett is megóv az elcsüggedéstől. Légy tehát ingatlan bizalommal Isten iránt s erőd el nem hagy a szenvedések között, nem fogod elbizni magadat, ha sorsod kedvező.

A kegyeletnek szent érzelmeit ápd s híven megőrizd kebledben, mert azokból erednek legszebb érenyeink. A vallásosságnak és honszeretetnek, a szülék iránti tiszteletnek s engedelmességnek kegyelet a forrása. Kiben kegyelet nincs, annak szíve üres, boldogsága nem önkebléből fakad, hanem egyedül külviszonyaitól függ, nem bír áldozatkészséggel, szeretni nem tud, vagy ha szeret, önzésből szeret, embereket és tárgyakat önérdékének mértékével mér, s mindent csak a szerint becsül, amennyire azt használhatja.

Ne légy soha igazságtalan mások iránt. Türed el, ha kell, az igazságtalanságot, de igazságtalansággal ne viszonzd azt. Sokkal keserűbb emléket hagy maga után azon igazságtalanság, melyet másan elkövetünk, mint amelyet másoktól szenvedünk, s a legfájdalmasabb, legtartósabb szemrehányás az, mit önkeblünkben olvasunk, mert azt sem későbbi bánatunk, sem jótetteink nem képesek egészen elnémitani.

Az embereket pusztá eszközöknek soha ne tekintsd, bármennyire alant álljanak is. Tiszteld mindenki- ben az emberi méltóságot.

Érzelmekkel s mások érzelmeivel soha játékot ne üzz. Azon mulékony örömet, melyet az ily játék nyújthatna, magadnak vagy másnak okozott fájdalom és keserűség árán vásárlanád meg.

Ápold és növeld kebledben a kötelesség érzetét. Amit kötelességed parancsol, szigorúan teljesítsd s haladék nélkül, még ha nehéz volna is teljesítése. Aki kötelességének teljesítésénél, mérlegelve a nehézséget, azzal ámítgatja magát, hogy amit tenni kellene, de tenni nem szeret, talán nem is oly szigorú kötelesség, hogy el ne maradhatna, vagy utóbbra ne haladhatna; aki mulasztásait szépítgeti s hogy lelkiismeretének intő szavát elnémítsa, önmagának ígéreteket tesz, hogy amit elmulasztott, majd máskor nagyobb pontossággal helyrehozza; aki előtt a kötelesség nem oly szent törvény, melyet sérteni vagy mellőzni soha semmi szín alatt nem szabad, az hamar megszokja a könnyelmű hanyagságot. Kezdetben kisebb kötelességeit mulasztja el, később a legszentebbet is föláldozza kényelmének vagy élvezeteinek. Sok rossz embert ismertem és sok boldogtalant, kiket nem a viszonyok, nem is a szív romlottsága tettek boldogtalanokká s rosszakká, hanem azon könnyelműség, mellyel vágyaiknak kötelességeiket föláldozták. Hidd el, kedves leányom, önérzetünket semmi úgy nem emeli s lelkünknek semmi nem ad annyi nyugalmat, mint azon öntudat, hogy kötelességeinket mindig híven és pontosan teljesítettük.

A kötelesség érzetével karöltve jár az önmehtagadás szép erénye. Gyakran le kell mondanunk vágyainkról, mert azok teljeseése azonnal, vagy későbbre sok áldozatba kerülne. Legszebb örömeinket kell néha föláldoznunk ön javunkért vagy mások boldogságáért. A sors néha akaratunk ellen is kényszerít lemondásra s aki önmehtagadással nem bír s önként lemondani nem tanult, annak az ily kényszerített lemondás kétszeresen keserű. De nemcsak vágyainkról kell lemondani tudni, hanem szenvedélyeinket is kell fékeznünk s a fölhevült indulatot keblünkbe visszafojtanunk, nehogy kitörése által magunknak kárt tegyünk, vagy mások iránt méltatlanok legyünk. Aki önmehtagadással nem bír, az vágyainak, szenvedélyeinek s indulatának rabja. Nincs akaratereje, vagy ha van, azt csak mások irányában használja, önző lesz és zsarnok saját

körében, s kik tőle függnek, rettegik, de nem szeretik, mások pedig gyűlölik vagy kinevetik s megvetik. Minél többek vágyaink s minél kevesebb lelkiemelővel bírunk azok fékezésére, boldogságunk annál inkább ki van téve a sors játékának s mások szeszélyeinek. Tanulj tehát lemondani, kedves leányom, még ifjú korodban s gyakorold magadat az önmegtagadás szép erényében; azon keserűség, melyet az ily önkéntes megtagadás talán okozhat, bőven meg lesz jutalmazva azáltal, hogy lelked erősebb és nemesebb lesz s boldogságod alapja biztosabb, mert lemondásokhoz szokva, könnyebben fogod tűrni, mit változtatni nem lehet.

Ha valakivel jót tettél, felejtsd el s ne számíts viszonzásra, sőt még hálára se. A hálátlanság is kevésbé fog bántani, ha hálára nem is számítottál, midőn pedig nem várt hálával viszonozzák jótéteményeidet, kétszeresen jól fog esni szívednek. Hidd el, sokkal több a hálás ember, mint sokan gondolják, csak nem kell hálát követelnünk, mert ezáltal jótéteményeink gyakran nyomasztókká lesznek. Aki számítva tesz jót, várva, sőt követelve tettének jutalmát, az jótéteményeivel uzsoráskodik s ezeket önmaga fosztja meg a nemesebb jellegtől.

Ismerek embereket, kik minden csekélységért azonnal megneheztenek s még barátjaik ártatlan szavait is latolgatják, sértést keresve, hol sértés nem volt s nem szándékolatott. Ez emberek, kiket közönségesen apprehensivoknak neveznek, valóban boldogtalanok és oktalanok is, mert szükség nélkül elkínózzák magukat és másokat. Ismerőseik vagy kinevetik vagy kerülük őket, mert semmi nem lehet nyomasztóbb, mint midőn bizalmas társalgás közben is folytonosan feszült figyelemmel kell vigyáznunk minden szavunkra s mozdulatunkra, nehogy azt a másik félreértse s megneheztesse. Az igen apprehensiv emberek vagy beteg idegrendszerőknél fogva rendkívül ingerlékenyek, vagy nevelésig hiúk s korlátolt eszűek és magukat túlbecsülik; s talán öntudatlanul is érezve gyöngeségüket, folyvást attól rettegnek, hogy megtagadják

tőlük azt a tiszteletet, mit ők várnak s követelnek, de nem mindig érdemelnek. Egészséges testű s lelkű ember, ki önbecset érzi, de magát túl nem becsüli, nem szokott apprehensiv lenni. Ne latolj tehát túlcsigázott érzékenységgel minden szót, melyet a vitakozás hevében vagy enyelgés közben kivált azok mondanak, kikről tudod, vagy fölteheted, hogy téged sérteni bizonyosan nem akarnak.

Légy mindig figyelmes mások iránt. Semmi nem oly megnyerő s lekötelező, mint a gyöngéd figyelem. A figyelmetlenség pedig sért s igen gyakran kétszeres viszonzást von maga után. A figyelmetlenséget vagy hiú gögnek vagy szélességnek szokták az emberek tulajdonítani s hiszem, hogy e két vádnak mindenkétől egyaránt irtóznál.

Nem szeretem azon prózai lelkületű nőket, kiknek kedélye az anyagiasság bilincseiből menekülni s a mindennapiasság színvonalán fölül emelkedni nem képes, kik minden tárgyat, minden eszmét egyedül az anyagi haszonnak s élvezetnek mértékével mérnek; s a tavaszt csak azért óhajtják, hogy fűteni ne kelljen, a fát csak gyümölcseért, a virágot illatjáért szeretik, s a holdvilágnak is csak akkor örülnek, midőn úton vannak, vagy vásznat akarnak fejériteni. Rideg annak lelke, ki csak anyagilag élvez s ki a szépért, jóért, legyen az tárgy vagy eszme, föl nem tud lelkesülni.

De a túláradozó ábrándos érzelőket sem szeretem, kik holdsugárból, harmatból és virágillatból szövögetik azon ködfátyolt, melyre terveiket s reményeiket festi a képzelődés. Ők teljesen elhanyagolják mindazt, ami prózai, s ábrándjaiknak élve, képtelenné lesznek az élet nehézségeivel megküzdeni; midőn pedig a ködfátyol szétfoszlik, meghíusult terveiket s reményeiket siratva, rendkívül boldogtalanoknak érzik magukat.

Járj te, kedves leányom, e két szélsőség között a közép úton. Prózaiak az élet gondjai, légy azokkal szemben te is prózai. Számításaidat ábrándokra ne alapítsd s ne légy érzelő, midőn tetterőre van szük-

ség. De ne engedd, hogy lelked az anyagiasság prózájában végképpen elmerüljön. Légy fogékony minden szép és jó iránt. Élvezd azon ártatlan örömeket is, melyeket a költészet nyújt a nagy természetnek és a lángelméknek magasztos műveiben. Lelkesülj, de csak méltó tárgyakért s lelkesedésedet silányságokra ne pazarold. Meg fogsz így felelni annak is, mit az élet prózája követel tőled, másrésről meg lesz óva lelked az önző anyagiasság szennyétől.

Légy mindig munkás, gondos és takarékos. Oly tulajdonok ezek, melyek a családi s egyéni boldogságnak lényeges föltételei. A legvirágzóbb család anyagilag és szellemileg elsüllyed e három tulajdon hiányában. Munka az embernek rendeltetése, ez edzi meg a testi és lelkierőt, ez fejti ki a tehetségeket, a henyeség ellenben elpuhít és magával hordja a léleknek legveszélyesebb mótelyét, az unalmat. Gondosság és takarékoság megtartja, amit a munka szerzett s a három együtt megveti alapját az anyagi jólétnek és ezáltal a függetlenségnek. Sok jóindulatú embert láttam már erkölcsileg is elaljasodni a szükség súlya alatt, melyet henyesége, a gondosságnak és a takarékoságnak hiánya hozott reá. Ez apróknak látszó, de mégis rendkívül fontos kötelességeik vannak a nőknek s e kötelességeik pontos teljesítése folytonos munkásság, mindenre kiterjedő gondosság és takarékoság nélkül lehetetlen. A munkás, gondos, takarékos nő áldás a háznál, akiben ellenben e fontos, sőt szükséges tulajdonok hiányzanak, az a családnak, amelyhez tartozik, vesztere van.

Tanuld meg tehát szeretni a folytonos munkásságot, légy gondos mindenben és rendszerető. Tanuld meg szükségéidet tehetségeidhez mérni s nélkülözni mindazt, ami nem múlhatatlanul szükséges és áldozat nélkül meg nem szereshető. Legsilányabb neme a hiúságnak, külsőségek által föltűnni akarni és piperében keresni a boldogságot. Pedig hány nő van, ki föláldozza vagyonát, házi boldogságát, gyermekeinek jövőjét, sőt önlelki nyugalma is azon mulékony örömeikért, melyeket a piperének és fényűzésnek csábító

ingerei neki néhány pillanatra nyújtanak. Fényleni óhajt és beszenyezni jó hírét, tetszeni vágyik és a leggúnyosabb megrovásoknak teszi ki magát. Fonák az ilyen számítás és önmagával hordja büntetését szomorú következtetéseiben.

Nem féltetek én téged ily botorságtól; csak azért említem meg ezeket, hogy ha egykor oly vágyaid támadnának, melyeket a józan takarékoság korlátain belül ki nem elégíthetnél, szavaim emléke is segítse lelkierődöt az ily vágyak leküzdésében.

Végre figyelmeztetek egy rút hibára, mely a társasélet minden rétegében borzasztóan eltérj edett s mely gyakran mosolygó külszínével és ezeralakú érdekességével még a jobb embert is könnyen elsodorja. Ez a rút hiba az emberszólás.

Gyűlölség, harag és a fölbőszült emberi szenvedélyek egész csoportja nem dúltak föl annyi becsületet, nyugalmat és boldogságot, mennyit az emberszólás, néha mint a gyáva gonoszság eszköze, gyakrabban egyedül csak mulatságképpen, unalom űzésére, mosolygó arccal, könnyelműleg meggyilkol. Veszélyes hiba ez, sőt valóságos bűn. Orozva gyilkol s a megtámadott áldozat nem képes védeni magát. A harapós ebet láncra teszik, hogy ne marhasson, a bőszült bikát elzárják vagy lesújtják, hogy senkit le ne tiporjon, de az emberszólásnak fulánkös nyelve száz felől támadja meg az ártatlan embert, becsületét széttépi, életét megmérgezi, s ez ellen se törvény, se hatalom nem képes oltalmat nyújtani.

És e bűnnek részesei nemcsak a gonoszok és romlott szívűek, hanem igen gyakran olyanok is, kik minden egyéb tekintetben jók és tiszteletreméltók. A rágalmatokat gonosz emberek koholják, de terjesztői a jobbak is, nem gonoszságból, hanem könnyelműségből.

Gyakran tapasztaltam társaskörökben, hogy midőn valaki rosszat beszélt másról, érdeklél, sőt szívesen hallgatták szavait, könnyen és örömezt hitték el azokat, még ha jobb ismerősük volt is a megszólás tárgya. Csak néha emelkedett egy pár kétkedő vagy

védő szó s ez is nagyobbára színlett volt. Órákig fűzték tovább a megszólást; egynek is másnak is jutott valami eszébe a szegény távollevő ellen. Erkölcsi botlásától kezdve ruhájának szabásáig mindent meghánytak-vetettek s ezer megjegyzést tevének, de egyet sem a megszólottnak mentségére. És miután órákig mulatták magukat más becsületének rovására, fölkeresték ismerőseiket, hogy minél hamarébb elmondhassák azoknak is a hallott pletykát. Így terjesztették óriási gyorsasággal a rosszat, amit csak imént halottak, nem vizsgálva a tények valóságát, sőt néha még valószínűségét sem. És mindezt nem gonoszságból, nem is ellenséges indulatból, hanem meggondolatlan vétkes könnyelműségből tették. Szomorú, de igaz, hogy ez ocsmány bűn a nőnemnél van leginkább elterjedve, dacára annak, hogy a nők szendébbek s rendesen gyöngédebbek s türelmesebbek mások iránt, vagy legalább azoknak kellene lenniök.

Nem azért mondom el ezeket, mintha hinném, hogy e rút hibára hajlamod van, hanem hogy óva intsek tartózkodásra, mert a gonosz ár téged is elsodorhatna.

Ha tehát rosszat hallasz valakiről, óvakodva hidd el. A hírek s pletykának gyakran semmi alapja nincs s a legtöbb esetben nagyítva s eltorzítva terjed tovább. Az emberiség általában és az egyes emberek is, nem olyan jók, minők lehetnének s lenniök kellene, de ritkán oly rosszak, minőknek őket a gonosz akaratú rágalom festi. És ha kénytelen vagy is elhinni a halott tény, mert valóságán lehetetlen kételkedned, ne ítéld azonnal, ne kárhoztass kíméletlenül. A hír, még ha való is, csak magát a tényt mondja el s hallgat azon előzményekről, melyeknek talán kényszerítő hatalma a tényt előidézte s melyek a tettet magát gyakran más alakban tüntetik elő.

A rosszat, mit másról hallottál, ne terjeszd soha. Találsz nemesebb s érdekesebb foglalkozást, mint hogy trombitája légy a hírek s távírdája a pletykának és rágalomnak. Megeshetik, hogy a hír, melyet terjesztettél, később valótlannak bizonyodik be s ekkor

miként nyugtatod meg önlelkiismeretedet? Még ha elmennél is mindazokhoz, kiknek a valótlan hírt elmondottad s azok előtt bevallva tévedésedet, szavaidat visszavonnád, célt akkor sem érnél, mert azalatt a hír végtelenig terjedhetett. A szó csak addig van hatalmunkban, míg azt ki nem mondtuk. Olyan az, mint a csöbe bocsátott golyó; hatalmadban van, míg ki nem lövöd, de ha kilőtted, se irányát, se határát többé meg nem gátolhatod.

Meg ne szólj s ki ne gúnyolj senkit hiányai vagy sajátságos külsőségei miatt. Hiány mindenkiben van s gyakran tapasztaltam, hogy némely embernél egyes hiányokat a sors más jeles tulajdonokkal gazdagon kipótolt. A legkitűnőbb egyének néha sajátságosak modorukban, ügyetlenek a társalgásban s eltérnek a szokottól ruházatukban. A bárgyúk őket kinevetik, de a komolyabb emberek előtt sajátságaik dacára is köztiszteletben állanak. Általában korlátolt észtehetség jele, másokban főképpen a külsőségeket kutatni s azok után határozni meg az emberek becsét.

Ne árnád magadat sokaknak azon megszokott mentségével, hogy az ilyenféle kis emberszólások, gúnyolódások s kinevetések ártatlan mulatságok, mert senkinek nem ártanak. A megszólás, ha nem árt is, bizonyosan sért, a gúny s kinevetés fáj, vagy legalább kellemetlen. Pedig ami sért, ami fáj, ami kellemetlen, az nem ártatlan mulatság.

Íme, hosszabbra terjedett levelem. írhatnék még sokat, de úgy hiszem, önszíved és eszed ki fogják néked jelölni mindig a helyes utat, melyen járnod kell. Tekintsd e névnapj üdvözlésül írott soraimat mint szeretetem jelét. Éppen azért, mert szeretlek, azt óhajtom, hogy a jóságnak s ezáltal a boldogságnak emberileg lehető legmagasabb fokát érhesd el. A jószág is alapföltétele a boldogságnak. Rossz ember lehet szerencsés, de boldog nem lesz soha.

Isten áldjon, kedves leányom! Csókolom édesanyádat s testvéreidet. Csókollak téged is; Isten veled! Szerető gyámapád

Deák Ferenc.

ERDÉLY HÖLGYEIEHEZ.

Erdélyi nők 1863. január havában Deák Ferencet Pannoniát ábrázoló szoborcsoportozattal tisztelték meg. Deák Ferenc erre, mint a Pesti Napló 1863. február 11-diki számában írta, a következő levelet intézte hozzájuk:

Erdély tisztelt Hölgyei!

A polgári kötelesség egyszerű teljesítése nem adhat igényt megkülönböztetésre vagy köszönetre: rendkívül meglepő vala tehát reám nézve azon nagybecsű emlék, mellyel engem az erdélyi nők kegyessége megtisztelt.

Mélyen érzem e megtiszteltetésnek nagy becsét, de érzem egyszersmind, hogy honunk javára irányzott őszinte törekvésem, melytől a kedvező végeredményt a sors megtagadta, ily kitüntetésre nem vala méltó. Megnyugvást csak azon hitben lelek, hogy e kitüntetés által Erdélynek hölgyei buzgó részvétüket akarták kijelenteni azon szent ügy iránt, melyért sok másokkal együtt én is küzdöttem.

A női kebel gazdag tárháza a kegyeleteknek, abban minden nemes érzelem tisztább és magasztosabb; s midőn a legszentebb érdekek védelmében lankadni kezd már a férfiak ereje, midőn az elszánt akaratot is megrendítik a viszontagságok, akkor a nők lelkesedése ad ösztönt a kitartásra, s ezáltal új erőt a küzdelemre.

Ha felzaklatott indulatok, nehéz szenvedések vagy az önzésnek hideg számításai valaha képesek lehetnének elfojtani honfiaink keblében a honszeretet lángoló érzelmét, fönn tartaná azt a nők lelkesedése tisztán s önzéstelenül. Félelem és csüggedés nélkül ápolnák ők szívek mélyében e szent érzelmet, fölélesztenék azt ismét az egész nemzetben, s ezáltal újra életet adnának a hazának.

Erdélynek hölgyeit e magasztos érzelmekben senki meg nem előzi. Híven ápolták ők nemzeti nyelvünket azon korban is, midőn az itt nálunk sok fényes

palotában már csak vendégnek tekintett. A családi élet csendes körében zaj nélkül, de éppen oly buzgósággal működnek a hon javán, mint aminő lelkesedéssel készek, midőn kell, tenni, tűrni s áldozni a hazáért.

Büszke vagyok tehát azon nagybecsű emlékre, melylyel engem az erdélyi nők megajándékoztak, s hálás érzéssel ismerem el, hogy érdemeim hiányát kegyességük pótolta.

Legyenek Méltóságok e hálámnak tolmácsai azon tisztelt nők előtt, kik engem e kitüntetésben részesítettek, s fogadják őszinte köszönetemet azon kegyességükért, mellyel e megtiszteltetés eszközésében részt vettek, s azon szíves soraikért, melyek mellett nekem e becses emlék általadatott.

Mély tisztelettel

Pest, január 13. 1863.

Deák Ferenc.

A HÚSVÉTI CIKK.

A «Pesti Napló»nak 1865. ápril 16-dikán, húsvét másodnapján megjelent számában közzétett első vezércikk keletkezését Salamon Ferenc a Tors Kálmán szerkesztette «Deák Ferenc emlékezete» című műben így adta elő:

«Deák Ferenc politikai és társadalmi tevékenysége írásba foglalva oly számos kötetre menne, mint a legtermékenyebb írói talentumok művei. De ő keveset írt, tudtommal még csak nem is igen jegyzett, levelezései sem lehettek gyakoriak.

Mindamellett méltóbb emléket alig állíthatunk nevének, mint az irodalomban. Ez csak úgy történhetik, hogy ha mindazok, akik vele az ő saját társadalmi körében, az ő diplomatiájában, a parlament coulissái mögött közvetlenül érintkeztek, híven leírják ezen érintkezést, a nélkül, hogy ebbe akár saját személyöknek több fontosságot akarnának szerezní a valóságnál, akár elhunyt nagy hazánkfiát még jobban nagyítani igyekeznének, mint a minő volt. így lennének a még élő egykorúak által nagyjából megírhatók Deák memoire-jai.

Saját személyes érintkezéseim nagyon ritkák voltak vele. Ámbár éppen azon időkbén, mikor a «Pesti Napló»-t

Deák orgánumának némi joggal tartották, ezen lapnak állandó belmunkatársa voltam (az 1863-ot megelőzőt tizenkét év alatt), ritkán volt alkalmam látni, mely alkalmat nem kerestem, pedig nem lett volna nehéz találnom minduntalan. Ez az én hibám; de nem tartozik ide mentegetnem.

Deák közvetlen befolyással nagyon ritka esetben volt a «Pesti Naplói»-ra. Fegyelem még kevésbé uralkodott e részben, mint később a parlamentáris Deák-pártban. Tudtommal nem is sugalmazta. Sok ideig leginkább Csengeri, míg állandó munkatárs volt a «Naplódnál, s aztán néhai b. Kemény Zsigmond volt a kapocs Deák és a lap közt. Leginkább utólagos kritikát gyakorolt az öreg úr, mire b. Kemény többet látszott adni, mint bármi egyébre. B. Kemény maga elé szabad tért engedett munkatársainak. Maga sem sugalmazott majd semmit, így a «Napló» mintegy hallgatag egyetértéssel volt írva Deák szellemében.

Így történt, hogy ámbár már tíz évig voltam a «Naplódnál, felülről (Deáktól vagy Keménytől) sugalmazott cikket nem írtam.

Vége 1863-ben húsvét előtt pár nappal b. Kemény, a szerkesztő, izgatott s titkolódzó fontoskodással tudomra adta, legyenek készen, mert holnap vagy holnapután Deák egy iránycikket akar velem fogalmaztatni a «Napló» számára. Szabadkoztam. Én a legjobb akarattal sem tudnám Deák intencióihoz képest megírni a cikket. A készen kapott tárgyban is beletéved tollam a saját eszméimbe, s ha írás közben semmi újat sem mondok, olyat írok, ami iránt sem én, sem az olvasó nem érdeklődik — azaz igen rossz cikket. Az «öreg» abban a csalódásban van, hogy az újságcikknek oly scrupulosus módon kell írva lennie, mint egy-egy fontos diplomáciai jegyzéknek, vagy kriminális törvénycikknek. Bele fog akadni szavaimba, kifejezésem modorába, s nemcsak megharagszik rám, hanem tán az ügynek is, melynek mibenlétét mélységes titokban tartjuk, ártani találnék.

Ilyen argumentumaim, úgy látszott, meggyőzték a mi felelthetetlen «bárónkat».

Azért húsvét szombatján reggel 9 óra előtt a hírlapírók szokott gondtalanságával léptem be a szerkesztőségbe, hol b. Kemény ugyanazon izgatott fontoskodással, mint pár nappal előbb, adta tudomra, hogy le se tegyem esernyőmet, hanem siessek az «Angol Királynő»-be Deákhoz.

Szó nélkül engedelmeskedtem. Éppen úgy éreztem magam, mint katonakoromban. Mintha a «Pesti Napló»-nak felesküdtém volna, hogy szárazon és vízen, éjjel és nappal,

minden bármi fegyvernemben, legyen az újdonság, színkritika, angol, német, francia fordítás, gazdasági rovat, nekrológ, vezércikk, a legjobb erőből hűségesen fogok szolgálni. A nélkül hogy számítás vagy dac lett volna tőlem, ösztönszerűleg beletaláltam magamat abba az illusióba, hogy én most rapportra menő katona vagyok, ki, ha tudna is valamit, úgy viseli magát, mintha semmit sem tudna; csak akkor szól, ha kérdezik, s csak szorosán a kérdésre felel, s mindenekefelett jól megjegyzi magának a kapitány minden szavát. Aki annyit próbáltam, majd csak keresztül- esem egy sugalmazott diplomatai okmány fogalmazásán is.

Történetesen éppen eltaláltam a tempót. Az öreg úr magaviselete ezen alkalommal egészen beleillett egy rapport-jelenetbe — ő lévén a tiszt, én pedig valami írástudó őrmester-féle. Barátságosan, de komolyan fogadott, rágyújtott velem is szokott kabanoszára, de elmaradt szokott stereotyp tréfája, melyet különben irányomban majd minden találkozáskor felhozott, mi azon ártatlan csalódásából eredt, mintha én hiú volnék testi erőmre s birkózásbeli ügyességemre.

Azonnal munkához láttunk. A belső szobából kihoztuk közös erővel a Corpus Juris két kötetét s elhelyeztük a keleti fal melletti nagy divánra. Az öreg úr a kettő közt foglalt helyet. Én egy székre ültem vele szembe, egy nagyocska sima asztal választván el tőle, hol egy-két konc kis formátumú sima velinpapír s több jó toll állott készen.

Nem kis megnyugvásomra azonnal láttam, hogy nem sugalmazott cikk írásáról van szó; nem lesz egyéb dolgom, mint telhető ortho- és kalligraphiával leírni, amit diétáinak. Vájjon előre figyelmeztette-e b. Kemény vonakodásomra a cikk fogalmazásától, vagy pedig semmi esetben nem bízza volna másra a nagyfontosságú documentum megírását? Ezt vagy azon időkben sem tudtam meg positive, vagy elfelejtettem. De az alternatíva utóbbi részét hiszem, azt, hogy Deák senkire sem bízza volna a fogalmazást; maga akarta megírni. A dictálásra azért szemelhetett ki éppen engem, hogy a névtelenül megjelenendő cikk írójának kilétét ne tudják meg azonnal, mire célszerű volt a «Napló» éppen egy rendes munkatársának kezeirésével adni a nyomdába. Aztán a «Corpus Jurist-ban való megtalálni keresgélésekben valami segítségére lehet olyan, kinek történelmi tanulmányainál fogva van egy kis jártassága benne.

Deák, úgy tudtam, íratott azelőtt a «Napló» más munkatársaival is, s jelesen Királyi Pállal, hírlapi cikket; állam-

okmányok szerkesztésénél pedig Szalay, de legállandóbban Csengery volt segítségére. Miképpen mentek azon sok tekintetben másnemű munkálatai? nem tudom. Én csak azon egy — első és utolsó — alkalomról szólok, melyben én voltam szerencsés, bár igen csekély és alárendelt segítséggel lenni munkájában.

A húsvéti cikket Deák szórói-szóra maga dictálta nekem húsvét szombatján reggel 6 órától délután csaknem 3-ig, bár lassan és fontolva, de majd minden megszakadás nélkül. Két vagy három ízben történt, hogy az öreg úr kikeresett vagy kikerestetett a «Corpus Juris»-ban egy-egy passzust, de ezt is csak teljes bizonyosság kedvéért. Egyiknél megkérdezte tőlem, hogy egy (már elfeledtem micsoda) barbár szó, mely régi törvénykezésünkben előfordul, miképpen volna magyarul kifejezhető. Azt mondtam, nem tudom én magam sem. (Emlékeztem rá, hogy olvastam, de valódi értelmét nem tudtam, mert nem lévén rá szükségem tanulmányaimban, nem jártam végére. Ezért nem kockáztattam hozzávetéseket.) Megmaradt hát az alkalmasint leghelyesebb kifejezés, amit maga először mondott. Ez a szó meglehetősen mellékes dolog volt a cikk lényegére nézve, s az «öreg» mégis oly scrupulosus volt benne.

Egy másik nemű incidens az volt, hogy többízben kopogtattak a szoba ajtaján, mely közvetlenül a szálloda folyosójáról nyílt be. Az első kopogtatásnak megörültem, gondoltam, egy kis pihenés áll be. Mert rám nézve ez az új mesteriség nagyon fárasztó volt. Iskolás gyermekkorom óta sohasem írtam dictando, s én, aki gyakran írtam már egyhuzamban tíz-tizenkét órát, mikor magam fejtől írtam, most már pár órai írásra fáradtnak éreztem magamat. Azért kapva kaptam az első alkalmon, s halkan kérdeztem az «öreg»-től: «kinyissam?» Az öreg jó hangosan azt mondta: «nem kell!» s minden megszakítás nélkül folytatta a dictálást, melyből a kopogtató minden szót tisztán kivehetett a vékony ajtón keresztül. Többízben zörgettek, de egyszer sem nyitattott meg, sőt azt sem mondtuk: «nem szabad», annál kevésbbé hangzott ki csak egy vigasztaló szó. Pedig a kopogtatók egyike gr. Andrássy Gyula volt, kit különben az öreg úr nemcsak személyeért örömet bocsátott be máskor, hanem azon fontos s gyakran sürgős ügyekért is, melyekben fáradhatatlanul járt el, de legkivált azon momentuosus időben, mikor a cikk íratott. Ezúttal is sürgős dolga lehetett, mert annak ellenére, hogy kétségkívül tudomása volt a cikk készüléséről, s ha valaki, ő lehetett beavatva a cikk genesisének titkaiba, ha jól emlékszem, bizonyos idő múlva másod-

ízben is zörgetett, de ekkor is hiában. Az öreg — mint ebből látni — nagy fontosságot tulajdonított a cikkeknek; a világon semmi által nem akarta zavartatni magát a gondolatmenet filumának folytonosságában.

A dictálás lassan s megfontolva haladt; ha jól emlékszem, egyszer sem kellett a már leírtakat recapitulálva felolvasnom; csak mikor az egész készen volt. Annyira komponálva volt, mikor hozzáfogtam az Íráshoz. Csak két-három egyes szót kellett kihúzni s helyébe mást iktatni a megírás folyamában.

Az öreg a külsőségeken is igen minutiosus ember volt. Azt még elnézte, mily óriási pusztítást viszek véghez azon velinpapirban, mely bőven állott rendelkezésemre. Mert nemcsak hogy egy ívrét levélnek csupán egyik lapjára írtam, hanem a beírt lapnak is egész felét hagytam tisztán margónak, s jó nagy betűkkel, a szavakat távol egymástól, s a sorokat még távolabb. A cikkből oly papírhalmoz állott elő, hogy a fő-szedő, Marich, elborzadt tőle, mikor a kezébe nyomtam. Vettem észre mindjárt eleinte az öreg egy szemhunyorításából, hogy volna ezen papíremészítő jó szokásomra némi megjegyzése vagy adomája, de egy szót sem szólt. Hanem mikor valamit kihúztam, hogy egyebet írjak helyébe, arra tanított, hogy a javítást sohase írjam a kihúzás után, hanem, ha elfér, a kihúzás fölébe, mert különben a szedő egy sort könnyen átugrik.

Egyszer, a húsvéti cikk az én kezemírásával került a nyomdába, magam vállaltam el revisióját is, de, amint mindezekből látni, semmi érdemem nem volt benne, sok ezer más épp oly jól betöltötte volna a szerepet, mint én.

És mégis most fel akarom használni egy érdem szerzésére, ami abból áll, hogy egészen úgy adom elő a dolgot, amint emlékezetemben megmaradt, minden nagyítás vagy kicsinyítés nélkül.

Általános tapasztalat, hogy élő és elhunyt nagy férfiakal érintkezésben volt, különben derék emberek szeretnek úgy feltüntetni egy-egy találkozást, kivált ha az fontos momentumban történt, hogy a magok szerepe kissé nyerjen fontosságban, vagy az illető nagyság magaviselete nagyobb érdekesség kedvéért még nagyobbnak, szebbnek tűnjék fel, holott ily szépítésekkel gyakran torzítás jön ki.

Ez káros minden esetben a való tudása szempontjából; de éppen méltatlan volna a nagy halott emlékéhez, ki sohasem kívánt theatrális hatást tenni, s mindennekfelett az igazságot szerette.

Jelen sorok bármi csekély világot vetnek is az egyénre

és eseményekre, az az egy érdemök megvan, hogy igazat mondanak. Meg vagyok győződve, hogy ha a megboldogult életében láttak volna napvilágot, azt mondta volna rá: «Amit írtál, mind úgy volt,», legfeljebb azt tette volna hozzá: «De kifejejtettél valamit». Mert oly minutiosus emlékezőtehetsége volt, aminővel én — fájdalom — nem rendelkezem.

A húsvéti cikk szellemi előkészületeiről, miután b. Kemény Zsigmond nincs többé, úgy vélem, gr. Andrássyn és Csengeryn kívül az élők közt alig tudna más hiteles adatokat szolgáltatni. E részben nem emlékszem semmi olyanra, ami nincs nyilvánosan is tudva. Jele ez, hogy ha hallottam is valamit akkor a sugdosásokból, az oly jelentéktelen része volt az egésznek, hogy semmit sem tarthattam meg belőle. Különben akkor a magyar politika oly sugdosódó volt is, hogy a tűzhelyhez oly közel állók is, mint én, nem tudtak meg gyakran semmit. Nem is tolakodtam érte, annál kevésbé akartam kulcslyukon hallgatódzónak feltűnni, vagy netán mások indiscretiója miatt gyanússá tenni magamat.))

Maga a cikk a következő:

Még néhány szó a «Botschafter»-nek ápril 9-diki cikkére.

Azt mondja többek között a «Botschafter» ápril 9-diki számában, hogy a magyar történelmen egy elkülönző vágy vonul végig (Sonder-Zug), mely nemzedékről-nemzedékre száll, s ma éppoly elevenen él, mint száz évvel ezelőtt».

Ha ezen elkülönző vágy alatt a «B.» azt érti, hogy a magyar nemzet mindig hűen ragaszkodott saját alkotmányos önállásához, s mindig határozott ellenszenvvel viseltetett a hatalomnak, s még inkább a hatalom némely kezelőinek azon törekvései ellen, melyek Magyarország alkotmányának mellőzésére, sőt megsemmisítésére, s némileg az ország beolvasztására voltak irányozva, nincs okunk ellenmondani a «B» idézett sorainak; mert azon hű ragaszkodás s a beolvasztás elleni határozott ellenszenv csakugyan nemzedékről-nemzedékre szállt a magyarnál, s ma épp oly elevenen él, mint száz évvel ezelőtt, és ha a mindenható kegyelme tőlünk el nem fordul, élni fog még századok múlva is.

De ha a «B.» az idézett sorokban oly elkülönző

vágyat kíván érteni, mely a végelszakadási törekvést foglalja magában, akkor kénytelenek vagyunk néhány szóval válaszolni állítására.

Ha mutatkozott a magyar történelemben időnkint ilyen vágy, sőt valóságos törekvés, mi szülte azt, s mi emelte magasabb fokra? Maga felel e kérdésre a «B.», midőn elmondja, hogy Magyarország törvényei és alkotmánya gyakran megsértettek a hatalom, vagyis inkább annak kezelői által.

Valamely komoly megfontolás után kötött kapcsolatnak megszakasztására egy egész nemzetnél csak a legnagyobb fokra emelkedett közéletlenség szülehet vágyat és törekvést, s még az is csak akkor, ha a dolog jobbrafordultának minden reménye elenyészett. A múlt időkben nem egy osztrák államférfiú, tanácsa és befolyása által, mellyel a fejedelmre hatott, akarva vagy nem akarva elkövetett mindent, hogy a nemzetben ily vágy támadjon. Több szomorú korszakot lehetne idéznünk e részben a magyar történelemből, bizonyosságául annak, hogy az elégtelenségnek s a bizalom megrendítésének nem a magyar nemzet volt az oka. És midőn évek hosszú során keresztül a magyar alkotmány ellen intézett megtámadások egymást érték, midőn azoknak természetes következése, a fokonkint növekedő keserűség mármár tetőpontját érte, mi volt az, mi a bajt megorvosolta, a felizgatott kedélyeket megnyugtatta, s a megrendített bizalmat ismét helyreállította? Talán azon osztrák államférfiak változtatták meg nézeteiket s a tapasztaláson okulva, jobb tanácsot adtak a fejedelmeknek? Nem. Ez nem történt, vagy, legalább a történelem bizonyítása szerint, ritkán történt. Mindig a fejedelmek voltak azok, kik mélyebb belátással és szigorúbb lelkiismeretességgel a magyar alkotmány ellen intézett rendeleteket visszavették, a sértett törvényeket helyreállították, s a nemzet bizalmát és reményét ismét felélesztették.

Csak néhány példát hozunk fel a történelemből.

Alig volt szomorúbb korszak Magyarországra nézve, mint azon tizenegy év, mely az 1681-diki ország-

gyűlést megelőzte. Nem említve a vérontást, egyes személyek politikai és vallási üldöztetését, csak azt emeljük ki, hogy ezen idő alatt az ország alkotmánya hatályon kívül téve az ország idegen helytartónak kormányzatára bízott. Igaz, hogy ezt egy nagyobb terjedelmű összeesküvés előzte meg, melynek részesei megbűnhődtek életükkel és minden vagyonukkal. De nem hiányoztak államférfiak, kik azon egyesek tetteit alkalmul és ürügyül használták az egész nemzet ellen intézett szigorú és alkotmányellenes lépésekre. S midőn az ebből származott keserűség mindinkább növekedett, I. Leopold maga volt az, ki az alkotmány elleni rendeleteket megszüntette, s az 1681-diki országgyűlésen az ország rendével együtt ismét teljesen és sértetlenül visszaállította a magyar alkotmányt.

Nem is maradt el ezen igazságos lépésnek jótékony következése: az ismét helyreállott bizalom és ragaszkodás, melynek eredménye lőn hat év múlva, hogy a nemzet az 1687-diki országgyűlésen egész készséggel törvényt alkotott, mely a fejedelem kívánsága szerint megállapította a Habsburgi ház fiágának trónöröklési jogára nézve az elsőszülöttséget. Tette ezt a nemzet saját javáért is; de kétségtelen az, hogy ha a bizalom 1681-ben helyre nem állítatik, ily törvényt az ország önként nem alkotott volna.

A XVIII. század elején véres belháború folyt Magyarországon, mely belháborúnak oka, vagy legalább előmozdítója volt nagyrészen az osztrák államférfiaknak a magyar alkotmány ellen intézett újabb törekvése. A szathmári békekötés vetett véget ezen belháborúnak, azon békekötés, mely az ország alkotmányos szabadságát újabban ismét biztosította. És e békekötés után tizenkét esztendővel a magyar nemzet önkényt, szabad akaratból átruházta a trónöröklési jogot a Habsburgi ház nőágára. Mi valóságos jele annak, hogy a bizalom és ragaszkodás a nemzet és az uralkodóház között ismét helyreállott. Mert ha a szathmári béke nem úgy köttetik, ha az ország alkotmánya teljesen helyre nem állítatik, a meg nem

nyugtatott és bizalmát vesztett nemzet aligha hozzájárult volna a *sanctio pragmatica* megkötéséhez. És akkor mi történik 1741-ben? azt fejtegetni nem akarjuk.

1780 után II. József ismét félretette az ország alkotmányát, s némely osztrák államférfiak régi tervei szerint Magyarország beolvasztását vagy legalább alkotmányos önállóságának teljes megsemmisítését tűzte ki célul. De ő maga visszavonta élte végnapjaiban rendeleteit, s utódja, II. Leopold, az ország rendével egyetértve, nemcsak visszaállította ismét a magyar alkotmányt, hanem újabb célszerű törvényekkel meg is erősítette azt.

Következtek csakhamar a véres francia háborúk, melyek hosszabb ideig Ausztriára nézve szerencsétlen fordulatot vőnek. E háborúk bebizonyították, hogy a sértetlenül visszaállított alkotmányhoz hű magyar nemzet hű volt egyszersmind királyához is. Teljes készséggel, sőt lelkesedéssel felelt meg kötelességének a birodalom védelmében, s midőn a diadalmas ellenség hatalmas császára 1809-ben itt benn az országban állott győzedelmes seregével s a magyar nemzetet elszakadásra szólította fel proclamatióiban, kecsegtetve azt oly reményekkel, miknek teljesülése nagyon valószínűnek látszott, e proclamatiók nem ingatták meg a nemzet jogszerű ragaszkodását és bizalmát. Minden csábító ígéretek és kecsegtetések nyom nélkül maradtak.

1823-ban a magyar alkotmánynak egyik alaptörvénye lőn megtámadva tetteleg a hatalomnak parancsoló szava és fegyvere által. De pár évvel azután az igazságos fejedelem kinyilatkoztatta ünnepélyesen az 1825-diki országgyűlésen, hogy azon események, melyek az ő atyai szívének is kedvetlenek, jövőben ismételtetni nem fognak, s kimondotta az ország rendéinek hozzájárultával alkotott 3-dik törvénycikkben, miszerint «teljesen meg van győződve, hogy a fejedelem és ország boldogsága a törvények szoros megtartásán és épségben maradásán alapszik, s ha akár a királynak, akár az ország rendéinek jogaiból

valami elvonatik, a törvényeknek és az ország törvényes rendszerének összes szerkezete, melyet századok erősítettek meg, alá fog ásatni». Kimondotta továbbá, hogy «az ország alkotmányát, melyet koronázási esküjével is megerősített, minden időben védeni fogja és fenntartani. Ugyanazért az 1790—91. évi 10., 12. és 19-dik törvénycikkeket szorosán megtartandja és másokkal is megtartatja».

Tette pedig e nyilatkozatot ő felsége ama jeles államférfiúnak tanácsa folytán is, ki a birodalom ügyeit a legnehezebb körülmények között annyi bölcseséggel vezette, s ki Magyarországra vonatkozólag ezt mondotta a felséges uralkodónak:

«Ha Felséged Magyarországot könnyen és jól akarja kormányozni, kormányozza azt saját alkotmánya szerint.»

De nem akarjuk e fejtegetéseket tovább vinni. Csak azt ismétljük a történelem nyomán, hogy valamikor Magyarországbán súlyosabb megalégedetlenség mutatkozott, és ezen megalégedetlenség bizalmatlanságot s talán különválási vágyakat is ébresztett, azt majd mindig az osztrák államférfiaknak a magyar alkotmány mellőzésére intézett tanácsa és törekvései okozták, s mindig a fejedelmeknek lekiismeretes igazsága és mélyebb belátása orvosolta a bajt, állította helyre ismét a bizalmat és ragaszkodást.

A történelem tehát kimutatja időnkinti okait azon időnkint felmerült elkülönző vágynak (Sonder-Zug), mellyel minket a «Botschafter» vádol, s kimutatja egyszersmind azon egyetlen, de biztos módot, mellyel e vágy mindig meg lón szüntetve. Ha tehát igaz Cicerónak azon mondása: «*historia est testis temporum, magistra vitae*», tanulnunk kell a történelemből.

Mi a múlt idők eseményeiből azt tanultuk, hogy a legnehezebb körülmények között fejedelmeink igazsága, bölcsesége segített bajainkon, ők mentették meg alkotmányunkat másoknak támadásaitól. Ez azon hit, melynek élni kell bennünk. Miért akarja e hitet keblünkben kiszakasztani a «B.» annak mutogatásával, hogy akármennyit biztosítottuk mi alkotmányunkat

újabb, határozottabb törvényekkel, akármennyit biztosították azt fejedelmeink koronázási hitleveleikkel, törvényeink mégis mindig megsértettek, alkotmányunk mellőztettek?

Miért akar minden bizalmat, minden jobb reményeket előlni azon fenyegetéssel, hogy valamint azon hatalom, mely előbb az osztrák tartományokban abszolút uralkodott, meg nem tartotta a mi alkotmányunkat, úgy az alkotmányos osztrák népek sem lesznek több kíméléttel irántunk?

Az osztrák kormány, a lajtántúli lapok és egyes államférfiak gyakran emlegetik a békés kiegyenlítés szükségét, oly kiegyenlítést, mely mind a két fél megnyugtatóval eszközöltessék. Ily kiegyenlítésnek alapja csak a kölcsönös bizalom lehet, s azt hiszi-e a «B.», hogy ezt a kölcsönös bizalmat növeli annak emlegetése, miszerint alkotmányunkat eddig sem respectálta a hatalom, s ezután sem fogják azt kímélni még az alkotmányos osztrák népek sem?

Vagy ha maga sem hiszi a «B.», hogy mindez a bizalmat növelje, vajjon érdekében fekszik-e nehezíteni a kiegyenlítés lehetőségét; bizalmatlanság magvát szórni a Lajtán innen és túl levő népek és országok között; úgy állítani őket egymással szembe, mint ellenségeket, és pedig oly ellenségeket, kik egymás jogait kímélni nem hajlandók? Józan, becsületes, bölcs politikának tartja-e a «B.», tőlünk még azon reményt is elragadni, melyet a fejedelem személyébe helyezünk, s midőn ekkép igyekszik ő maga is elkülönző vágyakat ébreszteni a magyarban, szemrehányásképpen ugyanazon vággyal vádolni a nemzetet?

Gyakran hallottuk már azon tant ismételtetni, hogy midőn két szerződő fél között az egyik meg nem tartja a szerződés pontjait, a másik sem köteles azt megtartani. E tan a «Verwirkungstheoria», melyet mi a közjog terén mind elméletileg, mind gyakorlatilag helytelennek tartunk. De azon tan, melyet a «B.» hirdet, hogy midőn a kötött szerződést az egyik fél minduntalan megszegte s minden újabb és határozottabb biztosítások és Ígéretetek dacára újra és ismételve a

szerződés ellen cselekedett, a másik félnek se legyen többé joga a szerződés megtartását kívánni, hanem azt egyoldalúlag átalakítani, sőt részben megsemmisíteni legyen kénytelen — valóban új tan, és meglepőleg sajátságos.

Ha Rudolf alatt 1608 előtt, Leopold alatt 1681-ben, II. József alatt 1781-ben, Ferenc alatt 1825-ben e tant követték volna őseink, hol állana most a magyar alkotmány? De szerencsére több bizalommal voltak mégis fejedelmeik iránt, s e bizalom tartotta meg Magyarországot szabadságát.

Azt mondja a «B:», hogy azért lön minduntalan megszegve a magyar alkotmány, mert az összes birodalom érdekei lehetetlenné tették annak megtartását; meg fog az ezentúl is szegetni, hacsak azt a birodalmi alkotmányhoz nem alkalmazzuk és módosítjuk. Nem hozzuk mi kétségbe a birodalom szilárd fennállhatóságának fontosságát. Hiszen az 1861-diki országgyűlés felirata is kijelentette, hogy azt a magyar nemzet veszélyeztetni semmiképpen nem akarja. De véleményünk szerint a birodalom szilárd fennállhatóságát nem akkép kell biztosítani, hogy félrelökve minden ünnepélyes szerződéseket, törvényeket és jogokat, az ezek által biztosított magyar alkotmány egészen azon mintába öntessék, melybe a február 26-diki alkotmány öntetett, hanem mindenek felett szem előtt tartva a birodalom biztosságát, melyet a *sanctio pragmatica* is szem előtt tartott, arra kell törekedni, hogy mind a birodalom biztossága teljesen eléressék, mind a magyar alkotmány alaptörvényei a lehetőségig fenntartassanak, mind a lajtántúli országok alkotmányos szabadsága kifejtessék és teljesen biztossítsák.

Egyik cél tehát a birodalom szilárd fennállása, melyet nem kívánunk semmi más tekinteteknek alárendelni. Másik cél pedig fenntartása Magyarország alkotmányos fennállásának, jogainak, törvényeinek, melyeket a *sanctio pragmatica* is ünnepélyesen biztosit, s melyekből többet elvenni, mint amit a birodalom szilárd fennállhatóságának biztositása mulhatatlanul megkíván, sem jogos nem volna, sem célszerű

Párhuzamosan a magyar alkotmánnyal megfér a közös uralkodó alatt, a közös védelem mellett, a lajtántúli országok teljes alkotmányos szabadsága is. Nem állanak ezek ellentétben egymással; azt hisszük, hogy megállhatunk egymás mellett, a nélkül, hogy egymást absorbeálni akarnók.

Végre, még egyszer visszatekintve a történelemre, bátorkodunk egy kérdést intézni a «Botschafter»-hez.

Ha 1527-ben I. Ferdinándot a magyar nemzet meg nem választotta volna királyának, alakult volna-e az osztrák birodalom úgy és azon terjedelemben, mint az e választás után létrejött? Megállott volna-e az a birodalom 1740 után úgy, amint megállott? Bírt volna-e a francia háborúk alatt ellentállani azon hatalmas ellenségnek, mely Németország nagy részét elsöpötte?

Ha tehát alakulásához szükséges volt Magyarország, mely szabadon választotta királyának Ferdinándot, nem természetes-e, hogy ezen választás feltételeinek megtartása lényeges feltétele volt egyszersmind a birodalom tényleges alakulásának? I. Ferdinánd pedig szabadon választott Magyarország királyának, mint ezt ő maga is mondja az 1527: 2-dik törvénycikkben és azon levelében, melyet az 1527. évi június 29-dikén írt Magyarország rendéihez. Koronázása előtt biztosította az ország rendéit még 1526-ban november 30-dikán Bécsben kiadott levele által, hogy az ország lakosait jogaikban és szabadságaikban sértetlenül meg fogja tartani. Koronázásakor ünnepélyes esküvel erősítette meg ezen biztosítást; 1537-ben a 29-dik cikkben pedig újra hivatkozott e biztosításra.

Mindezek részint a birodalom első megalakulása előtt, részint annak megalakulásakor történtek. Lehet-e tehát azokat most ignorálni?

A birodalom második szilárdabb megalakulásának lehet a sanctio pragmaticát tekinteni, mely nélkül a birodalom III., illetőleg VI. Károly halála után valószínűleg szétment volna. Ezen újabb, szilárdabb alakulásnál is ki volt kötve határozott feltételképpen

Magyarország alkotmányának, törvényeinek sértetlen fenntartása.

Ha tehát a birodalom csak ezen feltétel mellett alakult és alakulhatott, ezt félrelökni nem volna jogos.

Valamint az 1861-diki országgyűlés, úgy mi is csak a sanctio pragmaticából indulhatunk ki. Meg van ott határozva az uralkodóház közössége, az elválaszthatatlan és feloszthatatlan birtoklás, s az ebből természetesen következő közös védelem. Megfelelt e feltételeknek Magyarország, teljesítette híven és szívesen közös védelmi kötelezettségét a legnehezebb időkben, s még akkor is késznek nyilatkozott e köteletség teljesítésére, midőn az országban magas fokra hágott az izgatottság, s a háború, mely ellen a közös védelem szükséges volt, sokak előtt nem vala népszerű.

Nem azért említjük ezeket, mintha dicsekedni akar-nánk, mert hiszen csak köteletségét teljesítette a nemzet; amit tett, önjaváért is tette, s éppen úgy véd-ték Magyarországot a lajtántúli országok seregei hosszú évek során keresztül. Csak azért szólunk ezekről, hogy a történelemben is bebizonyítsuk, miszerint alkotmányos önállásunk mellett sem veszített miattunk és általunk a birodalom biztossága. Mi nem akarjuk ezen alkotmányos önállást feláldozni csupán azért, mert a lajtántúli népek új alkotmányának egyes pont-jai máskép hangzanak; de készek leszünk minden-kor törvényszabta úton saját törvényeinket a birodalom szilárd fennállhatásának biztosságával összhangzásba hozni, s a lajtántúli országok szabadságá-nak és alkotmányos kifejlődésének útjában állani soha nem fogunk.

«Egy magyar báró — írta Toldy István Öt Év Története című munkájában — bemutatta a «Napló» e számát a császárnak, ki a cikket elolvassván, nem titkolható örömmel vette a hírt, hogy az Deák tollából eredt. Hasonló sensatiót keltett a cikk a nemzetben. Ez egy hírlapi cikk uralkodó és nép közt oly termékeny magját vetette el a bizodalomnak, mely többé ki nem volt írható. Hatása bizonyítá, hogy a lelkek már megérttek a kibékülésre.»

AZ OPPORTUNITÁS POLITIKÁJÁRÓL.

Az 1866. február 21-én a válaszfelirat részletes tárgyalásakor:

Deák Ferenc: Fölirati javaslatunk 31-dik szakaszában az 1848-diki törvények átvizsgálására vonatkozólag két eszme van kimondva. Egyik eszme az: hogy «vannak az 1848-diki törvények rendeletei között egyes pontok, melyeket mi magunk is óhajtunk célszerűbben átalakítani és határozottabban kifejtetni». A másik eszme pedig az: hogy «ha ő felsége kívánja a törvények bármi részben megváltoztatását, a kiegészített országgyűlés mindazon javaslatokat, melyeket erre vonatkozólag ő felsége felelős magyar minisztériuma előadand, tüstént tanácskozás alá veendi, s megállapodásait ő felsége elé fogja terjeszteni».

Ezen két eszme természetes következménye a magyar közjog azon elvének, mely szerint a kezdeményezési jog hazánkban mind a királyt, mind a nemzetet külön-külön megilleti.

A nemzet képviselői által, a minisztérium beavatkozása nélkül, maga gyakorolja e jogot; a király pedig nálunk is, mint más alkotmányos országokban, hol felelős minisztérium létezik, csak ezáltal gyakorolja kezdeményezési jogát.

Ezek szerint az 1848-diki törvények átvizsgálását kívánhatja ő felsége is kezdeményezési jogánál fogva, de a szükséges javaslatokat e részben csak felelős minisztériuma által tétetheti. Kívánhatja és megkezdheti azt, a nemzet kezdeményezési jogánál fogva, az ország gyűlése is, és javaslatokat készíthet a felelős minisztérium beavatkozása nélkül. Az említett törvények tehát így is, úgy is revisio alá kerülhetnek.

Sőt, mivel az ország, ha fölirati javaslatunk elfogadtatik, azonnal hozzákezd azon javaslat kidolgozásához, mely a közös viszonyoknak meghatározására s azok kezelési módjának megállapítására vonatkozik:

nem is mellőzheti azt, hogy az 1848-diki törvények ama részét, melyek a közös viszonyok iránti javaslatokkal kapcsolatban vannak, át ne vizsgálja, s egyiket a másikkal összhangzásba ne hozza.

Teszi ezt a nemzet saját kezdeményezési jogánál fogva. Lehet, hogy a végeredmény ugyanaz lesz, mint ha az átvizsgálást a felelős minisztérium hozta volna javaslatba. De lényegesnek tartom elvileg is a két kezdeményezési jog mikénti gyakorolhatására nézve azon különböztetést, melyet mi föliratunkban kimondotunk, s melyet a módosítvány teljesen mellőzött, csak-hogy a felelős minisztérium megemlítését föliratunkból kitörülhesse.

Kihagyja a módosítvány fölirati javaslatunk 32-dik szakaszából azon lényeges eszmét, hogy politikai életünk ingatagságát csak ő felsége szüntetheti meg alkotmányunk tetteleges visszaállításával (Helyes!) és ezt befejező megkoronáztatásával. E határozott fogalom helyett a módosítvány csak a remény teljesülésének föltevéséről szól; pedig ezen ingatagság megszűntetésére sem remény, sem föltevés nem elegendők, hanem valóságos tény szükséges: az alkotmány visszaállításának (Úgy van!) s az ezt befejező megkoronáztatásnak ténye. (Viharos tetszés.)

A módosítványt indítványozó képviselőtársunk nyíltan kimondotta előadásában, hogy ő mindezeket azért akarja kihagyni a fölirati javaslatból, mert ő nem pártolja a jogfolytonosságot, s a végkiegyenlítés iránti megállapodás előtt nem akarja sürgetni a felelős minisztériumnak és a köztörvényhatóságoknak alkotmány szerinti visszaállítását.

Magyarország közjogának egyik alapelve az, hogy törvényt alkotni, módosítani vagy eltörölni csak a király és nemzet egyetértésével lehet. Másik alapelve az: hogy a törvényhozó hatalomnak azon részét, mely a fejedelmet illeti, csak a koronázott magyar király gyakorolhatja. Harmadik alapelve az: hogy a király koronázás előtt köteles kiadni a koronázási hitlevelet, melyben ünnepélyesen ígéri, hogy az ország jogait, szabadságát s törvényeit szentül megtartja és mások-

kal is megtartatja. E három közjogi alapelv ellenében miként nyughatnánk meg abban, hogy alkotmányunk, melyet állami alapszerződés szentesített, törvények és királyi hitlevelek ünnepélyesen biztosítottak, s melyet soha csak egy óráig sem volt jogos megszüntetni, hadd szüneteljen tovább mindaddig, míg annak lényeges részét át nem alakítjuk. (Igaz!)

Ha vissza nem állítatik az alkotmány: minek alapján adja ki a király a koronázási oklevelet? Az új megállapodások még nem lesznek törvények, mert azokat csak koronázás után lehet szentesíteni; a régi törvények pedig fel vannak függesztve és tetteleg nem élnek. Minő jogokat biztosít hát az inaugurale diploma a nemzetnek? Azokat-e, amelyek föl lettek függesztve és vissza nem állítva? vagy azokat, melyek koronázás után adatnak? (Úgy van!)

Valóban visszás helyzet ez, melyből kimenekülni csak a törvények rendeleteinek teljesítése által lehet; s meg vagyok győződve, hogy a kimenekülés halogatója a bajt nem enyhíteni, sőt növelni fogja.

Nem fogom fel azoknak nézetét, kik azt mondják, hogy mivel a jogfolytonosság el van ismerve, nyugodjunk meg ebben s ne kívánjunk többet. A jog, mely nem érvényesíthető, aligha többet ér az üres szónál, (Úgy van!) s nem hiszem, hogy sok ember találkozék, aki beérje azzal, hogy valamely tényleges jogát elismerték, de tetteleg azzal élni nem engedik. (Helyes!) Akit elzártak, nem sokat nyer vele, hogy a szabadsághoz való jogát elismerik, de szabadon nem eresztik. (Helyes! Derűlség.) Akit vagyonától megfosztottak, aligha meg fog nyugodni, ha jogát azon vagyonhoz elismerik, de tulajdonát vissza nem adják. (Úgy van!)

A jognak elismerése által csak az ok vagy ürügy van elhárítva, melynél fogva a tetteleges életbeléptetés meggátoltatott; de nincs megszüntetve a joggal viszonyos kötelezettség, mely az elismerés után még erősebb. (Helyes!)

Azt fogja talán valaki mondani: hogy mindezek csak magánviszonyokra vonatkozó észrevételek, me-

lyek az állami viszonyoktól különböznek. Igenis, különböznek, amennyiben egy egész nemzet szabadságáról, törvényes jogairól van itt szó.

Azt is mondhatja talán valaki, hogy a tetteges jogfolytonosságnak megtagadása nem tagadása a jognak; de, bocsánat, a jogfolytonosság megtagadása nem egyéb, mint a jognak folytonos tagadása. (Helyes! Igaz!)

Egyébiránt az általunk követelt jogfolytonosság nem elv, hanem azon kétségtelen elveknek, melyeket ő felsége is elismert, legszorosabb logikai következménye. (Úgy van!) Alkotmányos elv az: hogy a törvényhozás rendes útján alkotott törvényeket csak a törvényhozás rendes útján lehet ismét megváltoztatni. (Helyes!) Alkotmányos elv az: hogy a törvények megtartandók, míg azokat a törvényhozás meg nem változtatja. Mivel pedig Magyarország törvényei a törvényhozás rendes útján lettek alkotva, s azokat az alkotmányos törvényhozó hatalom eddig meg nem változtatta: egyszerű, világos és szoros következtetés az, hogy meg kell azokat tartani. (Úgy van!) És ez a tetteges jogfolytonosság. (Élénk helyeslés.)

De nem ereszkedem mindezen, részint itt megemlített, részint talán még előhozható okoskodások bővebb részletezésébe, hanem átmegek arra, hogy maga ő felsége a trónbeszédben nem ily játékszerű okoskodásokat hozott fel a jogfolytonosság ellen, hanem egy nagyfontosságút, egy igen súlyosat. Megjegyezte már Komárom városa érdemes képviselője, hogy ő felsége nem mondja, hogy elvben elismeri a jogfolytonosságot. Hiszem, hogy azok, akik a trónbeszéd készítésére befolytak, nem szorultak sophismára, hanem használták a legnagyobb, a legsúlyosabb argumentumot: a lehetetlenséget.

Ezen szó, uraim, lehetetlenség, igen nagy szó, kivált mikor egy nemzet egész alkotmányos létének ellenében állítatik fel. Ami valóban lehetetlen, azt létrehozni sem ész, sem erő nem képes. A lehetetlenség oly hatalom halandó életünkben, mint a hitregéknek fátuma, melyet még ama pogány istenek sem

valának képesek megtörni. De a közéletben gyakran lehetetlennek látszik az is, ami felette nehéz; gyakran lehetővé válik, amit lehetetlennek mondtak. A lehetetlenség előtt hátrálni lennének kénytelenek. Főirati javaslatunkban is kimondottuk, hogy mi politikai lehetetlenséget nem kívánunk. (Úgy van!) De ha az, mi röviden lehetetlenségnek mondatik, csak súlyos nehézségekből áll: oly nagyfontosságú közérdek miatt, minő a nemzet alkotmányos élete, készek vagyunk mindent megtenni, ami hatalmunkban és szabadságunkban áll, e nehézségek elhárítására.

Elismertük mi főirati javaslatunkban a helyzet nehézségeit. Kimondottuk, hogy nem szándékunk a birodalom biztosságát veszélyeztetni, vagy fejedelmünk törvényes jogait csorbítani. Kimondottuk, hogy méltányolni fogjuk mindig a társországok jogos igényeit. Nem hoztuk kétségbe, hogy az átmenet bonyaldalmakkal jár, melyeknek tisztábahozatala nagy óvatosságot fog kívánni; s készeknek nyilatkoztunk elnézésre is a felelősség elvének szigorú alkalmazása helyett. Tettük mindezt, hogy alkotmányunk helyreállítását elérhessük; tettük azon őszinte szándékkal, hogy a kiegyenlítést előmozdítsuk. (Helyeslés.) És íme, gúnyra találtunk (Úgy van!) azoknál, kik oly gyakran opportunitást emlegetnek; nevetségessé akarták tenni azon felelősséget, melynek irányában szigorúság helyett méltányos elnézést ígértünk, csakhogy könnyítsük az átmenetet, s ennek folytán a kiegyenlítést, íme, t. ház, most akartunk a jog szigorától eltérni opportunitási tekintetből — és kik vetik ezt szemünkre? Nem azok, kik a jogot veszik kizárólagosan tekintetbe, hanem azok, kik a jog mellett, sőt talán a felett az opportunitást emlegetik leginkább. (Úgy van!)

A nemzet bizalommal járul ő felségéhez, mert bizalomra lett fölszólítva. A nemzet aggódik s bizalommal mondja fejedelméhez: Uram, legszentebb közjogi elvünk van veszélyben, a jogfolytonosság elve, mely nélkül nincs alkotmányunk; mentsd meg az elvet, ismerd el tettel a jogfolytonosságot, állítsd

vissza az alkotmányt. Erre ő felsége csak megelőzőleg szólott, és saját polgártársaink, saját képviselőtársaink máris azt mondják: Nem lehet ezt kérni; e kérést ki kell hagyni, mert ha bevesszük, kockáztatjuk a sikert, mert a visszaállítás lehetetlen.

Vájjon, kérdem, ki mutat több bizalmat a fejedelemhez? Az-e, ki azt mondja: Uram nyugtass meg; mi politikai lehetetlenséget nem kívánunk; teljesítsd a nemzet kérelmét. A bizalom ezen szavának ki akarja útját állani? Azok, kik opportunitást emlegetnek, (Helyeslés) azok, kik előre kimondják az Ítéletet, a lehetetlenség Ítéletét, csak azért, mert a fejedelem kimondta; de a fejedelem egész általánosságban szólott, nem mondta, hogy semmit sem lehet visszaállítani az alkotmányból, nem mondta, hogy semmi részét az alkotmánynak tetteleg el nem ismerheti, mind ezt ő nem mondta, hanem kimondják azok, kik a trónbeszédre hivatkoznak opportunitásból. (Helyes! Úgy van!)

Nem lehet, uraim, hogy az annyiszor emlegetett opportunitásra nézve ki ne mondjam nézeteimet; hisz úgy látszik, hogy minden mozgalmak, nehezebb komolyabb időknek megvannak jelszavai, s úgy látszik, hogy ezen országgyűlés jelszava az opportunitás.

Uraim, az opportunitás igen fontos érv ott, hol törvényalkotásáról van szó, legfőbb tekintet akkor, midőn új törvényt kell alkotni: mert akkor nem szükséges kérdésbe venni, törvényes-e ezen törvény, mert amint a törvényhozás rendes útján megalkottatik, azonnal törvényes, mert törvény; (Helyeslés) ott azt kell tekintetbe venni, vájjon opportun-e az alkotandó törvény vagy nem? megfelel-e a nemzet kívánalmának, az állam szükségének, előbbre viszi-e a nemzet felvirágzását? egy szóval: alkalmas-e arra, hogy a nemzet politikai életét támogassa és továbbra kifejtsse? De midőn már meghozott törvény meg- vagy meg nem tartásáról van szó, az opportunitással igen, de igen nagyon kényesen kell bánni. (Helyeslés.)

Azt tapasztaltam, hogy sokan az opportunitás szót akkor használják a már meghozott törvények meg

nem tartására nézve, amikor a törvény nem szól mellettök; tehát ellentétbe teszik a positiv fennálló alkotmánnyal. (Helyeslés.)

Íme, a világ egyik legelső szabad népe, a hajdani Róma, állami virágzásának korszakában felállította a dictaturát mint elvet. Ez nem volt egyéb, mint az opportunitás eszköze, midőn az állami, a polgári szabadságot meg kellett menteni. A törvény felfüggesztett és dictator kezébe adatott. De kérem, uraim, ez csak hat hónapra történhetett, továbbra nem. Oly opportunitás, mely 17 évig tart s melynél még azután is azt tanácsolják nekünk, hogy tartsuk meg és fogadjuk el továbbra is, (Zajos helyeslés és taps) az ily opportunitás célszerű nem lehet, mert hogy az opportunitás célszerű legyen, szükséges, hogy tovább ne tartson, mint ameddig a cél: az ország, az állam megmentése multhatatlanul megkívánja; (Éljenezés) szükséges, hogy az a jogokat el ne törülje, hanem hogy célja megszűntével azonnal ismét életbelépjenek a jogok. Oly opportunitás, mely mindezekre nem vigyáz, éppen nem opportunitás, hanem saját nevével nevezve — absolutismus. (Úgy van!)

Az opportunitást szemben a törvénnyel igen nehéz megvédeni. A «quid juris» látszik a törvény szövegéből, mutatja azt a gyakorlat, s érti rendesen minden ember — kivált közdolgokban. A «quid consilii» rendesen a politika mezején tapogatózás. Nagyon gyakran igen nehéz megítélni, hogy mi a valóságos «quid consilii»; igen nehéz azért, mert annak minden tényezőjét, kivált korunkban, igen nehéz ismerni.

Példát hozok fel:

1847-ben összejött a pozsonyi országgyűlés; tanácskozott Magyarország közügyeiről — éppen nem magának a constitutióknak alapelveiről, hanem tanácskozott az administratio kérdéséről. Alakultak pártok, különfélék voltak a nézetek; a legelőbbre látó politikus is Magyarországon legfeljebb csak azon kombinált volna, vajjon egyiknek lesz-e többsége, vagy a másoknak, és ha így vagy úgy dől el a dolog, mennyi kárt, mennyi hasznot tesz a közigazgatásnak. (Derült-

ség.) Azonban száz mértföldnyire megtiltanak egy lakomát; Franciaország fegyvert fog, forradalom lesz — és két hónap múlva az egész magyar alkotmány át vari alakítva másként, még pedig úgy, ahogy előbb el sem kezdek, róla még nem is álmodtak. Tehát az opportunitást oly körülmények idézték elő, melyek az ember előtt tudva nem lehettek.

És hogy mennyire téved az opportunitási politika, arra ismét példákat hozok fel. Szomorú események voltak az 1848-dikiak. A harc bevégeztetett. A nyugalom helyreállt. Nem volt, ki ő felsége fegyveres erejének ellen tudott, vagy ellen mert volna állani. Az a kérdés forgott fenn, mi történjék? A jog Magyarország irányában azt parancsolta volna, állíttassák helyre a magyar alkotmány, és ha valamelyik része hiányos vagy ő felségének nem tetszik, mert más kifogás van ellene, változtassák meg. Előállottak az opportunitás emberei, és azt mondták: «Nem uram! Igaz, hogy jogilag úgy kellene történnie, de a «quid consilii» parancsolja, hogy alakíts ezen birodalomból egy nagy központosított egységes birodalmat».

ő felsége hallgatott az opportunitás politikusaira. Tíz esztendeig folyt ezen opportunitási politika; minő sikerrel — azt tudjuk. Számos államadósság és seregeink vitézsége dacára is egy provincia elvesztése lett az ára. Hiszi-e valaki, hogy azon urak eltalálták az opportunitási politikát? Hiszi-e valaki, hogy az jobb volt, hasznosabb volt mind ő felségére, mint a birodalomra nézve, mint lett volna a jog politikája? ő felsége maga is belátta, sőt mondhatni, érezte, hogy ezen politika, melyet az opportunitás akkori emberei tanácsoltak, nem vezethet célhoz. Elmondta, hogy ő más útra akar térni, hogy nem akar absolut módon uralkodni, hanem ad constitutiót. Előállottak ismét az opportunitás emberei, nem azok, de mások, (Derütség) de mindenesetre az opportunitás emberei: «Uram, a jog azt kívánja, hogy az 1848-diki törvényeket állítsd helyre és azon állapotot, melyet azon törvények megállapítottak; azonban ez nem lesz opportunus; tegyünk másként; visszamehetünk talán a

régire; eltörülhetnek egy részét az 1848-diki törvényeknek».

Arra csinálták az októberi diplomát, mely az opportunitás munkája, s némely országoknak talán hasznos is lehetett, de Magyarországra nézve nem volt áldásos.

Ez volt második lépése az opportunitásnak.

Ő felsége látta, hogy az októberi diploma nem elégíti ki népeit. Előállott az opportunitás egy harmadik embere és megcsinálta a februáriusi pátenst. Azt mondta: «Szépen, csendesen elérjük mindazt, mit milliókkal és nem tudom mennyi fegyveres katonával nem tudtunk elérni, a szabadság paizsa, vagyis inkább a szabadság álarca alatt». (Zajos helyeslés.)

A következőmény megmutatta, hogy az opportunitás ezen embere is hibázott.

Ő felsége felfüggesztette az opportunitási politika ezen Szüleményét is. És most hazánkhoz és általában népeihez fordul. Ne csodálkozzanak az opportunitás emberei, ha ennyi csalódásaink után egy kissé óvatosak vagyunk minden tartózkodás nélkül rálépni azon politika ösvényére, melyet ők tanácsolnak. Meg tudunk mi alkudni a körülményekkel, és azt hiszem, meg is fogunk alkudni mindenkor, midőn az ország közjava, azt kívánja, és úgy történhetik meg, hogy alkotmányunk felforgatását ne vonja maga után. (Zajos helyeslés.)

Előhozzák például őseinket. Áldás hamvaikra, ők megtartották a hazát. De talán még több része volt hazánk megtartásában annak, hogy a törvényhez ragaszkodtak, mint annak, hogy az opportunitás politikáját üzték. Higyjék el, uraim, ha nagyon könnyen állottak volna az opportunitás politikájára, lehet, hogy az ország most gazdagabb volna, de magyar bizonnal nem volna. (Zajos helyeslés és taps.)

Hivatkoznak különösen Magyarország nagy, I. Leopold királyára és az arany bulla ismert záradékára. Engedjék meg, hogy én is ebből az esetből, melyet ők említettek, vonjak párhuzamot a mostani viszonyokra.

Az arany bulla záradékában, mint tudja a tisztelt ház, az foglaltatott, hogy a törvények és szabadság ellen kiadott rendeletek ellenében ellenállást fejthessen ki minden egyes főúr vagy nemes, vagyis röviden: az ellenállási szabadság.

Ezen szabadságot használták is ősünk több-kevesebb szerencsével nem egy alkalommal; de bizony a tapasztalás azt mutatta, hogy valami nagyon üdvös ezen szabadság használata nem volt az országra nézve.

I. Leopold alatt bekövetkezett az a katasztrófa, melyben Magyarország alkotmányos jogai és alkotmányos szabadsága eltöröltettek vagy legalább felfüggesztettek annyira, hogy a német rend harcias nagymesterét, Ampringen Jánost nevezte ki ő felsége, az akkori uralkodó, Magyarország kormányzójává. Súlyosan szenvedett a nemzet, súlyosan annál inkább, mivel azt még vérpadok és üldözések is kísérték. Sikerült végre ő felségét fölvilágosítani a magyar államférfiaknak, kik között igen nagyon főhelyet foglalt el — áldás emlékére — Széchenyi Pál, a kalocsai érsek, ő felsége végre meggyőződött, hogy azért, mert egy összeesküvés okot adott a felfüggesztésre, melynek folytán az összeesküvés tagjai bűnhődtek, az egész nemzet alkotmányát felfüggeszteni nem lehet; visszaállította az alkotmányt minden kivétel, minden föltétel nélkül — pedig volt az alkotmánynak akkor egy pontja, a szabad ellenállás joga, mely semmi monarchiában, semmi alkotmányban, semmi jól rendezett államban meg nem állhat. (Helyeslés.)

Mondta-e azt Leopold, hogy: Visszaadom alkotmánytokat, de ezen pontot törüljétek előbb ki? pedig ha ezt mondta volna is, nem igazolná-e a história, legalább a dolog lényegére és érdemére nézve? De ő nem mondta; hanem visszaállította az alkotmányt föltétel nélkül, teljes erejében, és csak hat esztendő múlva töröltetett el azon záradék, a nemzet és a fejedelem szabad akaratából.

Meghúzzam-e, uraim, a párhuzamot most magam, vagy azt mondjam-e, hogy húzza azt meg mindenki a maga belátása szerint? Hosszas nem akarok e rész-

ben lenni. (Felkiáltások: Halljuk!) Önökre bízom megítélni, hogy miképp áll most ehhez képest a dolog? Ha úgy áll-e, mint azok, kik folyton az opportunitás politikáját emlegetik, állani gondolják? Én azt hiszem, hogy az opportunitás politikájának az az ereje, mely neki tulajdonítatik, nem oly túlságos, hanem mindenestre olyan, hogy mi azt most követhetni nem fogjuk. Más részről pedig azt hiszem, hogy ezen egész országgyűlés folyamában lesz elégséges alkalmunk bebizonyítani, hogy az opportunitás politikáját is tudjuk követni, ahol lehet, ahol kell és szabad. (Zajos helyeslés.)

Nem szólok, t. ház, hosszasan a felelős minisztériumról, mint elvről, nem szólok arról, mint oly postulatumról, mely nélkül a kiegyezkedést létesíthetni igen kevés ember hiszi e házban, örömmel jegyzem meg, hogy még azon férfiak is, kik más tekintetben, az opportunitás szempontjából inkább, mint jogi szempontból, tőlünk eltérnek, a felelős minisztériumot, mint alapját a magyar közjognak, jövőre éppoly melegen pártolják, mint mi, és talán nem hibázom, ha azt mondom, hogy e részben e házban szakadás, véleménykülönbség nincs. (Helyeslés.)

Megjegyezte t. barátom, Somogy megye kaposkerületi követe, Somssich Pál, hogy még a felelős minisztérium, a parlamenti kormány sem azon institutio, mely mindenre nézve teljes biztosítékot nyújtana és tökéletes volna; de azt mondta mégis, hogy a létezők közt az nyújt legtöbb biztosítékot s hogy azért szükségesnek tartja. Tökéletesen osztozom nézetében. Csak még egyet teszek hozzá: hogy a felelős minisztérium nemcsak a létezők közt legjobb biztosítéka a népek szabadságának, hanem egyszersmind villámhárítója a forradalomnak. Azt mondják talán, hogy hiszen voltak forradalmak ott is, hol felelős minisztériumok léteztek. Igenis, de csak akkor, mikor azon felelős miniszterek megfeleltek állásukról, mikor túlmentek a határon, mikor dacoltak a törvénnyel és a nemzet akaratával, szóval, mikor csak névleg voltak felelősek. (Helyeslés.) Hiszen a villám-

hárító is, ha megrozsdásodik, nem hárítja el a villámot. Az ügyes gazda kidobja a rozsdás villámhárítót, tesz helyébe újat; de nem fogja mondani, hogy a villámhárító alkalmatlan és helytelen. (Felkiáltások: Nagyon helyes! Éljen!)

Ami azt illeti, hogy most állíttassék-e helyre a minisztérium, minél előbb? amit mi kérünk: erre nézve szólottak már sokan, szólni fognak még többen, nem ereszkedem bővebben ki, csak azt mondom, hogy ha lett volna kétségem, Bartal György barátom előadása eloszlatta volna azt arra nézve, hogy már most volna szükséges és a kiegyenlítést nagyon előmozdítaná, ha volna felelős minisztérium. Miért? ő előadásában igen sok fontos dolgot mondott, sok igazat is, sok olyant is, ami a tractatusok alapja lehetne; csak az a kár, hogy ezen szavak nem felelős miniszter szájából jöttek. (Derütség.) Azt mondják, hogy tractatus útján kell a dolgot ő felségével rendbe hozni. Igenis, de ezen tractatust könnyítené és előmozdítaná egy felelős minisztérium, ha az, ő felsége akarátat tudva, lépne közénk. Kérdem önöket, ezen sok vitakozásnak nem maradt volna-e el fele, ha előre értesítve, a felelős miniszter fölvilágosított volna arról, hogy mi tulajdonképpen erre vagy arra nézve ő felségének akarata? (Igaz!) Kérdem önöket, nem maradt volna-e el éppen a vitáknak keserű fele? Hogy célt érjünk, bizalom kell. Bizalom felfelé, bizalom egymáshoz, íme, uraim, mi a jogfolytonosságot fejtegettük a fölirati javaslatban; nem tettünk oly pontot bele, mely megkötné a tanácskozások további folytatását; nem szólottunk a kiegyenlítésről oly modorban, hogy azt akárki a legrosszabb akarattal a kiegyenlítést megakadályozó lépésnek nézte volna. Látuk, éreztük és tudjuk, hogy számosak a nehézségek; tudjuk, hogy sokat azon 17 évi közbejött események miatt nem lehet oly simán elintézni, mint rendes állapotban lehetne; és mi számot vetettünk magunkkal. Nem kis erőlködésünkbe került minmagunkban küzdeni s kimondani e szót: elállunk inkább a törvény szigorától, elnézéssel leszünk a felelős minisz-

terium iránt, csak a kiegyenlítés lehető legyen, csak alkotmányunk visszaállíttassék. (Helyes!) Ezen javaslatunk csak úgy lehet gyakorlatilag jótékony, ha jóakarát környezi minden részről, ha minden kebelben azon szempontból talál visszhangra, amelyből téve van, ha minden ember igyekszik a hiányt, nehézséget pótolni, s előmozdítani a jó célt és ha ő felsége, akit meg is kértünk, hatalmával támogatja ezt. Most először tértünk le a törvény szigorú útjáról, letértünk a közügy tekintetében, a kiegyenlítés érdekében, letértünk, hogy alkotmányunk helyreállítását eszközöljük — és íme, kik vetik ezt szemünkre? Talán azon rész, amely nem akarta, nem tartotta tanácsosnak bármiben s bármiért a szoros törvényességtől elállani? Nem, uraim, az a rész, amely a törvény helyett opportunitást emleget. (Hosszas éljenzés és taps.) Kérem, uraim, kik tanúsítanak ő felsége iránt nagyobb bizalmat? Mi-e, kik hozzá fordulunk, kérve, hogy állítsa vissza alkotmányunkat, megmondva, hogy lehetetlen nem kérünk, tőle várva, hogy a törvénynek életet adjon? vagy azok, kik ennek szívesen útját állják? Senkinek szándékát gyanúsítani nem fogom, meg vagyok győződve, hogy ugyanazon jó szándékkal viselkednek ők is, mint mi. Útjaink különbözők. Az övék, meglehetősen rövidebb, de sokkal költségesebb; a mienk talán hosszabb, de nem áldoz fel semmit. (Helyeslés.) Azt mondják némelyek, hogy visszaállítása a felelős minisztériumnak, visszaállítása a megyéknek rendkívüli bonyodalmakkal járna. Nem tagadom; hanem azt kérdezem, hogy a legnagyobb nehézségek elegendők-e arra, hogy egy nemzet alkotmányának visszaállítását gátolják? vagy legalább elegendők-e arra, hogy a nemzet visszajedjen a nehézségektől és ne sürgesse a visszaállítást? Azt mondják, hogy az 1861-diki megyék alakítása hibás volt. Miért volt hibás? Annak is talán az 1848-diki törvények voltak az okai? (Derűltség.) Hibás volt azért, mert visszaállították a megyéket, de felelős minisztérium nélkül, meghagyták a megyékben a kétféle közigazgatási hatalmat, egymástól független, külön álló tisztviselőket. Tehát azok,

kik most azt mondják, hogy hibás volt az 1861-diki megyék alakítása, nem azt következtetik belőle, hogy próbáljuk meg visszaállítani a megyéket, elkerülve a hibákat, melyek a bajt okozták, hanem egyszerűen azt mondják: tehát ne állítsuk vissza. (Eljenzés.) Nagyon örülnénk, ha valósulna, hogy ő felsége elhagyta a provisoriumot. ígérte igenis ő felsége, hogy elhagyja a provisoriumot és a törvényhozás terén el is hagyta, de, ha csak tegnap nem érkezett a rendelet, a végrehajtás terén ma sem hagyta el. (Úgy van! Derűtség.) Azt monda egyik képviselőtársunk, hogy ő felsége három provisoriumon ment keresztül 1848 óta és megunta azokat; bizonyossá teszem önöket, hogy mi is nagyon eluntuk. (Úgy van! Derűtség.) A különbség csak az, hogy a provisoriumot nem mi kívántuk; mi csak túrtuk. Egyébiránt miért kellett ő felségének annyi provisoriumon keresztül menni? Azért, mert a quid consilii hibás felfogását követte és nem lépett az alkotmányosság ösvényére. (Helyes!)

Most arra térek, mit indemnity bilinek keresztelnek. Uraim, oly nevet adnak javaslatunknak, amely a fölrati javaslatban elő nem fordul; összehasonlítják az európai közjoggal, kimutatják annak céltalanságát, s nemcsak nem támogatják a kebel jóakarátával, hanem gúnynak, nevetségnek teszik ki, s elferdítik a fölrati javaslat szavait. De mindez ne tartson vissza bennünket: forduljunk ő felségéhez; ő felsége nem fog kinevetni bennünket, hanem megteendi, amit lehet \ lehetlent pedig mi nem kívánunk. (Helyeslés. Úgy van! Igaz!)

De hosszabbra nyúlt beszédem, mint szándékom vala. (Halljuk! Halljuk!)

Áttérek ismét a módosítványra, különösen annak e három szavára: «birodalmának hatalmi állása». E három szó és az eszme, mely azokban foglaltatik, legalább így kifejezve, nem fordul elő a fölrati javaslatban; s én, ki szerencsés valék a bizottság ülésében a fölrati javaslatot indítványozni, kötelességemnek ismerem számot adni a nemzet képviselői és a nemzet előtt: hogy e szavakat, ámbár azokat a legmagasabb

trónbeszéd említi, miért nem vettük fel a fölirati javaslatba.

Kiindulás pontunk a *sanctio pragmatica*, melyet nemcsak a nemzet, hanem ő felsége is különösen elismert jogalapnak tekint. E kiindulási pontot szem előtt kell tartanunk, midőn oly tárgyakról szólunk, melyek a *sanctio pragmatica*ból származnak. Ki van abban világosan és határozottan fejezve az elválhatatlan és eloszthatatlan birtoklás, s annak következtében a közös és kölcsönös védelem elve, de a hatalmi állás nem említetik.

Tudom én azt, hogy a védelemhez hatalom kell, és pedig annál nagyobb hatalom, minél nagyobb a megvédendő tér, s minél hatalmasabbak azon szomszédok, kik ellen a védelem egyszer vagy másszor szükséges lehet. De inkább akarta mégis a *pragmatica sancti*óban kifejezett közös védelem és az ebből származó közös biztosság eszméjét venni fel a föliratba, mint oly kifejezést használni, mely sem a *pragmatica sancti*óban, sem törvényeinkben, sem országgyűlési iratainkban sehol elő nem fordul. (Úgy van! Igaz!)

De úgy hiszem, nincs is e szavakra szükség a föliratban, s azoknak kihagyása sem viszonyos kötelezettségeinkre, sem a birodalom állására legkisebb befolyással sincs. A közös és kölcsönös védelem kötelezettsége, melyet egymás irányában elvállaltunk, nincsen számhoz kötve, hanem mindkét részről a szövetség népek egész erejére kiterjed. E védelmi szövetség alapította meg a birodalmat, megvédte azt a legsúlyosabb veszélyek között, s növelte erejét és hatalmát. E védelmi szövetség, mely sohasem szólott hatalmi állásról, tette lehetővé, hogy Ausztria nagyhatalom lett; e szövetség, melyet őseink kötöttek, közös védelmi és önvédelmi volt, tehát inkább békére, mint harcra számítva; s mint a tények mutatják, még sem következett az, hogy Ausztria nagyhatalmi állása, noha benne nem volt a *pragmatica sancti*óban, megcsonkított, sőt azáltal igen növekedett.

III. Napoleon, midőn trónra lépett, Európa színe előtt ünnepélyesen kijelentette, hogy a «császárság a béke». E kijelentés a béke politikájának kijelentése volt; de abból senki sem következette, hogy Franciaország és annak császára le akar mondani nagyhatalmi állásáról, mert a béke politikáját hirdeti.

Az tehát, hogy mi e föliratban, úgy, mint őseink a *pragmatica sancti*óban, nem hatalmi állást emlegetünk, hanem a birodalom biztosságát, s a közös és kölcsönös védelmet hozzuk fel, nem zárja ki, sőt inkább magában foglalja azon eszmét, hogy ha e közös biztosságot bárhonnan legkisebb veszély fenyegetné, az alkotmányos Magyarország sohasem fog hátramaradni törvényszabta legszentebb kötelességének teljesítésében, s a birodalom többi részeivel együtt erejének végső megfeszítéséig fogja védeni hazáját, királyát és fejedelmének birodalmát.

Helyesen jegyezték meg némely képviselőtársaink, hogy nem lehet a nagyhatalmi állást decretálni; szavak erre nem elegendők, hanem más lényeges tényezők szükségesek. Spanyolország és az ozmán birodalom erejöknek teljében nagyhatalmak valának egykor, de most már nem azok, s nincs a világ összes szótáraiban olyan szó, mely nekik a nagyhatalmi állást visszaszerezné. Poroszország nem volt nagyhatalom, s azzá lett szó nélkül, de tetteleg, azon tényezők közreműködése által, melyek fokról-fokra növelek erejét és hatalmát. Egyike ezeknek bizonyosan azon egyetértés, mely a múlt időkben a porosz nemzet és annak eszélyes, bölcs kormánya közt az évek hosszú során át fennállott. Azon viszály, mely ott utóbbi időkben a kormány és nép közt felmerült, minő hatással lesz jövőre az ország nagyhatalmi állására? attól függ, mily hosszú időre fog terjedni és minő mérvet vesz. Én azt hiszem, hogy azért, ha mi egy pár szóval többet vagy kevesebbet teszünk a fölirati javaslatba, a birodalom nagyhatalmi állása megvan és meglesz, ha bele nem tesszük is; ha pedig beletesszük s ama tényezők közbe nem jönnek, nem fogjuk azzal megtartani a birodalom nagyhatalmi állását. A népek

ragaszkodása az, ami ezt tetteleg megszilárdítja; és ha egybeolvasztási törekvések helyett egyetértés fog előtérbe lépni; ha az állam takarékos és gondos gazdálkodás által könnyíti a polgár terhein; ha tért nyit a polgárok szorgalmának, hogy erejüket maguk számára fejlesszék: ekkor az erő nagyobbá, a nagyhatalom még nagyobb hatalommá lesz, akár szólunk róla, akár nem. (Úgy van! Helyes!) Nem tevém bele e néhány szót azért, mert azt hívém, hogy ő felsége, midőn azt trónbeszédében megemlíti, nem azért említi meg, hogy azt a fölrati javaslatban mi is megemlítsük, hanem mint valóságos consecrariumát azon kapcsolatnak és közös védelemnek, mely a sanctio pragmatica által kitűzetett. Ha nem terjed többre a két szónak értelme, mint arra, mi a pragmatica sanctióban úgyis megvan, akkor fölösleges említenünk; ha pedig többre is terjed, ha mást is foglal magában, akkor csak úgy hozzávetőleg, mellesleg, tüzetes tárgyalás nélkül hozzászólni úgysem lehet. (Helyeslés.)

Megalakult e hatalmi állás, a pragmatica sanctio alapján fenntartott és fennáll a nélkül, hogy azt a pragmatica sanctio és a magyar törvények és országos iratok említnék; fenn fog az állani továbbra, ha nem beszélünk is róla: míg elleneink, ha most érintenők meg, amiről eddig nem szóltunk, de amit tetteleg támogattunk, azt mondanák, hogy arról szólanak némely emberek legtöbbit, amivel nem bírnak, és demonstratióknak tekintenék azt. Demonstratióra pedig szükség nincs: ami megvan, azt nem kell szóval demonstrálni. (Helyeslés.)

A trónbeszédben is meg van említve, és a kiegyenlítési kísérlet alkalmából is annyiszor előhozzák a birodalmi egységet. Ha azt kérdik tőlem, akarja-e ön a birodalom egységét, vagy nem? kénytelen vagyok erre azon kérdéssel felelni: mit ért ön a birodalom egysége alatt? mert van oly egysége a birodalomnak, amelyet igenis akarok, van olyan is, melyet semmi áron nem akarok. Elleneink — vagy inkább ne is nevezzük őket elleneinknek mert meglehet,

hogy nem lesznek azok az osztrák államférfiak — ez alatt a birodalmi egység alatt, vonatkozva a birodalom új szervezetére vagy alakjára, azt értik, hogy mindenek előtt alakítani kell egy nagy egységes birodalmat, és ami ennek autonómiájából fennmarad, azt osszák ki az egyes népek közt kisebb-nagyobb mértékben. Ilyen egységet mi nem fogadhatunk el. Az én felfogásom szerint nem szabad elhagynunk azon alapot, amelyen a birodalom — hogy úgy mondjam — kezdetben alakult, és melyen eddig fennállott. (Helyes! Igaz!)

Magyarország önállóan, függetlenül, szabad akaratból választotta meg az uralkodóházat és emelte a magyar trónra. Szabad akaratból monda: hogy Magyarország és annak koronaországai ugyanazon uralkodónak ugyanazon örökösödési rend szerint elválaszthatatlan és feloszthatatlan birtokában lesznek, tehát közösen s kölcsönösen védelmezik egymást. Ezen ünnepélyes szerződés most is fennáll, s annak jogerejét minden eddigi fejedelmünk s legközelebb ő felsége is elismerte. Magyarország ideértve a társországot is, mint önálló, független, szabad nemzet kötötte e szerződést, s kimondotta, hogy mindaddig, de csak addig, míg az általa megválasztott uralkodóház ki nem hal, Magyarország koronája ugyanazon fejedelmet illesse, ki a megállapított örökösödési rend szerint a többi országoknak és tartományoknak is fejedelme. Kimondotta továbbá mindezen országokra nézve az együttes és viszonyos, elválhatatlan és eloszthatatlan birtoklást, melyből származik a közös és kölcsönös védelem kötelezettsége. De e mellett határozottan fenntartotta alkotmányos Önállását és törvényes függetlenségét.

E szerződés úgy lépett életbe, mint kötve volt. Magyarország híven teljesítette mindenkor szerződésileg elvállalt kötelezettségeit, s fenntartotta mindig önállását. Így volt ez 1849-ig, mikor fegyver ereje változtatta meg az állapotot, megszüntette az alkotmányt, mind itt, mind a Lajtán túl.

Magyarországban senki sem uralkodott, csak a

magyar király, senki sem kormányzott, csak a magyar kormány, semmi tisztviselő sem működött, csak aki a magyar kormánytól függött. Magyarorszáiban nem állítottak újonc másképp, mint az országgyűlés beleegyezésével, és pedig az állítás szükségének előleges megtudása után. Magyarorszáiban nem volt direct adó, csak az, melyet minden más befolyás kizárásával egyedül és egyenesen a magyar országgyűlés szavazott meg; nem volt indirect adó, csak melyet a magyar törvényhozás megállapított. Magyarország nem ismert el semmi államadósságot, azokhoz soha nem járult sem beleegyezésével, sem a kamatoknak vagy tőkének fizetésével, kivéven az úrbéri váltságból származó földtehermentesítési kötvényeket. Magyarországot a többi tartományoktól vámsorompó választotta el, mely osztrák részről Magyarországra nézve elég súlyos volt.

Mindezeket nem azért hozom fel, mintha vissza akarnám követelni azt, ami volt; tudom, hogy az minden tekintetben lehetetlen; de felhozom, mint kétségtelen bizonyítékát annak, hogy Magyarországnak a *pragmatica sancti*óban határozottan kikötött alkotmányos önállása tetteleg is mindig fenntartott.

Ha tehát ezek így állanak: mi által vannak jogosítva az osztrák államférfiak arra, hogy Magyarországot mintegy a magukénak tekintsék? Társuk igenis vagyunk, de rendelkezésük alá magunkat sohasem bocsátottuk. Velők és mellettök készek vagyunk állani, de alattök nem.

Az én fogalmam szerint tehát egészen másképp kell történni annak, mit öök a birodalom alakulásának neveznek. Egymástól függetlenek vagyunk, s öök is, mi is függünk a közös uralkodótól. Rendezze tehát mindenik magát egymástól függetlenül, saját fejedelmének hozzájárulásával, s amiben ezen, egyébként különálló országoknak a közös cél, a közös érdekek tekintetéből egymással érintkezniök kell: az képezi a valósággal közös viszonyokat, vagy mint nevezni szokták, a közös ügyeket, melyeknek meghatározása és kezelésök módjának megállapítása teendi a közöt-

tünk és közöttük szükséges kiegyenlítésnek tárgyát. Egy szóval nézetem szerint az ő autonómia] ok és a mi autonómiánk annyiban, de csak annyiban lesz korlátozandó, amennyiben azt a közös cél megkívánja, mely közös célt mi sem fogjuk szem elől téveszteni.

Ha szabad hasonlatossággal élnem, úgy tekintem én a birodalmat s annak különálló, de egy célra egyesült országait, mint egy ívnek két erős oszlopát: biztosan nyugszik azokon az ív, melynek tetején a trón áll; de ha valaki azt hinné, hogy az ívnek nagyobb biztosságáért az egyik oszlopot közelebb kell tolni a másikhoz, s megkísértené e fonákszámítású működést: kísérletével az ívet döntené romba.

őszintén óhajtjuk mi a kiegyenlítést, mert e vizsgás helyzet a mi erőnket is, az övéket is fölemészti. A két fél alkotmányos önállásának fenntartása mellett is oly erős a kapcsolat, mely a sanctio pragmaticában megállapított, oly számosak és fontosak egymással találkozó érdekeink, hogy ezek elegendő ösztönül szolgálnak, hogy egymást támogassuk és egymásnak útjába soha ne álljunk. Szívesen közelítünk mi a kiegyenlítés ösvényén feléjük; de a magunk lábán akarunk oda jutni. Elmegyünk azon határokig, amelyekig mennünk szabad, s amelyeken túllépni árusulás volna hazánk ellen. Ha ezek után is meghiúsulnának a kiegyenlítési remények: akkor azok lesznek okai, kik tőlünk többet kívántak, mint amit tenünk lehet. (Élénk helyeslés.)

Egyébiránt ne csodálkozzanak elleneink túl a Lajtán azon, hogy idegenkedést látnak Magyarorszáiban aziránt, hogy szorosabban egyesüljünk, mint ahogy a szükség multhatatlanul megkívánja.

A régi görögök hitregéje azt beszéli, hogy Herkules Antaeussal, a föld fiával sok ideig küzdött, s őt többször földhöz sújtotta. De Antseus a föld fia lévén, mindig új erővel kelt fel, mert újabb erőt kapott anyjától, a földtől. Végre Herkules felkapta ellenét a földről, s a levegőben magához szorítván, ölelésével fojtotta meg. (Tetszés.)

Három század óta küzdöttek a magyar nemzettel Ausztriának államférfiai, gyakran földhöz sújtották, de anyjától, a hazától, mindig újabb erőt kapott a nemzet, s meg nem tört leszántsága és kész volt az újabb küzdelemre. (Zajos taps.) Végre a februári patens emberei Herkules fogását akarták megkísérlem, s azon biztos alapról fel akarták kapni a levegőbe, hogy magukhoz szorítva, ölelésökkel megfojthassák. (Élénk tetszés.) De a nemzet óvatos volt, nem hagyta el a biztos alapot, s védte magát az ölelő karok ellen, míg utoljára is a fejedelem bölcsesége vetett véget a gonosz küzdelemnek.

Tanulság e hitrege nekünk is, hogy el ne hagyjuk biztos alapunkat, a törvényt, s hogy őrizkedjünk oly szorító öleléstől, mely minket fölemelve a törvények alapjáról, a levegőben akar megfojtani. (Tetszés.) De tanulság ellenfeleinknek is. Herkules Antseus megfőj tásával bebizonyította ugyan, hogy ő erősebb volt, mint az, de ezáltal erősebb nem lett, mint volt. Pedig ha küzdelem helyett a két erő közös célra egyesülhetett volna, ketten együtt sokkal több jót végezhetek volna, mint a győztes maga. (Tetszés.)

Nem kívánnám a tisztelt ház figyelmét tovább fárasztani, de a helyzet constatálására engedjék meg, hogy őszintén kijelenthessem nézeteimet. (Zajos felkiáltások: Halljuk!) Meg volt említve, hogy ha most felelős minisztérium adatik nekünk és a kiegyenlítés nem sikerül: mi fog akkor történni? Engedjék meg, hogy felelet helyett én is egy kérdést intézzek. (Halljuki) Ha nem adnak most felelős minisztériumot nekünk, és a kiegyenlítés nem sikerül: mi fog akkor történni? Az az okoskodás, hogy ha most visszaállítják az alkotmányosságot, bekövetkezhetik azon idő, midőn az egyesség nem sikerül, s az alkotmányt akkor ismét fel kell függeszteni, ez az okoskodás különös, mert az; ergója az, hogy tehát jobb lesz azt éppen vissza nem állítani. (Tetszés.) Az mondatott, hogy akkor megtörténhetik, hogy Ő felsége ez országgyűlést felosztatván, új országgyűlést hív össze, és akkor a kormány minden erejét meg fogja feszíteni egy más véle-

ményű, más nézetű országgyűlés összealkotására. Ha a fejedelem a ház véleménye ellenében a nemzetre hivatkozik törvényes úton, s a nemzetnek más lesz a véleménye: meghajlom e vélemény előtt. (Helyeslés.) A nemzet tehet a maga jogaival, a maga állásával, ami neki tetszik; én csak azt tehetem, ami szabad; (Tetszés) a nemzet rendelkezhetik étellel, vagyonommal és minden tehetséggel, de meggyőződéssel nem. (Viharos tetszés.) Ha a nemzetnek más lesz a nézete, más lesz a határozata: én, egyes polgár, vagyok és maradok — ha egyedül is — meggyőződésem mellett. (Zajos tetszés.) Azt mondják, hogy oly eszközöket fog a kormány használni — nem tudom, minőket. Engedjék meg, uraim, nem bók, nem hízelgés az, ami őszintén mondatja velem, hogy ő felsége nem fogja megengedni, hogy más, mint becsületes eszközök használtassanak. (Zajos taps.)

Meglehet, vannak emberek, ha nem is e hazában, máshol levő elleneink között, kik látván a nyomort ezen országban, látván anyagi súlyos bajainkat és ezekből eredő szenvedéseinket, tán készek volnának a nyomorral is szövetkezni az ország törvényeinek és alkotmányának ellenére. (Úgy van!)

De van-e valaki közöttünk, aki ne érezné e nyomasztó bajok súlyát? ki sokat, igen sokat áldozni kész ne volna, hogy a hazát a bajoktól megmentse? De magát a hazát és annak lételét, országunk alkotmányos fennállását egy rövid mulékony enyhülésért veszélybe nem dönthetjük. Érti a nép minden osztálya a nyomort, s minden reményét a kiegyenlítésbe veti, mindent attól vár, és pedig rögtön, haladék nélkül. Tartozunk magunknak, tartozunk az országnak azzal, hogy kimondjuk nyíltan az igazságot. Igenis, a célszerű kiegyenlítés, mely az ország önállását meg nem szünteti, fogja gátolni a nyomasztó bajok növekedését, s eszközöket nyújthat anyagi helyzetünk fokonsint javulására. De ne várja senki, hogy az érezhető javulás rögtön bekövetkezzék; idő kell ahhoz, kedvező szerencse és sok türelem. Sokat, mindent készek vagyunk tenni e célra, mit hazánk ön-

állásának veszélye nélkül tehetünk; s ámbár tudjuk, hogy még a célszerű kiegyenlítés sem képes azonnal jóvá tenni, mit annyi évek szenvedése megrontott, nem leszünk akadékoskodók a kiegyenlítés eszközlésében s elmegyünk annak rögzös ösvényén, ameddig hazánk önállásának kockáztatása nélkül mennünk lehet és szabad.

De aki bármi célból ámítani akarná a népet, hogy bajainak súlyától már meg volna mentve, ha megtörtént volna a kiegyenlítés; aki a honpolgárokat arra ösztönözné, hogy ily kecsegtetések fejében akárminő kiegyenlítést igyekezzenek előmozdítani: könnyen csalódhatnék számításában.

Ézsau, midőn éhes volt, eladta jogait egy tál lencséért* az ígért lencsét megkapta, és mégis testvérháború lett a vége. Az ámítók nem volnának képesek az ígért javulást egyhamar eszközölni. A nép, mely lemondana jogairól, hogy az ígért kedvezményeket megkapja, reményeiben csalatva, mit tenne és mit mondana? Veszélyes játék volna ez és igazságtalan; és éppen azért nem félek tőle, mert a fejedelem nem akarhat olyast, mi az államra nézve veszélyes s a nép irányában igazságtalan.

De nem fárasztom tovább a t. ház türelmét; csak egyszerűen jelentem ki, hogy el nem fogadva e két módosítványt, e pontokra nézve is a fölrirat mellett maradok. (Zajos és szünni nem akaró éljenzés. Szavazzunk! Szavazzunk!)

Bartal György és Apponyi György gr. visszavonták módosítványukat és a képviselőház az eredeti szerkezetet fogadta el.

AZ 1867-DIKI KIEGYEZÉSRŐL.

Az 1869-iki országgyűlést megnyitó trónbeszédre adandó felirat körüli vitában ez év május 20-ikán Deák a következő beszédet mondta válaszul a kiegyezést bíráló szónokoknak:

Deák Ferenc: T. ház! (Halljuk!) Négy válaszfőirati javaslat van előttünk, s én a négy közül a képviselőház bizottságának javaslatát pártolom.

Valamennyien egyetértünk, úgy hiszem, abban, hogy bérvizonyaink lényeges reformja szükséges, még pedig sürgetve szükséges; hogy ennek elhalasztása az ország fejlődésének akadálya. Valamennyien egyetértünk abban is, hogy a trónbeszédben kitűzött pontok az ország érdekében szintén múlhatatlanul és halaszthatatlanul szükségesek. Valamennyien egyetértünk abban, hogy szent kötelességünk haladék nélkül az ország összes erejét a kor igényeinek és a hazánk szükségeinek megfelelő benső átalakítására fordítani.

De lényeges különbség köztünk és a három más főirati javaslat pártolói közt az, hogy míg mi a múlt országgyűlésen létrejött kiegyenlítést oly közjogi alapnak tekintjük, melyre a reformok szükséges elintézését bizton építhetjük, a három más főlirat pártolói ezen hitben nem osztoznak.

Ők azt hiszik, hogy a múlt országgyűlésen létrejött kiegyenlítés hazánkra nézve káros, sőt veszélyes; azt hiszik, hogy azon államjogi viszonyok, melyeket e kiegyenlítés létrehozott, a reformok biztos alapjául nem szolgálhatnak. A kiegyenlítést támadják tehát meg lényegében, s többen azt akarják, hogy mielőtt az államjogi viszonyok át nem alakulnak, a reformokba se bocsátkozzunk.

Nem festem azon helyzetet, melyben hazánk 1849-től fogva egész a kiegyenlítésig az absolutismus súlya alatt szenvedett. Él keblünkben még ezen szenvedések szomorú emléke. Csak annyit mondok, hogy az ország szellemi és anyagi fejlődése lehetetlenné volt téve; ipar, kereskedelem s a polgárok vagyoni

állapota naponkint alábbszállott. E fokkonkinti folytonos süllyedés méltán aggodalmat keltett minden kebelben a haza jövődjé fölött, s midőn 1865-ben legelsőbben szóba hozatott a kiegyenlítés, nem volt, tudtomra, a honpolgárok között más vélemény, mint hogy a helyzet megváltoztatása s e változtatás akadályainak elhárítása, szóval a békés, becsületes kiegyenlítés, halasztást többé nem szenved. Csak a kiegyenlítés módjai és pontozatai fölött voltak eltérők a vélemények.

Nem szólok azokról, mik az 1865-dik év nyarán a hírlapokban e kiegyenlítés módjára nézve mondatok; csak ott kezdem el, midőn ő felsége maga az 1865-dik évi országgyűlést megnyitó trónbeszédében fölszólította az országgyűlést, hogy a *pragmatica sanctio*t tekintve kiinduló pontul, terjesszen elő javaslatot a fennforgó kérdések megoldására nézve.

Az országgyűlés bizottságot választott, hatvanhét tagból állót, a javaslat elkészítésére. E számos tagú bizottság tagjai közül tizenötöt bízott meg e munkával, s ezen albizottságban mindkét politikai párt képviselve volt.

Sok hétig dolgozott az albizottság; megvitatta egészben is, részleteiben is a kiegyenlítést s ennek föltételeit minden oldalról higgadtan, szenvedély nélkül, s munkája eredményét, t. i. mind a többség megállapodását, mind a kisebbségnek némely pontokra nézve eltérő külön véleményét, a hatvanhetes bizottságnak az 1866-dik év június havában bemutatta. Ekkor ez kinyomatott, s mivel az országgyűlés több hónapra el volt napolva, s a hatvanhetes bizottság össze nem ült, a kinyomatott javaslat hónapokig közkézen forgott s a hírlapok által is hirdettetett. Az országgyűlés összejöttevel a hatvanhetes bizottság ismét hetekig tanácskozott, míg végre megállapodását s a kisebbség külön véleményét az országgyűlésnek benyújtotta. 1867. évi március hóban tárgyalatott — ha nem csalódom — a hatvanhetes bizottság munkája a képviselőházban, s e tárgyalás hetekig tartott.

Nem volt tehát rögtönözve a kiegyenlítés, volt

ideje mindenkinek azt átvizsgálni, tanulmányozni: mert a tizenötös bizottság javaslatának kinyomatásától kezdve a végtárgyalásig több mint nyolc hónap folyt le. Még pedig megjegyzem azt, hogy a tizenötös bizottság munkájának elkészítése és a hatvanhetes bizottságnak tanácskozásai közt oly háború jött közbe, mely a birodalomra nézve szerencsétlenül folyt le: a porosz háború.

Mind a bizottságok tanácskozásaiban, mind a képviselőház tárgyalásainál higgadt megfontolással adtuk elő nézeteinket a kiegyenlítésnek ily módon leendő elfogadása iránt. Hatalmunkban sem volt, nem is akartunk bármi pressiót gyakorolni bárkinek meggyőzésére. Előadtam én is nézeteimet, szenvedély nélkül, önérdék nélkül; nem szólottam a szenvedélyekhez, sőt még a szónoklat elragadó fegyverét sem akartam, ha bírtam volna is, használni. Midőn okaimat, melyek engem a kiegyenlítési javaslat pártolására bírtak, elmondottam, jól emlékszem, hogy a következő szavakkal is éltem: «ha azonban a ház azt hiszi, hogy mi csalódtunk, s a kiegyenlítésnek általunk javasolt módja káros, sőt veszélyes lehet az országra nézve, kezünkben van még az ügy, oda, hol előbb állottunk, minden pillanatban visszamehetünk». De a képviselőház nem akart oda visszamenni, s nem akarta kitenni a hazát újabb küzdelmeknek, újabb szenvedéseknek, s elfogadta a kiegyenlítést jelentékeny többséggel, s így lett abból ő felsége szentesítése mellett törvény.

Nem azért hozom én föl ezeket, mintha azt hinném, hogy a törvényt s a pactumot többé megváltoztatni nem lehet. Ugyanazon tényezők, melyek azt alkották, meg is változtathatják, ha károsnak s veszélyesnek hiszik. Azt sem hozom kétségbe, hogy az egyes képviselőnek teljes joga van valamely törvény megváltoztatását szóba hozni: a többség határoz, pártolva vagy elvetve kívánatát. Sohasem zártam el keblemet s értelmemet az okok és érvek előtt: mert ki lehetne oly szenttelenül vakmerő, hinni magáról, hogy nem csalódhatik?

Meggyőződésem a kiegyenlítésre nézve, mint említtem, hosszas s higgadt megfontolásnak, szenvedély s önérdeknélküli elhatározásnak volt eredménye; s mégis, ha valaki olyan érvekkel, melyek a tárgyból magából merítvék s magára a kérdésre vonatkoznak, s melyeket én a vitatkozások hosszas folyama alatt nem hallottam, nem ismertem, meggyőz arról, hogy e kiegyenlítés káros, sőt veszélyes; vagy hogy nemcsak képzeletben, nemcsak elméletben, hanem gyakorlati valóságban is keresztülvihető egy más, jobb, célszerűbb módja a kiegyenlítésnek, mely nagyobb veszély nélkül hazánk jövőjét inkább biztosítja s az országot boldogabbá teszi: kész vagyok minden pillanatban azokkal egy térre lépni, kik az ily jobb módot javaslatba hozzák. (Élénk tetszés.) De míg meggyőződésem érvekkel megingatva nincs, első és szent kötelességem ahhoz ragaszkodni.

Két körülmény változtathatja meg nézetemet: vagy újabb s eddig nem ismert alapos érvek és okok, vagy azon tapasztalás, hogy csalódtunk, midőn a kiegyenlítést veszélytelennek hittük, mert a gyakorlat igazolta az ellenkező véleményűek aggodalmait.

Figyelemmel kísértem s olvastam az előttünk levő válaszfőlirati javaslatokat és a tárgy fölött most elmondott beszédeket; de nem találtam bennök semmi új érvet, mi a kiegyenlítésnek 1866-ban és 1867-ben részint a bizottsági, részint az országos ülésekben hosszasan folyt tárgyalásánál — talán még több szabotossággal — el nem mondatott volna. Mindazon érvekre pedig elmondottuk mi is akkor terjedelmesen ellenokainkat és cáfolatunkat. A kétévi gyakorlat sem mutat arra, hogy a kiegyenlítés ellen fölhozott aggodalmak valósulnának, mint például, hogy az közös parlamentre vezet, hogy Magyarország mintegy absorbeáltatik a többi tartományok delegat.ója által, s nem lesz az a kellő befolyása a tárgyalásokra és határozatokra, melyet mi attól a paritás alapján reménylünk: mert íme, két delegatio működött már azóta s ellenkezőt bizonyított.

Fölhozták részünkről a kiegyenlítés jótékonyságá-

nak bizonyítására az élénkebb forgalmat, iparunk és kereskedésünk emelkedését. Nem úgy értjük mi azt, mint egy képviselőtársunk cáfolatában fölhozta, mintha mi ezen élénkebb forgalmat és kezdődő emelkedést magunknak tulajdonítanók. Jól tudjuk mi is, hogy ez még csak első kezdete az emelkedésnek. Jobb termések, jobb árak, s a más országokban is megindult élénk forgalom okozzák ezt nem csekély részben, s elemi viszontagságok, vagy más szerencsétlenségek egy időre ismét visszalökhetnek bennünket. Magunknak, s egyedül magunknak tulajdonítani mindazt, ami e téren kedvező bekövetkezett, éppen oly fonakság volna, mintha valaki azt akarná elhitetni másokkal, hogy a közelebbi földrengéseket a többség, a kormány és a kiegyenlítés okozták. (Derülség.) De annyi mégis igaz, hogy ha a kiegyenlítés meg nem történik, vagy ha a kiegyenlítés oly káros és veszélyes volna, mint némelyek hiszik, még a jó termés mellett is aligha bekövetkezett volna még annyiban is, amennyiben ez megtörtént, a hitel, a forgalom, a keresetmód, az ipar és kereskedés emelkedése.

De valamint az ez alkalommal előadott szónoklatokban semmi új érvet nem találtam a kiegyenlítés ellen, melyet már a múlt években nem vitattunk volna meg: úgy fölöslegesnek tartanám régi érvekre, melyeket hallottunk és tehetségünk szerint megcáfoltunk, most újabban felelni. Előkereshetném én is akkori fölszólalásaimat, adhatnék azoknak újabb alakot, fölékesíthetném szóvirágokkal; de azért beszédem magva, az okok és az érvek csak azok maradhatnak, amik akkor voltak. Ily beszédek több kárt okoznának, mint hasznot, mert csak az időt rabolnák el szükség és cél nélkül.

Ami a reform kérdéseinek némelyektől követelt ideiglenes elhalasztását illeti, véleményem szerint a dolog következőkép áll: Van egy kiegyenlítés, mely a törvényhozás rendes útján jött létre és mely államjogi viszonyaink alapját vetette meg. Ez a kiegyenlítés sokaknak nem tetszik. Okkal, nem okkal, azt most nem vizsgálom, de nem tetszik. Mi ugyan

nem tartjuk okaikat alaposaknak, de ők alaposaknak tartják azokat: mert játékot ily komoly dologból bizonyosan ok nélkül nem üznének. Szóval, nekik a kiegyenlítés nem tetszik, azt a reformok biztos alapjának nem tekinthetik, s mindenekelőtt a kiegyenlítést óhajtják megváltoztatni. Ha már mi csak azért, mert vannak, akik ezen kiegyenlítést lényegében meg akarják változtatni, a reformokat, melyek az egész ház nézete szerint oly sürgetőleg szükségesek, el akarják halasztani és előbb a kiegyenlítést vennők ismét tüzetes tárgyalás alá, sajátos circulus vitiosusba jutnánk: mert hiszen, ha új kiegyenlítés jönne is létre, s ha ez az ellenzék kedve szerint történnék is meg, bizonyosan lenne egy minoritás, mely azzal sem volna megelégedve, és akkor évről-évre újra és ismét újra a már megkötött kiegyenlítés megtartása vagy megváltoztatása fölött vitatkoznánk, úgyhogy a szükségeseknek ismert reformokra idő nem maradna. (Helyeslés jobbfelől.)

Hozatott föl ez alkalommal az elmondott beszédekben számos kifakadás törvényeink, institutióink hiányaira, sőt hibáira vonatkozólag. Hiszen ki tagadja azt, hogy számos ily hiba, sőt hiány létezik? De ezek nem a kiegyenlítés következményei; és éppen azért kell a szükséges reformokat mielőbb létesíteni, hogy ezen hibák orvosolva, ezen hiányok célszerűen pótolva legyenek.

Sokat emlegették a közelebbi választások alkalmával történt visszaéléseket. De hiszen ezek nem a kiegyenlítés következményei, nem a válaszfőlirattal állanak kapcsolatban. A jövőre nézve a választási törvények átdolgozása által kell hasonló bajokat megelőzni, a múltira nézve pedig, ha ki jogában sértve volt a választások helytelen vezetése által, adhatott kérvényt és e fölött a bíróság ítél. Lehet, hogy valakinek valamely bíróság ítélete nem tetszik; lehet, hogy valamely esetben a bírónak egyéni nézete különbözik az enyémtől vagy másétól; de a bírói ítélet előtt meg kell hajolnunk, mert a bíróságokat a ház maga ruházta föl ítélő hatalommal.

Nem kétlem, és tudom is, hogy a választások előtt és azok alkalmával számos izgatás történt, olyanok is, melyek semmi tekintetben nem helyeselhetők.

Egy képviselőt sem vádolok ezzel, egyik ellen sem tudnék én efféle tétlenséget fölhozni; de tudom azt, hogy egy képviselőnek sem áll hatalmában, midőn mint jelöltet fölléptetik, előre látni, vagy határozottan meggátolni, hogy pártolói közül egyik vagy másik oly eszközöket is ne használjon mellette, melyeket azon képviselő nem helyesel és melyekről talán nem is tud semmit.

Nem tudnám bebizonyítani, mert soha nem jártam utána, de közhírből tudom és van okom hinni, hogy az izgatások egyik igen veszélyes neme a birtokviszonyok megzavarására, földosztásra vonatkozott.

Egyik képviselőtársunk kijelentette, hogy ők földet ígértek, de nem holdankint, hanem a Kárpátoktól az Adriáig: a szabad hazát. Hiszek szavainak, nincs okom kételkedni bennök; de hiszem azt is, hogy a népnek egy része nem ily magasztos költői értelemmel, hanem igenis anyagilag kívánta és várta a földosztást.

Egy másik neme a káros izgatásoknak az adó terhének megszüntetésére vonatkozott. Nem kételkedem, hogy ily izgatások is történtek, noha hiszem, hogy nem képviselőktől eredtek; pedig az ily izgatások veszélyesek is és magukban véve fonákok is. Mindenki tudja, hogy belső szervezetünknek korszerű átalakítását az egész ország kívánja: jobb és gyorsabb igazságszolgáltatás, jobb és gyorsabb közigazgatás, nevelés, iskolák, sok más közhasznú intézet föllállítása, hasznos beruházások múlhatatlanul szükségesek. Mindezek tetemes költséggel járnak. Ha valaki azt mondja: az indirect adók eltörlését, az egyenes adók tetemes alábszállítását, de egyszersmind a fönnebb említett szükséges javításokat is várhatja a nép, az önmagával ellenmondásban van: mert tetemesen megszorítani az állam költségeit, és ugyanakkor tetemesen alábszállítani az állam jövedelmeit, valóban fonák fölfogás. De a szegény nép, mely nem képes

államtudományi számításokat tenni, hiszi a csalóka ígéretet, s az után indul, ami lehetetlen.

Általában véve két veszélyes neme van az ámításnak.

Egyik az, ha valaki elérhetetlen vágyakat ébreszt a népben. Vágyak az emberi természetben fekszenek, s míg azok a lehetőség vagy valószínűség körében vannak, emelik a tevékenységet; de oly vágyak, melyeknek létesülése nem valószínű, sőt nem is lehető, elégtelenséget szülnek még azoknál is, kik sorsukkal előbb meg voltak talán elégedve, elvonják őket azon ösvényről, melyen biztosabban juthattak volna vagyonyhoz: a munkásság és takarékoság ösvényéről. A sorstól és ajándékkép másoktól várják vagyoni állásuk javulását, melyet becsületes munka által inkább elérhettek volna. Sem a népnek, sem az országnak nem barátja az, aki elérhetetlen vágyakat ébreszt a könnyenhivők kebelében. (Élénk tetszés.)

A másik káros eljárás, amivel ismét nem vádolok névszerint senkit, a hatalom minden nemének, a kormánynak úgy, mint a törvényhozásinak keserű, gúnyos s gyakran rágalmozó megtámadása s ezzel azok tekintélyének a kisebb műveltségű népnél káros alá-Megróni a hibát jog és kötelesség; de történjék ez oly módon, mely több kárt ne tegyen, mint hasznot. Az államhatalom minden ágában szükséges a tekintély; jusson bár kormányra egyik vagy másik párt, ily tekintély nélkül kormányozni képtelen leend. Akik oda szeretnék vinni a dolgot, hogy megalkotott törvénynek is csak kételkedve, vonakodva engedelmesskedjenek a hon polgárai: azok nem a kormányt, nem az egyik vagy másik pártot, hanem minden kormányt, minden pártot, magát az államot kívánják veszélybe dönteni. (Élénk helyeslés.)

Végre merültek föl többféle keserű kifakadások a közigazgatás terén elkövetett visszaélések s a felelős kormánynak állítólag törvénytelen eljárása ellen. De ismétlem, hogy még ha valók volnának is, azok szintén nem a kiegyenlítés következtései, s általában ez a modor nagyon emlékeztet engem a régi gravaminális

diéták korára. Akkor nem volt felelős minisztérium: sem közvetve, sem közvetlenül nem függött tőlünk, hogy ő felsége kit nevezzen kancellárnak, országbírónak vagy valamely kormányzék tagjának; és ha ezen tisztviselők vagy kormányzések sértették a törvényt, nem volt más eszköz, mint az országgyűlésen felszólalni ellenök és bepanaszolni őket ő felségénél. De a parlamentáris kormány e tekintetben is lényegesen különbözik előbbi állapotainktól. Most a közgazdaságban elkövetett visszaélések iránt interpellálhatjuk a minisztériumot — és ezen joggal, úgy látszik, a tisztelt képviselők nem igen gyéren élnek; törvénysértések miatt bizalmunkat vonhatjuk el tőle; vád alá helyezését követelhetjük. És ez magától az országgyűléstől függ. Tehát az országgyűlés nem szorult arra, hogy egyes esetekért panaszt emeljen a felség előtt: a bajt törvényes hatalmával orvosolhatja. Nem látom tehát sem helyét, sem idejét a választólirati vita alkalmával ily vádak és panaszok tárgyalásának. Meg fog a kormány ezekre felelni annak rendje szerint, és, úgy hiszem, igazolni fogja magát; de nem látom helyesnek, hogy ezt bármi tekintetben a választólirattal összekötésbe hozzuk.

Az eddigi vitatkozásokban részünkről sokan felszólaltak az ellenfél okai és előadásai ellen és megcáfolták azokat és én sem újabbakat, sem fontosabbakat fölhozni nem tudnék.

Bocsánat, ha már is hosszadalmasabb voltam, mint lenni óhajtottam. (Halljuk! Halljuk!)

Elegendőnek tartom szavaimat azzal végezni, hogy a bizottság fölirati javaslatát pártolom és óhajtom, hogy a többség mielőbb szavazással határozzon a kérdés fölött és vessen véget a már úgyszólván hosszú terjedt vitatkozásoknak. (Élénk éljenzés a jobboldalon.)

A *képviselőház* június 3-dikán 255 szavazattal 142 ellenében általánosságban elfogadta a bizottság javaslatát.

AZ ÁLLAM ÉS AZ EGYHÁZ KÖZÖTTI VISZONY SZABÁLYOZÁSÁRÓL.

(Deák Ferenc utolsó országgyűlési beszéde
1873 június 24.)

Az 1870-iki vatikáni zsinat, amely az európai főpapság és közvélemény nagy részének heves ellenzése mellett dogmává emelte a pápa csalhatatlanságát, mindenütt nagy nyugtalanságot keltett. A magyar kormány báró Eötvös József vallás és közoktatási miniszter kezdeményezésére szükségesnek látta alkalmazásba venni a magyar királyok ősi piacetjogát s ezzel megtiltani a csalhatatlansági dogma kihirdetését. Miután egyes püspökök ennek ellenére mégis kihirdették a vatikáni zsinat határozatait, az ügy a politika terére került s interpellációk formájában az országgyűlés is kénytelen volt vele foglalkozni. Schwarcz Gyula és Simonyi Ernő interpellációira Pauler Tivadar vallás és közoktatási miniszter az 1871. szeptember 26-iki ülésen válaszolt; majd mikor 1872. karácsonyán Schopper rozsnói püspök enciklikájában kihirdette az új dogmát, a képviselőházban 1873. január 16-án Lükő Géza képviselő interpellált s Trefort Ágost miniszter június 24-én adott az interpellációra választ. A képviselőház 83 szavazattal 71 ellenében nem vette tudomásul a miniszter válaszát s így a kérdés június 28-án a Ház napirendjére jutott. Az interpelláló képviselőn és a miniszteren kívül Gullner Gyula, Lukácsy Béla, Hoffmann Pál, Almásy Sándor, gr. Apponyi Albert és Csiky Sándor szóltak hozzá a kérdéshez s utánuk kért szót Deák Ferenc s a következő beszédet mondotta, amely parlamenti hatyúdala volt:

Deák Ferenc: Tisztelt ház! (Halljuk! Halljuk!) Nem akarom Csiky Sándor képviselő urat azon térre követni, amelyet beszéde végén elfoglalt és a csalhatatlansági dogmáról értekezni; nem akarom ezt tenni, mert a dogma vallási részéről nekünk itt sem értekezni, sem határozni nem föladatunk. (Helyeslés.) A dogmákat minden vallás maga szabja meg a maga

híveinek, a hívek higgyék meggyőződésük szerint, az államnak csak a politikai résszel lehet dolga. Én tehát mindenekelőtt a fönnforgó kérdésre szorítokozom, vagyis Lükő Géza képviselő úr indítványára. (Halljuk! Halljuk!)

A t. képviselő úr rosszalja a miniszter eljárását és e miatt ellene bizalmatlanságát fejezi ki és reményét nyilvánítja, hogy a miniszter nem fog helyén megmaradni. Reményével, bizalmával nekem nincs dolgom, hanem állításával igenis van.

Azért rosszalja a miniszter eljárását, mert — úgy mond — nem járt el törvény szerint és nem eszközölt szigorúbb büntetést a roznyói püspökre. Erre nekem csak egy észrevételem van, és ez az, hogy nem eszközölt, mert nem lehetett eszközölnie.

Előhozzák Ulászló 1507-diki decretumának 8. cikkét, amelyben az mondatik, hogy aki az ország törvényei, decretumai ellen vét, súlyosan büntetessék. Ez ismeretes törvény; ugyanezt idézzük valaha a kir. commissáriusok ellen; ugyanez azonos tartalmú a hűtlenségi és felségsértési törvényekkel. Azonban a miniszternek mindenekelőtt, mielőtt e lépéshez nyúlt volna, azt kellett volna konstatálhatnia, hogy világos, határozott törvény ellenében miben vétett a roznyói püspök.

Tanulmányoztam a lehetőségig a placetum jogának kérdését, de megvallom — lehet, hogy figyelmemet elkerülte — a vastag corpus jurisban egyetlen egy törvényt sem találtam, mely a placetum jogát szabatosan körülírva megmondaná, hogy miből áll az. (Úgy van! jobbfelől.) Nem kezdeni meg a port a pápai szék előtt, csak appellatában oda fölvenni: erről szól Lajos törvénye, melyre Csiky Sándor t. képviselő úr hivatkozott; de azt minden ember látja, hogy a jelen eset és azon eset különböző. Nem fogadni el idegen prépostokat, püspököket, kiket ide nevezne a pápa a fejedelem beleegyezése nélkül: erről is törvény és praecedens esetek vannak, de az megint különbözik a jelen esettől.

Ha a miniszter azt mondta volna a királyi ügyész-

nek, hogy ezen embert az 1507-diki 8. cikk alapján idézze az illető bíróság elé, azért, mert a decretumokat nem observálta, a királyi ügyek igazgatója azt kérdezte volna: melyik törvényre alapítsam az actiót és melyik törvény szerint kérjek ellene büntetést? és meg vagyok győződve, hogy a miniszter nem tudott volna felelni.

Ez a tetszvényjog igen sajtáságos dolog. Én azt nem speciális jognak tartom, hanem olyan jognak, mely nem egyedül egy statust, kivételesen Magyarországot, hanem minden statust a világon megillett (Helyeslés) hogy a maga főnnállásának biztosítására föllépjen oly tanok vagy cselekvések ellen, melyek a status főnnállását veszélyeztetik. Ez a status fogalmából eredő jog, amely minden statust egyaránt megillet. (Helyeslés.)

Említik, hogy Magyarország királyát mint apostoli fejedelmet illeti meg e jog; de hivatkozom nálamnál a históriában jártasabb férfiakra, én úgy tudom, hogy az «apostolicus rex» címét legelőször Mária Terézia kezdte használni, különösen egy pápai breve folytán; azelőtt e címet magyar királyok sohasem használták. Tehát e brevenek volna az az eredménye, az apostoli címből folya az a jog, hogy a magyar király más jogokat is gyakorolhat, mint aminőket más statusok fejedelmei gyakorolnak?

Egyébiránt voltak esetek, amikor engedetlenségért a fejedelem egy időre beneficiumaitól megfosztotta a püspököt; hanem ne feledjük el, hogy közülünk talán senki sem fogja helyeselni, hogy a fejedelemnek egyedül magának, bírói hatalom közbejötté nélkül, — amint akkor történt — büntető joga legyen. Én azt állítom, hogy alkotmányos, parlamentális országban a fejedelem kegyelmezhet, (Helyeslés) mert az ő legmagasabb kegyelmezési joga sértetlenül főnnáll, de nem büntethet a maga hatalmából. (Élénk helyeslés.)

Ahol tehát a törvény sem azt, ami a büntett konstalására mulhatatlanul szükséges, nem definiálja, sem az eljárásról nem szól, sem a bíróságot ki nem jelöli: igen nehéz lett volna a miniszternek azon térre

mennie, ahol előre láthatta, hogy sikertelenül fog működni. Én e szerint a miniszter eljárását nemcsak nem helytelenítem, hanem helyeslem. (Helyeslés jobbfelől.) ő élt azon figyelmeztetéssel, melyre jogosítva van bárki ellen, ki a törvényt nem tartja meg, vagy a fejedelem akaratától eltérőleg cselekszik; büntető joga sem a miniszternek, sem a fejedelemnek ez esetben nem volt. A bíróságnak volna büntető joga, de bíróság törvény által nincs kijelölve, sem a követendő eljárás megállapítva nincs.

Azt kérdezhetnék: mi tehát a teendő? Tartanak tőle, hogy ezen cselekvény következesei — nem egyedül Schopperé — háborús viszálykodásba keverhetnek bennünket. Kérem: valamely állam vagy egyes ember, ki attól tart, hogy háborús viszálykodásba keveredhetik, mit tekint első föladatának? Megnézi arsenálját: megvizsgálja, ha van-e a háború viselésére elegendő alkalmas fegyver. És ha nem találja elegendőknek, mindenekelőtt fegyverről gondoskodik. Mi az erkölcsi, az intellektuális háborúban a mi fegyverünk? A törvény. (Helyeslés.) Ha azt találjuk, én pedig úgy találom, hogy a törvény nem nyújt elég eszközt, nem világos, nem határozott, sőt nem is szól arról, amiről talán szükség volna szólnia, mindenekelőtt arról kell gondoskodnunk, hogy elegendő fegyverünk legyen, azaz törvényekről, amelyekre alapítva, s amelyek erejénél fogva eljárhatunk az oly hibák ellen, amelyek megtorlására most törvényeink nem nyújtanak elég eszközt. (Általános élénk helyeslés.)

Atalában, t. ház, nemcsak azt helyeslem, amit a miniszter eddig tett, hanem helyeslem azt is, amit most javaslatba hozott, hogy t. i. bizottság küldessék ki, mely az állam és az egyház közötti viszonyokat a lehetőségig szabályozni igyekezzék, és ez iránt javaslatait a ház elé terjessze. Nehéz kérdés ez. Az állam és az egyház közötti viszonyok egész Európában a legnehezebb kérdések közé tartoznak. Csak a legújabb időben is előttünk van egy példa, a porosz állam. A porosz állam, hol a katolikusok számaránya sokkal

csékélyebb, mint nálunk, eréllyel akar föllépni, és min kezdi? Legelsőbbben is törvényeket alkot, — csak az imént fejezte be tárgyalásukat — amelyek alapján e tárgyban biztosan eljárhasson.

Átalában, t. ház, nekem az idevonatkozó tárgyakhoz szólni kissé nehéz, egyszerűen azért, mert nekem az állam és az egyház közötti viszonyokat illetőleg nézetem az, ami, mint tapasztaltam, sok emberé nem. (Halljuk!) Én azt tartom, hogy e viszonyokat illetőleg a művelt világon két, egymástól nevezetesen eltérő rendszer uralkodik: az egyik az amerikai, a másik az európai. Az északamerikai államok törvényhozása — nem mindjárt az állam első alakulásakor, de csakhamar utána — azon elvből indult ki, hogy az állam a kultuszok dolgába minél kevesebbet avatkozzék. Körülbelül csekély módosítással úgy tekintette a kultuszokat is a statussal szemben, mint associatiókat, és valamint minden associatióra nézve, úgy a kultuszokra nézve is, ha tanaik vagy eljárásuk a statusra veszélyesek voltak, ez ellen fölszóltat, föllépett, minden más egyebekben pedig szabad kezet engedett nekik.

Ez ott könnyebb volt. Azok az emberek, kiknek ősei hazájukat vallásuk üldöztetése miatt hagyták el, igenis érezték és tudták, mennyire káros következtetésű, ha a status sokat avatkozik vallási ügyekbe.

Az európai rendszer ettől tetemesen eltér. Európában a civilisatiót a kereszténység terjesztette. Amely népek a kereszténységhez nem csatlakoztak, vagy elenyésztek, vagy ha fönnmaradtak, a kultúrában igen hátramaradtak. A keresztény vallás lévén a civilisatio megalapítója, ennek vezetői voltak az egyházi férfiak, kik akkor túlnyomólag, hogy ne mondjam kizárólag, bírtak tudománnyal és műveltséggel; az ő befolyásuk a status ügyeit vezető férfiakra, fejedelmekre és egyéb nevezetes emberekre részint túlnyomó tudományosságuk, részint pedig a vallás varázsa által nagy volt. Ennélfogva a kereszténységnek vagy a vallásnak érdekeit összeszőtték a status minden intézményével és annak gyökerei minden

intézménnyel összenöttek. Ennek bizonyságául nem kell egyebet említenem, mint hogy a legújabb időkig majd minden államnak megvolt a maga államvallása, vagy legalább oly vallás, amelyet a többiek fölött kegyelt, ápolgatott, védett. Franciaországban, Olaszországban, Ausztriában a katolikus vallás, Poroszországban az evangélikus, Angliában a protestáns, különösen az episcopalis, az orosz birodalomban a keleti egyház, szóval mindenütt voltak kedvezésben részesült vallások. Ez kezd szünetezni; de még sok helyütt nem szűnt meg, mert ezt a rendszert egy nap alatt megsemmisíteni nem tartozik a lehetőségek közé, minthogy gyökerei oly mélyen bele vannak nőve az institutiókba, hogy azokat kitépni convulsiók nélkül nem lenne lehetséges, és ha mégis kitépni akarnók, gyökereik újra kihajtanának, mégpedig bujábban, mint annakelőtte.

Az én nézetem — a magam elvéről szólok — az, hogy a két rendszer közt jobbnak, észszerűbbnek és célszerűbbnek tekintem az amerikaiit. (Általános helyeslés.) Amely rendszernek alapja az, hogy az állam ne vagy minél kevesebbet avatkozzék a kultuszok ügyeibe, és csak akkor és csak annyiban, amennyiben a status fönntartása a beavatkozást szükségessé teszi. De ha ezt egyszerre el nem érhetem, a célt mindig szem előtt tartom, és minden lépést, amely attól eltávolít. (Élénk helyeslés.)

Legyen szabad gyakorlati példákat fölhoznom. (Halljuk!) Itt van pl. Magyarországra nézve két vallásfelekezet főpapjait illetőleg a jus comitorum, melynél fogva a katolikus s keleti egyház főpapjai hivataluknál fogva tagjai a felsőháznak. Ez a többi vallásúakra nézve nincs így. Ha akarunk jogegyenlőséget a vallásokra nézve, de ha akarunk a józan észnek szabályai szerint rendelkezni, ez az anomália, ez a különbség nem állhat fön. (Helyeslés.) Két módon lehetne a dolgon segíteni: vagy a többi vallásoknak is megadni e privilégiumot, (Fölkiáltások: Nem kell!) vagy mindenkitől elvenni. (Helyeslés.) Az első annyi volna, mint egy absurdumot még egygel

szaporítani (Fölkiáltások: Igaz!) és amint én ismerem polgártársainkat, mind a protestánsok, mind a zsidók nagyon megköszönnék és deprecálnák ezen kedvezést. A dolog természete tehát az, hogy egyiknek sem kell megadni ezen jogot. Tehát mikor és hol kellene ezt rendezni? Nem szólok arról, hogy jogos-e vagy nem jogos, így vagy amúgy téve; hanem mi az, amit az óvatosság és józan ész parancsol? Nem tartanám célszerűnek holnap egy t.-cikket hozni s azt mondani, hogy sem katolikus, sem görög-keleti püspököknek nincs a főrendiházban helyük; a világért sem. Azt gondolnák, harcot üzenünk nekik, üldözzük őket; pedig nincs veszedelmesebb ember, mint a martyr. (Élénk tetszés.)

Előttünk áll a főrendiház rendezése; ott lesz alkalomunk kimondani, hogy senki sem vehet részt a törvényhozásban mint törvényhozó csupán hivatalánál fogva; sem püspök, sem főispán és a többi. (Élénk helyeslés.) Hanem akár választás, akár kinevezés alapján rendeztessék a felsőház, vagy a kettővel együtt, azoknak, akiknek választási vagy kinevezési joguk van, jogában álljon, ha akarnak püspököt is választani, vagy kinevezni, vagy superintendenst vagy rabbinust vagy más embert; de az akkor nem úgy ül ott, mint püspök, mint superintendens, mint rabbinus, hanem úgy ül ott, mint kinevezett vagy megválasztott pairje az országnak. (Élénk helyeslés a baloldalon.)

Még egyet hozok föl. (Halljuk! Halljuk!) Előttünk van, és remélem, nem hosszú idő múlva a ház asztalára kerül, a polgári házasság kérdése. (Halljuk! Halljuk!) A polgári házasság — nézetem szerint — absolute nem vallási, hanem tisztán polgári kérdés. (Élénk helyeslés. Igaz! Úgy van!) A két mód közül, melyet eddig követtek, az egyik az engedélyezett polgári házasság, a másik a kötelező. Nem tehetek róla, én az elsőt, a facultativ polgári házasságot, nem tartom helyesnek, logikai alapon nyugvónak (Élénk helyeslés.) és magára az egyházi rendre nézve is sértőbbnek tartom, mint a kötelezőt, (Fölkiáltások: Igaz!) mert ha nyersebb nyelven mondanók ki a fakultativ

polgári házasságról szóló törvényt, ez annyit tenne, hogy az állam azt mondja alattvalóinak: Fiaim, ha házasodni akartok, menjetek papjaitokhoz, adjanak ők össze benneteket; de ha össze nem adnak titeket, akkor jöjjetek hozzám, majd összeadlak én. (Tetszés.) Ellenben a kötelező polgári házasság egészen más. Ott az állam azt mondja, hogy a házasság nemcsak egyházi szertartás, hanem polgári szerződés, és pedig a legfontosabb, mely alapja a legitimitásnak és a successiónak stb., én tehát, mint állam, megkívánom, hogy ezen polgári szerződés előttem köttessék; annak egyházi részét azután végezzétek el a magatok papjánál. Ebben sem sértő, sem absurd, sem helytelen nincs. (Élénk helyeslés.) Mindezeket fokunkint meg lehet tenni.

Még egy példát említek meg; meglehet, hogy itt-ott visszatetszésre talál, de nem tehetek róla, ez meggyőződésem. Annyiszor említették már az egyházi javak elvétele; egy helyt elvették, nem adtak helyébe semmit, más helyt elvették és a status vállalta magára az egyház költségeit. Én ezt oly lépésnek tartom, amely nem vezet az én főcélom felé, hogy t. i. a status csak annyiban avatkozzék az egyház dolgaiba, amennyire szükséges; ez oly lépés, amely ettől visszafelé vezet. Azt hiszem tehát, nem azt kell kimondani, hogy az egyházi javak elvételnek, hanem meg kell különböztetni, hogy mik az egyház valóságos tulajdonai és mik a status tulajdonai a maga kulturális céljaira; és ha ez meg lesz különböztetve és a status a magáét megtartja és használja a kulturális célokra, a másoknak elvételét azért is károsnak tartanám, mert a statusnak kellene fődözni a kultusz költségeit, ami megint messze vezetne attól, amit akarok, mégpedig visszafelé vezetne.

Igen fontos továbbá a kath. autonómia kérdése. Sürgették ezt már a minisztériumnál, sürgették nálunk is. Én e tekintetben abban a véleményben vagyok, (Halljuk! Halljuk!) hogy a katolikus autonómia csak negatív tartozik az országgyűlés elé. (Helyeslés.) Nekünk nincs jogunk az autonómiába akkép avat-

kozni, hogy így legyen, hanem van jogunk azt mondani, hogy így ne legyen. (Általános élénk helyeslés.)

Például, ha valamely autonómiának eszébe jutna magának hívei irányában büntető jogot arrogálni, ezt a jogot az állam nem engedhetné meg; büntetni az államban csak az államnak van joga; (Általános helyeslés) olyan autonómiát az állam el nem tűrhetne.

De sok efféle van, amire nézve meggyőződésem az, hogy azt lassankint érlelni, kifejteni, tisztába hozni legfőbb föladatunk.

Előttünk áll, de nemcsak mielőttünk, egész Európa előtt a változott viszonyoknál fogva tisztába hozása az állam és az egyház közti viszonyoknak. És erre nekünk is, mint másoknak, készeknek kell lennünk. Ha ezt nem ma tesszük, nem rögtön tesszük: két dolgot nyerünk; először érik az ügy, másodszor tanulunk, okulunk más országok példáján, akkor is ha jól, akkor is ha rosszul járnak el. Én tehát azt hiszem, azért szükséges ez a küldöttség, hogy mindazon dolgokat, melyek ebbe belevágnak, concentrice, egybefoglalva fontolja, vizsgálja meg és adjon róluk javaslatot.

Ez nagy munka, hosszas munka lesz, de hosszasága által nem lesz rosszabb, hanem, reményilem, bizonyosan jobb.

Egyet azonban szükséges erre nézve megemlítenem; én majd mintegy föltételül óhajtanám azt, hogy a bizottsági tagok választása ne most történjék, hanem halasztassék a legközelebbi őszre. Halasztassék el először is azért, mert valóban aránylag kevesen vagyunk.

Azt lehetne mondani, hogy addig is dolgozhatnak; ez azonban valóban teoretikus reménység volna; mert ha most ezen országgyűlés szétmegy, nem hiszem, hogy valaki egy bizottságot itt munkára összekaphasson, és azok, akik most jelen nincsenek, ha beválasztatnának, éppen feléje sem néznének.

De további okom még az, hogy a tagok megválasztása igen nagy megfontolást igényel. Először igen kívánatos, hogy abban a bizottságban, ámbár nem poli-

tikai, hanem felekezeti kérdésekkel foglalkozik, de mivel mégis politikai a tárgy, képviselve legyen a ház minden politikai árnyalata, képviselve legyenek a vallásfelekezetek és elegendő tekintettel legyünk a nemzetiségekre is. Azokat, kik a dologhoz értenek vagy hajlandók az ügyet tanulmányozni, a konferencián kiválogatni előleges értekezés útján nem olyan föladat, melyet ezen néhány nap alatt, míg az országgyűlés tart, el lehessen végezni.

Utoljára még csak azt mondom szavaim bezárásául, mit már barátaim előtt is mondtam, hogy ezen dolgokban a legnagyobb óvatosság szükséges. Az eréllyel és józan ésszel párosulnia kell a leggondosabb óvatosságnak, mert a kérdés könnyen elmérgesíthető. Nem kérдем aztán, ki kezdte meg, amint Lucanus mondja a Pompe jus és Caesar közti harcról: «Quis justius induit arma, scire nefas»; itt is fölösleges kérdés, ki kezdte, ha a baj egyszer megvan. Az óvatosságot azért tartom nagyon szükségesnek, mert ezen ügy hordereje messzebb visz, ha elhibázzuk a lépéseket, mint amennyire kezdetben látszik.

Azt mondja talán valaki, hogy az ilyen Schopperekért megél a világ. Ez igaz, hanem azt is sokszor igazolta a történelem, hogy kicsiny dolgokból a legerősebb szakadások támadtak, mert hozzájárult a magánérdek, az indulat, a szenvedély, és mint a német mondja, a Rechthaberei. Egyik a másikat tüzelte, és az olyan ember, ki vallási dolgokkal nem is törődött, a legdühösebb vallási háború harcosa lett.

Azzal végzem beszédemet, hogy én minden nemét a vallási háborúknak a lehetőségig óhajtom kikerülni. Ha a vallási háború fanatizmusból ered és fanatizmussal vitetik, káros, veszélyes. De az oly vallási háború,—mert nemcsak fegyverrel lehet háborút viselni, igen gonoszok azok is, melyek tollal és a tanácskozási termekben vitetnek — oly vallási háború, mely hit, vallási buzgóság nélkül, magánérdek és politikai célokból vitetik, még veszélyesebb s e mellett utálatos is. (Általános helyeslés.)

Ettől óhajtom megmenteni országunkat jogaink,

alkotmányos állásunk fölládozása nélkül, és hogy ezt tehessük, mindenekelőtt gondoskodnunk kell fegyverekről, melyeket az ilyen háború esetén használhassunk a magunk védelmére. Ez véleményem. Én a miniszter úr eljárását helyeslem, nem rosszalom s az általa javasolt indítványt elfogadom. (Hosszasan tartó élénk éljenzés.)

TARTALOM.

	Lap
A halálbüntetés ellen. 1829. szeptember 10.....	1
A lengyelek érdekében. 1833. november 23.....	7
A Wesselényi személyében megsértett szólás szabad- ság tárgyában. 1835. június 16.....	10
Az elnök intő jogáról. 1835. június 22.....	18
A szólás szabadsága tárgyában. 1835. július 1.	20
A kormány és fejedelem nem egy. 1835. július 20.....	23
A szólás szabadságán ejtett sérelmek tárgyában. 1835. július 31., augusztus 5. és 8.....	25
Egyik barátja fiához. 1840. augusztus 15.....	39
Miért nem ment el Deák Ferenc az 1843-diki ország- gyűlésre?	42
Deák Ferenc első találkozása ő felségével. 1861. ja- nuár 9.....	62
Az 1861-dik évi első fölrát 1861. május 13.....	68
Az 1861-dik évi második fölrát. 1861. augusztus 8.....	100
Óvás. 1861. augusztus 21.....	160
A Kazinczy-alapítvány tárgyában. 1862. március 22.....	164
Gyámleányához, Vörösmarty Ilonához. 1862. augusz- tus 14.....	169
Erdély hölgyeihez. 1863. január 13.....	178
A húsvéti cikk. 1865. április 16.....	179
Az opportunitás politikájáról. 1866. február 22.	195
Az 1867-diki kiegyezésről. 1869. június 1.....	216
Az állam és az egyház közötti viszony szabályo- zásáról	225